T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TÜRKİYE'NİN AVRUPA POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MURAT HORAY

ANA BİLİM DALI : ULUSLARARASI İLİŞKİLER
PROGRAMI : SİYASİ TARİH

KOCAELİ 2007

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TÜRKİYE'NİN AVRUPA POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MURAT HORAY

ANA BİLİM DALI : ULUSLARARASI İLİŞKİLER
PROGRAMI : SİYASİ TARİH

DANIŞMAN: YRD. DOÇ.DR. M. EFE ÇAMAN

KOCAELİ 2007

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TÜRKİYE'NİN AVRUPA POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: MURAT HORAY
Tezin Kabul Edildiği Enstitü Kurulu Tarihi ve No: 15.11.2007- 2007/28

Yrd. Doç. Dr. M. Efe ÇAMAN	Yrd. Doç. Dr. Zafer YILDIRIM	Yrd. Doç. Dr. M. Mert SUNAR

KOCAELİ 2007

ÖNSÖZ

Günümüzün sorunlarına çözüm ararken maliyeti en düşük ve ulaşması en kolay kaynak, tarihin kendisidir. Tarihin sadece bir kesitine değil de tümüne birden bakıldığında görülecektir ki, günümüzün sorunlarının çözümleri tarihin akışında saklıdır. Geçmişte olup biten olayları tekrar yaşarken aynı hataları yapanlar, ya tarihi bilmeyenler, ya da görmezden gelenlerdir. Osmanlının Tanzimat ile yapmak istedikleriyle, Türkiye'nin Avrupa Birliği uyum yasalarıyla yapmak istedikleri aslında farklı değildir; tıpkı, Osmanlı'nın Girit'i kaybetmesiyle, Türkiye'nin Kıbrıs'ta geldiği noktanın aynı olması gibi. Bu açıdan bakıldığında, yaptığım bu çalışmanın geleceğe ilişkin yapılacak öngörülere katkı sağlayacağını umuyorum.

Tezimde kullandığım kaynaklara ulaşmam konusunda gösterdikleri yardımdan dolayı TBMM Kütüphanesi ve Cumhuriyet Arşivi'nin çalışanlarına, Yüksek Lisans eğitimim için mesleki yaşantım içerisinde bana hoşgörülü yaklaşan Sn. Hakan ÖNOL, Sn. Ömer GÜLOĞLU ve tüm iş arkadaşlarıma, hem verdiği derslerle bize tarih bilincinin yerleşmesini sağlayan, hem de tezimin ilk aşamasında bana yol gösteren Yrd. Doç. Dr. Bekir GÜNAY'a, bana bu konuda çalışma olanağı vererek katkılarını esirgemeyen, sadece akademik açıdan değil, gösterdiği hoşgörü ve verdiği moralle de hep yanımda olan, danışmanım Yrd. Doç. Dr. M. Efe ÇAMAN'a ve çalışma süresince kendilerine çok az zaman ayırabildiğim, buna rağmen desteklerini her zaman yanımda hissettiğim kızlarım Nazlıcan ve Gülaycan ile eşim Hülya HORAY'a teşekkürü borç bilirim.

İzmit, Kasım 2007 Murat HORAY

İÇİNDEKİLER

	ÖZET		v
	ABSTRACT		vii
	KISALTMALAR		ix
	GİRİŞ		1
I.	DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ ÖNCESİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI		4
	A.	CUMHURİYET DÖNEMİ ÖNCESİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI	5
		1. Osmanlı Dış Politikasındaki Değişme	5
		2. Tanzimat, Modernleşme ve Osmanlı Dış Politikası	7
		3. I. Dünya Savaşı Öncesi Osmanlı Dış Politikası	9
	B.	CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI	13
		1 Milli Mücadele Dönemi Türk Dış Politikası	14
		2. Lozan Sonrası Türk Dış Politikası	19
		a. Lozan'da Çözülemeyen Sorunlar	20
		b. Avrupa Ülkeleriyle İlişkiler	23
		c. Sovyetler Birliği ile İlişkiler	25
		d. Balkan Ülkeleriyle İlişkiler	27
		3. II. Dünya Savaşı Dönemi Türk Dış Politikası	28
		a. Savaş Öncesi İzlenilen Politika	28
		b. Savaş Sırasında İzlenilen Politika	29
		4. Soğuk Savaş Dönemi Türkiye'nin Dış Politikası	32
		a. Sovyetler Birliği'nin Savaş Sonrası Tutumu	33
		b. Potsdam Konferansı ve Boğazlar meselesi	35
		c. Truman Doktrini	37
		d. Marshall Yardımı ve Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı	39

II. DEMOKRAT PARTİ'NİN DIŞ POLİTİKASI VE AVRUPA İLİŞKİSİ 42
A. DEMOKRAT PARTİ'NİN TÜRK DIŞ POLİTİKASINDAKİ YERİ 42
1. Demokrat Parti'nin Kuruluşu 43
2. İktidar öncesi Demokrat Parti'nin Dış Politikaya Bakışı 45
3. Demokrat Parti ve İktidar 49
4. Dış Politikada CHP'den DP'ye Geçiş 51
5. Demokrat Parti'nin Dış Politikasının Niteliği 53
B. DEMOKRAT PARTİ'NİN AVRUPA POLİTİKASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER 54
1. Sovyet Tehdidi 54
2. Amerika Birleşik Devletleri 64
3. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) 69
4. Ekonomik Durum ve Dış Yardımlar 75

III. TÜRKİYE'NİN AVRUPA İLE İLİŞKİLERİ 82
A. AVRUPA KURUMLARI İLE İLİŞKİLER 83
1. Avrupa Savunma Birliği ve Avrupa Konseyi 83
2. Avrupa Tediye Birliği 85
3. Avrupa Ekonomik Topluluğu 86
B. BATI AVRUPA ÜLKELERİYLE İLİŞKİLER 91
1. İngiltere 91
2. Fransa 97
3. Federal Almanya 99
4. İtalya 103
5. İspanya 105
6. Diğer Batı Avrupa Ülkeleri 106
C. DOĞU VE GÜNEYDOĞU AVRUPA ÜLKELERİYLE İLİŞKİLER 108
1. Doğu Avrupa Ülkeleriyle İlişkiler 108
2. Güneydoğu Avrupa Ülkeleriyle İlişkiler 110
a. Yugoslavya 110
b. Bulgaristan 112

c. Romanya 113
D. BALKAN PAKTI 113
1. Balkan Paktı'nın Kuruluşu 115
2. Ankara Antlaşması 116
3. Bled Antlaşması 117
4. Balkan Paktı'nın Geçerliliğini Yitirmesi 119

IV. DEMOKRAT PARTİ'NİN YUNANİSTAN VE KIBRIS POLİTİKASI 122
A. DEMOKRAT PARTİ'NİN YUNANİSTAN POLİTİKASI 122
B. DEMOKRAT PARTİ'NİN KIBRIS POLİTİKASI 125
1. Demokrat Parti İktidarı Öncesi Kıbrıs 126
2. Demokrat Parti İktidarı'nın Kıbrıs'a Bakışı 127
3. Londra Konferansı 129
4. Türkiye'nin Değişen Kıbrıs Politikası 132
5. Zürih ve Londra Antlaşmaları 136

SONUÇ 140
EKLER 143
YARARLANILAN KAYNAKLAR 157

ÖZET

Karlofça Antlaşmasından başlayarak 1950 yılına kadar izlenen Osmanlı-Türk dış politikası Batı'yı temel alan bir seyir izlemiştir. 1923'ten sonra "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" ilkesini kendisine amaç edinen bu anlayış, II. Dünya Savaşının öncesinde ve savaş sırasında yaptığı ittifaklar ile Türkiye'yi savaş dışında tutmayı başarmıştır. 1945 sonrasında başlayan soğuk savaşta Sovyetler Birliği'nin talepleri karşısında yalnız kalan Türkiye, Truman Doktrini kapsamında aldığı yardımlarla kendisini Batı'ya yaklaştırmıştır.

Türkiye, Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 yılından sonra Batı Bloğunun aktif bir üyesi olmuştur. Bu koşullar altında Avrupa politikasını; ABD, NATO, Sovyetler Birliği, Dış Yardım etkenleri altında şekillendirmiştir. Avrupa Konseyi ile siyasal alanda, Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı ile ekonomik alanda ilişkilerini geliştirmeye çalışan DP iktidarının en büyük başarısı NATO'ya girişidir. 1957'de imzalanan Roma Antlaşması'yla kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu'na başlangıçta ilgi göstermemiş ancak Yunanistan'ın üyelik başvurusu üzerine 1959 yılında ortak üyelik için başvurmuştur.

Türkiye, Batı Avrupa ülkeleriyle ilişkilerinde, siyasal ve ekonomik işbirliğini ön planda tutmuştur. Özellikle İngiltere, Fransa ve Almanya Türkiye'nin dış politikasında ön plana çıkan ülkelerdir. DP iktidarı döneminde; İngiltere ile kurulan siyasal alandaki işbirliği, Bağdat Paktı'nda doğrudan, Balkan Paktı'nda ise dolaylı olarak kendini göstermiştir. Bu dönemde, Fransa'ya karşı verilen ulusal bağımsızlık savaşları konusunda Fransa desteklenmiş ve Almanya'dan kredi temin etme çabaları ile son dönemde bozulan ekonomik durum düzeltilmeye çalışılmıştır. Diğer Batı Avrupa ülkeleriyle kurulan ilişkiler ise daha çok ekonomik antlaşmalar ile dış ticaretin geliştirilmesine yöneliktir. Türkiye, Doğu Avrupa ülkeleriyle ilişkilerini ise sınırlı tutmuştur. Bu ülkelerden Çekoslovakya ile kurulan ticari ilişkilerdeki yoğunluk dikkat çekicidir.

Türkiye, 1954'de imzalanan Bled Antlaşması'yla Yugoslavya ve Yunanistan ile işbirliği içine girmiştir. Ancak uzun soluklu olmayan bu ittifak, Yunanistan'ın Kıbrıs politikasıyla ve Yugoslavya'nın tekrar Sovyetler Birliği ile yaklaşmasıyla

gölgelenerek önemini yitirmiştir. Kıbrıs sorunu başlangıçta Türk-Yunan Dostluğu ve Balkan Paktı uğruna DP iktidarı tarafından görmemezlikten gelinmiştir. Ancak Yunanistan'ın Enosis politikaları karşısında 1954 yılından itibaren Türkiye tutumunu sertleştirmiştir. Türkiye, 1959 yılında Yunanistan ile yapılan müzakereler sonrasında, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran Londra ve Zürih antlaşmalarına imza atmıştır.

ABSTRACT

The Ottoman-Turkish Foreign Policy that had been carried out starting from the Treaty of Karlowitz up to 1950 was based on Western Civilization. This legacy policy which aimed “Peace At Home, Peace In The World” after 1923 has succeeded in keeping the Turkey out of Second World War by means of the alliances before and during war. Turkey, that has become alone against Soviet demands in Cold War starting after 1945, makes itself closer to West by the aids under the scope of Truman Doctrine.

Turkey became an active member of Western Block since after 1950 that Democrat Party (DP) came to power. Under these conditions, Turkey shaped European Policy by the influence of United States, NATO, Soviets and Foreign Aids. DP improved its relations with European Council as politically and Organisation of European Economic Cooperation as economically and gets its’ greatest achievement by becoming the member of NATO. DP did not show interest to European Economic Community which was founded according to Treaty of Rome. Turkey applied for partner membership in 1959 just after Greece’s application.

Turkey takes precedence political and economic cooperation in the relations with Western Countries. England, France and Germany are foreground countries in Turkish foreign policy. Political cooperation established by England shows itself directly in The Middle East Treaty Organization and indirectly in The Balkan Treaty Organization. In this period, France was supported for national independence wars in the countries which were under the control of French mandatary. DP tried to repair Economical status by credits of Germany. Relations with other European Countries are rather like economic agreements and for improvement of foreign trade. On the other hand relations with Eastern European Countries are kept limited. Intensity of commercial relation with Czechoslovakia is noticeable among those countries.

Turkey cooperated with Yugoslavia and Greece by The Bled Treaty which was signed in 1954. However, this was not a long term alliance and lost its’ importance because of Greece’s Cyprus policy and Yugoslavia’s reapproach to Russia. Cyprus problem was neglected for Turkish-Greece Friendship and Balkan

Treaty Organization by DP in the beginning. After 1954, Turkey hardened its attitude by the cause of Greece's Enosis policy. In 1959, Turkey signed the Treaty of Zurich and London that established Cyprus Republic after negotiations with Greece.

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri.
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu. (European Coal and Steel Community)
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu. (European Economic Community)
BM	: Birleşmiş Milletler.
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi.
CENTO	: Merkezi İşbirliği Teşkilatı. (Central Treaty Organisation)
DP	: Demokrat Parti.
EPU	: Avrupa Tediye Birliği. (European Payments Union)
EFTA	: Avrupa Serbest Bölge Birliği. (European Free Trade Organisation)
EOKA	: Kıbrıslı Savaşçılar Ulusal Organizasyonu (Ethniki Organosis Kyprion Agoniston)
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü. (North Atlantic Treaty Organisation)
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi.
TL	: Türk Lirası
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı.

GİRİŞ

1946 yılında dörtlü takrirle birlikte temelleri atılan Demokrat Parti (DP), Türk siyasal yaşamında, özellikle Cumhuriyet dönemi sonrasında çok partili hayata geçişle birlikte ortaya çıkan yeni bir düşünme tarzının ilk örneği ve aynı zamanda tetikleyicisidir. Bununla birlikte Demokrat Parti'nin gerek iç politikada gerekse dış politikada ortaya koyduğu bu tarzın günümüze olan yansımaları da yadsınamaz bir gerçektir. Bu açıdan bakıldığında Demokrat Parti üzerine yapılacak çalışmalar sadece o dönemi incelemekle kalmayıp, aynı zamanda günümüzün siyasal perspektifinin kurgulanmasına da katkıda bulunmaktadır.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin Atatürk'ün ölümünden sonra süren on iki senelik iktidarının sonrasında yönetime gelen Demokrat Parti'nin ortaya koyduğu dış politika çizgisini değerlendirirken; özel anlamda soğuk savaş gibi tarihsel koşulların ortaya çıkardığı zorunlulukların, genel anlamda ise Batılılaşma hareketlerinin çizdiği geniş bir çerçeve karşımıza çıkmaktadır. Demokrat Parti dönemi Türkiye'nin Avrupa politikasını inceleyen bu çalışma; bu genel çerçeve içerisinde Demokrat Parti'nin dış politikasında Avrupa'nın yerini mevcut ekonomik ve sosyal etkenlerini göz önüne alarak; Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği gibi ülkelerin gerek Avrupa, gerekse Türkiye ile olan etkileşimlerini de bu bağlamda değerlendirerek ortaya koymayı amaçlamaktadır. Diğer yandan Avrupa ülkelerinin Ortadoğu gibi diğer bölgelere olan ilgisi ve bu ilginin Türkiye'nin dış politikasında yarattığı açılımlar Türkiye'nin dış politikasında bir başka konu başlığı teşkil edeceğinden yapılan bu çalışma içerisinde çok fazla yer bulmamıştır. Ancak ortaya koyulacak olan dış politika ilkeleri bir bütünü kapsayacağından Demokrat Parti'nin diğer bölgelere ve meselelere olan bakış açısına ulaşmak çok zor değildir. Çalışmanın başlangıç tarihinin bu derece geriye çekilmesinin nedeni incelenen sürecin aynı zamanda bir bütünün parçası olduğunu ispatlamaya yöneliktir.

Demokrat Parti'nin on yıl süren iktidarı sırasında izlediği dış politikanın Avrupa'ya yönelen kısmının analizi yapılırken, kendisini nasıl tanımladığı ve bu tanımla birlikte ulaşmak istediği hedefler çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Diğer yandan dönemin nesnel koşulları, bu hedeflere ulaşmak yolunda Demokrat Parti'nin ortaya koydukları 1950'li yılların Türk dış politikası tablosunu

oluşturmaktadır; ki bu tablo çalışmanın genel hatlarının bir özetidir. Bu tablo içerisinde Avrupa'nın yerinin incelenmesi, yapılmış olan bu resmin bir parçasını alıp büyütülerek gözle görülmeyen ayrıntıların ortaya çıkarılması anlamını taşımaktadır.

Bir zaman dilimini tarihin bütününden çıkarıp yalıtarak tek başına incelemek, varılacak olan sonucun doğruluğunu şüphe altında bırakacağı gibi, aynı zamanda yapılacak olan değerlendirmeleri de tek boyutlu bir hale indirgemektedir. Çünkü tarihsel olaylar etkilerini matematiksel bir denklem gibi bir kerede değil, kimyasal bir reaksiyon gibi kendisinden sonra da devam ettirecek şekilde göstermektedir. Bununla birlikte çalışmanın sınırlarının çizilmesindeki zorunluluk göz önüne alınırsa, bir tarih aralığıyla birlikte coğrafi sınırların da gösterilmesi zaruridir. Tarihsel sınırlar açısından, bu çalışma öncesini almakla birlikte Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 yılı ile başlamakta ve iktidardan ordunun yaptığı darbe sonucu ile ayrıldığı 27 Mayıs 1960 tarihinde son bulmaktadır. Coğrafi olarak da Avrupa'nın sınırlarını temel almakla beraber, dönemin kutuplaşma politikaları çerçevesinde Batı Bloğu'nu merkeze koyan ve izlenilen politikaları çevre-merkez ilişkisi açısından inceleyen bir yöntem izlemektedir.

Daha önce Demokrat Parti dönemi dış politika çalışmaları yapılmış olmasına karşın bu çalışmalar Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ağırlıklı olmak üzere dönemin genel dış politika hatlarını yansıtmaktadır. Bu çalışmada ise, çalışma alanı daha da daraltılarak Meclis Zabıtları ve Cumhuriyet Arşivi'ndeki mevcut belgelerden yararlanmak suretiyle analitik bir inceleme yapılmıştır. Bu kapsamda, dönemin bilinen konu başlıklarından kaçınılmaya çalışılmış ve toplanan veriler "tekrar" süzgecinden geçirilerek ortaya koyulmuştur.

Avrupa devletleriyle olan ilişkiler, yapılan ikili anlaşmalar yoluyla meclis tutanakları ve arşiv belgeleri kullanılarak sadece Türkiye cephesinden incelenmiştir. Cumhuriyet Arşivi'nin Osmanlı Arşivleri kadar zengin bir birikiminin olmaması, bulunan belgelerin tüm sayfalarına ulaşılamaması, meclis tutanakları ile arşiv belgelerini bağdaştırarak bir sonuca varılmasını zorlaştırmaktadır. Bu açık, dönemin gazeteleri incelenerek ve Feridun Cemal Erkin, Zeki Kuneralp gibi dönemin etkin bürokratlarının anıları kullanılarak kapatılmaya çalışılmıştır.

Türkiye-Avrupa ilişkilerinin zeminini oluşturan Amerika Birleşik Devletleri ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) gibi dış etkenlerin Avrupa ile olan etkileşimleri incelenmiş ve Avrupa bölgesel olarak hem kurumlar, hem de ülkeler bazında ayrı olarak değerlendirmeye alınmıştır. Demokrat Parti döneminde Türkiye'nin Avrupa ve Balkan ülkeleriyle olan ilişkileri ve uygulanan dış politikayı bölümlere ayırarak bir diğer ülkeden bağımsız olarak açıklamak mümkün değildir. Bu anlamda ülkeleri tek başına incelemek için diğer etkenleri konudan uzaklaştırmak mümkün olmayacağından konuların arasında bir tekrara düşmemek için bazı konuların üzerinde hiç durulmamış ya da sadece genel anlamda anlatılmıştır.

Kıbrıs sorunu, günümüze kadar olan devamlılığı göz önüne alınarak ayrı bir bölümde incelenmiştir. Gerek çalışmaya konu olan dönemin, gerekse günümüzün Kıbrıs Politikaları hakkında en fazla söz sahibi olan kişilerden biri olan Rauf Denktaş ile yapılan röportajın çalışmanın bu kısmına katkısı büyüktür. Tüm bu parçaların birleşmesiyle ortaya çıkacak tablo, bu çalışmanın temel hedefini oluşturan "Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin Avrupa Politikası" dır.

I. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ ÖNCESİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Demokrat Parti dönemi, Türkiye'nin Avrupa politikası içerisinde dönemin gerektirdiği yeni açılımları barındırmakla beraber, aynı zamanda geçmişten gelen bir sürecin de parçasıdır. Demokrat Parti'nin kuruluşunda ve sonrasında izlediği politikada söz sahibi olmuş kişiler sadece Milli Mücadele'de yer almakla kalmaz; Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü gibi geçmişleri Osmanlı geleneğine dayanan bir topluluğu da içine alır. Ancak geçmiş dönemlerin 1950–1960 dönemine olan etkisi bu kişilerin Osmanlı ya da Milli Mücadele Dönemi politikalarını devam ettirme isteğinden değil, tarihsel bütünlük içerisindeki süreklilik kavramından gelmektedir.

Demokrat Parti öncesinde izlenilen dış politikayı Cumhuriyet öncesi, Cumhuriyet dönemi ve II. Dünya Savaşı dönemi olarak üç ayrı zaman aralığında incelemek mümkündür. Her üç dönemin de bir diğerine benzer özellikleri olmasına karşın, bu zaman aralıkları diğerlerinden farklı politik düşünceleri de içinde barındırmaktadır.

Cumhuriyet öncesi dönem Osmanlı Devleti'nin izlediği dış politikayı belirtmektedir. Bu dönem, diğer iki döneme kıyasla çok daha geniş bir zaman aralığını kapsamaktadır ve kendi içerisinde de Tanzimat dönemi, Abdülhamit dönemi, İttihat ve Terakki dönemi gibi hakim kişilerin ya da kurumların isimleriyle diğer iki dönemden de daha uzun zaman aralıklarını kapsayacak şekilde değişik dönemlere bölünerek incelenebilmektedir.

Cumhuriyet döneminde izlenen dış politika Milli Mücadele dönemini de içine alarak Atatürk'ün öldüğü yıl olan 1938'de sona ermektedir. Bu dönem gerek içerik, gerekse metot itibarıyla diğer iki döneme nazaran daha özgün bir yapı taşımaktadır. Bu yapının temelini oluşturan "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesi sonraki dönemlerde de Türk dış politikasının en belirleyici unsurunu teşkil etmiştir.

II. Dünya Savaşı döneminde izlenen dış politika, Cumhuriyet döneminin devamı şeklinde kabul edilebilmektedir. Genel anlamda bu dönemin dış politikası, savaşın değişen koşullarıyla birlikte kendi içerisinde çizilen zikzakların savaşın bitişiyle birlikte düzeldiği bir yörünge izlemektedir. Savaş sonrası başlayan iki

kutuplu dünyada, Batı tarafında yer alma zorunluluğunun başlamasıyla birlikte, çok partili hayata geçiş ve bu sırada izlenen dış politika Türkiye'nin değişen dış politika anlayışının da başlangıcını oluşturmaktadır.

A. CUMHURİYET DÖNEMİ ÖNCESİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI

1950–1960 yılları arasındaki Demokrat Parti'nin Avrupa Politikası incelenirken Kıbrıs, Balkanlar, dış borçlar gibi dış politika sorunlarına genel anlamda bakıldığında temellerinin yaklaşık bir asır öncesine dayandığı görülecektir. "Avrupa'nın parçası olmak" düşüncesi de 17. yüzyılın sonlarından başlayarak günümüze kadar uzanan en temel dış politika hedefidir.

Tanzimat ile birlikte başlayan "Batılılaşma", "çağdaşlaşma" ve "modernleşme" düşünceleri aslında "Avrupalılaşma" düşüncesinden başka bir şey değildir. Bu düşünce Demokrat Parti döneminde "Amerikalılaşma" şeklinde bir evrim geçirmiş olsa da, özünde Tanzimat düşüncesinden bir farkı yoktur. Bu süreç içerisinde Osmanlı diplomatlarının mücadele ettikleri temel prensipler ile Cumhuriyet sonrası Türk diplomatlarının temel prensipleri neredeyse tamamen örtüşmektedir. İnalcık, bu prensipleri üç temel başlık altında incelemektedir: Eşitlik, ülke bütünlüğüne saygı ve mütekabiliyet.[1]

1. Osmanlı Devleti'nin Dış Politikasındaki Değişme

Osmanlı Devleti'nin dış politikası, topraklarını genişletme sürecinde neredeyse dünyanın kendi dışında kalan kısmını "dar'ül harp" gören, diğer ülkelerle olan ilişkilerde padişahı merkeze oturtan bir yapıya sahipken; ilk topraklarını kaybettiği Karlofça Antlaşması'yla birlikte dış dinamiklerin belirleyici rolü artmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti, Karlofça sonrasında uğranılan bozgunların etkisiyle Avrupa Devletleriyle fiilen eşitliği kabul etmek zorunda kalmasına karşın fiilen üstün duruma geçen Avrupa, hiçbir zaman Osmanlı Devleti ile gerçek eşitliği kabul etmemiştir.[2] Karlofça Antlaşması sonrasında Osmanlı Devleti, Avrupa savaşlarında ve politikasında büyük bir devlet olmak yerine diplomatik önemi olmayan bir devlet,

[1] Halil İnalcık, "Türk Diplomasi Tarihinin Sorunları", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, s.15.
[2] İnalcık, **a.g.m.**, s.16.

yani daha güçlü devletlerin birbiriyle çarpıştığı uluslararası sistemde sadece onların amaçlarına göre itilen ya da tutulan bir araç olacaktır.[3] Osmanlı Devleti de bu anlaşma sonrasında savaş ve yayılma politikasını bir tarafa bırakarak, Avrupa denge politikasından kendi varlığını sürdürmek için yararlanma politikasına bağlamıştır.[4] Bu bağlamda Fransız Devrimi sonrasında Osmanlı diplomasisi de bir toparlanma aşamasına girmiş, kendisini Avrupa Devletlerinin Osmanlı Devleti'ne olan bakış açısı çerçevesinde yeniden düzenleme yoluna gitmiştir. Bu düzenlemeler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:[5]

- Mütekabiliyet esası uygulanmaya başlamıştır.
- Avrupa olaylarının yerinden izlenmesi için daimi elçilikler kurulmuştur.
- Fransız Devrimi'nin evrensel ilkelerine ait terminolojinin Dışişleri kadroları tarafından Türk toplumuna aktarılmasıyla Tanzimat'a giden yolun önü açılmıştır.
- Gazetenin hem kamuoyu oluşturma hem de haber kaynağı olarak önemi fark edilmiştir.

Kemal Beydilli'ye göre Osmanlı Devleti, son yüzyıllarında ancak büyük devletler arasındaki dengelerden netice istifade ile ayakta kalabilmiş ise, bunda en büyük payın, devletlerin kendi zafiyetini iyi tanımlamış dış siyasetinde yatmakta olduğunu inkar etmeye imkan yoktur.[6] Buna karşın Osmanlı Devleti'nin ayakta kalmasının en önemli nedeni 1815 Viyana Kongresi sonucunda ortaya çıkan Doğu Sorunu'nun Osmanlı Devleti'nin kaderiyle ilgilenen dört devlet tarafından (İngiltere, Fransa, Avusturya, Rusya) bütünlüğünün korunması yönünde bir irade koyulmasıdır.[7] Çünkü bu devletler için Osmanlı Devleti artık gücünden değil güçsüzlüğünden dolayı bir tehdit oluşturmaktadır.[8] I. Dünya Savaşı öncesinde bu ülkelerin tehdit algılaması değiştiğinde Osmanlı Devleti'nin varlığı da tehlikeye girecektir.

---

[3] Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, 7.b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005, s.41.
[4] İnalcık, **a.g.m.**, s.17.
[5] Orhan Koloğlu, "Fransız Devrimi ve Osmanlı Diplomasisi", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999,s.18.
[6] Kemal Beydilli, "Osmanlı ve Avrupa Devletleri Arasında İttifaklar ve Siyasi Ahlak", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, s.18.
[7] Hüner Tuncer, **19.Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri**, 1.b., Ankara: Ümit Yayıncılık, 2000, s.28.
[8] Hüner Tuncer, "Viyana Kongresi ve Doğu sorunu", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999,s.64.

2. Tanzimat, Modernleşme ve Osmanlı Dış Politikası

Temellerini II. Mahmut'tan alan Tanzimat dönemine eğer bir başlangıç noktası alınacaksa; bu nokta II. Mahmut'un ölümü üzerine tahta geçen I.Abdülmecit'in padişah olmasından sonra Mustafa Reşit Paşa tarafından; Gülhane'de elçiler, devlet ileri gelenleri ve halktan oluşan bir kalabalık önünde okunan Gülhane Hattı Hümayunu'nun okunma tarihi olan 3 Kasım 1839 olarak kabul edilebilir. Hattı Hümayun bir ferman niteliğindedir ve o güne kadar mutlak yönetici konumunda olan padişahın kendisini bağladığından tek taraflıdır. Ancak mutlakıyetçi bir sistemde padişahın uyruğunda bulunanlara verdiği sözleri tutacağına dair yemin etmesi de önemli bir bağlamadır.[9] Bu ferman kapsamında, padişah tüm tebaasına din, dil ve ırk ayrımı yapmadan eşit davranacak, vergi sisteminde adil düzenlemeler yapılmasını sağlayacak ve modern bir ordu kurulması için tebaasının askere alınmasında adil yöntemler geliştirecektir. Ferman, içerik bakımından devletin tüm organlarının uyacağı kuralları belirlemekte ve sonrasında yapılacak tüm işlemlerin bu çerçevede (eşitlik, kişisel özgürlükler, kişi ve mal güvenliği, adil yargılama) yer almasını şart koşmaktadır, kapsamı ise tüm Osmanlı bürokrasisi ve tebaasıdır.

Tanzimat Fermanı bile birlikte girilen bu yeni dönem modernleşme açısından gerek Osmanlı Devleti gerekse Cumhuriyet sonrasında "Avrupalılaşmak" yolunda yinelenecek olan adımların ilk emekleme çabasıdır. Bu fermanla birlikte yapılan düzenlemeler, fermanın kendisi gibi dışarıdan içeriye doğru oluşan bir baskının eseridir. Şerif Mardin, Tanzimat'ı Osmanlı İmparatorluğu üzerinde uygulanmaya çalışılan bir tür Aydın Despotizmi[10] olarak görmektedir. Böylece Osmanlı Devleti'ni bir arada tutacak "Osmanlılılık şuuru yaratılacaktır. Diğer yandan Osmanlı'nın Batıyı top-yekun bir anlayış içerisinde kabul etmek gibi bir zihniyeti yoktur, Osmanlı'nın Batıyı bir "seçme" yaparak algıladığı, bazı yönlerini vurgulayıp bazı yönlerini arka plana ittiği söylenilebilir.[11] İlber Ortaylı'ya göre Osmanlı modernleşmesi Tanzimat devriyle sınırlanamaz, daha eskiye uzanan bir olgudur. Osmanlı Modernleşmesi,

[9] Bülent Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, 2.b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001, s.91

[10] Aydın despotizmi bir toplumu denetimlerinde tutmak ve kendi egemenliklerinin devamını garantilemek isteyen bilim, kültür ve sanat erbabının her türlü alternatif düşünce ve karşıt oluşuma karşı takındıkları olumsuz tavır olarak tanımlanmaktadır.Bkz: Ömer Demir, Mustafa Acar, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, 6.b., Ankara: Adres Yayınları, 2005, s.37.

[11] Şerif Mardin'in burada kullandığı Aydın Despotizmi şekli "Kameralizm"dir ve Aydın despotizminin kuram haline getirilmiş düşüncesidir. Bkz: Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi**, 16.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s.17.

Avrupalılar ile ani karşılaşmanın yarattığı bir şok da değildir. Çünkü Osmanlı coğrafyası tarihi boyunca Avrupa coğrafyası ile siyasi, iktisadi yönden bir beraberlik içindedir.[12] Tanzimat devri, bir toplumun kurumlarıyla, devlet adamlarıyla, kaçınılmaz bir yazgıya doğru ilerlediği, karanlığın ve gafletin yanında fazilet ve aydınlığın ortaya çıktığı, çöküşle ilerleyişin boğuştuğu, Osmanlı tarihinin en uzun asrıdır.[13] Abdülahat Akşin'e göre Tanzimat Osmanlı idaresinin bir iflas ve hezimet beratıdır. Böylelikle Padişah artık "şu veya bu kötülüklerin" yapılmayacağını söylerken o kötülük ve yolsuzlukların olduğunu kabul etmiştir.[14] Tarık Zafer Tunaya için Tanzimat, Osmanlı Devleti'nin Batı karşısında aşağılık duygusuna kapılmasının bir örneğidir.[15] İsmail Cem'e göre ise emperyalist yayılmanın bir aracıdır.[16]

Avrupa'dan Osmanlı'ya bakış ise Osmanlı'nın Avrupa'yı gördüğünden çok daha farklıdır. Türkleşmek, Avrupa'da bir hakaret sözcüğü olarak kullanılmaktadır ve Batı'nın bütün değer ve sosyal kurallarını reddetmeyi simgelemektedir. Türkleşmek, Batı Avrupa'daki herhangi bir toplumdan temelde farklı bir dünyaya girmek demektir.[17] Gustav Rasch 1873 yılında yayınlanan kitabında, Osmanlılar için "Göçebe soyu Türkün Avrupalılaştırılması Türk yönetiminin Avrupa yönetimine dönüştürülmesi gerçekten mümkün değildir. Bu tembel göçebe soyunu Avrupalılaştırmak için herhangi bir marifeti ne büyük güçler, ne de dünyanın tüm reformları ortaya koyabilir."[18] diye bahsetmektedir.

Namık Kemal ve Mithat Paşa'nın Genç Osmanlılar akımı bünyesinde gösterdikleri tepkiler de aslında Tanzimat türü bir Batılılaşma arayışına gösterilen tepkilerin temelidir. Mardin, Batı'ya karşı gösterilen bu tür tepkilerin nedenini Avrupa devletlerinin dış politikasının çok zaman Osmanlı İmparatorluğunu sömürdüğü ya da menfaatleri için bir araç olarak kullanıldığı algısının doğurduğu hayal kırıklığı olarak göstermektedir.[19]

---

[12] İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 25.b., İstanbul: Alkım Yayınevi, 2005, s.27
[13] Ortaylı, **a.g.e.**, s.31.
[14] Abdülahat Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, 1.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1991, s.4.
[15] Tarık Zafer Tunaya, **Batılılaşma Hareketleri** ,Cilt I, 1.b., İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1999, s.32.
[16] İsmail Cem, **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, 5.b., İstanbul: Cem Yayınevi, 1975, s.241.
[17] Andrew Wheatcroft, **Osmanlılar**, 2.b., İstanbul: Altın Kitaplar, 1998, s.83.
[18] Gustav Rasch, **19. yy. Sonlarında Avrupa'da Türkler**, 1.b.İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2004, s.22.
[19] Mardin, **a.g.e.**, s.12.

15 Temmuz 1840 tarihinde Osmanlı Devleti, İngiltere, Rusya, ve Avusturya temsilcileri tarafından imzalanan Londra Antlaşması; Mehmed Ali Paşa'ya karşı korunan Osmanlı toprak bütünlüğü açısından bir başarı olarak gösterilmektedir.[20] Tanzimat'ın bir başka büyük başarısı ise Paris Anlaşması'dır.[21] Çünkü Paris Anlaşması'yla birlikte Osmanlı Devleti, Avrupa hukukuna dahil olmuş ve büyük devletlerin toprak bütünlüğüne saygı göstereceğinin garantisini almıştır.[22] Kağıt üzerinde yaratılmaya çalışılan Batılı Devlet anlayışı kurumsallaşamamış ve sadece Batı tarzı bir bürokrasi yapısına yaklaşılmıştır. Bu anlamda Tanzimat'ın getirdiği Batılılaşma çabası Devlet yapısı üzerine bir kıpırdanma yaratmakla beraber, bu yapının uzun süre korunması için gerekli sıçramayı yapmaktan uzakta kalmıştır.

Tanzimat'ta ve sonrasında ortaya çıkan fiili durum, anlaşmalarda ortaya çıkan durumun neredeyse tam tersi yönde işlemiştir. 1832 Yunan bağımsızlığı ile başlayan parçalanmanın büyük devletler eliyle yönetilme süreci Tanzimat sonrasında da devam etmiştir. Osmanlılık, Tanzimat sonrasında toprak, ulus birimi ve sınıf gelişmesi gibi ulusal ekonomi kalkınmasında şart olan direklerden yoksun bir egemenlik olduğundan Avrupa devletlerinin desteği olmadan ayakta duramayacak bir gölge egemenlik haline gelmiştir.[23]

3. I. Dünya Savaşı Öncesi Osmanlı Dış Politikası

Ali Paşa'nın ölümüyle birlikte Tanzimat döneminin sona erdiği düşünülse de, Tanzimat aslında kendisinden sonra yapılan düzenlemeler için uygun zemini yaratmıştır. Bu açıdan bakıldığında Tanzimat başlayıp biten bir dönem değil, gerek Osmanlı Modernleşmesi'nde, gerekse Osmanlı dış politikası'nda devam eden sürecin bir parçasıdır. 1876 yılında I. Meşrutiyeti ilan eden II. Abdülhamit 1878 yılında Meclisi tatil etmiş, sonrasında kaybedilen Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonucu olarak 3 Mart 1878'de Ayestefanos Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın en dikkat

[20] Muhammed Hanefi Kutluoğlu, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Dış Politikası ve Diplomasisi", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, s.94.
[21] Cemil Bilsel, "Tanzimatın Harici Siyaseti", **Tanzimat**, Cilt 2, İstanbul: MEB Yayınları,1995, s.695.
[22] Paris antlaşmasının VII. maddesiyle Osmanlı İmparatorluğu Avrupa Hukuk Sisteminin bir parçası olarak kabul edilmiştir. Bkz: Nuri Esin Yurdusev, "Avrupa Devletler Sistemi", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, s.146.
[23] Berkes, **a.g.e.**, s.247.

çekici yönü yaratılmaya çalışılan büyük Bulgaristan projesidir. Böylece Rusya, Bulgaristan vasıtasıyla Ege Denizi'ne açılma olanağı bulmakta ve aynı zamanda Kars, Batum ve Ardahan'ı sınırları içerisine almaktadır.[24] Savaş öncesinde Osmanlı Devleti'ne destek vermeyi reddeden İngiltere, imzalanan bu anlaşmayla birlikte Rusya lehine değişen Avrupa dengesini yeniden düzenlemek adına yaptığı gizli antlaşmaların kendisine verdiği güçle Berlin Kongresine gitmiştir. Berlin Kongresiyle birlikte Büyük Bulgaristan kuzey Balkanlarla sınırlandırılmış, daha da önemlisi dış dinamiklerin Osmanlı Devleti'nin üzerindeki etkisi tekrar kendini göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin sınırlarını yapılan savaşlar değil, büyük devletlerin çıkarları çizmeye başlamıştır.

Berlin Antlaşması Osmanlı Devleti'nin parçalanması açısından önemli bir aşamayı oluşturmaktadır. 1878'den sonra İngiltere Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasını terk etmiş ve bunun yerine Osmanlı Devleti'ni parçalama politikasını benimsemiştir. Bu politikanın bir sonucu olarak 1878'de Kıbrıs'ı, 1882 yılında Mısır'ı işgal etmiştir.[25] Osmanlı Devleti'nin Berlin'de düştüğü bu durum Osmanlı yönetimini yeni ittifaklar ve farklı bir dış politika arayışı içerisine itmiştir.[26]

II. Abdülhamit döneminde Osmanlı Devleti, kontrolü dışında meydana gelen gelişmelerin toprak bütünlüğüne olan etkisiyle, büyük güçlere karşı güç dengesi politikası izleme yolunu seçmiştir. Bu politikanın temelinde kriz çıktıkça müdahale etmek ve statükonun devamı için güç dengesine güvenmek yatmaktadır. Meclisi kapattıktan sonra dış politikayı bir anlamda tekeli altına alan Abdülhamit, önce Avrupa sahnesine yeni çıkan Almanya ile sonrasında da Rusya ile ittifak arayışlarına girse de, 1886'dan sonra hiç biriyle ittifak kurmadan tüm büyük güçlerle dostane ilişkiler kurma yoluna gitmiştir.[27] Abdülhamit döneminde izlenen bu politika, Osmanlı Devleti'nin temel hedefi olan bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü korumak

[24] Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih**, 5.b., İstanbul: Filiz Kitabevi, 2000, ss.344-347.
[25] Tuncer, **a.g.e.**, s.78.
[26] Gül Tokay, "Ayestefanos'tan Berlin Antlaşmasına Doğu Sorunu", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999,s.201.
[27] William Hale, **Türk Dış Politikası**, 1.b., İstanbul: Mozaik Yayınları, 2003, s.20.

açısından başarılı olarak değerlendirilebilmekle beraber, 1908 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin bölünme ve bağımsızlığını kaybetme tehlikesi hala mevcuttur.[28]

II. Meşrutiyet sonrasında ortaya çıkan Jön Türk hareketinin İttihat ve Terakki de hayat bulmasıyla Osmanlı Devleti'nin yönetim şekli Padişah merkezli yapıdan "çevre"ye doğru değişirken, Osmanlı dış politikası da değişen koşullarla beraber bir tür çıkmaza girmiştir. Avrupa'nın büyük devletlerinin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikası değişmiş ve Osmanlı diplomasisi Avrupa devletleri – bir yanda Fransa, Rusya İngiltere'yle diğer yanda Almanya, Avusturya arasında iki ayrı kampa bölündüğünden bir gücü diğerine karşı kullanmanın güçleşmesi gerçeğiyle kısıtlanıp kalmıştır.[29] Osmanlı Devleti, izlediği dış politikalarla ne Girit'in elden çıkmasına ne de İtalya'nın Libya'ya asker çıkarmasına engel olabilmiştir.

Osmanlı Devleti Balkan Savaşı'ndan sınırları küçülmüş, topraklarındaki ulusçuluk düşüncesi güçlenmiş ve Avrupa'da bir itibar kaybına uğramış olarak çıkmıştır. Bu savaşın sonucunda artık Osmanlı Devleti'nin Asya topraklarının paylaşılması gündeme gelmiştir.[30] Balkan Savaşı'ndan güçlenerek çıkan İttihat ve Terakki Partisi 1913 ve 1914 yıllarında, İngiltere ve Fransa ile anlaşabilmek için elinden geleni yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı güvenlik teminatı, Batı Trakya ve Ege Adaları'nın Yunanistan'dan kurtarılması, Mısır sorununa bir çözüm bulunması ve kapitülasyonların kaldırılması talepleri bu devletler tarafından reddedilmiştir.[31] Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletleri'ne katılma teşebbüslerinin gerçekleşmemiş olması Fahir Armaoğlu'nun deyimiyle "Osmanlı Devleti'ni Almanya'nın kucağına atmıştır."[32] Oysa İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti üzerindeki çıkarı daha fazladır. I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti'ne yatırılan 80 milyon altın liralık sermayenin yüzde 25,9'u Fransa'nın, yüzde 16,9'u İngiltere'nin, yüzde 5,5'i Almanya'nın ve yüzde 11,7'siyse diğer ülkelerin payına düşmektedir. Dış borç sıralamasında da Fransa ve İngiltere başı çekmektedir.[33] Tüm bunlara karşın İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin yaptırdığı iki savaş gemisini

[28] F.A.K. Yasamee, "Ottoman Diplomacy in the Era of Abdulhamid II", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, s.232.
[29] Hale, **a.g.e.** s.25.
[30] Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Cilt IX, 2.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999, s.349.
[31] Akşin, **a.g.e.**, s.9.
[32] Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi** , 3.b., Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, s.108.
[33] A.M.Şamsutdinov, **Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi**, 2.b., İstanbul: Doğan Kitap, 199, s.11.

vermemesi, Osmanlı üzerindeki Alman baskısı, İttihat ve Terakki Partisi liderlerinden Cemal ve Enver Paşaların Almanya'nın savaşı kazanacağına olan inancıyla birlikte savaşın başlangıcında tarafsız kalan Osmanlı Devleti'nin Almanya lehine savaşa girmesine neden olan en önemli sebeplerdir.[34]

Feroz Ahmed'e göre Almanlar ile yapılan ittifak ile Osmanlı Devleti daha önce asla tanımadığı bir güvenlik önlemi ve nihayet bir Büyük Güç'ün eşit ortağı kabul edilmiştir.[35] Enver Ziya Karal Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesini şu şekilde değerlendirmektedir: "Osmanlı Hükümeti anlaşma devletleri safında varlığını korumak üzere savaşa girmiştir. Savaş amaçları arasında kendi haklarını korumak dışında başkalarının haklarına saldırma gibi bir dava yoktur. Savaşta yansız kalması durumunda uzlaşma devletleri emperyalist amaçlarından vaz mı geçecektir? Rusya İstanbul ile Boğazlara yerleşmekten, İngiltere'yi Arap memleketlerine Fransa'yı Suriye'ye yerleşmekten kim alıkoyacaktı?"[36] Savaşa katılmak ya da katılmamak Osmanlı Devleti için parçalanma sürecini hızlandırma ya da geciktirme arasında yapılan bir seçimdir ve hangisinin süreci hızlandırdığı savaş sonunda imzalanan Mondros Antlaşması'yla ortaya çıkmıştır. Feroz Ahmed bu süreci "İttihatçılar Almanya ile anlaşırken kumar oynuyorlardı ve savaşın sonucu, yanlış ata oynadıklarını ortaya koydu, fakat üzerinde oynayacak başka bir atın var olmadığını da olaylar göstermiştir"[37] diyerek anlatmaktadır. Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalarak daha ne kadar dayanabileceği ise artık yanıtlanamayacak bir sorudur.

Osmanlı Devleti'nin kendisini büyük güçlere yaslayan ve "denge politikası" olarak adlandırılan bu dış politika zihniyetinin başarıya ulaşmamasının nedeni sadece büyük devletlerin yardımıyla ayakta duran bir devlet görünümü vermesinden ya da "hasta adam" görüntüsü içerisinde bir "doğu sorununa" kaynaklık etmesinden değildir; uzun yıllar öncesinden başlayan yapısal durağanlığın ve geri kalmışlığın sonuçlarının bu kadar büyük bir imparatorluk yapısı içerisinde kendisini yeni göstermesindendir. Bu anlamda kanser teşhisi koyulduktan sonra yapılan tedavilerin

[34] Sadece Enver ve Talat Paşalar değil Federal Almanya'nın kendisi de savaşı kazanacaklarından fazlasıyla emindir. İttifak sonrası odasına giren Türk Ateşemiliterine masasının üstünde bir şey olmadığını gösteren Federal Almanya Genelkurmay Başkanı Mareşal Moltke bunu tüm planların hazır olduğunu ve birliklere gönderildiğinden kendisine yapacak bir iş kalmamasına bağlar. Bkz: Hasan Cemil Çambel, **Makaleler Hatıralar**, 1.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987, s.116.
[35] Feroz Ahmed, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, 3.b., İstanbul: Kaynak Yayınları, 2002, s.54.
[36] Karal, **a.g.e.**, s.547.
[37] Feroz Ahmed, **İttihatçılıktan Kemalizme,** 4.b., İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999, s.159.

hastayı tedavi etmekten çok yaşamını uzatması gibi, Osmanlı Devleti'nde yapılan reformlar da toprak kayıplarından sonra, sadece ismen Osmanlı olan toprakları göz önüne alınmazsa, sıkışıp kaldığı küçük bir alanda biraz daha hüküm sürmesini sağlamıştır.

B. CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nı kaybeden tarafta olması, Avrupa Devletleri'ne ve özellikle İngiltere ile Fransa'ya, Osmanlı Devleti'nin Asya'daki topraklarını da paylaşma olanağını vermiştir. 1856 yılında toplanan Paris Konferansı'nda Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruyacaklarını söyleyen devletlere karşı imzalanan Mondros ve Sevr anlaşmaları, sadece kaybedilen bir savaşın değil, aynı zamanda başarısız dış politikaların da bir sonucudur. Mustafa Kemal Atatürk İstanbul gazetecileriyle yaptığı İzmit Kasrı mülakatında Osmanlı dış politikasını şöyle değerlendirmektedir: "Yalnız nasıl bir siyaset takip edeceğimizi anlamak için şimdiye kadar nasıl siyasetler takip edildiğini tahlil etmek lazımdır. Muhtasaran ifade olunmak gelirse, bizden evvelki Devlet-i Osmaniye'nin mütemadiyen ve muntazaman takip edilmiş hiçbir devlet siyaseti yoktur. Yalnız şahsi siyaset vardır." [38]

Cumhuriyet dönemi Türk dış politikasını iki başlık altında incelemek mümkündür. Milli mücadele yıllarında uygulanan dış politika, savaş koşullarının oluşturduğu bir zeminde yapılan, tam bağımsızlık hedefine kilitlenmiş bir anlayışın ifadesidir. Lozan Antlaşması sonrasında uygulanan dış politika ise kurulan yeni ulus devletin içinde kalmış olan "Osmanlılık" düşüncesinin kalıntılarının silindiği, yapısal ve kurumsal dönüşümün bir tamamlayıcısıdır.

1. Milli Mücadele Dönemi Türk Dış Politikası

30 Ekim 1918 tarihinde imzalan Mondros Antlaşması'nın uygulanmaya başlanmasıyla Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum şu şekildedir: "Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu grup, I. Dünya Savaşı'nda yenilmiş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, koşulları ağır bir ateşkes anlaşması imzalanmış. Büyük

[38] Arı İnan, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir İzmit Konuşmaları**, 2.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996, s.86.

Savaş'ın uzun yılları boyunca ulus yorgun ve fakir bir durumda. Milleti ve memleketi I. Dünya Savaşı'na sürükleyenler, kendi hayatlarını kurtarma kaygısına düşerek ülkeden kaçmışlar. Padişahlık ve Halifelik makamında oturan Vahdettin soysuzlaşmış, yalnız kendisini ve tahtını güvenceye bağlayabilmek düşü arkasında, alçakça yollar araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın başkanlığındaki hükümet, güçsüz, onursuz, korkak, yalnız Padişah'ın isteklerine uymuş ve onunla birlikte kendilerini koruyabilecek herhangi bir duruma boyun eğmiş. Ordunun elinden silahları ve cephanesi alınmış ve alınmaktadır ."[39]

30 Nisan 1919'da 9.Ordu müfettişliğine getirilen Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da bu görevini yerine getirmek maksadıyla çıktığı Samsun'da başlayan ve Misak-ı Milli sınırlarını işgal güçlerinden arındırmayı amaçlayan Milli Mücadele sürecinde uygulanan dış politikanın örgütsel açıdan başlangıcını, Amasya Genelgesi teşkil etmektedir. Bu bildiri "Türk ulusal akımında dönüm noktalarından biridir; çünkü ilk kez ulusal direniş ilkeleri bir protokol halinde hazırlanarak, Türk Yurdunun bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü sağlamak için işbirliği yapmaya söz veren ihtilalci önderler tarafından imzalanmıştır."[40] Öyle ki bu bildiri, kendisinden sonra imzalanacak olan Erzurum ve Sivas Kongresi kararlarından daha serttir.[41]

Amasya Genelgesi'nin imzalanmasının ardından toplanan Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde Milli Mücadele hareketinin teşkilatlandırılması ile Nisan 1920'de Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurulması arasında geçen süre içerisinde işgal kuvvetleri ile ilişkiler Heyet-i Temsiliye adına bizzat Mustafa Kemal tarafından yönetilmiştir.[42] Bu sırada diğer ülkelerle kurulan ilişkiler arasında en dikkat çekici olanı İtalyanlarla ve Ruslarla kurulan ilişkilerdir. İtalyanlar kendilerine

---

[39] Mustafa Kemal Atatürk 15–20 Ekim 1927 tarihleri arasında toplanan CHP İkinci Büyük Kongresinde okuduğu nutkunda 1919 yılında Anadolu'nun içinde bulunduğu durumu yukarıdaki şekilde özetlemektedir. Bkz: M. Kemal Atatürk, **Söylev**, H.Veldet Velidedeoğlu, (der.), 17.b., İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1991, s.35.

[40] Salahi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika,** Cilt I, 3.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995 s.81.

[41] Amasya tamiminde Osmanlı Devletinin adı hiç kullanılmamakta İstanbul hükümetinin üzerine aldığı sorumluluğun gereğini yerine getiremediği ve bu durumun milleti yok olmuş gibi gösterdiği vurgulanıp "Milletin bağımsızlığını, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" düşüncesi ortaya konmaktadır. Erzurum Kongresinde ise Osmanlı ülkesinin bütünlüğünden ve saltanatın dokunulmazlığından bahsedilmektedir. Sivas Kongresinde alınan kararları İstanbul Hükümeti ülke topraklarını terk ederse gerekli tedbirlerin alındığından bahsedilmektedir.Bkz: Uluğ İldemir, **Sivas Kongresi Tutanakları**, 2.b., Ankara Türk Tarih Kurumu, 1999, s.113.

[42] Mehmet Gönlübol ve Cem Sar, "1919-1938 yılları arasında Türk Dış Politikası", **Olaylarla Türk Dış Politikası: 1919-1995**, 9.b., Ankara: Siyasal Kitapevi, 1996, s.12.

Anadolu'da verilen sözlerin yerine getirilmemesinin de etkisiyle ulusal direnişten yana bir tutum izlemişlerdir. Mustafa Kemal'i kendilerine muhatap olarak kabul eden İtalya, hem küçük miktarda da olsa silah yardımı yapmakta, hem de İtalya ve diğer Avrupa ülkelerinde Türkiye lehine bir kamuoyu oluşmasını sağlamaktadır.[43] Sovyetler de aynı şekilde Mustafa Kemal ile ilişki kurmayı kabul etmektedir, ancak milli mücadele liderlerinin neredeyse tümünde olan Bolşeviklik çekincesi onları kurulan ilişkilerde itidalli olmaya zorlamaktadır.[44]

28 Ocak 1920 tarihinde Meclis-i Mebusan tarafından kabul edilen Misak-ı Milli, o tarihten günümüze uzanan bir dış politika direğidir. Meclis-i Mebusan'ın 30 Ekim 1918'de işgal altında olmayan ve nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan Osmanlı topraklarını ülke sınırları olarak göstermesi, Mustafa Kemal'in politikalarının onanması anlamını taşımaktadır. Bu kararın ardından 16 Mart 1920'de müttefiklerin İstanbul'u işgalinin sonrasında Meclisi-i Mebusan kapatılmış ve yerine Ankara'da açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ile Anadolu'da başlayan hareket bir kimlik bulmuştur.

TBMM hükümetinin ilk dış teması Fransa ile olmuş ve 30 Mayıs 1920'de 20 günlük bir mütareke imzalanmıştır. Bu mütareke bir Avrupa ülkesinin Müttefik Devletler -ki arasında Fransa da vardır- tarafından tanınmayan TBMM hükümeti ile yaptığı ilk anlaşmadır. Ancak anlaşma Fransızların Zonguldak'a asker çıkartmasıyla sekteye uğramıştır.[45]

3 Aralık 1920 tarihinde imzalanan Gümrü Antlaşması yeni kurulan Türk Devleti'nin imzaladığı ilk sınır antlaşmasıdır. Böylece Paris Konferansı sonrasında imzalan Sevr Antlaşması'nın muhataplarından birisi olan Ermenistan'a bu antlaşmanın geçersizliği de kabul ettirilmiştir. Yunanistan ile olan çatışmalar devam ederken Doğu sınırını düzenleme çabaları devam etmiş ve bunun sonucunda 16 Mart 1921 Sovyetler Birliği ile Moskova Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla Misak-ı Milli büyük devletlerden birine kabul ettirilmiş ve 93 Türk-Rus harbinde kaybedilen topraklar da geri alınmıştır. Aynı zamanda Moskova Antlaşması'yla İtilaf Devletleri'ne karşı kullanılacak bir koz kazanılmış ve uluslararası alanda TBMM'nin

[43] Sonyel, **a.g.e**. s.170.
[44] Sonyel, **a.g.e**. ss.172-179.
[45] Gönlübol ve Sar , **a.g.e.**, s.15.

itibarı artmıştır.[46] Moskova Antlaşması Cumhuriyet dönemi Türk dış politikasının en büyük başarılarından biridir. Bu antlaşmayla sadece imzalandığı zamanın stratejik hedeflerine ulaşılmakla kalınmamış aynı zamanda geçmişin başarısızlıklarının da üstesinden gelinmiştir. Osmanlı Devleti'nin yapamadığını, henüz varlığını tam olarak kanıtlamamış olan TBMM hükümeti yapmıştır.

21 Şubat 1921'de açılan Londra Konferansı'nda İngiltere'nin Sevr üzerinde Yunanistan hesabına yapılacak ufak fedakarlıklarla yeni bir anlaşmaya ulaşma çabaları Türk temsilcilerinin Misak-ı Milli'den ödün vermez çabalarıyla engellenmiştir. Karşılarında Osmanlı benzeri bir tutum bulacaklarını sanan İngilizler, Konferansa Ankara hükümeti adına katılan Bekir Sami Bey'le esir değişimleriyle ilgili yaptıkları anlaşmalarla yetinmek zorunda kalmışlardır.[47]

Doğu sınırını güvence altına aldıktan sonra yüzünü Batı'ya çeviren TBMM hükümetinin bu yönde izlediği politikanın amaçlarını Salih Sonyel şu şekilde özetlemektedir: Misak-ı Milli'yi gerçekleştirmek, Türkiye'nin dış ülkelerce tanınmasını sağlamak, çeşitli antlaşmalar çerçevesinde maddi ve manevi yardım elde etmek ve bu amaçlar için her türlü propaganda araçlarına başvurmak.[48] Londra Konferansı da Misak-ı Milli'nin Avrupa'da anlatılması için bir fırsat yaratmıştır. Ancak Fransa ile yapılan Ankara Antlaşması, dış politikanın en büyük hedefi olan Misak-ı Milli'nin gerçekleştirilmesi açısından atılan en büyük diplomatik adımlardan biridir.[49] Çünkü yapılan bu antlaşmayla sadece Fransa ile olan savaş hali sona erdirilmemiş, aynı zamanda ilk defa İtilaf Devletleri'nden birine Misak-ı Milli kabul ettirilmiştir. Antlaşmanın sağladığı çeşitli faydalardan biri de silah, cephane ve malzeme tedariki konusunda Rusların tekelinden kurtularak güneyden ihtiyaçların sağlanması imkanının doğmuş olmasıdır.[50] Atatürk'ün bakış açısıyla "Bu anlaşma ile siyasi, iktisadi, askeri v.b. hiçbir alanda bağımsızlığımızdan hiçbir şey feda

[46] Yusuf Hikmet Bayur, **Türk Devletinin Dış Siyasası**, 2.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995, ss. 68-71.
[47] Esir değişimleriyle ilgili olarak Bekir Sami Bey'in yaptığı antlaşmalar daha sonra TBMM de kabul edilmediğinden yürürlüğe girmemiştir. Bekir Sami Bey konferans sonunda yaptığı yurda döndüğünde Mustafa Kemal'den ve TBMM'den büyük tepki gördüğünden Dışişleri Bakanlığı görevini de bırakmak zorunda kalmıştır. Bkz: Atatürk, **a.g.e.,** ss.300-310.
[48] Salih R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, Cilt II, 3.b. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003, s.68.
[49] Ankara Antlaşması bazı kaynaklarda Franklin-Bouillon Antlaşması olarak geçmektedir.
[50] Akşin, **a.g.e.**, s.92.

etmeksizin, vatan topraklarımızın değerli parçalarını işgalden kurtarmış olduk. Bu anlaşma ile milli davamız ilk defa olarak Batı devletlerinden biri tarafından onaylanmış ve açıklanmış oldu."[51]

Ankara Antlaşması öncesinde Mustafa Kemal'in Fransız temsilcisi Frank Bouillon'a söyledikleri 1919 yılından beri süregelen kararlı bir dış politikanın en güzel örneğini teşkil etmektedir. "Tam istiklal, bizim bugün üzerimize aldığımız görevin can damarıdır. Bu görev, bütün millete ve tarihe karşı yüklenilmiştir. Bu görevi yüklenirken, ne ölçüde başarılabileceğimiz üzerinde hiç şüphe yok ki çok düşündük. Fakat sonunda vardığımız kanaat ve inanç, bunda başarılı olabileceğimizdir. Biz, böyle işe başlamış adamlarız. Bizden öncekilerin yaptıkları yanlışlıklar yüzünden, milletimiz sözde var sanılan istiklaline gerçekte sahip değildi. Şimdiye kadar Türkiye'yi medeniyet dünyasında kusurlu gösteren neler düşünülebilirse, hep bu yanlışlıktan ve bu yanlışlığa boyun eğmekten ileri gelmektedir. Bu yanlışlığa boyun eğmenin sonucu, mutlaka, memleket ve milletin bütün haysiyetini ve bütün yaşama kabiliyetini kaybetmesine ve ondan yoksun kalmasına yol açabilir. Biz, yaşamak isteyen, haysiyet ve şerefiyle yaşamak isteyen bir milletiz. Bir yanlışlığa boyun eğme yüzünden bu vasıflardan yoksun kalmaya katlanamayız. Aydın olsun cahil olsun, istisnasız milletimizin bütün fertleri, belki işin içindeki güçlüğü iyice kavramamış olsalar bile, bugün yalnız tek bir nokta etrafında toplanmış ve fakat sonuna kadar kanını akıtmaya karar vermiştir. O nokta, istiklalimizin tam olarak kazanılması ve devam ettirilmesidir. Tam istiklal demek, elbette, siyasi, mali, iktisadi, adli, askeri, kültürel vb. her alanda tam bir bağımsızlığa ve hürriyete kavuşmak demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklalden yoksun kalmak, millet ve memleketin gerçek anlamıyla bütün istiklalinden yoksun kalması demektir."[52]

Diplomatik alanda kazanılan bu başarıların altında Osmanlı Devleti'nin parçalanma sürecinde ortaya koyduğu gibi bir "denge politikası" değil askeri alanda kazanılan zaferler yatmaktadır.[53] Mustafa Kemal Atatürk'ün dış politika yaklaşımındaki temel özellik birbiri ile bağdaşmaz gibi görünen kimi görüş ve

[51] Atatürk, **a.g.e.**, s.334.
[52] Atatürk, **a.g.e.** s.332.
[53] Osmanlı Devleti 1890 Türk-Yunan savaşında bile kazandığı toprakları diplomatik alanda kaybetmiştir.

davranışları başarıyla bağdaştırmasıyla ilgilidir. İç politika uygulamalarından da karşımıza çıkan bu özellik çelişkilerin daha keskin olduğu dış politika alanında daha net hissedilmektedir.[54] Savaş alanında karşılaşılacak düşman sayısı dış politika alanında gösterilen başarılarla azaltılırken; kazanılan zaferler de yeni diplomatik arayışlar için uygun bir zemin yaratmıştır. Diğer yandan yapılan anlaşmalarla İtilaf devletlerinin ayrıştırılması ve aralarındaki rekabetin kızıştırılması politikası ile becerikli bir politika yürütülmemiş olsaydı askeri zafer kazanmak imkansız olabilirdi.[55] Anadolu'dan işgal kuvvetlerinin tamamen çıkarılmasından sonra imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşması ile TBMM hükümeti savaşmadığı yerlerdeki işgal kuvvetlerinin de topraklarından çekilmesini sağlayarak Milli Misak'ın gerçekleştirilmesi amacına yönelik olarak gidilen yolda askeri safhayı sona erdirmiştir.

20 Kasım 1922'de açılan Lozan Konferansı askeri alanda biten savaşın diplomatik alandaki devamı niteliğindedir. Konferans'ın sekiz ay gibi uzun bir süre almasını ve zaman zaman kesintilere uğramasını Atatürk Eskişehir konuşmasında şöyle açıklamıştır: "Lozan Konferansı basit bir meseleyi hal ile iştigal etmiyor, yeni Türkiye Devletinin ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin 3,5 senelik meselesini hal ile iştigal etmiyor. Lozan Konferansı mebdei pek kadim olan bir mücadelenin derin safahatını tahlil ederek, bunu hal ve fasla çalışıyor. Şüphe yok ki, karışık bir muvazeneyi bariz bir neticeye isal kolay değildir. Bahusus karışık hesapların faili de biz değiliz. Muhasımlarımız yalnız bize ait hesapları sormak gibi ceyyid, adli, insani bir zihniyete malik olsalardı, mesele iki günde biterdi. Fakat öyle işe başladılar ki, asarın teraküm-i mesailesini bizden soruyorlar."[56] Konferans sırasında İsmet Paşa'nın İtilaf Devletleriyle anlaşamayıp Türkiye'ye dönmesi üzerine Mustafa Kemal Atatürk İzmir İktisat Kongresi'nde yaptığı konuşmada "Bütün cihan bilsin ki, bu millet istiklal-i tamamının temin edildiğini görmedikçe başladığı yoldan bir an tevakkuf etmeyecektir. Biz kimseden bir şey istemiyoruz, her medeni milletin malik olduğu şeylerden mahrum edilmemeliyiz. Haklarımız tabii meşrudur, bize lazımdır. Ne kadar haklı ise bunu müdafaa için de memleket ve milletimizin kabiliyet ve

[54] Nevin Yurdsever Ateş, "Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası ve Hükümet Programları", **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, İdris Bal (der.), 3.b. Ankara: Ankara Global Araştırmalar Merkezi, 2006, s.32.
[55] Hale, **a.g.e.**, s.36.
[56] İnan, **a.g.e.** s.26.

kudreti de o kadardır." demektedir.[57] Bu sözler izlenen kararlı dış politikanın bir göstergesidir. Konferansa TBMM'nin temsilcisi olarak katılan İsmet İnönü başkanlığındaki Türk heyeti en az savaş alanındaki kadar yoğun çarpışmalardan sonra 24 Temmuz 1923'de Lozan Antlaşması'nı imzalayarak 19 Mayıs 1919'da başlayan kurtuluş sürecinin son adımını atmıştır.

Milli mücadele yıllarında temeli atılan Cumhuriyet dönemi Türk dış politikası Osmanlı Devleti'nin girdiği dış politika sarmalından Lozan Antlaşması'yla çıkmış ve sonrasında kurulan yeni Cumhuriyetin çıkarlarını kendi yarattığı dinamiklerle savunmuştur. Osmanlı-Türk Dış politika sürecine bir bütün olarak bakıldığında Lozan Antlaşması her açıdan bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Karlofça Antlaşması'yla başlayan toprak kaybı bu antlaşmayla durdurularak ilk defa gerek coğrafik gerekse siyasi olarak bir kazanım elde edilmiştir. Kurulan yeni devletin sınırları devletin kurucuları tarafından çizilmiş ve toprak bütünlüğü başka devletlerin güvencesine ihtiyaç duyulmadan tescil edilmiştir. Osmanlı diplomatların yıllardır peşinde koştuğu "mütekabiliyet" ilkesi bu anlaşmada kendiliğinden uygulanmıştır. Lozan Antlaşması sonrasına bırakılan Boğazlar, Musul, İskenderun, dış borçlar, azınlıklar gibi sorunlarının bir kısmı Lozan sonrasında çözülürken Musul gibi taviz verilen konular bir kayıp olmakla beraber geniş perspektiften bakıldığında Türkiye Cumhuriyeti'nin anlaşma sonucunda elde ettiği kazanımları bozacak büyüklükte değildir.

2. Lozan Sonrası Türk Dış Politikası

Lozan Antlaşması sonrasında Avrupa geçirdiği dünya savaşından sonra dört farklı gruba ayrılmıştır:

- Kendi başına bir düzen kuran Sovyetler Birliği.
- Galipler ve yeni durumdan memnun olanlar yani; İngiltere, Fransa ve onun etrafında toplanan Belçika, Polonya, Çekoslovakya, Romanya, Yugoslavya.
- Mağluplar ve durumundan memnun olmayanlar yani Almanya, Avusturya, Macaristan, Bulgaristan ve galip olmasına rağmen savaş sonrası karışık durumu nedeniyle zaferden yeterince istifade edemeyen İtalya.

[57] A.Afetinan, **İzmir İktisat Kongresi**, 2.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989, s.66.

- Tarafsızlarla paylarından memnun veya ona razı olanlar, yani I. Dünya Savaşı'nın tarafsızlarıyla, Türkiye ve Yunanistan. [58]

Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyılın son çeyreğinden beri sahip olamadığı güvenliğe kavuşmuş olan Türkiye, savaştan yeni çıkmış bir ülke olarak Avrupa'da oluşan bu kamplaşmanın uzağında duracak politikaları geliştirmek zorundadır.[59] 17 Ocak 1923'de İzmit Kasrı'nda yaptığı konuşmada Atatürk, uygulanacak olan dış politikanın ana hatlarını çizmektedir. "Siyaset-i hariciyenin mesnedi kuvvetli bir siyaset-i dahiliye, idare-i dahiliye, teşkilat-ı dahiliyedir. Dış siyasetle, harici siyaset daima münasebetdar olmalıdır. Efendim cihanda tabii bir muvazenet vardır. Biz onun haricinde değiliz. Şarkta büyük bir devlete veyahut garbta bir veya birkaç devlete temas etmek itilaflar ve belki ittifaklar yapmak suretiyle muvazenet sahasında yerimizi tesbit mütalaası variddir. Ne şarka ve ne de garba ehemmiyet vermeksizin yalnız kendi mevcudiyetimize istinad ile iktifa olunabilir mi suali de hatıra gelir. Doğrusunu söylemek lazım gelirse, bugün bu dakikada şayan-i istinad ve emniyet olan siyaset, yalnız mevcudiyetimize istinaden yürümektedir. Ne şarka ne garba rapt-ı kalp edemeyiz. Fakat bu demek değildir ki, yarın vuku bulacak inkişafat karşısında herhangi bir kısma daha çok takarrüb mümkün değildir ve gayr-ı caizdir."[60]

Görülmektedir ki, izlenilecek olan dış politika esnek bir çizgidedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin yeniden yapılanması amacıyla yapılacak olan devrimler "siyaseti-hariciyede kuvvetli olabilmek için kuvvetli bir siyaset-i dahiliye lazımdır"[61] düşüncesinden hareketle dış politikaya da yansıyacak yeni bir anlayış yaratacaktır.

a. Lozan'da Çözülemeyen Sorunlar

Lozan Antlaşması temel sorunları çözmekle beraber devletlerin ikili ilişkilerle çözebileceği değerlendirilen sorunlar daha sonraya bırakılmıştır. Bu konular hakkında Türk delegelerinin net tavırları olmasına rağmen antlaşmanın genel havası bozulmaması için, egemenliğin diğer ülkelere kabul ettirilmesi sonrasında çözülebileceği değerlendirilerek, sonraya bırakılması kabul edilmiştir.

---

[58] Bayur **a.g.e.** s.175.
[59] Hale, **a.g.e.**, s.48.
[60] Arı, **a.g.e.** s.87.
[61] Mustafa Kemal Atatürk'ün Eskişehir konuşmasından. Bkz: Arı, **a.g.e.**, s.28.

Yunanistan'la yaşanılan nüfus mübadelesi meselesi aslında Lozan'da çözülmüş, kabul edilmiştir; çıkan anlaşmazlıklar, varılan uzlaşmanın uygulamasının getirdiği yeni sorunlar üzerinedir.[62] Mübadeleden muaf tutulacak "etablis" olanların her iki ülke tarafından farklı yorumlanması ve iki ülkenin de ülkesine gelen göçmenleri, ülkesinden gidenlerin mallarına el koyarak aynı yere yerleştirmesi iki ülke arasında gerilime neden olurken, 1 Aralık 1926 tarihinde imzalan Atina Antlaşması da sorunları çözememiştir. Yunanistan'ın gerginliğin kendisine vereceği siyasi ve ekonomik zararları görerek bunu gidermeye çalışması, buna Türkiye'nin de karşılık vermesi üzerine iki ülke ilişkilerinde başlayan yumuşama dönemi, 10 Haziran 1930'da imzalanan Ankara Sözleşmesi'yle sonuçlanmıştır. Geldikleri ve doğdukları yer ne olursa olsun Batı Trakya Türkleri ile İstanbul Rumlarının "etablis" sayılarak mübadeleye tabi tutulmamasını öngören bu antlaşmayla Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkiler hızla düzelmeye başlamıştır.[63] Yunanistan'la sağlanan uzlaşma Türk dış politikasında meydana gelen değişikliğin bir parçasıdır. Bu politikada Türkiye Batı ülkeleriyle eşit şartlarda işbirliği yapabileceği bir pozisyon almak istemektedir.[64] İmzalanan Ankara Antlaşması'nın dikkat çekici bir yönü de İtalya'nın antlaşmanın imzalanmasına yaptığı katkıdır. Akşin bu çabaları İtalya'nın Doğu Akdeniz'de Yugoslavya'ya karşı yaratmaya çalıştığı nüfuz bölgesini güçlendirmeye çalışmasına bağlamaktadır.[65]

Lozan Antlaşması'nda Türk-İngiliz ikili görüşmelerine bırakılan Musul Sorunu, taraflar Lozan'daki tutumlarını 19 Mayıs 1924'de toplanan İstanbul Konferansı'nda da değiştirmeyince sorun Lozan gereği Milletler Cemiyeti'ne havale edilmiştir. Sorunun bu yolla çözülmeye çalışılması İngiltere'nin bölgedeki çıkarlarını güçlendirmektedir.[66] Milletler Cemiyeti hazırlanan komisyon raporu doğrultusunda Musul'un Irakta kalması kararını almıştır. Alınan bu karar Türkiye tarafından yanlı ve haksız bir karar olarak kabul edilmekle birlikte aynı zamanda beklenen bir

[62] Türkiye'deki Rumlar ile Yunanistan'daki Türklerin değişimi sorunu Lozan Konferansında ele alınmış sonuçta Türkiye ile Yunanistan arasında 30 Ocak 1923'te "Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Mukavelename ve Protokol imzalanarak bir bakıma çözümlenmiş ve bu sözleşme Lozan Antlaşmasının bir parçası sayılmıştır. Bkz: İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1983, s.177.
[63] Uçarol, **a.g.e.**, s.563.
[64] Hale, **a.g.e.**, s.52.
[65] Akşin, **a.g.e.**, s.253.
[66] Şamsutdinov, **a.g.e.,** s.317.

karardır.[67] Aslında Türkiye Lozan'da Musul'u sonraya bırakmakla bir anlamda gözden çıkarmıştır. İngiltere'nin Lozan'da Musul hakkında kabul etmediklerini, Lozan sonrasında kabul ettirmesi ya da Milletler Cemiyeti'nin o güne kadar kendisine gelen meselelerde hiç aleyhine karar vermediği İngiltere aleyhine karar vermesi pek olası değildir. İsmet İnönü'nün Lozan'da Musul uğruna gösterdiği büyük direniş sorunu ancak bu seviyeye kadar getirebilmiştir.

Milletler Cemiyeti'nin kararından sonra Yusuf Hikmet Bayur'a göre Türkiye iki seçenekle yüz yüze gelmiştir. Birincisi bu kararı tanımadığını söyleyerek meseleyi sürüncemede bırakmak, ikincisi ise İngiltere ile görüşmelere başlayıp bir sonuca varmaktır. Birinci durumda Türkiye sınırlarında barışı tesis etmek amacına ulaşamamış olduğundan iç yapılanma için gerekli koşulları sağlayamayacaktır. Diğer yandan da İngiltere gibi güçlü bir devletle süregelen bir sorun sahibi olacaktır.[68] Mustafa Kemal Atatürk, Musul'u bir memleket meselesi olarak nitelendirmekle beraber Musul için sonu savaşa kadar giden bir inatlaşmanın Türkiye'ye yararı olmayacağının farkındadır. Sonuçta Türkiye, 5 Haziran 1926'da İngiltere ile bir anlaşma imzalayarak Milletler Cemiyeti kararını kabul etmiş ve Türk Irak sınırının bu karar doğrultusunda çizilmesine razı olmuştur.[69] William Hale'e göre bu karar Türkiye'nin kendi kapasitesinin farkında olduğunun göstergesidir ve Musul'un Türkiye'de bırakılması durumu bile Türkiye'yi Irak'ın süregelen talepleriyle baş başa bırakacaktır.[70] Musul'un hakkında ortaya çıkan Türk-İngiliz çatışması ve konunun İngiltere lehine çözümlenmesi Türkiye'yi tekrar Sovyetler Birliği ile bir yakınlaşmaya itmiştir.[71]

Osmanlı borçlarının ödenmesi konusunda ise Lozan'da bir hüküm verilmekle beraber ödenecek miktarın belirlenmesi konusunda bir heyet görevlendirilmiştir. Borçların büyük bir miktarının Fransa'ya ait olması, Fransa'yı Türkiye'nin bir

---

[67] Uluğ İldemir Türk Sözü gazetesinde 18 Aralık 1925'de yazdığı makalede " Cemiyet-i Akvam nihayet uzun tereddütlerden, sahte münakaşalar ve gösterişlerden sonra bizce evvelden malum olan kararını verdi, yani Irak'a Musul'u terk etti. Bizim ve bütün Cihanın Cemiyet-i Akvam'dan beklediği karar bu idi." diye yazmaktadır. Bkz: Uluğ İldemir, **Yılların içinden,** 2.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu, s.161.
[68] Bayur, **a.g.e.**, s.170.
[69] Anlaşma metni için bkz: Soysal, **a.g.e.**, s.309.
[70] Hale bu konuda Türkiye'nin verdiği kararı destelemekte ve Musul'un Türkiye'ye bağlanmasının avantajdan çok dezavantaj getireceğini öne sürmektedir. Hatay meselesi göze alındığında kazanılan topraklar için bir dezavantaj değerlendirmesi tartışmaya açıktır. Bkz: Hale, **a.g.e.**, s. 65.
[71] Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1970, s.282.

muhatabı haline getirmiştir. 13 Haziran 1928'de imzalanan anlaşmayla belirlenen miktarlar 1929 bunalımından sonra 22 Nisan 1933'de revize edilerek Osmanlı Devleti'nden kalan kapitülasyonlar ve Duyun-i Umumiye sistemi de fiilen ortadan kaldırılmıştır.[72]

Hatay ve Boğazlar sorunları Lozan'da neticelenmiş ve bir karara varılmış konular olsa da; Hatay'ın Misak-i Milli sınırları içerisinde olmasına rağmen ülke sınırlarına katılamamasının, Boğazların ise Boğazlar Komisyonu aracılığıyla Türkiye'nin hakimiyetinden çıkmasının verdiği "kaybedilmiş toprak" düşüncesinden hareketle, Türkiye tarafından yapılan statükoyu değiştirme çabalarının olumlu sonuç vermiş olduğundan Türkiye lehine yeniden düzenlenmiştir. 20 Temmuz 1936'da imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi'yle Boğazların statüsü değişirken 29 Haziran 1939'da Hatay Meclisi'nin aldığı kararla da Hatay Türkiye sınırlarına katılmıştır. Mehmet Gönlübol ve Cem Sar Türkiye'nin bu çabalarını şöyle değerlendirmektedir "Türkiye status quo'dan memnun olmayan küçük ve büyük birçok devletin aksine gerek Montrö'de, gerek Hatay meselesinde ulusal çıkarlarını elde etmek için "fait accompli" yoluna gitmemiş, hukuk yoluna başvurmuştur. Küçük bir devlet için ulusal çıkarların hukuk yolu ile elde edilmesinin en iyi dış politika yolu olduğunu II. Dünya Savaşı'ndan önceki Türk dış politikasının başarılarını doğrulamaktadır."[73]

b. Avrupa Ülkeleriyle İlişkiler

Türk Toplumunu Batı medeniyeti seviyesine getirmeyi amaç edinen Atatürk, uygulanan dış politikada Osmanlı Devleti'ni yıkan ve koloniyal benzerlik bulunan güçlerle beraber olma gerçekçiliği içerisinde hareket etmiştir.[74] Bu güçlerin başında gelen İngiltere ve Fransa ile olan ikili ilişkilerde geçmişten gelen bir düşmanlık gütmeden ancak her iki ülkenin de mandaterliği nedeniyle yaşanılan sınır sorunlarının yarattığı gerginlik içerisinde hareket edilmiştir.

İngiltere ile yaşanan Musul sorunu nedeniyle 1929 yılına kadar ilişkilerde yaşanan soğukluk devam etmiş, 1929 yılında bir İngiliz filosunun İstanbul'u ziyareti

[72] Armaoğlu, **a.g.e.**, s.224.
[73] Gönlübol ve Sar, **a.g.e.**, s.133.
[74] Kamran İnan, **Dış Politika**, İstanbul: Ötüken Yayınları, İstanbul, 1993, s.16.

ilişkilerde yeni bir gelişmenin başlangıcı olmuştur. Türk-İngiliz yakınlaşması Montrö görüşmelerinde daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmış ve İngiltere kendi tezi ile geldiği halde Türk tezinin görüşme esası olarak kabul edilmesini desteklemiştir. 1936 ve 1937 yıllarında yapılan karşılıklı ziyaretler ikili ilişkilerin gelişme göstermesine yardımcı olmuştur.[75] 1938 yılında İngiltere tarafından Türkiye'ye açılan 10 milyon Sterlinlik ve savaş malzemesi alınması için açılan 16 milyon sterlinlik kredi Avrupa'nın değişmekte olan siyasi ortamı içerisinde kurulmakta olan müttefikliğin de bir göstergesidir.[76]

Ankara Antlaşması'yla yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk temas kurduğu Avrupa ülkesi olan Fransa ile ikili ilişkilerde, Lozan sonrası ortaya çıkan problemlerin etkisi oldukça büyüktür. Osmanlı borçları, Türkiye-Suriye sınırının tespiti gibi konularda karşı karşıya gelen bu iki ülke 30 Mayıs 1926'da Dostluk ve İyi Komşuluk ilişkileri Sözleşmesi'ni imzalamışlardır. Bu antlaşmaya göre iki ülkeden biri silahlı bir saldırıya uğradığı takdirde diğeri tarafsız kalacağını taahhüt etmektedir.[77] Bu antlaşma da bir önceki gibi, bir Avrupa ülkesiyle kısmi de olsa bir ittifakı içeren ilk antlaşmadır. Balkan Paktı'nın kurulmasına destek veren Fransa ile ilişkiler 1936 yılında Hatay sorunu nedeniyle tekrar bozulmuştur.

1922 yılında Mussolini'nin iktidara gelmesiyle yayılmacı bir politika izleyen İtalya uluslararası alanda olduğu gibi Türkiye'de de endişe uyandırmıştır. Musul bunalımı sırasında İtalya, Fransa gibi İngiltere'yi desteklemiştir.[78] Musul sorunu çözüldükten sonra yakınlaşan iki taraf 30 Mayıs 1928'de Roma'da Türkiye-İtalya Tarafsızlık ve Uzlaşma Antlaşması'nı imzalamıştır.[79] Bu antlaşmayla iki taraf da, birbirine karşı yönelmiş ekonomik ve siyasi düzene katılmayacak ve birinin saldırıya uğraması halinde diğeri tarafsız kalacaktır.

İtalya lideri Mussolini her fırsatta Türkiye ile iyi ilişkilerde bulunmak istediğini açıklamaktadır. 29 Ağustos 1929 tarihinde Türkiye'nin Roma büyükelçisi Suat Bey ile yaptığı mülakatta Mustafa Kemal Atatürk'ün gösterdiği azmi takdir

[75] Gönlübol ve Sar, **a.g.e**., s.76.
[76] Armaoğlu, **a.g.e.**, s.346.
[77] Anlaşma metni için bkz: Soysal, **a.g.e.**, s.285-303.
[78] Uçarol, **a.g.e.**, s.572.
[79] Antlaşma metni için bkz: Soysal, **a.g.e.**, s.279-284.

ettiğini ve Fransa'nın İtalya'nın boğazına bıçağı dayadığını söylemektedir.[80] 1935 yılında İtalya'nın Habeşistan'ı işgal etmesiyle birlikte İtalya'nın tekrar ortaya çıkan yayılmacılığı, Türkiye'yi İngiltere'yle tekrar yakınlaşmaya itmiş ve İtalya'nın Montrö Antlaşması'na katılmayışı bu anlayışı daha da pekiştirmiştir. 30 Kasım 1935 İtalyan askeri manevralarından sonra, Mussolini'nin Roma Ateşemiliterliğimize Türk siyasetinden memnunluğunu ve Türkiye ile dost siyaseti takip etmek istediğin ifade eden sözleri, yapılan ittifaklardan anlaşılmaktadır ki Türkiye'yi tatmin etmemiştir.[81] Gönlübol ve Sar, İtalya'nın davranışlarını Lozan sonrası Türk dış politikasını etkileyen en önemli unsur olarak göstermişse de, İtalya'nın etkisi daha çok 1930 yılından sonra belirleyici olmuştur.[82]

Almanya'da 1933 başında Hitler'in liderliğindeki Nazi partisi iktidara gelinceye kadar, Türkiye ile Almanya kendi iç ve dış meseleleriyle uğraşması yüzünden iki ülke arasında güçlü bir işbirliğine gidilememiştir. 1933'de artan ticaret potansiyeliyle başlayan ilişkiler, 1936 yılında Montrö Boğazlar Sözleşmesi sırasında oluşan Türk-İngiliz yakınlaşmasına kadar devam etmiştir.[83] Bu yıldan sonra özellikle ekonomik alanda başlayan Alman-İngiliz rekabeti Türkiye'ye yaramış ve normal şartlarda o yıllarda elde edemeyeceği bir ağır sanayi tesisine (Karabük Demir Çelik Fabrikası) bu rekabet sayesinde kavuşmuştur.[84] 1937 yılı sonrasında Almanya'nın Avrupa'da başlayan yayılmacı hareketleri ise Türkiye'yi İngiltere tarafına yaklaştırmıştır.

c. Sovyetler Birliği ile İlişkiler

Türkiye Cumhuriyeti 1920 yılı sonrası politikalarını Sovyetler Birliği'ne dayandırmakla birlikte 1950'li yıllara kadar uzanacak olan ideolojik bir Rus emperyalizmi düşüncesi Türkiye'nin Rus dış politikasında her zaman tereddütlere neden olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk, bu tereddüdü şöyle anlatmaktadır: "Ruslarla münasebat-ı resmiyemiz iyidir, dostanedir. Fakat bu dostluğu samimiyetten

---

[80] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.10., Yer No 238.597.14.
[81] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.10., Yer No 238.606.15.
[82] Gönlübol ve Sar, **a.g.e.**, s.114.
[83] Fahir Armaoğlu, İsmail Soysal, "Türkiye'nin Hitler Federal Almanya'sı ile İlişkileri", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, ss.298-299.
[84] Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni - Dünü Bugünü Yarını**, 6.b., İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1973, s.365.

tebid eden çok şeyler vardır. Ruslar Türklerle dost olmak isterler. İcabında kendine karşı vaziyet alabilmek için, Türkiye'nin bila kayd ü şart kendi siyasetine tabi olmasını ve onun sevk edeceği istikamette yürümesini isterler ve ondan başka teşkilat-ı devleti ve devletin teşkilat-ı dahiliyesini dahi kendi teşkilatı mahiyetine mümasil bir şekilde isterler. Rusların bugünkü karakteri bunu icap ettirmektedir."[85] Ancak bu tereddüde rağmen İsmail Soysal'a göre Atatürk dönemi en iyi ilişkiler Sovyetler Birliği ile kurulmuştur.[86] Türk devletçilik politikasının kabulünün Sovyetler Birliği'nin örnek ve öğüdünden esinlendiği görüşü çok kez söylenmiştir, şüphesiz benzeyiş noktaları ve hatta doğrudan doğruya ilişkisi vardır.[87]

1921 Moskova Antlaşması'yla gelişmeye başlayan Türk-Sovyet ilişkileri 17 Aralık 1925'te imzalanan Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması'yla siyasi bir boyut almıştır. [88] Bu antlaşmayla, taraflar birbirlerine yönelik bir ittifak içine girmemeyi ve bir saldırı durumunda tarafsız kalmayı taahhüt etmişlerdir. Moskova Antlaşması, Türkiye Cumhuriyeti'nin bu tür taahhütlerde bulunduğu ilk anlaşma özelliği taşımaktadır. Ancak bu tür siyasi dostluk hiçbir zaman ideolojik bir etki getirmediği gibi 1928–1929 yıllarında Türkiye'de komünizme karşı alınan tedbirler ve Sovyetler Birliği'nin bu tedbirlere gösterdiği tepki, ilişkilerde geçici bir soğukluk meydana getirmiştir. 1929 yılı sonlarında Dostluk Antlaşması'nı yenileyen yeni bir protokolün yapılması ve karşılıklı bakanlar seviyesinde yapılan ziyaretler bu soğukluğun aşılmasında büyük rol oynamıştır.[89] Türkiye'nin Batı'yla olan sorunlarını çözmesi ve Atatürk'ün blok anlayışına karşı bir dış politika izlemesi Sovyetler Birliği'ni Türkiye'nin dayandığı tek büyük güç olmaktan çıkarmıştır.[90]

1932'de Sovyet Birliği'nin verdiği 8 milyon dolarlık krediyle ekonomik olarak da kendini gösteren Türk-Sovyet dostluğu 1932 'de Türkiye Milletler Cemiyetine girmeden önce Sovyet Birliği'ne güvence verecek kadar güçlüdür. Sovyetler Birliği de da verdiği cevapta bu hareketin Türk-Sovyet ilişkileri için engel

[85] Atatürk'ün İstanbul gazetecileriyle İzmit Kasrı Mülakatından. Bkz: Arı, **a.g.e.**, ss.46-47.
[86] İsmail Soysal, "İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa'da Kuvvet Dengeleri ve Barışçı Türkiye", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, ss.293.
[87] Lewis, **a.g.e.**, ss.282.
[88] Antlaşma metni için bkz: Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, ss.268-270.
[89] Lewis, **a.g.e.**, ss.283-284.
[90] Gönlübol ve Sar, **a.g.e.**, s.81.

teşkil etmediği belirtilmiştir.[91] Öyle ki, 1932 yılında yapılan silahlanma konferansında Türk heyetine komisyon çalışmalarında Sovyetler Birliği'ni destekleme talimatı verilmiştir. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye ilgi göstermesini gerektiren nedenler, Molotof'la Von Ribbentrop arasında imzalanan antlaşmayla ortadan kalkmıştır.[92]

d. Balkan Ülkeleriyle İlişkiler

Türkiye Lozan sonrası sınır sorunlarını çözdükten sonra, gerçekleştirmekte olduğu devrimler için kendisine güvenli sınırlar yaratma düşüncesini yaşama geçirmek amacıyla, kendisiyle neredeyse hiç sınır sorunu olmayan Balkan ülkelerine yönelmiştir. Bu ülkelerle 1926 yılından itibaren imzaladığı dostluk ve tarafsızlık antlaşmalarıyla kendisine Balkanlarda bir güvenlik koridoru yaratmıştır ya da yaratmaya çalışmıştır. Dilek Barlas, Türkiye'nin bu çabalarını, küçük bir devletin büyük güçlerin belirlediği uluslararası ilişkiler sistemi altında ne türlü baskılar altında bulunduğunun güzel bir örneği olarak göstermektedir.[93]

1930 yılından itibaren toplanmaya başlanan Balkan Konferansları kurulacak olan Balkan Antantı'nın temelini teşkil etmişler ve 1933'de toplanan 4.Balkan Konferansı sonrasında somutlaşan Balkan Antantı fikri 9 Şubat 1934'de Atina'da imzalanan antlaşmayla yaşama geçirilmiştir.[94] Antant, Bulgaristan ve Arnavutluk hariç tüm Balkan ülkelerini kapsamaktadır. Antant'ın amacı Balkan sınırlarının güvenliğini karşılıklı olarak teminat altına almaktır.

Türkiye'nin bu birlik düşüncesi ile Milletler Cemiyeti'nin kurduğu güvenlik sistemine güvenilemeyeceği ve bir Avrupa birliği kurulmasının da imkansız olduğu belli olunca Balkan bölgesinde büyük devletlerin tesir ve rekabetleri dışında bir güvenlik ve işbirliği sistemi yaratmak istemiştir. Fakat birliğin içine sinmiş olan tereddüt ve çekingenlik bir türlü giderilememiştir.[95] Balkan Antantı İtalya'nın Balkanlardaki yayılmacı amaçlarına karşı caydırıcı bir güç oluşturamamıştır.

---

[91] Akşin, **a.g.e.**, s.176.
[92] Akşin, **a.g.e**., s.82.
[93] Dilek Barlas, "Türkiye'nin 1930'lardaki Balkan Politikası", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, s.368.
[94] Uçarol, **a.g.e.**, s.379-381.
[95] Akşin,, **a.g.e**.s.267.

Avrupa'nın İtalya'nın Habeşistan'ı işgali ve Montrö Konferansı'nda birlikte hareket eden Antant üyeleri 1930 yılların sonunda Almanya'nın izlediği ekonomik politika ve siyasal baskı sonucunda birliğe olan ilgilerini zayıflatmışlardır.[96] Balkan Antantı Osmanlı Devleti'nden koptuktan sonra tekrar hiç birlik oluşturamamış Balkan devletleri için uzun soluklu bir denemedir. Ortak güvenlik endişeleri ile kurulan birlik, ülkelerinin birbirinden bağımsız güvenlik algılamaları sonucu önemini yitirmiş, başlayan II. Dünya Savaşı'yla birlikte Balkan Antantını oluşturan ülkeler Avrupa'da oluşan iki kutupluluk içerisinde erimişlerdir.

3. II. Dünya Savaşı Dönemi Türk Dış Politikası

1930'lu yılların sonunda Avrupa'nın değişmeye başlayan siyasal ve coğrafik durumuna kuruluşundan yirmi yıl bile geçmemiş olan Türkiye'nin yapabildiği en önemli iki hazırlık Lozan sonrası ikili meseleleri çözüme kavuşturmak ve daha da önemlisi boğazları tekrar egemenliği altına almaktır. Türk dış politikası, Balkan Antantı'yla bir bölgesel bir güvenlik teşkilatı yaratmaya çalışırken hiçbir ülkeyle ilişkilerini düşmanlık seviyesine getirmemeye dikkat etmiştir. Tam anlamıyla gerçekleştiremediği sanayi hamlesi, dışa bağımlılıktan kurtulamamış olan ekonomisi ve geliştiremediği ordusuyla Türkiye için bir gerçek varsa, o da başlayacak olan bir savaşa hazır olmadığıdır.

a. Savaş Öncesi İzlenilen Politika

İtalya'nın Arnavutluk'u işgali, Almanya'nın da Çekoslovakya'yı ilhak etmesi Türkiye'yi endişelendirerek topraklarının güvenliğini korumak amacıyla İngiltere ve Fransa ile görüşmelere yönlendirmiştir. İngiltere ile girişilen görüşmeler sonucunda 12 Mayıs 1939'da imzalan Türk-İngiliz bildirisiyle sonuçlanmıştır. Bu bildiri iki ülkenin de Akdeniz'de bir harp vuku bulması durumunda birbirine yardım etmesini öngörmektedir. Hatay sorununun çözülmesinin ardından benzer bir bildiri de Fransa ile imzalanmıştır.

Türkiye, bu bildirilerle birlikte bir ittifak oluşturma amacından çok, artan İtalyan tehdidine karşı kendisini güvenceye alma ihtiyacını karşılamayı

[96] Sina Akşin, "Siyasal Tarih", **Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Sina Akşin (der.), 2.b., İstanbul: Cem Yayınevi, 2003, s.158.

düşünmektedir. Sovyet Sovyetler Birliği'ni de bu plana dahil etmeyi düşünen Türkiye, Sovyetlerin Ağustos ayı içerisinde Almanya ile saldırmazlık paktı imzalaması üzerine, bu planından vazgeçmekle beraber Sovyetler Birliği ile anlaşma çabalarını kesmemiştir. [97]

b. Savaş Sırasında İzlenilen Politika

Almanya'nın 1 Eylül'de Polonya'ya saldırarak II. Dünya savaşını başlatan taraf olması sonrasında, Şükrü Saraçoğlu'nun gittiği Sovyetler Birliği'nden bir anlaşma sağlayamadan dönmesi üzerine imzalan Türk-İngiliz-Fransız İttifakı yeni Türkiye'nin kuruluşundan beri savaş koşulları içinde, sorumluluk alarak içine girdiği ilk ittifaktır.

12 Ekim 1939'da Türkiye-İngiltere ve Fransa arasında imzalanan antlaşmayla bir Avrupa devleti tarafından topraklarına tecavüz vuku bulduğunda birbirlerine yardım etmeyi taahhüt etmektedirler. Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'ya yapacağı yardım Akdeniz bölgesiyle sınırlı olmakla beraber bu ülkeler bir Avrupa devletinin saldırısına uğradığı takdirde Türkiye tarafsız kalacaktır. Antlaşma deklarasyondan farklı olarak Balkan bölgesinde verilen garantileri de kapsamakta ve İngiltere ile Fransa'nın bu garantiler sonucunda gireceği harpte, Türkiye bu ülkelere yardım etmeyi taahhüt etmektedir. Türkiye, Antlaşmaya konulan bir protokolle de taahhütleri kendisini Sovyetler Birliği ile bir çatışmaya sürükleyecek olursa ittifak işlemeyecektir.[98]

Armaoğlu yapılan antlaşmayı Türkiye'nin Sovyetlerin oyununa gelmeyerek kendi güvenliğini sağlaması yolunda attığı bir adım olarak görmektedir.[99] Ekinci ise bu antlaşmayı Sovyetler Birliği'nin baskı ve düşmanlığının nedeni olarak göstermiş ve hiç gerek yokken Almanya'nın karşısına geçildiğini belirterek, Türkiye'nin hareket alanını daralttığını savunmuştur.[100] Oysa bu antlaşmayla ne Sovyetler

---

[97] Ahmet Şükrü Esmer ve Oral Sander, "1919-1938 yılları arasında Türk Dış Politikası", **Olaylarla Türk Dış Politikası: 1919-1995**, 9.b., Ankara: Siyasal Kitapevi, 1996, ss.137-143.

[98] Antlaşma metni ve bu konuda çekilen karşılıklı telgraf metinleri için bkz: Ali Kemal Meram, **Belgelerle Türk İngiliz İlişkileri Tarihi**, 1.b., İstanbul: Kitaş Yayınları, 1969, s.284-289.

[99] Armaoğlu **a.g.e.**, s.358

[100] Necdet Ekinci, **Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**, 1.b., İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997, s.150.

Birliği'nin, ne de Almanya'nın düşmanlığı kazanılmış değildir. Çünkü her iki ülkeyle de 1941 yılında Saldırmazlık Antlaşmaları imzalanmıştır.[101]

Almanya'nın 1940 Mayısında Fransa'ya saldırarak kısa süre içerisinde anlaşmaya zorlaması sonrasında Türkiye, savaşa girdiği takdirde bu durumun Türkiye'yi Sovyetler Birliği ile bir çatışmaya sürüklemesi olasılığının olmasını bahane ederek, Alman-Fransız savaşında tarafsız kalmıştır. İngiltere ve Fransa'da Türkiye'nin savaşa katılmasında ısrarcı olmamışlardır.[102] Aslında Türkiye'nin savaşa girmekten çekinmesinin sebebi, Fransa tam anlamıyla yıkıldığı için İngiltere'nin yeteri kadar destek veremeyecek olması ve bu durumda İtalya ile Almanya'ya karşı Türkiye'nin kendi başına savaşmak zorunda kalmasıdır.[103]

Bundan sonra Türkiye'nin politikası, Batı ittifakına rağmen, bir saldırıya uğramadığı takdirde, savaşın dışında kalmak için her türlü çabayı göstermek olmuştur. Bu anlamda Türkiye, savaş yıllarında, savaş dışında kalmak gibi meşru bir amaç güden, yönü belli bir politika uygulamıştır. Her yandan gelen ağır baskılar altında yürütülen bu politika, Türkiye'yi şartlara göre oyalayıcı bir tutum takınmaya itmiş, bu da sırayla bütün büyük devletleri kızdırmıştır.[104]

1941 yılında Almanya'nın Balkanlar'a inerek kuvvetlerini Irak'taki duruma müdahale için Türkiye'den geçirmek istemesi diğer yandan İngiltere'nin savaşa katılması yönünde yaptığı baskı, Türkiye'yi savaşa sokmak için yeterli olmamıştır. Aslında her iki taraf da Türkiye'nin kendi yanında savaşa girmesinden çok diğer tarafa verdiği tavizlerle ilgilenmektedir ve her iki taraf da yapacakları baskının Türkiye'yi diğer tarafa yakınlaştıracağından çekinmektedir.

25 Mart 1941 de Sovyetler Birliği ile 1925 Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşmasını teyit eden Türkiye, 18 Haziran 1941'de Almanya ile bir Saldırmazlık Paktı imzalamıştır. Türkiye'nin Almanya ile imzaladığı pakt iki ülkenin de birbirine karşı bir harekata girişmeyeceğine ilişkin teminatı içermektedir. Antlaşma İngiltere

[101] Antlaşmanın ne kadar önemli olduğunun İsmet İnönü'de farkındadır. Öyle ki, antlaşmaya karar vermesi çok zaman almış ve birbirini takip eden birçok gece uyumamıştır. Bkz: Çamlıbel, **a.g.e.**, s.122.
[102] Esmer ve Sander , **a.g.e.** s.146.
[103] Hale, **a.g.e.**, s.78.
[104] Avcıoğlu, **a.g.e.**, s.368.

ve ABD tarafından tepkiyle karşılansa da, Armaoğlu'nun da belirttiği gibi müttefiklerin Almanya'nın Türkiye'ye yapacağı bir saldırıda yapacakları bir şey olmadığından kızmaya da hakları yoktur. Bununla birlikte Türkiye hem Almanya'nın Irak'a geçmesini, hem de Türkiye'yi kullanarak Sovyetler Birliği'ne güneyden cephe açmasını önlemiştir.[105] Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'nin Almanya'nın lehine savaşa girmemesi belki de savaşın sonucu değiştirebilecek ya da süresini uzatabilecek kadar önemli bir karardır.

Savaşın bundan sonraki kısmı müttefiklerin Türkiye'yi savaşa sokma ısrarı ve Türkiye'nin buna karşılık ordusunun takviye edilmesi istekleriyle geçmiştir. Türkiye'nin savaşa gerekli takviye yapılmadan girmesi ve olası topraklarının işgale uğraması durumunda Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye kurtarıcı olarak girmesi Türkiye'nin en fazla çekindiği senaryodur. Ruslar Türkiye'nin gerektiği biçimde silahlandırılıp askeri yönden İngilizler ve Amerikalılarca desteklenerek savaşa katılmasıyla değil, Sovyetler Birliği ile karşılıklı yardımlaşmaya dayanarak savaşa girmesinden yanadırlar.[106] 1943 yılının Ocak ayında yapılan Adana ve Aralık ayında yapılan Kahire konferansları Türkiye için bu baskının en yoğun yaşandığı zamanlardır. Bu konferansların sonunda savaşa girmek için Türkiye'nin öne sürdüğü şartlar neredeyse hep aynıdır: Yeterli askeri yardımın yapılması, savaşa nerede ve ne şekilde gireceğinin belli olması ve ortak harekat planlarının Türkiye'ye bildirilmesi. Müttefik Devletler ise Türkiye'nin öne sürdüğü şartların hiçbirini Türkiye'nin istediği şekilde karşılamış değildir.

1944 yılında müttefiklerle arası iyice açılan Türkiye, Almanya'ya olan krom satışını ancak bir ambargo tehdidi ile durdurmuştur. Yine ABD ve İngiltere'nin teşebbüsü ile 2 Ağustos 1944'de Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesen Türkiye için en büyük tehdit, Bulgaristan'ı işgal ederek Balkan sınırlarına dayanan Sovyetler Birliği'dir.[107] 4–11 Şubat 1945 tarihleri arasında toplanan Yalta Konferansı'nda Boğazlar konusundaki taleplerini müttefiklere ileten Sovyetler Birliği, Montrö Antlaşması üzerinde değişiklik yapılması konusunun en azından görüşülmesini ABD

[105] Armaoğlu**, a.g.e**., s.412.
[106] Edward Weisband, **İkinci Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası**, Cilt III, 1.b., İstanbul, Cumhuriyet Yayınları, 2000, s.2.
[107] Weisband, **a.g.e.**, s.77-84.

ve İngiltere'ye kabul ettirmiştir.[108] 23 Şubat 1945 tarihinde ise Türkiye, Almanya'ya sadece kağıt üzerinde kalacak bir savaş ilanında bulunmuştur.

II. Dünya Savaşı'nda Türk politikasının temel amacı savaşa girmemektir. Bu amacı gerçekleştirmek için Türkiye'nin uyguladığı politikaların tam bir tarafsızlık içerdiğini ya da bu süre içerisinde imzaladığı tüm anlaşmaların gereklerine tam anlamıyla uyduğunu söylemek zordur. Ancak izlenen politikalar 1938 öncesi dönemin bir devamı şeklinde olup bağımsız bir karakter taşımaktadır. Bu dönem boyunca izlenen politikalar için bir farklılaşmadan çok bir süreklilikten ve bütünsellikten söz etmek daha uygun ve gerçekçi olacaktır.[109] Türkiye'nin savaş süresince izlediği politikaların savaşın değişen koşullarına ayak uydurduğu ve bu koşullar çerçevesinde ülke topraklarını bir saldırıya maruz bırakmadan savaştan uzak tuttuğu yadsınamaz bir gerçektir. Savaş sonrası Türkiye'nin konumu ise bu politikaların doğal bir sonucudur.

4. Soğuk Savaş Dönemi Türkiye'nin Dış Politikası

Niccholo Machiavelli dilimize "Hükümdar" olarak çevrilen eserinde, eserinde bir ülkenin komşuları arasında savaş çıktığında takınması gereken tutum için şunları yazmaktadır: "Diyelim ki size komşu iki devlet aralarında kapıştılar. Bu durumda şu iki şıktan biriyle karşılaşacaksınızdır: ya bunlar biri galip geldiğinde sizin ondan bazı nedenlerle korkmanız gerekecek nitelikte iki devlettirler ya da değildirler. Her iki hipotezde de açıkça tavır almanız ve tereddütsüzce savaşa katılmanız sizin yararınıza olur. İşte nedenleri: Birinci şıkta tavrınızı açıkça belirtmeyecek olursanız galip gelen devletin pençesine düşeceksiniz demektir ve sizi savunması hatta size sığınma hakkı tanınması için hiçbir nedeni bulunmayan ikinci devlet ise bundan memnun olacaktır. Birinci devlet gerektiği zaman kendisine yardım etmeyen şüpheli bir dostun dostluğunu istemeyen; ikinci devlete gelince o da silaha sarılıp kaderini paylaşmaya yanaşmadığınıza göre size yardım etmeyi ne diye istesin. İkinci şıkta ise iki taraftan birinden yana çıkmanız basiret gereğidir. Böylece taraflardan birini diğerinin vasıtası ile yere serersiniz. Bir hükümet daima şunu göz önünde bulundurmalıdır; savaşan iki taraftan ona dost olmayanı ondan tarafsız kalmasını, dost olanı ise silaha sarılıp

[108] Yalta Konferansında Boğazlar konusunda alınan karar için Bkz: Fahir Aramoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, 1.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991, s.127.
[109] Akşin, **a.g.m.**, s.171.

kendinden yana çıkmasını ister. Kararsız olan o an mevcut tehlikeler karşısında korkuya kapılan hükümdarlar çoğu zaman tarafsızlık yolunu seçerler. Bu ise yine çoğu zaman onları yıkıma götürür. Ancak bir hükümdarın hiçbir zaman bir üçüncü hükümdara saldırmak için kendisinden daha güçlü bir hükümdarla işbirliği etmemesi gerektiğini belirtmek isterim. Çünkü zafer onu işbirliği ettiği kendinden güçlü hükümdarın keyfine tabi kılacaktır."[110]

II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin tarafsız kalması Machiavelli'nin öngördüğü şekilde bir yıkım ile sonuçlanmamış olsa da savaşı kazanan tarafın her istediğini yapmamanın bedelini dünyanın içinde bulunduğu yeniden yapılanma süreci içerisinde kaldığı siyasal yalnızlıkla ödemiştir. Savaşta tarafsız kalmanın pasif bir dış politikanın göstergesi sayılamayacağı ise ortadadır.[111] Türkiye izlediği dış politikayla ülke topraklarını yaşanan en büyük savaştan uzak tutarak kazandığı politik başarının sonrasında yaşadığı bu siyasal yalnızlığı, sadece II. Dünya Savaşı politikalarına bağlamak objektiflikten uzak bir yaklaşım olacaktır. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalarak yaşamını ne kadar uzatacağını tahmin etmek ne kadar zorsa, Türkiye'nin savaşa katıldığı takdirde başına gelecekleri tahmin etmek de o kadar zordur.

a. Sovyetler Birliği'nin Savaş Sonrası Tutumu

Savaş sonrasında Rus Dışişleri Bakanı Molotov Moskova'dan Türkiye'ye dönmekte olan Türk Büyükelçisi Selim Sarper'e Sovyetler Birliği'nin 7 Kasım 1945'de bitecek olan 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk Antlaşmasını fesh ettiklerini bildirmiştir. Molotov, Sarper'le görüşmesi sırasında fesh nedeni olarak Anlaşmanın günün şartlarına ve harbin getirdiği değişikliklere artık uymaz hale geldiğini ve esaslı değişiklikler gerektirdiği görüşünü ileri sürmüştür.[112] Türkiye, Sovyet Birliği'nin iki tarafın karşılıklı menfaatlerine daha uygun yeni bir sözleşmenin müzakeresi teklifini kabul ettiğini ve Sovyet hükümetince yapılacak tekliflerini inceleyeceğini bildiren bir cevap vermiştir. Sovyet hükümeti ise bir cevap

[110] Machiavelli, **Hükümdar**, çev. Kemal Karabulut, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1998, ss.229-231.
[111] Kamran İnan Atatürk sonrası izlenen dış politikayı pasif bir çizgide görmektedir. Bkz: Kamran İnan, **a.g.e.**, s.44.
[112] Molotov'un diplomatik teamüllere aykırı bulunan bu davranışı yani bir nota dahi göndermeden bir konuşma sırasında sözle yapılmış olan bu bu fesih kararı şaşırtıcı bulunmuştur. Bkz: Feridun Cemal Erkin, **Olaylar-Yorumlar**, Cilt I, 2.b. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987, s.146.

vermek yerine Molotov aracılığıyla yine Büyükelçi Selim Sarper'e, antlaşmanın olabilmesi için Doğu sınırlarında değişiklik ve Boğazlarda üs talebinde bulunmuştur.[113]

Sovyetler Birliği'nin bu talepleri 1921 antlaşmasından öncesinde hep var olan Rus tehdidin tekrar canlanmasının bir işaretidir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ise kuruluşundan itibaren geçirdiği I. Dünya Savaşı da dahil olmak üzere ilk defa kendisinden bir ülkenin toprak talebiyle karşılaşmıştır. Şevket Süreyya Aydemir'in deyimiyle Sovyetlerin son kırk yıllık dış siyasetlerinde belki en yersiz ve düzeltilmesi güç hataları olan bu talepler, Türkiye'nin dış politikasının bundan sonraki kısmını Rus tehdidi üzerine kurmasının en büyük nedenini teşkil etmektedir.[114] Öyle ki, talepler geri çekildiğinde ya da Sovyetler Birliği'nden gelen iyi niyet gösterilerinde bile, artık bu taleplerin etkisiyle Sovyet tehdidi yörüngesine oturan dış politikadan taviz verilmemiştir.

Türkiye, Sovyetlerin bu taleplerine boyun eğmeyerek konuyu II. Dünya Savaşı'ndan galip çıkan İngiltere ve ABD'ye taşımışsa da herhangi bir sonuç alamamıştır.[115] Çünkü Amerika ve İngiltere henüz Sovyetleri karşılarına almak istememekte ve tekrar silahlı bir çatışmaya girmekten kaçınmaktadırlar. Aslında bu iki ülkenin Sovyet tehditleri karşısında tutunduğu bu tavır, Türkiye'nin savaş politikalarının değil, diğer ülkelerin çıkarlarının Türkiye'yi yalnızlığa ittiğinin bir göstergesidir. Türkiye savaş sırasında olduğu gibi yardımına ihtiyaç duyulacak bir ülke değil, yardıma ihtiyaç duyan ve savaşın galiplerinden Sovyetler Birliği'nin tehdidi altında bulunduğunu iddia eden bir ülkedir. Sovyetlerin de silahlı bir çatışmaya girmek istediğine dair kesin kanıtlar yoktur. Sovyetler Birliği, Türkiye'yi

[113] Türkiye bu talepleri ret ettikten sonra Türkiye'ye sığınan Sovyet vatandaşlarını vererek ve Rusya'nın talebi üzerine elindeki iki adet Sovyet suçlusunu serbest bırakarak anlaşma yolunu kapatmamış ve hatta daha da ileriye giderek Sarper tarafından Rusya'ya ittifaka kadar gidebilecek bir Rus dostluğu teklifi yapılmıştır. Erkin, **a.g.e.** s.148.

[114] Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı**, 4.b., İstanbul: Remzi Kitapevi, 1989, s. 296.

[115] Doğan Avcıoğlu olumsuz sonuçlanan çabaları şöyle anlatır "Türkiye derhal Amerika'ya müracaat etti ve dedi ki, 'Stalin'in taleplerine hayır diyeceğim, bana yardım edebilir misiniz?' Hasan Saka başkanlığındaki heyette ben de vardım. Amerika bize, "Harpten yorgun çıktık, herkes terhis edilmek istiyor. On bin mili aşıp size yardım imkansız. Ruslarla anlaşın" dedi. Dönüşte Londra'ya uğradık Dışişleri Bakanı Eden ile görüştük. Ondan da aynı cevabı aldık. Eden, 'Nerdeyse birliklerimizde isyan çıkacak, anlaşın' diyordu. O tarihlerde Harriman Moskova'da Büyükelçi idi. Ankara'da kendisi anlattı: Batılı diplomatlar, toplanıp sabaha kadar Rus Ordularının hududu aşmasını beklemişler." Bkz: Avcıoğlu, **a.g.e.**, s.371.

yalnız bırakarak önce boğazların, sonra da tüm ülkenin kontrolünü kendisine verecek bir antlaşmaya zorlamak istemektedir.[116]

b. Potsdam Konferansı ve Boğazlar meselesi

17 Temmuz–2 Ağustos tarihleri arasında yapılan Potsdam Konferansı'nda Boğazlar konusunda yapılan görüşmeler kesin bir sonuca bağlanamamıştır. Boğazlar hakkındaki 16. madde ile her üç tarafın da görüşlerini ayrı ayrı Türkiye'ye bildirmelerine karar verilmiştir.[117] Konferansın ilginç tarafı, Yalta Konferansı'nda olduğu gibi, Türkiye'nin olmadığı bir ortamda Türkiye'nin egemenliğini ilgilendiren konularda konuşulması, hatta bu konular hakkında karar verilmesidir. Bu açıdan bakıldığında yapılanlar 1856 Paris ve 1878 Berlin konferanslarını anımsatmaktadır.

Potsdam Konferansı gereğince Sovyetler Birliği'nin 7 Ağustos 1946'da Türkiye'ye verdiği nota Molotof'un daha önce Sarper'e söylediklerinden farklı bir içerik taşımamaktadır. Sovyetler, bir nüshasını da ABD'ye verdiği bu nota ile Karadeniz'i kıyı devletleri hariç diğer ülke savaş gemilerine kapatılmasını isterken Boğazların ortak savunulması konusunda ısrar etmektedir.[118] ABD, Sovyetlerin bu taleplerini savaş sonrası amaçlarına ulaşmaya yönelik çabalar olarak nitelerken, Türkiye'yi desteklemektedir.[119] Nota kendisine de verildiği için bu notaya karşılık veren ABD'nin cevabının en dikkat çekici yanı, boğazları kendi ilgi alanında göstererek, Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında devam eden Boğazlar sorununa kendisini de dahil etmesidir.[120]

İngiltere'nin Boğazlar meselesindeki tutumu ise ABD'ye göre daha yumuşaktır. Ankara'daki İngiliz Büyükelçisi Sir David Kelly'nin Türk Dışişleri Bakanı'na verdiği muhtırada, İngiliz Hükümeti Sovyet notasında top yekun reddi

---

[116] Hale **a.g.e.**, s.113.
[117] Armaoğlu, **Türk Amerikan Münasebetleri**, s.148.
[118] **Cumhuriyet,** 12 Ağustos 1946.
[119] **Cumhuriyet,** 12 Ağustos 1946.
[120] Bu nota da ABD Boğazların sadece Karadeniz e kıyısı olan ülkelerin değil ABD'nin de dahil olduğu tüm güçlerin ilgi alanında olduğunu söylemektedir (It is the view of the is Government that the regime of the straits is a matter of concern not only to the Black Sea powers but also to the powers including the United States) Notanın tam metni için Bkz: Armaoğlu, **Türk Amerikan Münasebetleri,** s.148.

icap ettirecek bir taraf olmadığını, bu notanın kararlaştırılmış formüllere uygun tartışmalara esas teşkil edebileceğini bildirmiştir.[121]

İngiltere'de çıkan *Kemsley* gazeteleri muhabiri Mr. Hoe'un Türk-Sovyet ilişkisi hakkında Eylül 1946'da gazetesine çektiği telgraf Sovyetlerin karşısında Türkiye'nin tutumunu çok iyi özetlemektedir. "Rusya Batılı demokrasilere –Halat çekme oyununu- tekrarlamaktadır; bu sefer asırlanmış bir yarası ve devamlı bir friksiyon sebebi olan Boğazları bir defa daha ele almıştır. Halatın çekilmesiyle husule gelen ağırlık, Sovyet talepleriyle hükümranlığı tehlikeye maruz bırakılmakta olan Türkiye'de hissedilmektedir. Menfaatlerine uyanık bir dikkatle bakmakta olan Türkiye, bu halat çekmenin neticelerine dünyanın geride kalan milletlerinden daha az endişe ile bakıyor görünüyor; aynı zamanda realist bir tarzda hareket etmektedir. Türkiye memleketin güneye doğru uzanan Rus hulul yolunun boylu boyuna tam üzerinde bulunduğunu idrak etmektedir ve Sovyetler tarafından açılmış bulunan sinir harbine karşı Türkiye şimdiden çetin bir surette savaşmaktadır. Türklerin gözü dört açılmıştır ve herhangi mümkün bir tehlikeyi Türkler sağlam sinirlerle karşılamaktadırlar. Bu kadar küçük bir memlekette–özellikle taarruzda ne kadar yaralanabilir olduğu düşünülecek olursa, büyük kuzey komşularına karşı almış oldukları azimli durum dikkate şayandır."[122]

Türkiye 22 Ağustos 1946'da verdiği karşı notada Sovyetler Birliği'nin taleplerine "Cumhuriyet Hükümeti memleketi her tecavüze karşı var kuvvetiyle müdafaa vazifesinin kendisine ait olduğu kanaatindedir." diyerek sert tepki göstermiştir.[123] Türkiye, Montrö Antlaşması'nı tekrar düzenlemeyi kabul etmekle beraber bunu kendi egemenlik haklarından taviz vermeden yapmak istemektedir. İsmet İnönü 1946 yılı Meclis açış konuşmasında Türkiye'nin Boğazlar politikası için şunları söylemektedir: "Dış politikada emniyet meselesi, şüphesiz ki bütün meselelerimizin en önünde bulunuyor. II. Cihan Harbi'nin, milletlerarasında umumi bir barışla kapanması, her memleket gibi, bizim için de en kıymetli arzudur. Barış Konferansları'nı dikkatle takip ederken, memleketimiz, Montrö mukavelesinin tadili meselesiyle karşılaşmıştır. Biz Montrö Sözleşmesi'nin, yeni şartlara uygun ve

[121] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 60.368.9.
[122] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 101.624.10.
[123] **Cumhuriyet,** 12 Ağustos 1946.

Montrö'nün açıkça söylediği usuller ve hudutlar içinde iyileştirilmesi lüzumunu takdir ediyoruz. Sözleşmenin, milletlerarası bir konferansta görüşülmesini iyi niyetle alıyoruz. Türkiye'nin, toprak bütünlüğünü, egemenlik haklarını sağlayan esaslar içinde, bütün ilgililerin meşru menfaatlerini göz önünde tutan değişmeleri, geniş yürekle karşılayacağız. Hep beraber, hükümleriyle bağlı olduğumuz Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın toprak bütünlüğü ve egemenlik hakları kayıtlarına riayet edildikçe, Sovyetler Birliği ile aramızdaki münasebetlerin düzeltilmesine ve iyileşmesine hiçbir engel olmamak lazımdır. Sovyetler Birliği ile dostça ve emniyetle iki komşu olarak münasebette bulunmak, ciddi ve samimi arzumuzdur."[124]

Boğazlar rejiminin yalnız Karadeniz'e sahili olan devletler tarafından tespit edilmesi için ısrar eden Sovyetler Birliği, Karadeniz'e sahili olmayan İngiltere ile ABD'nin bu işe karışmasını istemediğini göstermek maksadıyla ikinci notanın bir örneğini bu devletlere vermemiştir. Türkiye ise bu devletleri görüşmelerde birer taraf kabul ederek Sovyet notasını alır almaz İngiliz ve ABD'yi durumdan haberdar etmiş ve Sovyetler Birliği'nin bu konudaki ikinci notasına hem ABD, hem de Türkiye eski görüşlerini yineleyerek cevap vermişlerdir.[125]

c. Truman Doktrini

12 Mart 1947'de Başkan Truman'ın Kongre'de yaptığı konuşmayla başladığı kabul edilen doktrin, geleneksel Amerikan dış politikası için radikal bir değişmenin başlangıcını teşkil etmektedir.[126] Truman Doktrini, ekonomik merkezli olan ABD dış politikasının bir değişim geçirerek siyasal merkezli olmasının, yani ABD dış politikasında siyasal faktörü egemen kılmasının bir sonucudur. Bu siyasal faktörün Türkiye coğrafyasının jeopolitik ve jeostratejik önemiyle birleşmesi, ABD'nin

[124] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 8, Toplantı 1, C.2 (Kasım 1946), s.4.
[125] Başbakan Rus notası ile ilgili olarak bir İngiliz gazetesine "Türk Milletinin hükümranlık haklarını ve Türk vatanının bütünlüğünü korumanın siyasetinin ana hatlarını teşkil etmektedir " bir beyanat vererk Türkiye'nin bu konudaki değişmez düşüncelerini açıklamıştır. Bkz: **Cumhuriyet** 19 Ekim 1946. Recep Peker'in beyanından sonra verilen cevabi notada ise Türkiye " Türkiye hükümeti Sovyet Hükümetine, Türk topraklarını herhangi bir taarruza karşı şimdiye kadar olduğu gibi müdafaa hususunda kati azmine dair gereken teminatı vermiş ve Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında samimi ve güven verici münasebetlerin kurulmasını istemişti. Aynı teminatı yeniden teyit etmekle bahtiyardır" demiştir. Bkz: **Cumhuriyet**, 21 Ekim 1946.
[126] Armaoğlu, **20.yy. Siyasi Tarihi**, s.441.

Truman Doktrini ile Türkiye'nin güvenliğini koruma altına almaya sevk etmiştir.[127] Türkkaya Ataöv, Truman Doktrininin gerçek amacının Türkiye'ye ve Yunanistan'a yardım etmek olmadığını bu Doktrinin Doğu Akdeniz ve Ortadoğu bölgesinde İngiltere'nin kontrolü ABD'ye bırakmasının bir sonucu olduğunu belirtmektedir.[128]

Türkiye'nin Osmanlı Devleti'nin yaptığı gibi ittifaklar kurulan ve rekabet yaşanan bir sahnede, bir Avrupa gücünü diğerine karşı kullanma olanağı yoktur ve önceki döneme kıyasla seçenekleri daha azdır. Güvenliğini korumak için Sovyet saldırısına uğrama veya siyasi hakimiyeti altına girme riskini almadan, iki Soğuk Savaş ülkesi arasındaki güç dengesinden faydalanarak Soğuk Savaşın dışında da kalamamaktadır. Tarafsız kalmayı tercih etme durumunda ise kendini korumak için yeterli ekonomik ve askeri kaynağa sahip değildir.[129]

Türkiye için ABD ile ilişkiler de 1945'ten bu yana hemen hemen hiç değişmeden gelen ve sürekliliği sağlayan en önemli öğe Türkiye'nin ekonomik ve askeri yardım gereksinmesidir.[130] Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Kanunu Tasarısı'nın kabul edilmesiyle yaşama geçirilen Truman Doktrini de, içerik olarak askeri yardımı kapsamakta ve verilecek yardımla Türk ordusunun modernizasyonuna ve güçlendirilmesine katkı yapmayı amaçlamaktadır.[131] "Türk milletinin, dünyanın bu köşesinde, samimi ve inanılır bir barış unsuru olduğunu ve Türkiye'nin meşru müdafaa imkanlarının artmasıyla dünya sulhunun da sağlanacağını takdir eden Büyük Demokrasinin, bize yardımda bulunmak kararını vermesi, sulh alanındaki eşsiz gayretlerinin yeni bir delilidir."[132] diyen İnönü'ye göre, bu katkıyla ABD aynı zamanda dünya barışına da katkıda bulunacaktır. Böylece Sovyetleri dünya barışını tehdit eden, ABD' yi de dünya barışını tesis eden birer güç olarak gösteren Soğuk Savaş döneminin zihniyeti, daha 1947'de Türkiye'de oluşmaya başlamıştır.

---

[127] Fahir Armaoğlu, "Yarım Yüzyılın Türk Amerikan İlişkileri, 1947–1997 ", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, s.425.
[128] Türkkaya Ataöv, **Amerika NATO ve Türkiye**, 1.b, Ankara: Aydınlık Yayınevi, 1969, s. 117.
[129] Hale, **a.g.e.**. s.111.
[130] Oral Sander, **Türkiye'nin Dış Politikası**, 3.b., İstanbul: İmge Kitabevi, 2006, s.122.
[131]Duygu Bazoğlu Sezer, "Soğuk Savaş dönemi ve Türkiye'nin İttifaklar Politikası", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, s.425.
[132] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 8, Toplantı 2, C.7 (Kasım 1947), s.4.

II. Dünya Savaşı sonrası Sovyet tehdidi altında mücadele eden Türkiye için siyasi bir dayanak noktası oluşturan bu Doktrin 1939 yılında başlayan Türkiye'nin Batıyla ittifak arayışlarının soğuk savaş dönemine bir yansımasıdır. Feroz Ahmed'in de belirttiği gibi, Sovyetlerin saldırgan tutumu bu ittifak arayışlarını kolaylaştırmıştır.[133] Bu Doktrinle birlikte alacağı yardımlar, Türkiye'nin savaş döneminde ABD'den ve İngiltere'den aldıklarından farklıdır; çünkü bu yardım aynı zamanda Türkiye'ye de yükümlülükler getirmektedir. Bu yükümlülükler Türkiye'nin yardımı, nerede ve ne şekilde kullanılacağının kontrolünü de içermektedir ki bu kontrolle ABD 1964 yılında Türkiye'nin Kıbrıs politikasına bile müdahale etmiştir.

d. Marshall Yardımı ve Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı

Truman Doktrini ile Yunanistan ve Türkiye ile ekonomik ilişkiler kurarak bölgesel yelpazesini geliştiren ABD, 5 Haziran 1947'de Dışişleri Bakanı Marshall'ın Harward Üniversitesi'nde prensiplerini ortaya koyduğu bir konuşmayla II. Dünya Savaşı Avrupa'nın ekonomik sorunlarına karşı gösterdiği açılımı daha da geliştirerek bir yardım ve işbirliği programı öngörmüştür.[134] Buna göre Avrupa ülkeleri her şeyden önce kendi aralarında bir ekonomik işbirliğine girişecekler, bu işbirliği sonunda bir açık ortaya çıktığında ABD bu açığı kapayacaktır.[135]

İngiltere ve Fransa dışişleri bakanları Sovyetler Birliği ile yapılan müzakerelerin kesintiye uğraması üzerine, ABD Dışişleri Bakanı Marshall'ın Harward'da yaptığı konuşmaya cevaben bir rapor hazırlamak üzere Avrupa hükümetlerini bir konferansa davet etmişlerdir.[136] Bu konferans 12 Temmuz 1947'de Paris'te toplanmış ve bir "Avrupa İktisadi İşbirliği Komitesi" kurmuştur.[137] Bu toplantıya Türkiye'de katılmış, iktisadi durumu konusunda gerekli bilgileri vermiş ve savaş sonunda hazırladığı iktisadi kalkınma programını gerçekleştirmek için kendisine 615 milyon dolar tutarında dış yardım yapılmasını istemiştir. Paris

---

[133] Ahmed, **Modern Türkiye'nin...**, s.131.
[134] Konuşmanın tam metni için Bkz: Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, ss.165-167.
[135] Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.444.
[136] İngiltere'de yayınlanan Haftalık People gazetesine göre bu görüşmelere Sovyet Rusya adına Molotoff katılmış ve görüşmelerin kesintiye uğraması için çabalamasına ve hatta Rusya adına tavizler vermesine rağmen başarılı olamamıştır.Bkz**: Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu, 30.01., Yer No 101, 62.2.
[137] Avrupa İktisadi İşbirliği teşkilatı ve Avrupa Tediyeler Birliği Hakkında Not, **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 61.378.9.

Konferansı'nda hazırlanan raporu inceleyen Amerikalı uzmanlar, başlangıçta Türkiye'yi savaşın yıkımlarından uzak durması nedeniyle plana dahil etmemiş, ancak Türk hükümetinin itirazı üzerine ABD Türkiye'yi Marshall yardımı kapsamına almıştır.

16 Nisan 1948 tarihinde imzalanan Avrupa İktisadi İşbirliği Antlaşması'yla Türkiye'nin de dahil olduğu Avrupa Devletleri ile ABD arasındaki ekonomik süreç başlamıştır.[138] Bu antlaşma kapsamında kurulan teşkilatın en önemli faaliyeti Marshall Planı çerçevesinde ABD'den sağlanan fonları üye ülke ekonomilerine tahsis etmek ve üyeler arasında ticari ödemeleri kolaylaştırmaktır.[139] Anlaşma temelde Sovyetler Birliği'ne karşı bir yapılanmanın genel hatlarını çiziyor olsa da; antlaşmanın uygulamasıyla ilgi olarak örgütün göstereceği üretim hedeflerine hizmet için tasarılar verme ve 3 ayda bir rapor sunma gibi Türkiye'nin girdiği sorumlulukların Sovyetler Birliği'ne karşı alınmış tedbirler olduğunu savunmak oldukça zordur.[140]

Anlaşma sayesinde Türkiye'nin alacağı yardımlara ilişkin beklentileri ise büyüktür. İsmet İnönü bu yardımlarla ilgili olarak Türkiye'nin beklentisini anlatırken "Avrupa Ekonomik İş Birliği Teşkilatı vasıtasıyla Avrupa milletlerine yapılan para ve teknik eleman yardımının 1949–1950 devresinde memleketimize ayrılan kısmından, istihsali artırma ve kalkınma işlerimizde göze görünür neticeler beklemekteyiz. Gerek Dünya Bankası'ndan, gerekse Ekonomik iş Birliği İdaresinden istenilen teknik eleman yardımı, kalkınma davamızın yürütülmesinde başlı başına ehemmiyet taşıyan faydalar sağlayacaktır" demektedir.[141]

Doğan Avcıoğlu, Türkiye'nin Marshall yardımına alınma gerekçesi olarak bir tarım ülkesi olmasını göstermektedir. Böylelikle Türkiye aldığı yardımlarla tarımını geliştirecek ve Avrupa'nın gıda ve hammadde deposu haline gelecek ve savaştan yıkık olarak çıkmış olan Avrupa'nın gıda ve hammadde ihtiyacını karşılayacaktır.[142] Marshall Planı'nın öngördüğü Avrupa Devletlerinin kendi

[138] Gönlübol ve Ülman, **a.g.e.**, s.221.
[139] İrfan Kaya Ülger, **Avrupa Birliği El Kitabı**, 1.b., Ankara: Seçkin Yayınları, Ankara, 2003, s.56.
[140] Ataöv, **a.g.e.** s.201.
[141] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 8, Toplantı 1, C. 21, (Kasım 1949), s.5.
[142] Avcıoğlu, **a.g.e.,** s.382.

aralarında yardımlaşması ilkesi göz önüne alındığında Avcıoğlu'nun ortaya koyduğu iddia gerçekten uzak değildir.

4 Temmuz 1948 tarihli Türk-Amerikan Ekonomik işbirliği antlaşmasıyla Türkiye'ye başlayan ekonomik yardım, tıpkı Truman Doktrini sonrası imzalanan yardım antlaşması gibi Türkiye'ye sorumluluklar yüklemektedir. Bu sorumluluklara karşın Türkiye'nin aldığı dış yardımın gerekliliği Korkut Boratav'a göre tartışılabilir bir konudur. Savaş sonuna 250 milyon dolarlık, yani 1946 ithalat hacminin iki mislinden daha fazla bir döviz rezervi ile giren ve 1946 yılında da 100 milyon dolara yakın bir dış ticaret fazlası veren Türkiye'nin dış yardım arama çabasına girmesi ekonomik mantığa aykırıdır.[143] Türkiye, bu antlaşmayla birlikte ABD ile ekonomik alanda her türlü işbirliğini yapmayı ve gereken tüm bilgileri vermeyi kabul etmiştir.[144] Öyle ki 1956 yılında DP muhalefet tarafından gerekli yardımı alamamakla ve gelen Avrupa İktisadi İşbirliği heyetine yardımcı olmamakla suçlanmış ve dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu bu heyetlere "ne istedilerse verdik" şeklinde bir cevap vermiştir.[145]

[143] Korkut Boratav, "İktisat Tarihi 1908-1980",**Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Sina Akşin (der.), 2.b., İstanbul : Cem Yayınevi, 2003, s.315.
[144] Antlaşmanın tam metni için Bkz: Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, ss.168-174.
[145] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 2, C. 10, (Kasım 1956), s. 766.

II. DEMOKRAT PARTİ'NİN DIŞ POLİTİKASI VE AVRUPA İLİŞKİSİ

A. DEMOKRAT PARTİ'NİN TÜRK DIŞ POLİTİKASINDAKİ YERİ

Devletin dış politikası ise o devletin siyasal sistemi ve hükümet biçimi ile sıkı sıkıya bağlıdır.[146] Osmanlı–Türk dış politika gelişmeleri incelendiğinde Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri göze çarpan en önemli özellik, Batı merkezli bir dış politika izlenmiş olmasıdır. Dolayısıyla değişen siyasal sistem bile dış politikanın temel yönelimini değiştirmemiştir. Çeşitli zaman aralıklarında dış politika merkezi doğuya kaymış olsa da, bu yer değiştirme, Batı güdümünde yani ya Batı'nın desteğini kazanmak için olmuştur.

Cumhuriyet dönemi ve sonrası Türk dış politikasının değişmeyen özelliği Batı'ya yönelik olmasıdır. Bu Batı'ya yönelik anlayışı sadece Sovyet tehdidi ve yönetici elitin çıkarlarıyla açıklamak basit olduğu kadar aynı zamanda da yanıltıcıdır.[147] Batı'ya yönelik bir dış politika anlayışı, Kurtuluş Savaşı'nı Batı'ya karşı vermiş bir devletin savaş sonrası Osmanlı'dan kalan bir mirasın şeklini değiştirip, merkezden çevreye doğru yayarak içinde yarattığı dinamizmin dışarı yansımasıdır.

Türkiye'de iktidarlarla birlikte değişen, Batı'ya olan yönelimin yoğunluğu ve şeklidir. Bu değişimin en önemli iki çarpanını ekonomi ve güvenlik oluşturmaktadır. Bu iki etkeni iktidarın algılama şekli ve bu algıya göre oluşturduğu iç politika ile zaten var olan kamuoyu, dış politikanın oluşturulmasında temeli teşkil etmektedir. Bürokrasi ise bu temel üzerinde hareket ederek ülkenin dış politika hedeflerini gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Batı'ya yönelik bu dış politika anlayışının uygulama aşamasını ise Kamran İnan şöyle anlatmaktadır: "Siyasi Partilerimizin programlarında dış politika klasik yuvarlak cümleler şeklinde yer alır. Hiçbir partinin etraflı araştırmaya, yeni unsurlara dayanan bir dış politikası yoktur. Bundan dolayı iktidara geldiklerinde hükümet programının dış politika bölümü Dışişleri Bakanlığı'nca dünyadaki bütün gelişmelere rağmen elli yıldır değişmeyen kalıplara göre hazırlanır. Ve yine bundan dolayıdır ki dış politika başbakanların, bakanların tercihleri istikametinde ve günü birlik yürütülür. Siyasi partilerimizin uzun vadeli

[146] Mehmet Gönlübol, **Dış Politika**, 1.b., Ankara: Ulusal Basımevi, 1969, s.5.
[147] Sander, **a.g.e.**, s.73.

devlet dış politikası, felsefesi yoktur. Esasen siyasi partilerde dış gelişmeleri takip eden fazla eleman da yoktur. Netice itibarıyla dış politikayı siyasi otorite değil, bürokrasi tespit eder."[148]

1. Demokrat Parti'nin Kuruluşu

1946 yılında kurulan Demokrat Parti'nin kuruluş nedenini sadece Toprak Kanunu ya da Dörtlü Takrirle açıklamak belki de bulunabilecek en kısa ve kolay nedeni ortaya koymak olacaktır. Ancak görünen neden "parti içinde ayrılık cereyanları uyandırmak suretiyle partinin memleketteki varlığını zaafa uğratmak ve diğer taraftan Parti'nin demokratik bünyede olmadığı yolundaki yazılarla aynı safta muhalefetle birleşerek partiyi yıkmaya çalışmak"tır [149] Demokrat Parti'nin kurucuları olan Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'yü CHP'den ayıran bu neden, Demokrat Parti'nin kuruluşu için bir itici güç teşkil etmiştir. Çünkü bu kişilerin CHP'den ihraç edilmesiyle, CHP "kendisine totaliter bir parti olma yerini seçmiş demektir" ve bu durumda böyle düşünenler için de partide barınmaya, hele kalmaya imkan bırakılmamıştır.[150] Sonrasında, henüz partiden ayrılmamış olan Celal Bayar ve Refik Koraltan ile birlikte bir parti kurmaya karar veren Adnan Menderes ve Fuat Köprülü vakit geçirmeden tüzük ve program çalışmalarına başlamışlardır. Aslında herkes yeni bir partinin kurulacağından haberdardır.[151] 7 Ocak 1946 tarihinde açıklanan yeni partinin yani Demokrat Parti'nin kuruluşu malumun ilanından başka bir şey değildir.

Türkiye'de çok partili yaşama geçilirken, Batı ülkelerinde totaliter bir rejim olarak görünen Türkiye'nin, demokratik değişimini sağlayarak bu ülkeleri tatmin edip yatıştırması şüphesiz ki dış etkenler arasında sayılabilecek nedenlerin en ortada olanıdır.[152] Böylelikle Batı'nın siyasal değerlerini paylaşan bir Türkiye'nin Sovyet tehdidi altında Batı'ya yaklaşması daha kolay olacaktır. İçerde ise DP'nin kuruluşuyla birlikte İnönü hem parti içerisindeki muhalefeti tasfiye etmiş olacak, hem de yeni kurulacak parti CHP içerisinden çıkacağından, Atatürk Devrimleri'ne karşı olması tehlikesi de olmayacaktır.[153]

---

[148] Kamran İnan, **a.g.e.**, ss.103-104.
[149] Cumhuriyet Halk Partisi Genelgesi, **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 490.01., Yer No 5.27.17.
[150] Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, 1.b., İstanbul: Tercüman Yayınları,1986, s.38.
[151] Bayar, **a.g.e.**, s.47.
[152] Ekinci **a.g.e.**, s.351.
[153] Sina Akşin , **Türkiye'nin Yakın Tarihi**, Cilt II, 1.b., İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1997, s.111.

Demokrat Parti, halkın savaş yıllarında bunaldığı, "hükümet zulmünün" son kerteye vardığı, ekonomik darlıkla sosyal ve siyasal baskının kol gezdiği bir dönemde doğmuştur.[154] Demokrat Parti'nin "Çankaya'da İnönü'nün bir muhalefet partisinin kurulması özleminden doğmuştur"[155] iddiasına karşılık denilebilir ki DP gerçekte var olan bir ihtiyacın, bir boşluğun doldurulmasıdır. Kemal Karpat'ın deyimiyle DP, doğuşu, faaliyetleri ve ruhu bakımından başlangıçta halkın isteklerine cevap vermiş ilk partidir.[156] Adnan Menderes Demokrat Parti'nin İsmet İnönü'nün etkisiyle kurulmuş olduğunu söyleyenlere 21 Nisan 1947'de yapılan Alsancak Parti Kongresi'nde şu cevabı vermektedir: "Arkadaşlar Demokrat Parti hiç kimsenin lütuf ve inayeti ile kurulmuş bir parti değildir. Demokrat Parti Türk Kanunlarının müsaadesine, Türk Milletinin olgunluğuna güvenerek kurulmuştur"[157]

Demokrat Parti, II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de görülen Batı ya da Amerikan tipi popülist bir Batılılaşma anlayışının bir sonucudur. Bu düşüncenin Türkiye'ye yerleşmesine neden olan ise CHP'nin ta kendisidir. CHP ve DP arasındaki bir başka bağ da, CHP'nin yanına bir muhalefet partisi getirilince demokrasinin kurumsallaşacağı düşüncesidir. Nasıl Atatürk Serbest Cumhuriyet Fırkası'yla doğrudan bir muhalefet partisi ortaya çıkarmaya çalışmışsa, İsmet İnönü de bu dört kişiyi partiden uzaklaştırarak dolaylı olarak bir muhalefet yaratma yoluna gitmiştir. Bu açıdan bakıldığında DP, kuruluş ve yapısı itibariyle genellikle daha önceki muhalefet hareketlerine bağlanmakta ve bu muhalefet hareketlerinin sonuncusu olan Serbest Fırka'nın bir devamı olarak görülmektedir. Gerçekten de, bütün muhalefet yılları boyunca DP'nin Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi bir "muvazaa partisi" olup olmadığı tartışılmıştır.[158] Bir başka bakış açısıyla da Demokrat Parti tanım gereği, muhalefet partisi olarak cumhuriyeti kuran partinin Cumhuriyet Halk Partisi'nin karşıtıdır.[159] Sonuçta her iki parti de neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde birbirine bağlıdır.

---

[154] Cem, **a.g.e.**,ss. 388-389.
[155] Mehmet Kemal, **Celal Bayar Efsanesi ve Raftaki Demokrasi**, 1.b., İstanbul: Abece Yayınları,1980, s.162.
[156] Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, 1.b. İstanbul: İstanbul Matbaası, 1967, s.163.
[157] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 12.70.8.
[158] Mustafa Koçak**, Siyasal Partiler ve Türkiye'de Siyasi Parti Yasakları**, 1.b. Ankara: Turhan Kitabevi, 2002, s.29.
[159] Emre Kongar, **Tarihimizle Yüzleşmek**, 12.b., İstanbul: Remzi Kitapevi, 2006, s.185.

2. İktidar Öncesi Demokrat Parti'nin Dış Politikaya Bakışı

Amacını, tüzüğünde "Büyük Atatürk'ün ilke ve inkılapları ışık ve doğrultusunda hür, bağımsız, demokratik, güçlü ve itibarlı bir ülke olarak, çağdaş ülkelerin seviyesi üzerine çıkarmak"[160] olarak belirleyen Demokrat Parti'nin dış politika konusunda ortaya koyduğu yeni bir çıkış yoktur. Programda belirtilen dış politika çizgisi ise şu şekildedir: "Dış politikamız, milletlerin hukuk eşitliğine, milletlerarası siyasi, iktisadi ve kültürel işbirliğine, kolektif güvene, iyi komşuluk münasebetleri esasına dayanmalıdır. Milli varlığın ancak milli kuvvetle korunabileceği kanaatine bağlı kalmakla beraber, milletler birliği gayesini hedef tutacak barışçı ve açık bir dış siyasetin memleket menfaatlerine en uygun ve realist yol olduğuna inanıyoruz."[161]

Celal Bayar, Parti'nin kuruluşunu müteakip yaptığı toplantıda CHP ile dış politika konusundaki birlikteliklerini şöyle açıklar: "İktidar partisi ile iç meselelerde çok çatışacağız. Fakat memleketin kaderi, dış politikada iki partinin müşterek hareket etmesini icap ettirir. Bu bakımdan, dış politikada CHP ile tamamen mutabıkız. Atatürk'ün Türkiye'nin istikbalini ve dünya barışını hedef tutan siyaseti partimizin daima sadakatle takip edeceği yoldur. Esasen, bir dış tehdit veya tehlike karşısında, haysiyet ve şerefin emrettiği tek yolda yürümek gerek halkçı, gerek demokrat bütün yurttaşlar arasında en ufak bir düşünce farkı bulunabileceğine asla ihtimal verilemez."[162] Celal Bayar'ın dış politika konusundaki fikir birlikteliğini yansıtan İnönü'ye söylediği "Dış politikayı devam ettireceğiz" sözü aslında sadece bir fikir birlikteliğinin göstergesi değil aynı zamanda verilen bir güvencedir.[163] Parti'nin kuruluş aşamasında Türkiye'nin içinde bulunduğu durum düşünüldüğünde, dış politika alanında verilen bu tür bir güvenceye olan ihtiyaç, en az din konusunda olduğu kadar zaruridir. Demokrat Parti muhalefette iken CHP'nin ne II. Dünya Savaşı sırasındaki ne de sonrasındaki dış politikasına neredeyse hiç eleştiri

---

[160] Demokrat Parti, **Demokrat Parti Tüzüğü**, Ankara, 1946, s.2.
[161] **Cumhuriyet**, 9 Ocak 1946.
[162] Bayar, **a.g.e.**, s.50.
[163] Şevket Süreyya Aydemir, İnönü'nün kendisine anlattıklarına dayanarak bu konuşmayı şöyle nakletmektedir "Celal Bey bana geldi. Programı aldım ve muvaffakiyet temenni ettim. Yalnız iki şey sordum, "Mektep seferberliği ve halkın bu işe yardımı bir siyaset özü olarak işliyor. Buna karşı çıkar mısınız? Bu suale cevabı "hayır" oldu İkinci sualim şuydu: "Dinle oynayacak mısınız? Dini siyasete alet edecek misiniz? "Hayır laiklik dinsizlik demek değildir dedi ve ekledi "Dış Politikayı devam ettireceğiz" Bkz: Aydemir, **a.g.e**., s.313.

getirmemiş, 14 Mayıs'a kadar iktidarı hep destekleyerek, bu süre içerisinde tenkit sayılabilecek herhangi bir imadan bile dikkatle kaçınmıştır.[164]

Kuruluşundan hemen sonra 1946 yılında yapılan seçimlerde 65 milletvekili ile meclise giren DP'nin daha kuruluş aşamasında ortaya koyduğu yeni bir dış politika tarzı olduğunu söylemek zordur. 1947'de toplanan birinci büyük kongresi sonrasında kabul edilen Hürriyet Misakı'nda dış politika ile ilgili herhangi bir hedef ortaya koyulmamaktadır. İkinci kongrede ise Celal Bayar ve dolayısıyla DP, dış politika konusunda tutum değiştirmiş değildir ve devletle beraber aynı çizgidedir.[165] İktidarda bulunan CHP de, Demokrat Parti'nin bir dış politika muhalefetiyle karşılaşmadığı gibi DP'nin desteğini de yanında hissetmektedir. Dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu *Daily Telegraph* gazetesine verdiği demeçte "Dış siyaset bakımından çok kesin olan kararlarına bugün Türkiye tam manasıyla sadıktır ve memleket dahilinde ikilik mevzu bahis olmadığı gibi hariçten gelecek baskı ve tedbirler karşısında milli topraklardan fedakarlık yapılması da akla gelmemektedir. Dahili işlerden dolayı partiler arasında ne gibi anlaşmazlıklar ve ihtilaflar çıkarsa çıksın biz dış siyaset konusunda birleşmiş bulunuyoruz" demektedir.[166] İsmet İnönü ise Saraçoğlu gibi DP'nin dış politika konusunda hükümete gösterdiği hoşgörüden memnundur ve mecliste bu memnuniyetini şu sözleriyle göstermektedir: "Dış politika konusunda siyasi partilerimizin mutabakat halinde bulunmaları memleketin selameti için büyük kuvvet olmuştur. Türk milletinin; mevcudiyetini korumak yolunda ve dış politika meselesinde ayrılık göstermediğinin ve göstermeyeceğinin dünyaca bilinmesinden vatan fayda görmüştür ve fayda görecektir. Memlekete bu itibarı ve emniyeti temin eden iktidarda ve muhalefetteki siyaset adamlarımıza tebriklerimizi ifade ederiz."[167]

Mehmet Kabasakal, Demokrat Parti'nin din ve dış politika konularında hükümet tutumundan farklı bir görüntü vermemeye özen göstermesini İnönü'nün zorlamasına bağlamaktadır.[168] Bir zorlamanın bulunup bulunmadığı konusu

---

[164] Erol Mütercimler ve Mim Kemal Öke, **Düşler ve Entrikalar Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası**, 2.b., İstanbul: Alfa Yayınları, 2004, s.36.
[165] Bayar **a.g.e.**, s.97.
[166] Daily Telegraph'dan aktarım, **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1946.
[167] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 16, Toplantı 1, C.7,(Kasım 1947), s.5.
[168] Mehmet Kabasakal, **Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi**, 1.b., İstanbul: Tekin Yayınları, 1991, s.188.

tartışmalı olmakla beraber İsmet İnönü'nün etkisinin çok önemli bir faktör olduğu gerçektir. Celal Bayar'a göre İnönü "devletin dış politikasını 12 yıl boyunca avuçları içinde tutmuş bir devlet adamıdır"[169] ve bu etkinliği eleştirmek için DP yöneticilerinin gerekli olan tecrübeye sahip oldukları söylenemez. Bernard Lewis'e göre ise dış politika konusunda hükümete bir eleştiri getirilmemesinin nedeni, bu konularda her iki parti arasında büyük ölçüde görüş birliği olmasıdır.[170] Bu görüş birliğinden dolayıdır ki, yapılan dış politika değerlendirmeleri sırasında 1946–1960 yılları arası tek bir dönem olarak kabul edilmektedir.[171]

Demokrat Parti, en az CHP kadar Batı yanlısı politikalar izlemek taraftarıdır. Adnan Menderes İzmir'de yaptığı bir konuşmada, bu Batı yanlısı tutumu iktidar olduklarında daha da ileri götüreceklerinin işaretlerini vermiştir: "Amerika ve Sovyetler Birliği'nin önderlik ettikleri iki ayrı bloğun ortasında kalmak her ülke için hatalı bir yoldur. Milli veya bağımsız diye adlandırılan dış siyaset gerçekte Birleşmiş Milletler'deki demokrasi anlayışından uzaklaşmak demektir."[172] Adnan Menderes'in bu sözleri Milletler Cemiyeti'ne bile girmek için davet isteyen Atatürk dönemi Türk dış politikasının, temel ilkeleriyle çelişmektedir.

DP'nin CHP hükümetinin dış politikasını eleştirmemesinin ve dış politika konusunda CHP ile beraber hareket etmesinin temel nedeni, ortaya koyacak farklı alternatiflerinin olmamasıdır. Mevcut durum değerlendirildiğinde sadece DP için değil, CHP için de yaptığından daha farklı bir dış politika anlayışı ortaya koymak zordur. Bayram Kaçmazoğlu gibi bu dönem yürütülen dış politikayı emperyalizm eksenine oturtanlar bile, bunun nedenini II. Dünya Savaşı sonrası dünya konjonktüründe meydana gelmiş olan değişmelere bağlamışlardır.[173] Diğer yandan DP'yi kuran kadroların CHP'nin içinden çıktığı düşünüldüğünde, yeni bir dış politik anlayış yaratmaları zor olduğu gibi; bu kadrolar, kuzeyden gelen Rus tehdidi karşısında ortaya çıkan güvenlik sorununa karşısında iktidar partisini

[169] Bayar, **a.g.e.**, s.127.
[170] Lewis, **a.g.e.**, s.308.
[171] Gönlübol, **a.g.e,** s.23.
[172] **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1948.
[173] H. Bayram Kaçmazoğlu, **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları**, 1.b., İstanbul: Birey Yayıncılık, 1988, s.22.

desteklememenin partinin geleceğini de tehlikeye atacağının bilincindedirler.[174] Bu açıdan bakıldığında, dönemin en tehlikeli nitelemeleri olan "solculuk" ya da "komünistlik" yaftasından kaçınmak için yeni kurulan bir partinin yapacağı tek şey, iktidarı dış politika kulvarında destelemektir.

3. Demokrat Parti ve İktidar

Demokrat Parti'nin 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimler ile kullanılan oylardan 4.242.831'ini ya da yüzde 53.59'unu alarak mecliste 408 sandalye kazanmış olması, sadece Türkiye Cumhuriyeti'nde değil, Osmanlı'dan beri süregelen iktidar mücadelesinde, iktidarın seçim ya da halk iradesi yoluyla el değiştirmesinin ilk örneğidir.[175] Ancak bu devlete hakim olan zihniyetin tam anlamıyla kökten bir değişim içine girmesi anlamı taşımamaktadır. Feroz ve Bedia Ahmed bu durumu şöyle tanımlamaktadır: "1950'deki DP zaferi olayın kahramanları tarafından beyaz ya da kan dökülmeden devrim olarak tanımlandı. Bu gerçekte abartılmış bir görüştü, çünkü hükümetteki değişiklik yalnızca kişilerin değişmesinden ibaretti; egemen sınıfta bir değişiklik olmamıştı."[176] DP ve CHP'nin ideolojileri aynı görünmekle birlikte vitrinleri çok farklıdır. CHP tek parti sisteminin bir simgesi haline gelmiştir ve ne yaparsa yapsın kaybetmeye mahkumdur.[177] Köklerini CHP kadrolarından alan Demokrat Parti ise, tüzük ve program itibarıyla CHP'den çok fazla ayrılmamasına karşın yeniliğin ve değişimin simgesidir.

CHP, gerek dini siyaset içerisinde kullanması, gerekse Türkiye'ye yerleşmeye başlayan Batı yanlısı anlayış açısından DP'nin önünü açan politikalar izlemiş ve izlediği yolla da DP'yi 1950 sonrası izlediği politikalar için cesaretlendirmiştir. Aydemir'in bu konudaki "Kabul etmek lazımdır ki İnönü ve Halk Partisi iktidarı 1950 Mayıs'ta Demokrat Parti iktidarına söz ve karar hakkı devletin elinde ve kilit mevkilerde yabancı denetimlere yer vermeyen bir devlet teslim etti. Acaba Demokrat Parti iktidarı bu emaneti bu halde muhafaza edebildi mi? Hayır"

---

[174] Feroz Ahmed ve Bedia Ahmed, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi,** 1.b., İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1976, s.69.

[175] Celal Bayar bu değişimi şöyle nitelemektedir: "1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle toplumun altı üstüne gelmiştir. Çünkü o zamana kadar Padişah adı ile Milli Şef adı ile ülkeyi yönetenler ortadan kalkmış yerine yönetici olarak millet oturmuştur." Bkz: İsmet Bozdağ, **Bir Darbenin Anatomisi, Celal Bayar Anlatıyor**, 3.b., İstanbul: Emre Yayınları, 2006, s.87.

[176] Feroz ve Bedia Ahmed, **a.g.e.**, s.69.

[177] Karpat, **a.g.e.**, s. 208.

saptaması Truman Doktrini Marshall Yardımları ve girilen ittifaklar düşünüldüğünde objektiflikten uzak bir değerlendirme oluşturmaktadır. Yabancı sermayeye konulan ilk gevşetmeler yine CHP tarafından Mayıs 1947 ve Mart 1950'de yapılmıştır. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi yaygın bir kanının aksine iktisat politikaları ve ekonominin genel yönelişi üzerine belirgin bir değişiklik meydana getirmemiştir. [178] Görülmektedir ki 14 Mayıs 1950'de başlayan DP dönemi aslında var olan bir sürecin devamından ibarettir. Zaten Aydemir'in de dediği gibi "Ne Demokrat Parti iktidara hazırdır, ne de CHP muhalefete", bu durumda DP'nin, özellikle 1950'li yıllarının başında CHP politikalarını devam ettirmek dışında başka bir seçeneği yoktur.

4. Dış Politikada CHP'den DP'ye Geçiş

Demokrat Parti iktidara geldikten sonra tıpkı iç politikadaki egemen anlayışta bir değişiklik olmadığı gibi Türk dış politikasında da geleneksel Batı yanlısı tutumda bir değişiklik görülmemiştir. Bu açıdan bakıldığında CHP ile DP'nin dış politikalarında bir ayrım değil bir devamlılık vardır.[179] Feroz Ahmed'in de dediği gibi iki parti arasındaki farklılık hedeflerde değil, bu hedeflere ulaşma yöntemlerindedir.[180] Demokrat Parti'nin iktidara gelişi göründüğünden çok daha fazla anlam taşımaktadır. Demokrat Parti'nin iktidar oluşuyla birlikte kurucu modern ideoloji de yalnızlaşmaya başlamıştır[181] "Çevre" diye tanımlanan ve konumu itibariyle siyasette ikincil etkiye sahip olan kesim böylece "merkeze" yerleşmiştir.

Kuruluşundan beri Batı'ya yönelik bir dış politika izleyen Türkiye, DP'nin iktidara gelişiyle birlikte Batı ile olan bağlantısını artırmıştır.[182] Diğer yandan DP'nin Cumhuriyet'ten 1950'ye kadar devamlılık gösteren dış politika anlayışını değiştirdiği düşüncesi de ileri sürülebilmekle beraber[183] bu değişim memleket yöneticilerinin 1947'den beri giriştikleri Batı'ya yamanma çabalarını DP ile olgunluğa vardırmaları olarak tanımlanabilmektedir.[184]

---

[178] Boratav, **a.g.e.**,s.315.
[179] Kaçmazoğlu, **a.g.e.** s.32.
[180] Ahmed, **Modern Türkiye'nin...**, s.133.
[181] Hasan Bülent Kahraman, "Bir Zihniyet, Kurum ve Kimlik Kurucusu Olarak Batılaşma", **Modernleşme ve Batıcılık**, 1.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s.136.
[182] Sander, **a.g.e.**, s.93.
[183] Ateş, **a.g.e.**, s.38.
[184] Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, 4.b., İstanbul: İmge Kitapevi, 2003, s.119.

1949 yılının açış nutkunda "Birleşmiş Milletler Kurulu'na candan bağlılığımız devam etmektedir. Bu kurulun, kendisinden beklenen gayelere, yakın gelecekte erişeceğinden ümidimizi kesmedik."[185] diyen İnönü ile 1950 yılı açış nutkunda "Harici siyasetimizin hedefi, Birleşmiş Milletler idealinin ruhunda mündemiçtir; ve Dünya sulhunun vikayesine matuftur. Bu maksatla Dünya barışını ve emniyetini ve iktisadi kalkınmasını teinin yolundaki bütün gayretlere elimizden geldiği kadar yardım etmekteyiz."[186] diyen Celal Bayar'ın yaptığı konuşmada dış siyasetin dayanağı için aynı yeri verilmesi CHP-DP arasındaki geçiş dönemindeki devamlılığın da bir kanıtıdır.

CHP'nin muhalefete, DP'nin iktidara gelmesiyle beraber CHP ve DP arasındaki süregelen çatışma halinin en az görüldüğü yer yine dış politikadır. CHP, DP'nin kendi bıraktığı yerden devam ettiğinin farkındadır. 1951 tarihinde mecliste CHP grubu adına konuşan Faik Ahmet Barutçu bu birliktelikten şöyle bahsetmektedir: "Garp demokrasileriyle ve Birleşik Amerika ile işbirliğine dayanan bir memleket müdafaası politikasını senelerden beri takip ediyoruz. Bugünkü hükümet aynı prensipler üzerinde yürüdüğü için dış politika mevzuunda çıkan münakaşalar esaslarla bir güne alakalı değildir. Dış politikanın ana hatlarında ve prensiplerinde memleketin başlıca siyasi partileri tamamıyla mutabakat halindedirler. Türkiye'nin dış politikası, birleşmiş hür milletlerin idealine bağlılıkta ve müşterek emniyet esasında, vatanda ve cihanda sulh prensibinde ifadesini bulan, istiklalimizin ve toprak bütünlüğümüzün emniyeti ve her karış vatan toprağı üzerine bütün varlığımızı koymayı hedef tutan bir Milli Misakın politikasıdır. Bu, şaşmayan, esaslı bir istikamet olarak eski ve yeni iktidarların, her iktidarın ve hepimizin istikametimizdir. Bu esaslı hatlarda ve prensiplerde münakaşalı hiçbir nokta yoktur.[187] Cüneyt Arcayürek de iki partinin özellikle dış ülkelerdeki temel dış politika konularındaki birlikteliğini şöyle yazmaktadır: "1950–1960 arasının belirgin özelliği şudur: Yurt içinde birbirini yiyen DP ve CHP'nin önde gelenleri görevle olsun bir çağrıyla olsun gittikleri yabancı ülkelerde birbirinden ayrımlı bir tutum izlemezdi. Adını da memleket severlik ya da ülkeyi yurt dışında jurnal etmemek koymuştuk. NATO sorunu mu söz konusudur. DP ve CHP bir ve beraberdirler. ABD

[185] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 8, Toplantı 1, C.21,(Kasım 1949), s.6.
[186] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 1, C.2, (Kasım 1950), s.8.
[187] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 1, C.12, (Aralık 1951), s.235.

yardımı mı söz konusuydu, CHP'lisi DP'lisi bu konuda birbirini desteklediklerini söylerlerdi.[188] Ancak DP'nin iktidarının devamında Kore'ye asker göndermek başta olmak üzere CHP'nin en fazla şikayetçi olduğu konu DP'nin dış politika hakkında meclise yeterli açıklama yapmaması ve meclisle beraber hareket etmemesidir.[189] DP'nin ilerleyen iktidar yıllarında ise dış politika alanında bir CHP-DP çekişmesi ortaya çıkacak ve bu çekişme 27 Mayıs'a kadar devam edecektir.

5. Demokrat Parti'nin Dış Politikasının Niteliği

Demokrat Parti'nin dış politikası şu esasa dayanmaktadır: Devler arasında tarafsızlık mümkün olmadığına göre, Batı Bloğu'na dahil olmak için her şeyi göze almak tek çıkar yoldur.[190] II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa başta olmak üzere dünyanın birçok yerinde oluşan bloklaşma politikaları Türkiye'nin Batı İttifakına girmesini kolaylaştıran bir faktördür.[191] Bu bloğa dahil olmanın da en büyük nedeni, Sovyet tehdidi idir. Olaylara bu açıdan baktıkları içindir ki Türk dış politikasını yönetenler, Sovyetler Birliği'nin anlaşma teşebbüslerini ihtiyatla karşılamışlar, sömürge devletlerin Batı'ya karşı olan savaşlarında bu mutlak Batı bağlılığı politikası çerçevesinde ulusal bağımsızlık hareketlerinin karşısında yer almışlardır.[192] Batı'ya olan bu bağlılık sadece kendi bölgesinde kurduğu Balkan Paktı ve Bağdat Paktı'nda değil, Bandung Konferansı ya da Süveyş Krizi gibi sorunlarda izlediği Batı yanlısı politikalarda kendini göstermiştir.

Cem Eroğul, DP'nin politikasını değerlendirirken bu yapılanları da göz önüne alarak şu ağır değerlendirmeyi yapmaktadır: "DP zamanında Türkiye artık kendi etrafında değil, Amerika'nın çevresinde kurulan bir güvenlik çemberinin bir parçası haline gelmiştir. Türkiye bu çemberin halkaları olan ve Sovyetlere yönelmiş bulunan NATO, yeni Balkan Paktı ve Bağdat Paktı'na girmiştir. Hatta bunlara girmekle kalmamış, özellikle bu iki halkanın kurulmasında etkin olarak çalışmıştır Sovyet dostluğu tamamen tersine çevrilmiş, Sovyetlerin baş düşmanı olan ABD ile aşırı bir

---

[188] Cüneyt Arcayürek, **Bir İktidar Bir ihtilal**, 2.b., İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1985, s.180.
[189] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 2, C.15, (Ağustos 1956), s.345.
[190] Eroğul, **a.g.e.**, s.210.
[191] Atila Eralp, "Değişen Savaş Sonrası Uluslararası Sistemde Türkiye ve AT", **Türkiye ve Avrupa İlişkileri**, Canan Balkır ve Allan M. Williams (der.), 1.b., İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1996, s.39.
[192] Mehmet Gönlübol ve Haluk Ülman , "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası", **Olaylarla Türk Dış Politikası: 1919-1995**, 9.b., Ankara: Siyasal Kitapevi, 1996, ss. 311-314.

dostluk kurulmuştur. Bu politika Atatürk'ün dış politikasına tam bir ihanettir"[193] Oysa izlenen ABD yanlısı politikaların sorumluluğunu geçmişe bakmadan DP'ye yüklemek haksızlık olacağı gibi aynı zamanda Sovyet tehdidini göz ardı etmek de doğru bir yaklaşım değildir.

Dış politikanın genelde içten dışa olan yansıması yerine Demokrat Parti döneminde her iki tarafın da karşılıklı bir etkileşim içine girmesi söz konusudur. Bunun nedenini de ABD'den alınan Marshall Yardımları ve henüz CHP zamanında başlayan Türkiye'yi küçük Amerika yapma hayalleri yatmaktadır. Bu hayallerin yarattığı dış politika anlayışının da ABD merkezli olması kaçınılmazdır. ABD sadece içine güvenliği sağlamak amacıyla girilecek bir sığınak olarak değil, aynı zamanda Türkiye'yi yaptığı yardımlarla refaha götürecek bir büyük bir güç olarak görülmekte ve ABD'nin yaptığı yardımları Celal Bayar'ın da mecliste söylediği gibi, Türkiye şükranla karşılamaktadır.[194]

Demokrat Parti döneminde dışişleri bakanlığı yapmış olan Fuad Köprülü, DP'nin dış politikası için "Dış siyasetimizin idaresinde hiçbir zaman ayrılmadığımız samimilik, açık sözlülük ve dürüstlük, milletlerarası sahada bütün iyi niyet sahibi olanları, bu siyasetimizin sulh ve emniyetin korunması, milletlerin yekdiğerinin haklarına, istiklaline ve toprak bütünlüğüne riayet etmeleri, yüksek medeniyet ve adalet ideallerinin cihanda hakim olması, bu ideallere –yani kısaca Birleşmiş Milletler ideallerine– bağlı olduklarını fiilen ispat edenlerle dostane iş birliği yapılması, kötü niyet sahibi olanlara karşı metin ve hazırlıklı bulunulması" prensiplerine dayandığına, ve asla oportünizme kaymadan tamimiyle realist düşünüp hareket ettiğimize ikna etmiş bulunuyor." demektedir.[195] Eroğul'a göre Demokrat Parti'nin dış politikası soğuk savaşın şiddetli olduğu dönemlerde belli bir gerçekçilik görünüşüne sahiptir. ABD yardımları esirgemiyor ve DP yöneticilerine büyük itibar gösteriyordur. Ancak soğuk savaş yumuşadıkça bu politikanın uyducu niteliği göz önüne çıkmıştır.[196] II. Dünya Savaşı'na hazır olmayan bir orduyu savaşın bitiminden 5 sene sonra Kore'ye göndermek gerçekçilikten daha çok anlam taşımaktadır. Demokrat Parti'nin dış politikasındaki gerçekçiliği Eroğlu'nun dediği gibi Bağdat

[193] Eroğul, **a.g.e.**, s.274.
[194] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 1, C.2, (Kasım 1950), s.12.
[195] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 19, C.11, (Aralık 1951), s.232.
[196] Eroğul **a.g.e.** s.211.

Paktı'na üye olması[197] ile ya da Akalın'ın bakış açısından Bağdat'taki darbe ile sona ermiştir.[198]

Demokrat Parti döneminde girilen Kore Savaşı ve NATO ardından Balkan Paktı ve Bağdat Paktı dış politika adına dinamizm gösterisi olarak nitelendirilmektedir. Celal Bayar izlenilen dış politikayı dinamik olarak nitelerken,[199] DP'nin bakanlarından Samet Ağaoğlu bu dinamizme "Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı anlamında bir devlet şekli almaya başladığından 1950'ye kadar dış politikamızı hiçbir başbakan, Menderes kadar dünya politikasının müspet köşelerinden biri yapamamıştır" diyecek kadar platonik bir bakış açısı sergilemektedir.[200] Oysa gerçekte platonik bir dış politika anlayışı yoktur; dış politikanın dinamikliği akıllı, ölçülü, zamanlaması iyi yapılmış aksiyon alanı olmasından kaynaklanmaktadır.[201] İyi bir dış siyaset çok yönlü ve esnek olduğu kadar tutarlı da olmalıdır.[202] Bu anlamda DP döneminin dış politikası her zaman bir sonuca yönelik değildir, yaratılmış olan dinamizm Kıbrıs sorununda olduğu gibi bir tutarlılık içermemektedir.

Batılılaşma açısından Demokrat Parti, içine girdiği Batı ile siyasal düzeydeki bütünleşme çabası ile Batı ittifakının en önemli iki kuruluşu olan Birleşmiş Milletler ve NATO'nun bir parçası olunması ve sürdürülmesi Batılılaşma politikasını idealist bir noktadan daha pratik bir noktaya taşımıştır.[203] Türkiye'nin uluslararası toplantılara katılması, Sovyet tehditleri karşısında Batı'dan destek alması, Batı'nın siyasi ekonomik ve askeri örgütlerine girmesi, kültürel Batılılaşma konusunda daha önde olan Türkiye'nin siyasal Batılılaşmayı tam olarak gerçekleştirmesine bağlıdır.[204] Bu koşulların yarattığı Batılılaşma algılaması DP'yi koşulsuz bir Batı yanlılığına götüren nedenlerdendir. Ancak temelde "modernleşme" ya da "Batılılaşma" DP'nin temel ilgi alanını oluşturmamaktadır.[205] DP dönemi, içine kendisinden önceki üç seneyi de alarak Türkiye'nin "Batılılaşma" süreci içerisinde

---

[197] Eroğul **a.g.e.** s. 212.
[198] Cüneyt Akalın, **Askerler ve Dış Güçler,** 1.b., İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2000, s. 31.
[199] Bozdağ, **a.g.e.**, s.88.
[200] Samet Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes,** 2.b., İstanbul: Alkım Yayınları, 2004, s.115.
[201] Kamran İnan **a.g.e.,** s.33.
[202] Zeki Kuneralp, **Sadece Diplomat**, 2.b., İstanbul: İstanbul Matbaası, 1981, s.59.
[203] Kahraman, **a.g.m.**, s.136.
[204] Kaçmazoğlu, **a.g.e.,** s.227.
[205] İlhan Tekeli, "Türkiye'de Siyasal Düşüncenin Gelişi Konusunda Bir Üst Anlatı", **Modernleşme ve Batıcılık**, 1.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s.41.

1923–1938 yılları ile karşılaştırıldığında daha iyi anlaşılacaktır ki, yapısal anlamda Batılılaşma karşıtı bir yöntem izlemiş ve kendisinden sonra da devam eden "Amerikan tipi" bir Batılılaşma anlayışı sergilemiştir.

B. DEMOKRAT PARTİNİN AVRUPA POLİTİKASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

1. Sovyet Tehdidi

Kendisini ilk defa 1939 yılında belli eden Sovyet tehdidi, bundan sonraki yılların dış politika kurgusunun oluşturulmasının en temel öğesini teşkil etmektedir. 1946 yılında Sovyetler Birliği'nin Boğazlar üzerinde bir tür egemenlik hakkı talebi karşısında müttefik olarak yanında ABD'yi bulan Türkiye, Truman Doktrini ile birlikte ABD Sovyet karşıtı blokta yerini almıştır.

Avrupa'nın ise Sovyetler Birliği'nden gelen tehdit algılaması Türkiye kadar kuvvetli değildir. Sovyetler Birliği'nin izlediği dış politika için 17 Aralık 1947 tarihinde *Times* gazetesi "Harp sona erdikten beri Rus siyaseti Batı devletleriyle harp sırasında yapılan mukavelelere göre ayarlanmıştır. Tahran, Yalta, Potsdam, San Fransisco anlaşmaları hep Molotoff'la Gromyko'nun kitabı mukaddesleri olagelmiştir; bu anlaşmalar zaviyesinden mütalaa edildiği vakit Sovyet siyaseti muamması, oldukça makul bir mahiyet arz eder. Sovyet siyaseti, harp devresi anlaşmalarından Rusya için azami istifadeyi temin edebilmek yolunda elinden gelen gayreti göstermiştir. Sovyet Hükümeti, kendi hesabına, harp devresinde büyük devletlerarasında yapılan nüfuz bölgeleri taksimatının açıkça olmasa da, dolaylı olarak kendine yüklediği şartları resmiyette yerine getirmiştir" şeklinde yazmaktadır.[206] Aynı yıl İsmet İnönü mecliste yaptığı açış konuşmasında Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında iyi ilişkiler kurulmasını istediklerinden ve Sovyetlerin isteklerinin haksız olduğundan bahsetmektedir.[207] Meclis açış konuşmalarında İnönü'nün 1950 yılına kadar devam ettirdiği "Sovyetlerle iyi ilişkiler kurulması" temennisi 1950 yılına kadar devam etmiş ve bu yıldan sonra da Celal Bayar tarafından sürdürülegelmiştir. Ancak bu temenniler Sovyetler taleplerinden vazgeçtiğinde bile fiiliyata geçmemiştir.

[206] Times, 17 Aralık 1947, **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.10., Yer No 101.625.6.
[207] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 8, Toplantı 19, C.11, (Aralık 1947), s.5.

Türkiye'nin 17 Ekim 1951'de NATO'ya girmesi şüphesiz ki Sovyetler Birliği tarafından iyi karşılanmamıştır. Sovyetler Birliği, 3 Kasım 1951 tarihinde Türkiye'ye verdiği nota ile NATO'nun kendisine karşı olan saldırgan amaçlarını belirterek Türkiye'nin de bu organizasyona üye olarak aynı saldırganlığı paylaştığını ve topraklarında NATO üsleri kurarak topraklarını Sovyetlere karşı yapılacak saldırılarda kullandırma imkanını verdiğini belirtmektedir. Türkiye bu notaya karşın Sovyetler Birliği'ne verdiği cevapta, NATO'ya girmenin sadece topraklarını korumak amacını taşıdığını belirterek saldırgan bir amacı olmadığını açıklamaktadır.[208] Türkiye'nin bu cevabına karşın Sovyetler Birliği, aynı içerikli bir diğer notayı Türkiye'ye 30 Kasım 1951 tarihinde vermiş ve Türkiye bu notayı cevaplamanın anlamsız olacağını düşünerek yanıtsız bırakmıştır.[209] Türkiye, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'ye göre bir sinir harbine maruz bırakılmaktadır.[210] Bu sinir harbiyle Türkiye'nin kendinden emin bir şekilde mücadele etmesinin en büyük nedeni NATO'ya girerek 1940'lı yılların sorunda Sovyetlere karşı kaldığı yalnızlığı yenmiş olmasıdır. Bu yıllarda azalan Türk-Rus ilişkilerinde tek göze çarpan yakınlaşma çabası Sovyetler Birliği'ne ihraç edilecek canlı hayvanlar karşılığında bu ülkeden petrol ve ürünlerinin ithaline izin veren Bakanlar Kurulu kararıdır. [211]

Türkiye'nin NATO'ya girişi, kendi içinde hissettiği komünizm tehlikesi karşısında dayanacağı bir güç bulmanın ötesinde bir anlam taşımaktadır. Marshall ve Truman doktrinleriyle başlayan Sovyet karşıtı cephenin içinde yer alma düşüncesi, NATO ile birlikte en üst seviyeye ulaşmıştır. Böylelikle kendi kendine büyüyen ve Türkiye'nin kendi içinde yarattığı korkuyla da beslenen komünizm canavarı dış politik alanda tüm sonuçların nedeni olmaya başlamıştır. Komünizm DP için ideolojik bir korku olmakla kalmamakta; aynı zamanda kazandığı her şeyini elinden alacak bir düşman olarak gerek iç gerekse dış politikada kurgunun üzerine kurulduğu temeli teşkil etmektedir. Öyle ki, Celal Bayar'a göre Ortak Pazar'a Türkiye'nin girememiş olması bile Türk dış politikasının başarısızlığını değil Sovyet dış politikasının başarısını göstermektedir.[212] NATO üzerine yapılan Meclis görüşmeleri

[208] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 15, C.11, (Aralık 1951), s.89.
[209] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 15, C.11, (Aralık 1951), s.90.
[210] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 19, C.11, (Aralık 1951), s.230.
[211] Bu karar DP iktidarı döneminde Rusya ile ilgili çıkarılan tek Bakanlar Kurulu kararıdır. Bkz: **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.18.01.2., Yer No 130.80.17.
[212] Bozdağ, **a.g.e.**, s.51.

sırasında bir DP milletvekilinin bakış açısı dönemin hakim görüşünü göstermesi açısından güzel bir örnek teşkil etmektedir. "Bunlar girdikleri yerlerde; masum milletlerin hürriyet ve imanlarını boğarlar, istiklallerini yok ederler, mahsul hazinelerine sahip milletlere, kırmızı bir domates, bir avuç mısır hasretini çektirirler. Paralarının kıymetini sıfıra indirirler, gençliği ifsat ederek, komünist doktrinlerinin en mutaassıp birer mücahidi haline sokarlar, münevverleri ifna eder; dini yıkar, namusu zedelerler, Onların kırbaçları altında bir taraftan-bahtsız köylüler sonsuz bir genişlikle ufuklara yaslanan bakir çimenli ovalara açlıktan bitap bacaklarıyla yaylana yaylana tohum atar, bir taraftan bu kırbaçlar bu aç insanların malı ve canı üzerine ölüm yağdırırlar, böylece toprağa bir yandan tohumlar, bir yandan ölüler girer. Çıkan mahsul kolhozlara yığılır. Yerle bir olmuş mezarların soğuk süslerle bezenmiş kabristanların üzerinde her an yaşlarla dolu gözlerin, yeisle dolu bakışların dolaştığı görülür."[213]

Sovyetler Birliği ise 1953 yılına kadar gösterdiği tehditkar davranışları terk etmemekle beraber, Türkiye'nin Avrupa politikasını Amerikan çıkarlarına hizmet olarak görmektedir. Türkiye'de olan Sovyet paranoyası aynı şekilde Sovyetler Birliği'nde de Türkiye paranoyası şeklinde devam etmektedir. Celal Bayar'ın Balkan Paktı çerçevesinde yaptığı Yunanistan ziyareti sonrasında Moskova Radyosu şu yorumu yapmaktadır: "Bayar, bu şüpheli Türk-Yunan dostluğunu sağlamlaştırmak için değil, Ankara-Belgrat-Atina saldırganlık bloğunu pekiştirmek yolunda Amerika'nın kurduğu planları yerine getirmek için Yunanistan'a gitti. Bu askeri ittifakta, Yunan, Türk ve Yugoslav halklarının değil, Amerikalı harp kundakçılarının menfaati vardır. Geçenlerde Atina'da görüşmeler yapan Bayar ve Yunan makamları Washington'dan gelen emirleri uşakçasına yerine getirmekten başka bir şey yapmıyorlar."[214] Sovyet *Novoye Vremya* gazetesi ise aynı gezi için "Yunan başkentinde yapılan müzakerelerin mevzuunu dostluk ve işbirliği değil, Amerikan harp kundakçılarının askeri maceralarına katılma ve bu maksatla Balkanlarda mütecaviz bir blok kurulması teşkil etmiştir." şeklinde yazmaktadır.[215] Sovyetler Birliği'nin bu tür beyanları Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında gittikçe artan dostluk birliğinden kuşkulanması sonucunda müşterek askeri ve savunma

[213] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 41, C.18, (Şubat 1952), s.329.
[214] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 102.639.3.
[215] Novoye Vremya, 23 Temmuz 1953, **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 103.646.05.

tertiplerinin oluşturulmasına engel olma çabalarından başka bir şey değildir.[216] Çünkü NATO'ya üye olduktan sonra Türkiye'nin dış politika alanında yaptığı her atılım ya da kurmaya çalıştığı her ittifak teşebbüsü Sovyetler Birliği tarafından ABD'nin kendisini çevreleme politikasının bir parçası olarak algılanmaktadır.

Stalin'in ölümü sonrasında Sovyetlerin Türkiye'ye karşı politikasında kökten bir değişiklik yaşanmıştır. Sovyetler ve Türkiye arasındaki çatışmanın en temel noktasını teşkil eden toprak talebinden Sovyetler Birliği, 30 Mayıs 1953 tarihinde Dışişleri Bakanı Molotof tarafından Türk büyükelçisine okunan bir beyanla vazgeçmiştir. Boğazlar meselesini ise tekrar gözden geçirmeyi kabul ederek bu konunun "Sovyetler Birliği için olduğu kadar Türkiye için de kabule şayan şartlar" altında çözülmesi iradesini ortaya koymuştur.[217] Sovyetlerin bu yakınlaşma jestiyle ilgili haber Türk halkına ancak 10 Haziranda Paris Radyosu kanalıyla ulaşmıştır. Resmi kaynaklar bu haberi ne doğrulamış, ne de yalanlamıştır.[218] Arşiv belgelerinden doğruluğu anlaşılan bu haberi Türk kamuoyundan saklayan Demokrat Parti'nin bu hareketi, içinde bulunduğu koşulsuz Sovyet karşıtlığının da bir göstergesidir.

Rus teklifi Ankara'da lüzumundan fazla alaka ve heyecan uyandırmamıştır.[219] Türkiye, Sovyetlerin bu beyanatını memnuniyetle karşılamakla beraber gerçekte geçmişte sahip olduğu Sovyet korkusundan hiç vazgeçmemiştir. Sovyetlerin bu beyanıyla Türkiye'de oluşturduğu tereddüt, Celal Bayar tarafından şöyle açıklanmaktadır: "Takriben sekiz aydan beri Sovyet Rusya'nın ve diğer kominform devletlerinin lisanlarında nispi bir yumuşama müşahede edilmektedir. Daha doğrusu bu devletler yumuşak bir politika güttüklerini tebarüz ettirecek hareketlere başvurmaktadırlar. Bu devletlerin, bu yeni politikalarında samimi olmaları çok şayanı temennidir. Ancak, maddi deliller mevcut olmadıkça, hükme varmanın hatalı olacağında şüphe yoktur. Zahiri sulh taarruzları arkasında harp hazırlıklarına ve sulhsever memleketler içinde yıkıcı faaliyetlere eskisi gibi devam edilmektedir.[220] Türkiye üye olduğu NATO'dan sonra bu nota üzerine ilişkilerini sil-baştan yenileyecek bir konumda olmadığı gibi neredeyse bu tehdit üzerine kurduğu

[216] New York Times , 13 Temmuz 1953, **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 103.645.05.
[217] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 61.376.17.
[218] Paris Radyosundan bu haberin verildiği Cumhuriyet gazetesi tarafından bildirilmiştir. Bkz: **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1953.
[219] **Cumhuriyet**, 12 Haziran 1953.
[220] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 1, C 25, (Kasım 1953), s.16.

politikasını değiştirecek konumda da değildir. Ancak diğer yandan Sovyetler Birliği'ni kızdıracak en ufak davranışlardan bile dikkatle kaçınmaktadır. Öyle ki 30 Kasım 1953 tarihinde çıkarılan Müşterek kararnameyle Iğdır Ovası haritasının çıkarılması için gerekli olan nirengi şebekesi tesisi için yapılan sözleşme Türk-Sovyet ilişkilerine zarar verileceği endişesiyle fesh edilmiştir.[221]

DP'nin Sovyet taleplerini görmezden gelmesinin bir nedeni de, 1945'de Atatürk'ün dış politika çizgisinden kayarak Batı'ya yönelen Türkiye'nin, Sovyetlerin artık tehlike oluşturmadığını kabul etmesiyle bu dönüşün meşruiyetine gölge düşüreceğini düşünmesidir.[222] Bu anlamda Sovyet politikasındaki bu yumuşamayı görmezden gelmek, DP için dış politikayı oturmuş olduğu yörüngede tutmak için zorunludur. Aynı zamanda Sovyetlerin bu tepkisini barış içinde yan yana yaşamayı kabullenmesine bağlamak DP için çok erken bir iyimserlik teşkil etmektedir.[223] Bu nedenlerle Sovyet notasına soğuk bir cevap veren Türkiye, Sovyetlerin toprak taleplerinin geçmişte yapılan antlaşmalarla uyuşmadığını belirtmiş ve boğazlar konusunun da Montrö Antlaşmasına bağlı olduğunu söylemiştir.[224]

Sovyetlerin var olan taleplerinden vazgeçmesi geleceğe ilişkin bir teminat oluşturmamakla birlikte Türkiye'nin kendi güvenliği ve bağımsız bir dış politika oluşturması için büyük önem teşkil etmektedir. Türk kamuoyunda yaratılan Sovyet korkusu aslında sadece Türkiye'nin yöneticilerinden değil, aynı zamanda Sovyetlerin kendisinden de kaynaklanmaktadır. Amerikan ve İngiliz gemilerinin Temmuz ayı içerisinde İstanbul'a yaptıkları ziyareti, Sovyetlerin kendisine karşı yapılmış düşmanca bir tutum olarak nitelendirerek Türkiye'ye bu konuda nota vermesi, Türkiye'nin geleceğe yönelik tereddütlerinde ne kadar haklılık payı olduğunun da bir göstergesidir. *Daily Telegraph*'ın deyimiyle Kremlin Türklerin çenesine yumruk atma diyebileceğimiz taleplerinden vazgeçmiştir fakat anlaşılan bu gösterdiği alicenaplıktan da yüze tokat atmayı unutmamıştır. Rusların verdiği bu nota Montrö

---

[221] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 103. 646.5.
[222] Eroğul,**a.g.e.**, ss.120-121.
[223] Fatih Kalalı Sovyetlerin bu açılımının nedeni olarak "Halen devam eden bu devre boyunca Sovyetler Birliği zor kullanma yolu ile genişleme ve nüfuzunu artırmaktan vazgeçip, barış içinde yan yana yaşama, ekonomik yarışma ve her milletin kendi özelliklerine göre gelişeceği prensiplerini kabullenmesini" göstermektedir. Bkz: Fatih Kalalı , "Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, 1998), s.66.
[224] **Cumhuriyet,** 20 Temmuz 1953.

Antlaşması'nın gözden geçirilmesi için II. Dünya Savaşından hemen sonra başlayan Türkiye'yi kabadayılıkla sindirme teşebbüslerinden birisidir. "[225]

NATO üyeliği nedeniyle NATO devletlerinin politikasına paralel bir dış politika izleyen Türkiye, 1955 yılından itibaren Sovyetlere karşı blok politikası gütmeye başlamıştır.[226] F.Rüştü Zorlu, bloklaşma politikasında karşı tarafı, yani Sovyetleri saldırgan, Batı tarafını yani NATO'yu demokratik gören dış politika anlayışını şu şekilde anlatmaktadır. "Batı Bloğu ile Doğu Bloğu arasındaki huzursuzluk ve emniyetsizlik hiçbir şekilde azalmamış, bilakis Doğu Bloğu'nun muhtelif mıntıkalarda tecelli eden mütecavizane hareketleri veya tutumları, zaman zaman ortaya çıkan sulh taarruzlarına rağmen devam etmiş ve etmekte bulunmuştur. Bu suretle iki farklı ideoloji ve dünya görüşü arasında mücadelenin devam etmekte olduğunu kabul etmek lazım. Bizim mensup bulunduğumuz demokratik blok, bütün faaliyetini kendisini muhafaza ve müdafaada göstermekte, karşı taraf ise bizim bloğu muhtelif noktalarda tazyik altında bulunmaktadır."[227] Bu politikanın belki de en ucunda yer olan Türkiye'nin komünizmi kendisi için en büyük tehdit sayan politikası değişmedikçe, Sovyetlerle olan ilişkilerinin değişmesi gerçekleşmeyecektir. 6–7 Eylül olaylarını bile komünistlere yükleyen DP iktidarı, bu olaylarla komünizm tehlikesini abartarak tekrar gündeme taşımışlardır. Celal Bayar konuşmasında bu tehlikenin kapsamı için "Komünizm propagandası Türkiye gibi bir memlekette esas mahiyetiyle tecelli etmez. Vatanperverlik, müfrit vatanperverlik kisvesine bürünür, dindarlık, mutaassıplık kisvesine bürünür; her türlü kisveye bürünür. Hürriyetperverlik kisvesine bürünür, demokrasi gidiyor, mahvoluyor, diye onu içten vurur. Bu suretle memleketi mahvü perişan eder. Memleket efkarı umumiyesi üzerinde asap bozucu hareketler yaratır, onun nüfuzunu kırmaya çalışır."[228] diyerek sadece olan biteni değil gelecek olabilecekleri de bu tehdide yıkmaktadır.

1955 ve 1956 yılları içerisinde Sovyetler Birliği, Türkiye ile değişik zamanlarda iyi ilişkiler kurmak istediğini belirtmişse de bu çabaları Türkiye'den bir karşılık görmemiştir. Sovyet yönetiminin yayın organı olan *Pravda* gazetesi 1921

[225] The Daily Telegraph, 23 Temmuz 1953, [225] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 103. 646.5.
[226] A. Suat bilge, "Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türkiye Sovyetler Birliği Münasebetleri", **Olaylarla Türk Dış Politikası: 1919-1995**, 9.b., Ankara: Siyasal Kitapevi, 1996, s.400.
[227] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 11, Toplantı 2, C 7, (Kasım 1959), s.1337.
[228] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 1, C 7, (Eylül 1959), s.685.

Türk-Rus Dostluk antlaşmasının 35.yıldönümü münasebetiyle iki taraf ilişkilerinin düzelmesini temenni ederken Menderes'in de Moskova'ya davet edileceğini yazmıştır.[229] Bu tür haberler, Sovyetlerin Türkiye ile olan ilişkilerini geliştirmek istemesinin bir sonucudur.[230] Celal Bayar'ın Meclis'i açış konuşmalarının dış politika kısmında Sovyetler Birliği'nin adı bile geçmemektedir. Sovyetler ise Türkiye'nin kendisinden bu kadar uzak durmasını adeta şaşkınlıkla karşılamaktadır. Rus maslahatgüzarı Veronin'in yaptığı bir konuşmada, Türkiye'nin Sovyetlere karşı takındığı "kraldan fazla kralcı" tavrı şöyle açıklamaktadır: "Hadiseler Türkiye'nin gözlerini açtı zannettik. Filvaki müşkül anlarında Amerika Türkiye'yi desteklememiş bilakis kösteklemiştir. Bu hadiselerden, Türkiye'nin ibret ve ders aldığını bir aralık umduk. Tabiatıyla birden bire bizim bloğa iltihak edeceğini ümit etmiyorduk. Fakat hiç olmazsa bize karşı daha yumuşak, daha aşağıdan alır bir tavır takınacak, kendi siyasetinde daha tarafsız ve mutedil bir hava eseceğini zannettik. Türk Hariciyesinin çekingenliğini, uzun senelerin bize karşı düşmanca tavır takınmalarından dolayı hasıl olan mahcubiyete atfettik. Bizim sefir onlara bazı kapılar açtı, tavır değiştirme imkanları verdi. Fakat baktık ki bunlar hala kafa tutmakta, yukarıdan bakmakta, nazlanmakta berdevam. Şaşırdık. Amerika bile fırsat zuhurunda hiç kaçırmıyor, bizimle dostluk kurmaya çalışıyor. Halbuki Türkiye hala kraldan fazla kral taraftarıdır. Türkiye'nin böyle inatçı bir siyaset takip etmesi için belki Amerika talimat veriyor. O takdirde, Türkiye'nin Amerika'dan etkin destek ve dayanışma talep etmesi lazım. Mesela Kruçef tehdit veya ihtarda bulununca Amerika'da Türkiye'yi müdafaa yollu tehditler savurmalı. Bunu Türkiye'nin Amerika'dan kendi fedakarlığına karşılık olarak istemek hakkı idi. Fakat Türk hariciyesi bunu temin edemedi. Şayet Türkiye'nin böyle inatçı bir siyaset takip etmesi için Amerika talimat vermiyorsa Türk hariciyesi kendiliğinden böyle davranıyorsa o takdirde başlarına gelenden kendileri sorumludur. Her iki halde de Türk dış politikası başarılı olmuyor demektir."[231]

Türkiye izlediği Blok politikasının etkisiyle uyguladığı ABD yanlısı dış politikayı, Rus tehdidi karşısında Avrupa'nın savunulması için atom silahlarını savunmaya kadar ileri götürmektedir. Rus tehdidi neden gösterilerek izlenen bu dış

[229] **Cumhuriyet**, 17 Mart 1956.
[230] Feroz ve Bedia Ahmed, **a.g.e**. s.148.
[231] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 37.226.7.

politika Cumhuriyet döneminin "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesinden de taviz vermek anlamını taşımaktadır. Fatin Rüştü Zorlu'nun 1956 yılında mecliste söyledikleri Türkiye'nin bu konuda izlediği dış politikanın izlerini taşımaktadır. "Komünist dünyasının elindeki milyonlarca ve milyonlarca ordu karşısında ancak atom silahları hususunda, dostumuz Amerika'nın elinde bulunan büyük kuvvet sayesinde tutunuyoruz. Komünistler bugünkü uysal politikalarına gidiyorlar. Şimdi aşağı-yukarı bir milyarı aşan bir kitle. Dünyanın karşısında kalkıp, diyecek ki, efendiler siz insaniyet namına atom silahını kullanmayın. Güzel ama, siz atom silahını bıraktığınız zaman bakacaksınız bir Rus ordusu ilk defa Hindistan'a sarkmış, Hindistan'ı istila etmiş. Sonra yine bir Rus ordusu, Allah göstermesin, bilmem İran'a sarkmış. Çünkü karşısında atom silahınız yok. Avrupa müdafaasını arkadaşımız elbette bilirler. Çünkü kendileri Strasbourg'a gitmektedirler. Bütün Avrupa camiası 54–55 fırka ile 200 fırka karşısında ne ile duruyor, arkadaşlar? Atom silahı ile." [232]

Türkiye'nin içine düştüğü ekonomik sıkıntının farkına varan Sovyetler Birliği Türkiye'ye bu kanaldan yaklaşmaya çalışmaktadır. Bu dönemde Sovyetlerin Türkiye'ye 300 milyon dolarlık bir yardım önerdiğine dair haberler dolaşmaktadır.[233] Benzer bir şekilde Moskova radyosu Sovyetlerin Türkiye'ye iki bin kamyon satacağını ve İzmir'de bir fabrika kuracağını duyurmaktadır.[234]

1957 yılında Sovyetlerin Suriye'ye nüfuz etmesi sonrasında dış politikasını tamamen Sovyetler tehdidi üzerine kuran Türkiye'nin duyduğu kaygıların etkisiyle, gösterdiği tepki sonucunda güney sınırında ortaya çıkan askeri hareketlilik ikili ilişkilerdeki soğukluğu artırmıştır. Türkiye sadece kendi adına değil, neredeyse tüm NATO ve Avrupa adına karar vererek bunu dış politikasına yansıtmaktadır. 16 Aralık 1957'deki NATO konseyi toplantısında Adnan Menderes Sovyetler hakkında duyulan kaygıyı şöyle yansıtmaktadır: "Müttefikler arasındaki bütün meselelerin temelinde Sovyetler birliği yatmaktadır. Zaten bu müttefikliğin oluşmasını sağlayan temel neden de Sovyetler birliği değil midir? Kruçev yönetimindeki Sovyetler birliği hala dünya için tehlikelidir. Ortadoğu'nun Sovyetlerin eline düşmesiyle beraber Akdeniz de Sovyetlerin hareket alanına girecektir ve böylece Sovyetler Birliği

[232] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 2, C. 10, (Kasım 1956), s.685.
[233] **Cumhuriyet**, 1 Ağustos 1957.
[234] **Cumhuriyet**, 25 Ağustos 1957.

Avrupa'yı çevrelemek olan amacına ulaşmış olacaktır."[235] Türkiye'nin amacı ise Sovyetlerin Ortadoğu'da gösterdiği bu yayılmacılığı engellemektir.

F.Rüştü Zorlu dönemin Türk dış politikasının amacını, "beynelmilel komünizmin bu mıntıkaya sızmasına mani olacak bir politika takip etmek" olarak gördüğünden kurulan Bağdat Paktını da bu çerçeve içerisinde Avrupa ile şu şekilde ilişkilendirmektedir: "Bağdat Paktı beynelmilel komünizmin bulunduğumuz bölgeye sızmasına mani olmak için kurulmuş olan bir kolektif emniyet paktıdır. Bu pakt bidayeti teessüsünden beri beynelmilel komünizmin muhtelif tahriklerine ve onun yıkıcı teşebbüslerine göğüs germek mecburiyetinde kalmıştır. Bunu tabii karşılamak lazımdır. Demin de arz etmiş olduğum gibi Orta-Şark, Avrupa'da ilerlemesi durmuş olan Doğu Bloğunun Batı Bloğunu kuşatmak için giriştiği mücadelenin sahalarından birini teşkil etmektedir."[236] CHP ise iktidarın bu konuda daha itidalli davranması gerektiğini düşünmektedir. İsmet İnönü DP'yi bu konuda geçmişi örnek göstererek şu şekilde uyarmaktadır: "Üçüncü Cihan Harbinin Türkiye için, gecen iki cihan harbinden çok başka şartlar arz ettiğini hariciyemize hatırlatmak isterim. Biz iki cihan harbinin ikisinde de ilk devrede tutuşmadık Bizim hacmimizdeki devletlerin ilk yangın devrinde tutuşmaları katmerli felakete sebep olur. İttifak vecibeleri icap ettirirse vazifelerin şerefle yapılması mecburiyeti tereddüt götürmez. Ancak ilk tutuşmayı kendimizin tahrik etmemiz siyasetin yapabileceği en ağır hata olacaktır."[237]

Sovyetler Birliği Suriye krizinde gerginliği tırmandırmak istemeyen taraftır. Sovyet Başbakanı Bulganin bu kriz nedeniyle Adnan Menderes'e gönderdiği mesajda Türkiye'nin Suriye'ye karşı tecavüz emelleri beslememekte olduğu temenni edilerek böyle bir maceranın Ortadoğu'da büyük silahlı ihtilaflara yol açacağına yeniden işaret olunmaktadır. Ayrıca Bulganin iki hükümet arasında bir anlaşması için Sovyetlerin gerekli izahatı vermeye hazır olduğunu, Suriye de dahil olmak üzere hiçbir Arap ülkesiyle gizli anlaşma imzalamadıklarını söylemektedir.[238] ABD'nin Türkiye yanında yer almasıyla birlikte Sovyetler Birliği bu tavrında daha fazla ısrarcı olmamış, Türkiye de sınırında herhangi bir askeri harekata girişmemiştir.

---

[235] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 37.226.7.
[236] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 11, Toplantı 2, C.7, (Aralık 1959), s.1342.
[237] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 11, Toplantı 1, C.4, (Ağustos 1958), s.845.
[238] **Cumhuriyet**, 27 Kasım 1957.

1958 yılında Rus elçisi ile yaklaşık bir saatlik görüşme yapan Zorlu'nun bu davranışı, Türkiye'nin değişmeye başlayan yaklaşımının da bir göstergesidir.[239] Sovyetlerle yapılan ticari antlaşmalar da bu değişimi doğrular niteliktedir. İş Bankası'nın 37500 ton üretim kapasitesine sahip cam fabrikası kurulması için ve Sümerbank'ın 1.015.525 dolarlık dokuma tezgahı temini için yaptığı Sovyetler Birliği'nden kredi sağlayan antlaşmalar, Batıdan yeterli maddi destek sağlayamayan Türkiye'nin Rus tehdidi söylemine karşın, içine girdiği borç sarmalının bir göstergesidir. Buna rağmen Sovyetler ile yapılan ticaret, genel ithalat ve ihracatın sadece yüzde ikisini kapsamaktadır.[240]

Celal Bayar 1959 yılının yasama yılını açış konuşmasında uzun bir aradan sonra Sovyetler Birliği'nden ilk defa bahsetmiş ve Batı-Doğu arasındaki yakınlaşmadan duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.[241] 30 Kasım 1959'da Fatin Rüştü Zorlu, Sovyet büyükelçisini yemeğe çağırarak görüşmüş, bu hareket Türkiye'deki Avrupa büyükelçileri tarafından bir tür şantaj olarak nitelendirilmiştir.[242] 11 Nisan 1960'da açıklanan her iki ülkenin başbakanlarının karşılıklı ziyaretine dair planla başlayan yakınlaşma, 1 Mayıs 1960 tarihinde düşürülen U–2 casus uçağı sonrasında Sovyetlerin verdiği protesto notası ile yerini tekrar soğukluk dönemine bırakmıştır.

Sovyetlerin Türkiye'ye karşı izlediği politikanın Türk dış politikasındaki belirleyici özelliğini 1945 yılındaki talepleri oluşturmuştur. Bu yıldan sonra Türkiye tarafından algılanan Sovyet tehdidi, ideolojik olarak da komünizm karşıtlığı adı altında, izlenen Batı yanlısı politikaların temel nedenini oluşturmuştur. 1953 sonrasında Sovyetlerin Türkiye ile olan iyi ilişkiler kurma çabası ise iyi komşuluk ilişkilerinden çok Batı bloğundan bir ülkeyi, özellikle Sovyetler Birliği ile sınırdaş olan bir ülkeyi koparmak amacını taşıdığı düşünüldüğünden ya da bu şekilde düşünülmesinin içinde bulunulan konuma en uygun seçim olduğundan, Sovyetlerin bu açılımı Türk dış politikasında bir değişiklik yaratmamıştır. Türkiye, sadece Sovyetler Birliğini değil tüm Varşova ülkelerini karşı blokta gördüğünden, bu

[239] **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1958.
[240] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 11, Toplantı 2, C.4, (Haziran 1958), s.476
[241] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 11, Toplantı 1, C.10, (Kasım 1958), s.12.
[242] Akalın **a.g.e**. s.110.

ülkelerle gerek siyasi gerekse ekonomik olarak bir ilişkiye girmekten kaçınmış ya da bu ilişkileri sınırlandırmıştır.

2. Amerika Birleşik Devletleri

II. Dünya savaşının sonucunda ABD; Uzakdoğu'nun en güçlü devletlerinden biri olan Japonya'ya girmiş, Avrupa'nın ortasındaki Almanya'ya yerleşmiş; Amerikan askerleri bütün kıtalara ve elli altı ülkeye dağılmış, 1949'a kadar dört yüzden fazla askeri üs kurmuşlardır.[243] Amerika Birleşik Devletleri'nin Türk dış politikasındaki etkisi II. Dünya Savaşı sonrasında CHP döneminde kendisini göstermekle beraber yönlendirici konuma geçmesi Demokrat Parti'nin iktidara geçmesiyle birlikte başlamıştır.

II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin izlediği tarafsızlık politikası, ABD tarafından, yapılan askeri yardımın kesilmesine kadar giden bir soğuklukla karşılanmıştır. Savaş sonrasında olmayan ABD desteğine rağmen, Sovyet tehdidine karşı Türkiye'nin gösterdiği direnç ABD'nin Truman Doktrini ile birlikte değişen dış politika anlayışı ile ABD'nin ilgi alanına girmiştir. Armaoğlu bunun nedenini Amerikan dış politikasının ekonomik faktörünün, 1945'ten itibaren bir değişim geçirerek siyasal faktöre dönüşmesi sonucunda ortaya çıkan çıkar ortaklığına bağlamaktadır.[244]

Tuğgeneral Thomas R. Phililips Washington'da yayınlanan *St.Louis Dispatch* Gazetesine yazdığı makalede ABD'nin Türkiye konusundaki tercihinin nedenini şöyle anlatmaktadır: "Ortadoğu'da Fransa ile Britanya'yı desteklemeli mi yoksa tamamıyla Türkiye tarafını tutmak mı meselesi ABD için büyük dava olmuştur. Birinciler için ileri sürülen iddiaları sevgi ile karşılarız fakat Rus tehdidini önlemesi bakımından II. şıkkın kabulü daha makuldür. Türkler kararlarını vermişlerdir. Sovyet taarruzuna karşı dövüşmeye azmetmiş bulunuyorlar ve böyle bir taarruzun vuku bulacağından da korkmaktadırlar. Onun için Avrupa'da kendilerine müttefik aramakta ve kuvvetlerini orada kurmaya çalışmaktadırlar. Bizim, onların mukavemet

[243] Ataöv, **a.g.e.**, s.121.
[244] Fahir Armaoğlu, "Yarım Yüzyılın Türk Amerikan İlişkileri, 1947–1997", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, s.424.

hislerini kuvvetlendirmek ve Türkiye'de iyi bir ekonomi sistemi kurmak gibi vazifemiz vardır. Mukavemet hisleri kuvvetlidir; fakat memleketin ekonomisi Türkiye'nin ayakta durması için kendisine lazım olan askeri kuvvetleri beslemek için yeterli değildir."[245]

ABD'nin Türkiye'ye yaptığı ekonomik yardımların görünürdeki nedeni Sovyet tehdididir. Türkiye, ABD'nin yaptığı yardımlarla ekonomisini güçlendirecek ve böylece Sovyetlerin önündeki Türkiye engeli daha dirençli hale gelecektir. Bu anlamda düşünüldüğünde, Marshall yardımlarıyla aynı amaç doğrultusunda Avrupa ülkelerini kalkındırmayı hedefleyen ABD, Türkiye'ye yardım etmekle birlikte Avrupa'yı da korumuş olacaktır. Ataöv ise zaten Avrupa'yı bölmeyi amaç edinen Marshall yardımlarına Türkiye'nin katılmasının bu bölünmeyi güçlendireceğini savunmaktadır.[246]

Türkiye'nin Sovyetlere karşı ABD'nin desteğini kazanması, yeterli olmayan askeri gücüne karşın Sovyetlere gösterdiği direnci devam ettirebilmesini sağlayan en önemli unsurdur. Türkiye'nin Sovyet tehditleri karşısında yanına ABD'yi alarak Abdülhamit benzeri bir dış politika izlediğine, yani Batılı bir ülkeyi Rus yayılmacılığına karşı kullandığına dair bir görüş ileri sürülebilmektedir[247] Ancak her iki dönem arasında büyük farklar mevcuttur. Abdülhamit döneminde uygulanan dış politikadaki büyük güçleri birbirine karşı kullanma düşüncesinin içinde ekonomik ve siyasal olarak sürekli bir bağlılık söz konusu olmadığı gibi, bu politika sırasında sadece ülke topraklarını korumak esas alınmıştır. 1945'de başlayan ve Demokrat Parti ile devam eden dış politik anlayış ise, Türk dış politikasını ABD ile koşulsuz bir ittifaka dayandırmıştır.[248]

CHP döneminde Truman Doktrini çerçevesinde alınan yardımlarla birlikte ABD yanlısı bir dış politikanın temelleri atılmıştır. İsmet İnönü 1946 yılı TBMM açış nutkunda söyledikleri Türkiye'nin ABD'ye olan hayranlığını politik arenaya indirme hazırlığının bir göstergesidir: "Birleşik Amerika ile temas ve münasebetlerimiz, yeni dünyanın bu büyük ve şanlı demokrasisi ile aramızdaki

[245] St.Louis Dispatch, 02 Aralık 1951, **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 102.632.11.
[246] Ataöv**, a.g.e**. s.128.
[247] Kalalı, **a.g.e.**, s.61.
[248] Sabit Duman, "Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1990), s.130.

dostluğu her gün daha ziyade kuvvetlendiren karşılıklı gayret ve hamlelerle genişlemektedir."[249]

Demokrat Parti iktidara geldiğinde gerek ekonomik, gerekse siyasi olarak ilk ele aldığı konu ABD olan ilişkiler ve Marshall yardımlarıdır. Türkiye 4 Temmuz 1948 tarihinde imzalanan Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasında Ekonomik İşbirliği Antlaşması ile Marshall Yardımlarına dahil olmuştur. Türkiye'yi Müşterek Avrupa Programının bir bölümü olarak gören bu anlaşma ile Türkiye aslında kendisini Amerika'ya kendisini bir Avrupa ülkesi olarak kabul ettirmiştir.[250] CHP'nin Marshall yardımları konusunda elinden geleni yapmadığı düşünen DP iktidarı, bu yardımları daha da artırmak için yeni çözüm yolları aramaktadır. Celal Bayar Bursa'da gazetecileri kabul ettiği sırada Marshall yardımına temas ederek söyle demiştir: "Marshall yardımından, şimdiye kadar layık olduğu ehemmiyette istifade edilememiştir. İki yıldan beri Cumhuriyet Halk Partisi hükümetleri lüzumsuz yere birbirlerini çekişerek Marshall yardımından hakkıyla istifade imkanını bulamamışlardır. Bir sene sonra Marshall yardım tahsisatı kesilecektir. Bizler yardımın geriye kalan bir yılı içinde ne yapabiliriz."[251] Kamuoyu da Marshall yardımlarından Türkiye'nin alması gerektiğinden daha az aldığını düşündüğünden bu konuda DP iktidarı ile hemfikirdir. Bu yardımdan faydalanan diğer Avrupa ülkeleriyle bir kıyaslama yapıldığında Türkiye çok gerilerde kalmaktadır. Bu konuda Cavid Oral *Hürses* gazetesinde şöyle yazmaktadır: "Almanya yıkılmış ve parçalanmış bir vaziyettedir. Müttefikimiz Fransa harp korkusu içindedir ve Sovyet tehlikesi karşısında hala Alman militarizminin hayalleriyle sayıklamaktadır. İtalya'nın harp gücü birçok defalar tecrübe olmuştur. İngiliz müttefiklerimize gelince; o da yakın bir harp tehlikesi için hazırlanmış değildir. Atlantik Paktı'na dahil diğer küçük devletler üzerinde fazla durmağa bile lüzum yoktur. Zira bunların hepsi kendi nüfus ve takati ölçüsünde bir ordu bulundurmaktan çok uzaktır. Bugünkü vaziyete göre hepsi de ümidini Birleşik Amerika'ya bağlamıştır. Kendileri hiçbir fedakarlığa katlanmağa yanaşmazken her fedakarlığı Amerika'dan beklemektedirler. Halbuki Türkiye'nin durumu böyle midir? Türkiye yardım görsün veya görmesin, yıllardan beri dişinden ve tırnağından arttırarak memleketin ekonomik kalkınmasında ve imar

[249] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 8, Toplantı 1, C.2, (Aralık 1946), s.4.
[250] Antlaşmanın metni için bkz: Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, s.169.
[251] **Cumhuriyet**, 19 Eylül 1950.

işlerinde birçok ihtiyaçları ikmal etmek zorunda kalarak, dünyanın birinci sınıf bir ordusunu ayakta tutmaktadır. Fakat bütün bunlara rağmen Türkiye ne Atlantik Paktı'na ne de diğer Avrupa memleketleri kadar askeri iktisadi yardıma mazhar olmuştur."[252]

Sedat Simavi de *Hürriyet* gazetesinde Marshall yardımlarıyla beliren Avrupalarla Türkiye arasındaki farkı şöyle açıklamaktadır: "Amerikan yardımının Türk varlığı ile kabili telif olmadığını şimdiye kadar bu sütunlarda söyledik, durduk. Kabinemizde bir Marshall Planı Bakanı bulunmasına rağmen, ihtiyaçlarımızı bir türlü Amerikalılara anlatamıyoruz. Amerikalılar, Avrupalıların her türlü yardımına koşuyorlar. Kendi gözümle gördüm, yıkılan çarşılardan tutunuz da, ekmekçinin ununa kadar her şeyde Amerikan yardımı var. Bunu tahmini olarak söylemiyorum: Amerika'dan yardım gören her müessese, her şahıs üstelik Amerikan yıldızlarını havi bir de yaftayı dükkanı üzerine yapıştırıyor. Bugün bütün Avrupa'nın bir tek ümidi var: O da Türk ordusudur. Hangi ecnebiyle görüştüysem, bunu dinledim. Demek oluyor ki, bu vaziyetimizi bizden başka herkes biliyor ve takdir ediyor. Şimdi gelinde dişinden ve tırnağından arttırarak ordusunu besleyen dünyanın kurtarıcısı rolüne çıkan Türkiye'nin haline beraber tetkik edelim: Adnan Menderes hükümeti, ne yapıp Marshall Planı meselesini bu gülünç halden kurtarmalıdır."[253] Görülmektedir ki; Marshall planına bile sonradan dahil olan Türkiye, bu dönemde kendisini Sovyet tehdidine karşı Avrupa'da kullanılacak en önemli kale olarak görmekte ve bunun karşılığını istemektedir. ABD'den gelen yardım miktarları ise Türkiye'nin ekonomisinde bir hareketlenme yaratacak kadar büyük, ancak Avrupa ülkeleriyle kıyaslandığında düşük miktardadır.

Türkiye ve ABD arasında 7 Ocak 1952 tarihinde imzalanan Ortak Güvenlik Antlaşmasının 4.maddesiyle ABD'ye verilen taahhütler, sadece Türk-Amerikan ilişkilerine etkilemekle kalmamakta, aynı zamanda Türk dış politikasına da girdiği yeni dönemde yeni sorumluluklar yüklemektedir. Bu antlaşmanın 2. maddesi ile Türk hükümeti aşağıdaki hususları kabul etmektedir:[254]

[252] Cavid Oral, "Türkiye ve Marshall Yardımı", **Hürses,** 1 Temmuz 1951.
[253] Sedat Simavi, "Amerikan Yardımı", **Hürriyet**, 1 Temmuz 1951.
[254] Antlaşmanın metni için bkz: Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, s.169.

a. Uluslararası anlayış ve iyi niyetin teşviki ile dünya barışının idamesine iştirak etmek.

b. Uluslararası gerginlik sebeplerini ortadan kaldırmak maksadıyla karşılıklı olarak mutabık kalınabilecek hareketlere girişmek.

c. ABD'nin de dahil bulunduğu çok taraflı veya iki taraflı anlaşma veya anlaşmalarla yüklendiği askeri sorumlulukları yerine getirmek.

d. Siyasi ve ekonomik istikrarı ile ahenkli olarak, insan gücü, kaynakları kolaylıkları ve genel ekonomik durumunun izin verdiği oranda kendi savunma gücü ile hür dünyanın savunma gücünün inkişaf ve idamesine azami şekilde katılmak.

e. Savunma kapasitesini geliştirmek için gerekli tedbirleri almak.

f. ABD tarafından yapılan ekonomik ve askeri yardımın etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamak.

Bu anlaşma ile Türkiye'nin dış politikası bir anlamda ipotek altına alınmış bulunmaktadır. Antlaşma sonrasında ABD'nin Türkiye üzerindeki etkisi sadece ekonomik ve siyasal yaşamda değil, Türkiye'nin Avrupa ve Ortadoğu politikalarında da kendisini göstermiştir. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülünün Kıbrıs sorunu çıktığında, "Bizim Kıbrıs sorunumuz yoktur" dediğinde bu antlaşmaya atıfta bulunmuştur.[255] ABD'nin Türk dış politikasına olan etkisi bu antlaşma ile de sınırlı değildir. 1950 ile 1960 yılı arasında Türkiye ile ABD arasında meclisin onayından geçmemiş otuz bir antlaşma vardır. Kurulan ABD üsleri ve askeri ortaklıklar bu antlaşmalara dayandırılarak yapılmıştır.[256] Bu antlaşmalarla birlikte ABD'ye Osmanlı zamanını hatırlatan adli kapitülasyonlar sağlanmıştır.[257]

ABD'nin II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan Sovyet tehdidi dolayısıyla verdiği siyasal ekonomik ve askeri destek, Türk dış politikasının Avrupa'ya yönelik tutumunu baskılayarak yüzünü tamamen ABD'ye çevirmesini sağlamıştır. ABD'ye dış politika alanında olan destek o kadar yoğundur ki, yapılması gerekenler bir görev haline gelmiştir ve bu görevlerin karşısında duranlar ağır sözlerle itham edilmektedir. "Bizim vazifemiz Amerika'yı küçük devletlerin yardımına gitmeye teşvik etmektir" diyen F.Rüştü Zorlu, kendisine tepki gösteren bir

[255] Armaoğlu, **Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri**, s.184.
[256] Gönlübol ve Ülman, **a.g.e.**, s.235.
[257] Fahir Armaoğlu, "Yarım Yüzyılın Türk Amerikan İlişkileri, 1947–1997", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler,** s.425.

CHP'li milletvekilini bu hareketiyle "vatana ihanet etmekle" suçlamıştır.[258] Bu destek Türkiye'nin Avrupa'ya olan ihtiyacını azaltarak, Avrupa olan ilişkilerde bir durgunluk yaratmış ve var olan Avrupa politikasını da ABD güdümlü hale getirmiştir.

3. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)

NATO Avrupa merkezli bir organizasyon gibi görünmekle beraber özellikle kurulduğu yılların koşulları göz önüne alındığında, ABD'nin Avrupa'yı Sovyetlere karşı koruma altına aldığı bir şemsiye olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda Avrupa'da başlayan "bloklaşma" sürecinin de kurumsal açıdan başlangıcını teşkil etmekle birlikte, Avrupa kıtası için Truman Doktrini ve Marshall Yardımlarıyla başlayan bir sürecin de sonucudur.

"Sovyet yayılmacılığı" NATO'nun kuruluşu için en güçlü neden olarak gösterilebilmekle beraber, "Amerikan yayılmacılığı" gibi bu görüşün tam karşısında nedenler de mevcuttur. Örneğin Abdülkadir Baharçiçek, NATO'nun ortaya çıkışının ardında ABD'nin ideolojik amaçları yattığını ileri sürmektedir. Amaç sadece Batı Avrupa'yı Sovyet tehdidine karşı korunması değil, aynı zamanda Amerika ekonomik sistemine açık yeni bir dünya ekonomik düzeni yaratmaktır. Diğer önemli bir neden İngiltere'nin Avrupa ve Akdeniz bölgelerinde gündemde olan komünizm tehlikesine ve karşı koyamayacak durumda olmasıdır.[259]

Truman Doktrini ve Marshall Yardımları sonrasında ABD ile ekonomik, siyasal ve askeri olarak bir ittifak politikası izlemiş olan Türkiye'nin, kurulan bu paktın dışında kalması, geçmişte Sovyetler karşısında yeterli desteği bulamamış olmasının da etkisiyle güvenlik endişelerini tekrar gündeme getirmiştir. Sovyet tehditleri karşısında yalnız kalmak ve ABD yardımının azalması ihtimali Türkiye'yi Pakta doğru yönelten iki önemli nedendir.[260] *Le Monde* gazetesi Türkiye'nin bu isteğini ABD yardımından emin olmasına karşın diğer Avrupalı devletlerin de

---

[258] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 11, Toplantı 2, C.4, (Ağustos 1958), s.833.
[259] [259]Abdülkadir Baharçiçek, "Soğuk Savaşın Sona Ermesinin Türk Dış Politikası Üzerinde Etkileri", **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, İdris Bal (der.), 3.b. Ankara: Ankara Global Araştırmalar Merkezi, 2006, s.61.
[260] Gönlübol ve Ülman, **a.g.e.**, s.221.

desteğini istemesine ve BM'e bu konuda güvenmemesine bağlamaktadır.[261] Diğer yandan NATO'ya dahil olma düşüncesi Türkiye için aynı zamanda kendini Avrupa'ya kabul ettirmenin de bir yolunu oluşturmaktadır. NATO'ya üye olmak Bloklaşma politikasının içinde olan Türkiye için, Batı Bloğuna dahil olmasının tescil edilmesinin bir simgesidir.

Türkiye, Akdeniz Paktı fikrinin kendisini NATO'ya dahil edeceğini düşünerek çabalarını İngiltere ve Fransa nezdinde yoğunlaştırmış, bu düşüncenin belirsizliğe uğramasından sonra NATO'ya doğrudan başvurmaya karar vermiştir. İlk başvuru CHP tarafından 11 Mayıs 1950'de yapılmış, hemen sonrasında iktidara gelen DP, eski hükümetin politikasını devam ettirmekle yetinmemiş ve daha ısrarcı bir tutum izlemiştir.[262] Cumhurbaşkanlığı devir teslimi sonrasında neden NATO'ya girilmediği sorusuna İnönü'den "Onlar istediler de biz mi girmedik Celal Bey" cevabını alan Celal Bayar, hemen sonrasında Bakanlar Kurulu'nu toplayarak siyasi rotayı NATO'ya giriş üzerine çizmiştir.[263] Böylece Demokrat Parti'nin iktidara gelişinin sonrasında, CHP zamanında Türk dış politikasında başlayan tek yönlü değişimin hızı daha da artırılmıştır.

DP iktidara geldikten sonra Türkiye için NATO'ya üye olmak dış politikanın temel amacıdır ve ulusal bir politika haline gelmiştir.[264] DP, NATO üyeliğini o kadar önemsemektedir ki, Fuat Köprülü mecliste Türkiye'nin idealleriyle NATO'nun kuruluş ideallerinin tamamen aynı olduğunu söyleyecek kadar ileri gidebilmektedir.[265] Türkiye'nin ilk müracaatı NATO'nun bölgesel bir pakt olması mazeretiyle geri çevrilmiş olsa da, DP iktidarı bu konudaki ısrarından vazgeçmemiştir. Türkiye NATO'nun dışında kalmakla kendisini Sovyet tehdidi karşısında yalnız bırakılmış hissetmektedir. Celal Bayar'ın, büyükelçi Mac Ghee'ye söyledikleri Türkiye'nin bu konudaki tedirginliğini göstermektedir: "Sizin yapmış olduğunuz bu yardımlar sebebiyle öylesine bir davranışın içindesiniz ki bir ortaklık

[261] Le Monde gazetesinden aktarım, **Akşam**, 17.08.1950.
[262] Hüseyin Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, 2.b., Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları, 2001, s. 37.
[263] Bayar, **a.g.e.**, s.127.
[264] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 13.76.07.
[265] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 2, C.18, (Şubat 1952), s.313.

kuruyorsunuz, fakat karda varsınız zararda yoksunuz. Böyle ticari bir antlaşma anlaşma sizin tüccar kafanıza göre nasıl ve ne şekilde gelişebilir."[266]

Türkiye'nin NATO'ya katılmasına ABD'nin bir itirazı olmamakla beraber ilk itiraz NATO'nun Avrupalı üyelerinden gelmiştir. Norveç, Danimarka, Hollanda ve Belçika gibi devletler Sovyetler tehdidine en fazla ve en ağır şekilde maruz bulunan Türkiye'nin NATO'ya katılması halinde kendi bölgelerindeki savunma kuvvetlerinin bölünmesi endişesiyle bazı çekinceler ileri sürmüşlerdir.[267] Aynı zamanda bu ülkelerin bir başka çekincesi de Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya girmesiyle birlikte aldıkları yardımın azalmasıdır.[268]

İngiltere, başlangıçta Atlantik Paktı'nın Avrupa medeniyetini savunmak için kurulduğunu ileri sürerek Türkiye'nin bu pakta alınmasına muhalefet etmiştir.[269] Ancak İngiltere'nin muhalefetinin temelinde Türkiye'yi Ortadoğu'da kullanmak yatmaktadır. Her ne kadar ABD II. Dünya Savaşı sonrasında hakim güç olarak görülse de, İngiltere'nin bölgesel etkinliği devam etmektedir.[270] Köprülü İngiltere'nin bu konudaki endişelerini "Orta Şark müdafaasının, gerek stratejik, gerek ekonomik bakımlardan Avrupa'nın korunması için zaruri bulunduğunu kaniiyiz. Bu itibarla, Türkiye, Atlantik Paktına iltihak edince Orta Şarkta bize düşen rolü müessir bir surette ifa ve gerekli tedbirleri müştereken ittihaz için alakalılarla derhal müzakereye girmeye amade olacaktır." fikrini savunarak gidermeye çalışmaktadır.[271] Mısır'ı da içine alacak bir organizasyonla Türkiye'yi Ortadoğu bölgesinin savunması içinde düşünen İngiltere, bu düşüncesini Mısır'ın bu organizasyon içinde yer almayacağının belli olmasıyla birlikte terk etme yoluna girmiştir.[272]

Türkiye'nin Ağustos 1950'de NATO'ya girmek için sadece ABD'ye değil, eş zamanlı olarak İngiltere ve Fransa'ya yaptığı başvuruya verilen karşılık da olumsuzdur. Bu cevap Türk hükümeti ve kamuoyu tarafından üzüntü ile

---

[266] Nezehat Belen, **Türkiye'ye Damgasını Vuran Bir Dönem, Bir Olay, Bir Yaşam, Dr. Baha Akşit**, 1.b., İstanbul, 1995, s.43.
[267] **Vatan**, 10.08.1950. Norveç ve Danimarka bu itirazları öne sürmekle birlikte Türkiye'nin NATO'ya üye olmasına ilişkin kararı meclislerinden ABD'den önce geçirmişlerdir. Bkz: **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 2, C.11, (Aralık 1951), s.227.
[268] Gönlübol ve Ülman, **a.g.e.**, s.221.
[269] Bayar, **a.g.e**., s.129.
[270] Bayar, **a.g.e**., s.131.
[271] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 1, C.9, (Temmuz 1951), s.232.
[272] Gönlübol ve Ülman, **a.g.e.**, s.233.

karşılanmıştır.[273] NATO, Türkiye'yi sadece Akdeniz bölgesinin savunması söz konusu olduğunda muhatap kabul etmektedir. Türkiye de sadece Akdeniz bölgesinin savunması için bile olsa NATO'nun çalışmalarına katılmaktan memnundur. Çünkü bu tür adımların gelecekte NATO üyeliği yolunda olumlu sonuç vereceği düşüncesini taşımaktadır.[274] Diğer yandan da NATO'ya üyelik yolundaki çabalara devam edilmiştir. 23 Nisan 1951 tarihinde Paris, Londra ve Roma Büyükelçileri Türkiye'ye çağrılarak Cumhurbaşkanı Celal Bayar başkanlığında bu konuda bir toplantı düzenlenerek, yapılması gerekenler değerlendirilmiştir.[275]

İngiltere'nin Ortadoğu'daki planlarının şeklini değiştirerek Temmuz ayı içerisinde yeni bir politika benimsemeye ve Türkiye ile Yunanistan'ın üyeliğini desteklemesi üzerine diğer ülkelerin de ikna olmasıyla, Eylül 1951'de NATO konseyinin Ottowa'da yaptığı toplantıda, Türkiye ve Yunanistan üye devletlerinin parlamentolarının onayı şartıyla pakta üyeliğe davet edilmişlerdir.[276] 17 Ekim 1951'de yapılan Londra Protokolü'nde de her iki ülkenin NATO'ya girişiyle ilgili NATO antlaşmasına ait değişikler yapılmıştır.[277] Hemen sonrasında 12 Ekim 1951'de İngiltere, Fransa ve ABD'den gelen bir askeri heyet Türkiye ile görüşmelere başlamıştır.[278]

18 Şubat 1952'de mecliste yapılan görüşmelerden sonra Türkiye'nin NATO'ya girişi TBMM tarafından kabul edilmiştir. Türkiye'nin bu konuda gösterdiği heyecan oldukça büyüktür ki, NATO'dan gelen davet üzerine Adnan Menderes'in Celal Bayar'a çektiği telgraf, zafer kazanmış bir kumandana çekilmiş gibidir.[279] Bu zafer DP iktidarından başkasına ait değildir.[280] Bu üyelikte Demokrat

---

[273] **Cumhuriyet**, 17 Eylül 1950.
[274] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 1, C.2, (Kasım 1950), s.11.
[275] Bu toplantıya Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, Paris Büyükelçisi Numan Menemencioğlu, Londra Büyükelçisi Cevat Açıkalın, Roma Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Faik Zihni Akdur, Birinci Daire Başkanı Bülend Uşaklıgil ve İkinci daire Başkanı Nuri Birgi katılmışlardır. Bkz: **Cumhuriyet**, 24 Nisan 1951.
[276] Fuat Köprülü mecliste yaptığı konuşmada kurulması planlanan Ortadoğu Komutanlığı'nın NATO üyeliği ile bir ilgisi olmadığını belirterek NATO üyeliği sonrasında da bu görüşmelerin devam edeceğini söylemiştir. Ancak Mısır'ın müzakerelere bile başlamadan derhal ret cevabı vermesi bu düşüncenin uygulanmasını zorlaştırmıştır. Bkz: **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 2, C.11, (Aralık 1951), s.227.
[277] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 1, C.18, (Aralık 1952), s.314.
[278] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 2, C.10, (Kasım 1951), s.15.
[279] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 01.07.09.

Parti'nin izlediği politikaların ve Kore Savaşı'nda Batı bloğunda oluşan Türkiye yanlısı tutumun etkisi de büyüktür. NATO'ya üye olmak, DP iktidarının belki de en büyük başarısıdır.[281] ABD ve İngiltere ise Türkiye'nin coğrafik konumu ile Sovyetleri çevreleme planına yetkin bir biçimde hizmet edebilecek bir konumda olmasından istifade etmek istemektedirler. Aynı zamanda Türkiye, mevcut askeri gücüyle Sovyetlerin Avrupa üzerindeki baskısını da azaltacaktır.[282]

Türkiye'nin NATO'ya üye olmasını müteakip topraklarında NATO'ya ait tesisler inşa edilmeye başlanmıştır. Türkiye'ye NATO memleketlerinde, masrafların müştereken karşılanması suretiyle askeri tesisler inşasını öngören imar programlarından 1953–1954 seneleri için 65 800 000 İngiliz lirası yardım tahakkuk ettirilmiştir. Bu para hava meydanları, akaryakıt depoları, muhabere tesisatı, deniz üsleri, sahil radarları, bir harp karargahıyla seyrüsefer yardımcı cihazları inşa ve tesis edilmektedir. NATO imar programından Türkiye'ye yapılan yardım bütün NATO memleketlerine yapılan yardım toplamının yaklaşık yüzde 22'sidir. Türkiye'nin NATO'ya ödediği para, aldığı yardımın yaklaşık olarak yüzde 11'ine karşılık gelmektedir.[283] DP iktidarı döneminde Türkiye, NATO kapsamında yaklaşık olarak 700 milyon dolar yardım almıştır.[284]

Türkiye'nin NATO'ya girmesi aynı zamanda Sovyet tehdidine karşı tedbir almaktan daha başka bir anlam taşımaktadır. Bu da Türkiye'nin Avrupalı devlet statüsüne geçmesi demektir.[285] Ancak bu Avrupalı statüsü simgesel olmaktan öte bir kavram oluşturmamıştır. NATO'ya üye olmak, Avrupa tarafından kabul görmek anlamına gelmekle birlikte, gerçekte Avrupa'nın bir uzantısı olarak Sovyetlere karşı kullanılabilecek her türlü organizasyonda yer almak olarak algılanarak bu şekilde uygulanmıştır.

---

[280] Meclis'te yapılan Türkiye'nin NATO'ya girişine dair görüşmelerde DP, NATO'ya girişi tamamen sahiplenirken CHP'nin geçmişte yeterince çabalamadığından hatta NATO'ya girmeyi önemsemediklerinden bahsetmiştir. Bkz: **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 2, C.18, (Şubat 1952), ss.314 -332.
[281] Bağcı, **a.g.e.**, s. 38.
[282] Sezer, **a.g.e.**, s.445.
[283] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 1, C.15, (Aralık 1956), s.745.
[284] Toplam miktar dönemin Dışişleri Bakanı F.Rüştü Zorlu tarafından açıklanmıştır. Bkz: **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 11, Toplantı 2, C.7, (Kasım 1959), s.1348.
[285] Duman, **a.g.e.**, s.52.

NATO'nun üyeliği Türkiye'nin dış politikasında yeni bir dönemin de başlangıcını oluşturmaktadır. Kuruluşundan beri ilk defa bir ittifak içerisinde yer alan Türkiye, kendisini Batı bloğunun tarafında değil, içinde bulmuştur. Bu düşünceyle dış politikasını şekillendirerek, sadece bu örgütün yapısı içinde yer almakla kalmamış, zaman zaman sözcülüğünü de yapmıştır. 18–24 Nisan 1955 tarihinde yapılan Bandung Konferansı bunun en güzel örneğini teşkil etmektedir. Türkiye'nin bu konferansa katılma nedenini Zorlu şöyle açıklamaktadır: "Müttefiklerimiz çok arzu ettiler, aman gidin dediler, siz gitmediğiniz takdirde fena olacak dediler."[286]

Bu konferansa neredeyse Bloklaşma yanlısı tek ülke olarak katılan Türkiye, Sovyet karşıtlığını tarafsızlık karşıtlığıyla bağdaştırarak, mutlak bir şekilde Batı Bloğu savunuculuğu yapmıştır. Zorlu'nun konferansta savunduğu düşüncelerin sertliği mecliste bu konuda yaptığı konuşmaya da yansımaktadır: "Dünya görüşünde bizimle onlar arasında bir ayrılık var, biz diyoruz ki, eğer taarruzdan kurtulmak istiyorsak bu, ancak fedakarlıkla ve birleşmekle kabildir. Binaenaleyh sulhsever memleketler bir araya gelelim. Onlar sulhu muhafaza etmek için kendi felsefelerine, Gandi'nin felsefesine istinat ediyorlar, pasif mukavemet. Onlar, biz diyorlar, bitaraf kalalım onlara dostluk gösterelim, bu dostluk onların düşmanlıklarını mağlup eder. Arkadaşlar bu felsefe ne Türk, ne de Müslüman felsefesine uymaz. Biz silaha silahla, tokada tokatla mukabele eden bir milletiz"[287] Zorlu'nun bu konuşmasındaki son cümlesi DP döneminde izlenen dış politikanın Atatürk dönemiyle neredeyse taban tabana zıt olduğunun da bir göstergesidir.

Konferansa Türkiye adına katılan Fatih Rüştü Zorlu ile Hindistan başbakanı Nehru arasındaki tartışmalar konferansa damgasını vurmuştur.[288] Adnan Menderes'in de dediği gibi Türkiye, "NATO'nun müşterek emniyet prensibine imanla bağlı olarak kendisine düşen vazifeyi imanla yapma kararında bulunduğunu ispat etmiştir."[289] NATO'nun Türk dış politikasındaki belirleyici etkisi sadece DP iktidarı değil aynı zamanda muhalefet de kabul etmektedir. İnönü dış politika üzerine yaptığı konuşmada şöyle demektedir: "Bölge müdafaası sistemi olarak NATO vecibelerine riayet bizim için esastır. Bizim diğer bütün vecibelerimiz NATO vecibeleriyle

[286] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 2, C.10, (Kasım 1956), 736.
[287] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 2, C.10, (Kasım 1956), 737.
[288] Zeki Kuneralp, **Sadece Diplomat,** 2.b., İstanbul: ;İstanbul Matbaası, 1981, s.84.
[289] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 16.85.5.

sınırlıdır. NATO'nun kuvvetli olması, iyi işlemesi bizim için hayati ehemmiyettedir."[290] Görülmektedir ki NATO, dönemin bloklaşma politikaları çerçevesinde Türk dış politikasının temel sorunu olan güvenlik kaygısı gidermeye yönelik bulduğu ve herkes tarafından kabul edilen tek çözüm yoludur.

4. Ekonomik Durum Ve Dış Yardımlar

Ekonomi, politik yapıyı kuran parçalar arasında en önemlisidir. Aynı zamanda toplumun alt yapısını oluşturarak bütün alt yapıdaki kurumlarını belirler. Bu açıdan politika ve ekonomi sürekli bir etkileşim içerisindedir.[291] Dolayısıyla ekonomi, siyasal yapının bir kurucusu olarak dış politikanın da belirleyici unsurunu teşkil etmektedir. Oral Sander, Demokrat Parti açısından bu etkileşimi çok partili sistemle de ilişkilendirmektedir. Çok partili sistemin yürümesi için sağlam bir ekonomik temele dayandırılmasının gerekliliğini işaret ederek NATO'yu dahi bu anlamda güvenlikten çok ekonomik bir ihtiyaç olarak görmektedir.[292]

Ekonomi, Demokrat Parti'nin uyguladığı dış politikanın temel konularından birini teşkil etmektedir. Feroz Ahmed de DP'nin dış politikasının hedefini son dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun bakış açısından şu şekilde açıklamaktadır: "Türkiye'nin Menderes döneminde izlediği dış politikanın mimarlarından biri olan Fatin Rüştü Zorlu, ülkesinin diplomasisi için yeni hedefler tasarladı. Ona göre Türk diplomasisinin başlıca hedefi, sadece ülkesinin içinde bulunduğu tecrit durumuna son vermek ve ülkenin güvenliğini saplamak değil aynı zamanda bir ekonomik altyapının kurulmasını finanse etmek için dış yardım ve yatırım sağlamaktı. Bunu sanayi alanında dev yatırımlar izleyecek, böylece tarım ve endüstri yan yana gelişebilecekti"[293] Zorlu'nun kendisi ise ekonominin DP dış politikasına olan etkisini şöyle açıklamaktadır: "Bugün her devletin ve bilhassa bizim gibi iktisaden cihazlanmakta geri kalmış devletlerin hariciyelerine düşen en mühim vazifelerden birisi, hiç şüphesiz, memleketin iktisaden gereği gibi kalkınabilmesi ve

[290] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 11, Toplantı 2, C.4, (Ağustos 1958), s.845.
[291] Ekonomi ve Politika arasındaki etkileşim için bkz: M.Rosenthal ve P. Yudin, Materyalist **Felsefe Sözlüğü**, 1.b. İstanbul: Sosyal Yayınları, 1977, ss.128-129.
[292] Sander, **a.g.e.** s.231.
[293] Ahmed, **Modern Türkiyenin...**, s.143.

beynelmilel hayatta onun iktisadi nizamının korunmasını sağlamak hususunda Devlet ve hükümetçe sarf edilen mesainin dış alemde müsmir kalınmasına çalışmaktır."[294]

DP'nin ekonomi politikası Cumhuriyetin başından beri uygulanan, devletin yardımıyla özel girişimi geliştirme stratejisinin devamı olarak değerlendirilmektedir. Hatta devlet işletmeciliği yerine devletin dolaylı desteği sağlanmaya çalışılırken ekonomik kuruluşların da özel mülkiyete devri öngörülmektedir. Oysa bu niyetler gerçekleşmemiş ve DP iktidarı boyunca devletin ekonomik yaşamdaki doğrudan payı azalmamıştır.[295] Bununla beraber DP'nin Türk ekonomik yaşamına getirdiği değişikliğin büyüklüğü yadsınamaz bir gerçektir. Henüz DP iktidara gelmeden CHP tarafından hedef olarak gösterilen "Küçük Amerika olmak" ülküsü DP tarafından yaşama geçirilmiştir.[296] Karpat bu değişikliği şu şekilde açıklamaktadır: "DP hakkında bir değerlendirme yapılırken göz önünde tutulacak inkar edilmesi güç bir gerçek vardır. O da partinin Türk tarihinde yürüttüğü iktisadi politikalar ve kütle halinde köyler etkileyebilmiş, köylerdeki yoksulluk ve cehalet fasit dairesini kırmayı başarmış ilk siyasi teşekkül olduğudur."[297]

1946–1953 döneminin ana ekonomik göstergeleri hızlı bir büyüme sürecini yansıtmaktadır. Sabit fiyatlarla milli gelirdeki değişmelerin yıllık ortalaması yüzde 11'lik bir artış oranı vermektedir. Boratav bu gelişmeyi II. Dünya Savaşı sırasında ekonomideki gerilemeye ve tarımsal alandaki büyümeye bağlamaktadır.[298] Bu yıllar iktisadi alanda Demokrat Parti'nin başarılarına sahne olmuş gibi görünse de, sanayi alanına yatırım yapmadan sadece tarıma yapılan yatırımların kısa süreli sonuçları olarak değerlendirilebilmektedir.[299] Tarımın dışında en fazla yatırımın yapıldığı saha ulaşım ve barajlardır.[300] DP'de bu sahaları göstererek yapılan yatırımların boşa gitmediğini anlatmaya çalışmaktadır.

---

[294] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 11, Toplantı 1, C.1, (Ağustos 1958), s.828.
[295] Mete Tuncay "Siyasal Tarih 1950-1960" **Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Sina Akşin (der), 2.b., İstanbul : Cem Yayınevi, 2003, s.180.
[296] CHP'li Başbakan Yardımcısı Nihad Erim 19 Eylül 1949'da İzmir'de yaptığı konuşmada "Türkiye yakın gelecekte küçük bir Amerika olacaktır" demektedir. Bkz**: Cumhuriyet**, 20 Eylül 1949.
[297] Karpat, **a.g.e**., s.351.
[298] Sabit fiyatlarla gayri safi yurt içi hasıla 1939'düzeyinin üzerine önce 1948'de, sonra 1950'de çıkabilmiştir. Tarımsal üretim için de aynı gözlem yapılabilir. Sınai üretim ise, 1939'daki düzeyi ancak 1951'de aşabilmiştir. Bkz: Boratav, **a.g.e.**, s.316.
[299] Eroğul **a.g.e.**, s.144.
[300] Yatırımların yapıldığı sahaların sadece ulaşımla ilgili olması CHP zamanından kalan bir düşüncedir. Nisan 1946'da bir ABD gazetesinin yardımın kullanım yeriyle ilgili soruya Başbakan

Dış basın bile Türkiye'nin gösterdiği bu kalkınma hızını haberlerine konu etmektedir. Örneğin *Kathimerini* gazetesi Türkiye'nin artan üretim hacmine dikkat çekerek yakında kendi demir ihtiyacını karşılayarak demir ihraç eden bir ülke olacağından bahsetmektedir.[301] *Times* ise daha gerçekçi bir bakış açısıyla Türkiye'nin dış ticaretindeki görülen ve gittikçe artan dengesizliğe dikkat çekmektedir. Türkiye 1952 senesinin ilk on ayında 1.279 milyon Türk Lirası değerinde mal ithal ederken buna karşılık 795 milyon TL ihracatta bulunmuştur. Ortaya çıkan 484 milyon TL'lik geçen sene, aynı süre zarfındaki açığın iki katıdır. Türkiye, Avrupa Tediye Birliği'ne en fazla borcu olan ülkedir. *Times*'ın dikkat çektiği bir başka konu da, Türk dış ticaretinde şimdiye kadar görülmemiş bir açık meydana gelmesine rağmen, onu önemli maddeler ihraç edecek duruma getiren üretim kaynaklarının şimdiye kadar kaydedilemeyen bir gelişme göstermesinin aynı zamana rastlamasıdır. Diğer bir ifadeyle Türkiye, ekonomik gelişmesi bugüne kadar görülmemiş bir seviyeye yükseldiği sırada pek çok borcu olan bir kimsenin durumunda bulunmaktadır. [302]

DP'nin bu dönem içerisinde yaptıkları, aldığı yardımlara bağlanarak savaş sonrasında değişen dünya koşullarının doğal bir sonucu da olarak değerlendirilebilir. Nitekim Aydemir, yapılanların DP'ye mal edilmemesi gerektiğini savunarak nedenini şöyle açıklamaktadır: "Halbuki zamanımızda yolların yapılmadığı, fabrikaların kurulmadığı, barajların yükselmediği bir ülke yoktur. Hatta bazı ülkelerde bunlar hem oralarda Demokrat Partilerde olmadığı halde baş döndürücü bir hızla yükseliyorlar. Kaldı ki artık Birmanya, Seylan veya Afrika bile sanayileşmektedir. Bu gelişmeyi Türkiye'de de kim gelse yapacaktı. Çünkü II. Dünya Harbi sonrası her ülke için er geç bir kımıldanış çağıdır."[303]

1954–1960 dönemi ise liberal bir dış ticaret rejimi içinde dış dengenin sağlanamayacağının anlaşıldığı; bu nedenle dış ticaret kontrollerine gidilmesine rağmen ticaret açıklarının körüklediği bir ekonomik yapının yerleştiği yıllardır.[304] Ekonominin büyümesiyle birlikte ortaya çıkan problemler çözülmeye çalışılırken

---

Şükrü Saraçoğlu "yardımları liman demiryolu inşası gibi bayındırlık işlerinde kullanılacaktır." diye cevap vermektedir. Bkz: **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 5.33.2.
[301] Kathimerini, 23 Ekim 1952, **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 102.638.4.
[302] Times, 6 Ocak 1953, **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 103.640.2.
[303] Aydemir, **a.g.e**., s.248.
[304] Boratav, **a.g.e.**, s.320.

yeni problemler ortaya çıkmakta ve ülkenin genel ekonomik durumunu olumsuz etkilemektedir.[305] Eroğul bu yıllarda partinin içine girdiği ideolojik alanda içine girdiği hırçınlığı iktisat politikasının içine girdiği çıkmaza bağlamaktadır.[306]

DP için dış yardım, iç politikadaki sorunları çözmenin bir yoludur ve Hasan Polatkan'ın deyimiyle "bu yoldan başka ve hayat pahalılığı ve geçim meselesini halledebilmiş ve vatandaşlarını gerçek refaha eriştirmiş bir memleket de mevcut değildir.[307] Demokrat Parti'nin ekonomik politikada öngördüğü liberal fikirler dış politikada da ifadesini bulmuştur.[308] Türkiye bunun en büyük örneğini 19 Eylül 1950'de imzalanan Avrupa Tediye Birliği Antlaşması'na katılmak ve birliğin öngördüğü dış ticareti serbestleştirmek yoluna gitmekle vermiştir. Bu birlikten sadece 1951–1952 döneminin ilk üç ayına ait olmak üzere 12,5 milyon dolarlık bir yardım temin edilmiştir.[309] 1952 yılında ise ABD'den hibe olarak alınan yardımın karşılığı 22 milyon dolardır.[310] Toplam da ise ABD'den 1950–1951 yılı için 52,5 milyon dolar yardım ve 150 milyon dolar askeri yardım; 1951–1952 yılı için 45 milyon dolar yardım ve 250 milyon dolar askeri yardım alınmıştır.[311] Türkiye'nin DP'nin iktidara gelmesiyle içine girdiği ekonomik reformasyon sürecini bu yardımlarla açıklamak mümkündür. Aynı zamanda dikkati çeken bir nokta da Amerikan yardımlarının ekonomik alandan çok daha fazla olarak askeri alana yönelmiş olmasıdır. Orduya yapılan bu yatırım gelecekte, Sovyetlere çekilen seti güçlendirmekle kalmayacak, aynı zamanda ABD'ye bağımlı bir teknolojik yapı meydana getirerek orduyu zayıflatacaktır.

DP'ye göre Türkiye, aldığı bu yardımlarla Avrupa ülkeleriyle olan ilişkilerini de geliştirecektir. Fatin Rüştü Zorlu bu yardımı, "iktisaden çok gelişmiş Avrupa memleketleriyle Avrupa'nın az gelişmiş memleketlerinden birisi arasında olan tesanüdün ilk adımı" olarak değerlendirmektedir.[312] DP böylelikle kendisinin

[305]Neue Zurcher Zeitung, 8 Mart 1957, **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.1.0., Yer No 133.862.7
[306] Eroğul **a.g.e.**, s.144.
[307] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 11, Toplantı 1, C.1, (Ağustos 1958), s.841.
[308] Duygu Sezer, "Türkiye'nin Ekonomik İlişkileri", **Olaylarla Türk Dış Politikası: 1919-1995**, 9.b., Ankara: Siyasal Kitapevi, 1996, s.453.
[309] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.18.01., Yer No 127.76.03.
[310] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 1, C.29, (Nisan 1952), s.798
[311] Yardımlar ile ilgili rakamlar Dışişleri Bakanının Meclisteki konuşmasından alınmıştır. Bkz: **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 1, C.11, (Aralık 1951), s.232.
[312] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 1, C.1, (Ağustos 1958), s.831.

Türkiye'ye yüklemiş olduğu "az gelişmişlik" yaftasını, aldığı ekonomik yardımlarla silmeye çalışmaktadır.

DP'nin son döneminde Avrupa'dan alınan yardımlar da Türkiye'nin içine girdiği ekonomik çöküşü engelleyememiştir. Kredi almak için yapılan müzakerelere önce 1957 yılında Almanya ile başlanmış, aynı zamanda ABD ile de görüşmeler devam etmiştir. Her iki ülke de bireysel olarak kredi vermek yerine Türkiye'ye yardımların Avrupa İktisadi İşbirliği teşkilatı çerçevesinde ve Uluslararası Para Fonu içinde yapılması gerektiğini söylemişlerdir.[313] Bu yardımların amacı da Türkiye'nin sanayi alt yapısını oluşturmaktan çok, dışa bağımlı bir ekonomik yapı kurmakla ilgilidir. Zorlu'nun mecliste yaptığı konuşma DP'nin son dönemlerinde ülkenin aldığı yardımın genel hatlarını ortaya koymaktadır: "Avrupa İktisadi İş Birliği'nin Türkiye'ye yaptığı yardım 100 milyon dolar raddesindedir. Bu yardım EPU kredi kotasının uzatılması şeklinde olmuştur. 25 milyon doları Avrupa Tediye Birliği tarafından, 75 milyon doları Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve bütün teşkilata dahil iktisaden gelişme halinde memleketler müstesna olmak üzere diğer devletler tarafından yapılmıştır. Bunların sarf şekli her ay tediye muvazenesi açıkları üzerinden yapılacaktır. Yani, Türkiye bu yardımı kullanırken, vakıa her altı ayda bir ithalat programı verecektir, fakat normal ithalatını da yapacaktır. Bu ithalatın yine yüzde 40'ı envestisman malzemesi, yüzde 40 ı iptidai madde ve cari istihsal malzemesi ve yüzde 20'si de istihlak maddesi olarak kabul edilmiştir. Bu normal ithalat yapılacak ve ay sonunda açıklar bu paralarla kapatılacaktır.[314]

1958 yılı Türkiye için dış kaynak arama yılı olmuştur. Bu yıl içerisinde Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'ndan yardım almak için görüşmelere katılmak üzere Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan Paris'e gitmiş ve bu görüşmelerden sonra Türkiye'ye yaklaşık 300 milyon dolar yardım yapılacağı haberleri gelmiştir.[315] Maliye Bakanı Hasan Polatkan tarafından açıklanan yardım toplamı ise 359 milyon doları bulmaktadır. Bu yardımın Avrupa'dan alınan kısmı ise toplamda 75 milyon dolardır. Diğer kısmını ağırlıklı olarak ABD oluşturmaktadır. Avrupa'dan alınan

[313] ABD Başkanı Dwight Eisonhower'ın, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a gönderdiği mektupta doğrudan bir ABD yardımından bahsetmek yerine Uluslararası Para Fonu ve Avrupa İktisadi İşbirliği teşkilatı çerçevesinde verilecek yardımlardan bahsetmektedir. Bkz: **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 41.245.7.
[314] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 1, C.1, (Ağustos 1958), s.798.
[315] **Cumhuriyet,** 30 Temmuz 1958.

kısmın 50 milyon doları Almanya'ya, 10 milyon doları İngiltere'ye ve 15 milyon doları da diğer ülkelere aittir.[316]

ABD hariç alınan tüm krediler hükümetin beklediğinin aksine kısa vadelidir ve DP'nin beklediği miktarların altındadır. Muhalefet iktidarı yardımı bulmanın başarısından çok, bu yardıma olan ihtiyacı yaratan koşulları ortaya çıkaran başarısız politikalarla suçlamaktadır. Zorlu'nun muhalefetin eleştirisine verdiği cevap Demokrat Parti'nin içine düştüğü dış yardım sarmalından değil kurtulmak, gittikçe içine girerek bunu bir kalkınma politikası olarak göstermeye çalışmasının bir göstergesidir: "Biz hakikaten uzun zamandır bu miktarda bir yardım almaya çalıştık. Hepiniz biliyorsunuz, her sene 100–120 milyon civarında yardımlar alıyorduk. Fakat bu çapta bir yardım almaya uzun zamandır çalıştık ve muvaffak olduk. İnönü "Allah böyle yardımları tekrar etmesin" diyor. Ben diyeceğim ki: Allah, bu gibi yardımları daima Türkiye'ye müyesser eylesin, bizim davamız, bugünün davası değildir."[317]

DP'nin kuruluş aşamasında, Celal Bayar tarafından dile getirilen kalkınma için yabancı sermayeye ihtiyaç olduğu düşüncesi Demokrat Parti'nin iktidara gelişiyle birlikte uygulama safhasına geçmiştir.[318] Bu çerçevede dış politikada yabancı yatırımları ülkeye çekmek için kullanılmıştır.[319] Uygulanan bu dış politikanın iç politikaya yansıması ise yabancı sermaye için yapılan kanunlardır. 1 Ağustos 1951'de kabul edilen Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu bu etkinin ilk örneğidir.[320] DP iktidarı bu kanunla Türkiye'de yatırım yapacak yabancı sermayeye kolaylıklar getirmeyi amaçlamaktadır. 1 Kasım 1954'de kabul edilen bir kanunla da mevcut kanun üzerinde değişikliğe gidilerek Türkiye'de yatırım yapmak daha cazip hale getirilmiştir.[321] Ancak bu kanunların sonucunda büyük bir yabancı yatırım patlaması meydana çıkmamıştır. Yıl başına yaklaşık 120–140 müracaat yapılırken bunların yarıya yakını kabul olmuştur.

Demokrat Parti iktidarı döneminde hazırlanan dışa yönelik bir diğer kanun olan Petrol Kanunu ile devlet petrol arama faaliyetlerine doğrudan katılmaktan

[316] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 1, C.1, (Ağustos 1958), s.835.
[317] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 1, C.1, (Ağustos 1958), s.852.
[318] Bayar, **a.g.e.** s. 48.
[319] Ahmed, **Modern Türkiye'nin...**, s.146.
[320] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 1, C.9, (Ağustos 1951), s.458.
[321] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 1, C.2, (Kasım 1954), s.238.

alıkoyularak, bu işlemi dolaylı olarak yapması öngörülmüş ve böylelikle yabancı sermayeyi bu alana da çekmek istenmiştir. Kanun, CHP'nin yoğun muhalefetine karşın 7 Mart 1954 tarihinde kabul edilmiştir.[322] Gerçekte DP iktidarı tarafından henüz kanun çıkmadan önce Bakanlar Kurulu kararıyla bazı yabancı şirketlere Türkiye topraklarında petrol varlıkları ile ilgili olarak jeolojik araştırmalara izin verilmiştir.[323] Bu kanunun iznin verilmesinin üzerinden henüz bir yıl bile geçmeden çıkarılması şüphesiz ki sadece bir tesadüfle açıklanamaz. Kanun, yabancılara sağladığı haklar açısından oldukça ağır hükümler taşımaktadır. Kanunla birlikte kuruluşu kabul edilen TPAO, diğer petrol arama hakkına sahip şirketlerle eşit haklara sahiptir. Çıkarılan bu kanunlarla birlikte devletin ekonomik amaçları da değişmiştir.[324] Ancak bu değişim, alınan dış yardımlarla gelinen noktanın zorunlu bir sonucudur. DP ile iktidara gelen düşünce içerisinde çıkarılan ve sonrasında yoğun eleştirilere neden olan bu kanunlar, ekonomik sürecin bütünü değerlendirildiğinde göze çarpmak bir yana, tamamlayıcı bir unsur olarak göze çarpmaktadırlar.

Özellikle NATO'ya girilerek Türkiye'nin öncelikli sorunu olan ve daha öncesinde dış politikanın temel unsurunu oluşturan güvenlik kaygılarının giderilmesinden sonra, dış politika merkeze ekonomik yardımları alarak çevresel faktörleri zorlamak yolunda kullanılmıştır. Avrupa ise bu anlamda Türkiye'nin beklentilerini karşılamaktan çok uzakta olduğundan, yardımların kaynağını ABD teşkil etmiştir. Ancak, özellikle Avrupa Tediye Birliği yoluyla ticaretini yürüten Türkiye, Batı'ya yönelik politikaları izlemeyi sürdürmüştür.

[322] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 4, C.29, (Mart 1954), s.365.
[323] 4/1026 saylı Bakanlar kurulu kararı ile Türkiye'deki petrol varlıkları ile ilgili olarak arazi sathında jeolojik tetkiklerde bulunmak üzere Sokoni-Vakum Petrol A.O., Standart Oil Company, Shell Company of Turkey Limited, Conorada Petroleum Corperation, ve Gulf Oil Corporation şirketlerinin Türkiye'ye gönderecekleri yabancı jeologlara gönderecekleri yabancı jeologlara ikinci yasak bölgelere girme izni verilmiştir. Bkz: **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.18.01., Yer No 132.52.5.
[324] Kaçmazoğlu, **a.g.e.**, s.200.

III. TÜRKİYE'NİN AVRUPA İLE OLAN İLİŞKİLERİ

Osmanlı'dan beri süregelen bir gelenekle dış politikada kullanılan "Avrupa" kelimesi gerçekte Batı Avrupa için kullanılmıştır. Bu gelenek Cumhuriyet sonrasında da devam ederken, bu tür bir "Avrupa" tanımlaması Batılılaşmayı da aynı yörüngeye oturtarak, geçmişten gelen algılama şeklini Demokrat Parti döneminde de devam ettirmiştir. Ancak II. Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin dünya üzerindeki artan etkisi ve özellikle Sovyetler Birliği'nin bir tehdit olarak görülmesiyle birlikte Avrupa'nın da bu etki altına girmesi, Türk dış politikasını bu yöne kaydırmıştır. Bununla birlikte Türkiye, II. Dünya Savaşı sırasında başlayan Avrupa bloğuna dahil olma amacından savaş sonrasında da vazgeçmemiştir.

A. AVRUPA KURUMLARI İLE İLİŞKİLER

DP iktidarı Avrupa Konseyi ve diğer ekonomik örgütlere üye olmayı Avrupalı sayılmak için yeterli görerek mevcut durumu başarı olarak değerlendirmektedir. Dönemin Dışişleri Bakanı Köprülü Mecliste benzer görüşünü şu şekilde açıklamıştır: "Avrupa Konseyinin ve Avrupa Tediye Birliği ile Avrupa Ekonomik Konseyinin azası bulunuşumuzun ifade ettiği derin manayı takip ettiğimiz harici siyasette daima, en büyük ihtimamla göz önünde tutmaktayız. Bu yalnız iktisadi, ilmi ve içtimai menfaatlerimizin muktezası değil, aynı zamanda tarihi bir vazifedir. Filhakika Türkiye'nin Avrupa'nın bir devamı ve Yakın-şarkın başlangıcı olmasının ona tahmil ettiği tarihi hattı vasıl vazifesini Birleşmiş Milletler ideallerine uygun şekilde ifa edebilmesinin, Avrupa camiasının faal bir rüknü olmasını icap ettirdiği bir mütearifedir."[325]

Türkiye'nin ABD ile girdiği ekonomik siyasal ve askeri alanda yoğun işbirliğine rağmen; Avrupa, coğrafik yakınlığı ve teknolojik altyapısıyla Türkiye için vazgeçilmezdir. Türkiye gerek ekonomik gerek siyasi olarak Avrupa ile bağlarını koparmış değildir. Avrupa'nın içinde başlayan bütünleşme çabalarını görmektedir. Kayseri Milletvekili Suad Hayri Ürgüplü Avrupa Konseyi çalışmalarından bahsederken Avrupa içerisindeki bütünleşme çabalarını şu şekilde açıklamaktadır: "Birleşmiş Amerika gibi Birleşmiş Avrupa'yı görmek isteyenler çoktur. Bu itibarla

[325] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 2, C.10, (Kasım 1956), s.754.

verilen kararların başında her memleket meclisinde Avrupa Meclisinin kararlarının, tavsiyelerinin tetkik ve kararlara raptı da gelmektedir."[326] Fakat gerek Avrupa'nın Türkiye'yi bu bütünleşme çabalarının dışında tutması, gerek Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerini dış politikada tüm konuların önünde ele alması, Türkiye'yi bu bütünleşmenin dışına itmiştir. Türkiye, bu çabalarının dışında kalmış gibi görünse de; bir yandan yaptığı ekonomik ve siyasal antlaşmalar yoluyla bu ülkelerle olan ticaretini geliştirmeye çalışırken diğer yandan da gerekli sanayi alt yapısını hazırlamak için Avrupa'dan yardım temin etmeye çalışmıştır.[327]

1. Avrupa Savunma Birliği ve Avrupa Konseyi

Avrupa'nın II. Dünya Savaşı sonrasında kurumsal olarak birleşmesi 22 Aralık 1948'de İngiltere Dışişleri Bakanı Ernest Bevin 'in Avam Kamarasında yaptığı konuşma ile başlamıştır. Bu konuşmada Bevin, yeni Batı Avrupa politikasının genel hatlarını çizmiştir. Özellikle Çekoslovakya olaylarından sonra Sovyetler Birliği'ne karşı bir araya gelme zorunluluğuna dikkat çeken Bevin, Fransa ile uyuştuktan sonra Benelüks ülkeleriyle anlaşmalar imzalamayı, bu organizasyonu ilerde İtalya'yı da içine alarak genişletmeyi ve sonrasında da organizasyona Federal Almanya'nın davet edilmesini öngörmektedir. Bevin'in bu demeci Benelüks ülkeleri tarafından olumlu karşılanmış ve antlaşma 17 Mart 1948 tarihinde Brüksel'de imzalanmıştır.[328] Bu antlaşmaya İskandinav ülkeleri de dahil edilmek istenmişse de, bu ülkeler Sovyetler ile olan komşulukları dolayısıyla bu devleti kışkırtmak istememişler ve bu ittifaka dahil olmaktan kaçınmışlardır.[329] Türkiye'de antlaşma ilgi uyandırmakla beraber, Türkiye bu ittifaka girmek için yoğun bir girişimde bulunmamış ve kararlı bir tutum göstermemiştir.[330] Yapılanlar sadece bu konu hakkında konuşmaktan ibarettir.

---

[326] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 1, C.4, (Ocak 1951), s.164.
[327] Örneğin 1951 yılının başında Türkiye'de petrol rafineri inşası gündeme geldiğinde önce Avrupa'ya bir heyet gönderilerek bu konuda etütte bulunulmuştur**.** Bkz**: Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.18. 01., Yer No 124.99.9.
[328] Erkin **a.g.e.** s.266.
[329] Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.445.
[330] O sıralarda İtalya'da büyükelçi olarak görev yapan F.Cemal Erkin Brüksel antlaşması ile görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'ya çağrılır. Erkin anılarında Ankara'da yaptığı görüşmeleri şöyle anlatmaktadır: "Başbakan Hasan Saka ile de aynı surette görüştükten sonra Cumhurbaşkanımız tarafından kabul edildim ve kendilerine aynı izah ve endişelerimi arz ettim. Cumhurbaşkanı kuşkulanmakta beni haklı buldu ve şimdi ne yapabileceğini sordu. Ben, bize bilgi verildiği anda ne Londra'da, ne de Ankara'da kuvvetli bir tepki gösterip Türkiye'nin yeni örgüte katılması hakkındaki siyasi ve askeri zorunlulukları belirtmediğimiz için bundan sonra geç olarak yapacağımız teşebbüslerin olumlu sonuç vereceğini sanmadığımı, ancak sağdan soldan aldığım bazı haberler Batı

Örneğin Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü Brüksel Antlaşması hakkında Türkiye'nin girişimlerinden bahsederken "Ben de NATO'nun Bakanlar Konseyi'nin son toplantısında hükümetimizin bu paktla yakından ilgilendiğini söylemiştim" demektedir.[331] Oysa yapılması gerekenler "paktla ilgilendiğimizi söylemekten" çok farklıdır. Bu pakt ile beraber, Avrupa devletlerinin Türkiye'yi aralarına alma konusunda gösterdikleri tereddüt, günümüze dek uzanan önyargıların ilk örneğini teşkil etmektedir. ABD'nin içinde yer almadığı bir ittifakın Sovyetlere karşı yetersiz olduğunun anlaşılarak NATO'nun kurulması üzerine, Brüksel Antlaşması'yla birlikte içine girilen oluşum da etkisini yitirmiştir.

Türkiye'nin Avrupa'ya karşı kullandığı en büyük koz Sovyetler Birliği'dir. Sovyetler Birliği'ne karşı Avrupa savunmasında oynanan role karşı, Türkiye'de Avrupa devletlerinin Türkiye'nin bu fedakarlığını görerek bir tür "ödüllendirmesini" beklemektedir. Bu konuda CHP ve DP arasında oluşan fikir birliği İnönü'nün konuşmasına şu şekilde yansımıştır: "Türkiye, Avrupa Savunma Cephesinde en ağır yükü taşıyor. Ekonomi ve maliyede fedakarlığı en ileriye vardırmıştır. Vücuda getirdiği ordu, Millet ve Hükümet olarak, büyük vazife hissinin eseridir. Türk Ordusu, medeniyet cephesinin nazik noktasında ve büyük müttefiklerden, nispetle, ayrı mevkidedir. Bu ordunun ihtiyaçları, birinci derecede dikkati çekmek lazımdır. Hükümetten bu meseleyi müttefikler gözünde layık olduğu ehemmiyetle canlandırmasını isteriz."[332]

Türkiye'nin dahil olduğu ilk Avrupa Kurumu, Avrupa Konseyi'dir. Türkiye Avrupa Konseyi'ne daha başından beri büyük bir ilgi göstermiştir. Bu, onun bir Avrupa devleti olduğunu kanıtlamak özleminden gelmiştir. 1949'da ilk toplantısını yapan Avrupa Konseyi Bakanlar Konseyi bu toplantıda, Türkiye ve Yunanistan'ı

örgütüne şu veya bu şekilde, Amerika'nın da katılacağı ihtimalini belirttiği cihetle, Sadak'ın derhal Londra'ya gönderilerek Bevin ile bir konuşma yapmasını, neticeden pek ümitli olmamakla beraber, teşebbüsü tecrübeye değer gördüğümü bildirdim. Bakan Necmettin Sadak vazife ile Londra'ya gönderildi ve yuvarlak bazı sözlerden başka hiçbir sonuç alamadan Ankara'ya döndü. Batı'nın savunma örgütlenmesi çabalarına bizim onlara katılma işini hafiften alışımız, NATO üyeliğine kabulümüzde birçok güçlüklere ve gecikmelere yol açacak sebeplerden biri olarak önümüze çıkacaktı" Bkz: Erkin, **a.g.e.**,ss.268-269.

[331] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 1, C.5, (Şubat 1955), s.143.

[332] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 3, C.21, (Mart 1953), s.322.

konseye katılmaya çağırmış ve onay işleminin yapılmasından sonra Türkiye'nin üyeliği 13 Nisan 1950 günü başlamıştır.[333]

Türkiye, üyeliğe kabulünden sonra Konsey içerisinde faal olarak görev almıştır. Henüz Konsey üyeliğinden bir sene sonra Başkanlık Divanı'nda bir, daimi komisyonda iki sandalye almıştır. Üç yüksek hususi komiteden yedişer üyelik, Avrupa ziraatına istikamet verecek olan hususi zirai komitede bir, Avrupa meclisinde temsil edilmeyen milletlerin menafii ile meşgul olacak çok mühim bir hususi komitede de bir üyelik almıştır.[334] Bu yıldan sonra da Türkiye, Avrupa Konseyi'nin tüm faaliyetlerine iştirak etmiştir. Ancak Avrupa Konseyi icra yönü yüksek bir kurum olmadığından ve ekonomik olarak değil de siyasal bir ağırlık taşıdığından, Türkiye'nin Konsey içerisindeki faaliyetleri simgesel olarak bir Avrupalılık düşüncesinden başka bir getirisi olmamıştır.[335]

2. Avrupa Tediye Birliği

Avrupa Tediye Birliği, Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'na üye devletler arasındaki mübadeleleri serbestleştirmek amacıyla bu teşkilat dahilindeki devletler tarafından 7 Temmuz1950 tarihinde çok taraflı ödemelere ilişkin yapılan prensip anlaşması çerçevesinde 19 Eylül 1951 tarihinde imzalanan Avrupa Tediye Birliği Antlaşması ile kurulmuş bir organizasyondur. "Bir Avrupa Tediye Birliği kurulması" hakkındaki bu protokol, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce 1 Ağustos 1951 tarihli ve 5824 sayılı kanunla kabul edilmiştir. Çok taraflı ödemelere giden bu sistem kuruluncaya kadar, Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatına dahil memleketler arasındaki ödemeler, Marshall yardımına dayanıyordu. Marshall yardımı'nın amacı Avrupa ülkelerinin ekonomik kalkınmalarına yardım ve bunların "tediye muvazenesi" açıklarının kapatılmasını sağlamaktır. Amerika'nın bu yardımı, bir tecrübe ve tatbikat devresi geçirerek muhtelif safhalar arz etmiştir. Avrupa Tediye Birliği de bu safhaların son merhalesini teşkil etmektedir.[336]

---

[333] İsmail Soysal, "Avrupa Konseyi ve Türkiye", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, ss.464-465.
[334] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 1, C.4, (Ocak 1951), s.163.
[335] 27 Mayıs 1960'da meydana gelen askeri müdahale sonrasında TBMM dağılınca yeni Anayasa yapılıp 1961 Ekiminde milletvekilleri seçimine dek, Avrupa Konseyi Danışma Meclisinin dışında kalmış ise de Bakanlar Konseyindeki yerini korumuştur. Bkz: Soysal, "**Avrupa Konseyi...**.", s.466.
[336] Avrupa İktisadi İşbirliği teşkilatı ve Avrupa Tediyeler Birliği Hakkında Not, **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 61.378.9.

Bu antlaşma ile ülkeler arasında imzalanan ticaret antlaşmalarına bir standardizasyon getirilmiştir. Ülkeler arasında yapılan iki taraflı antlaşmalar yerine yapılan ithalat ve ihracat bu organizasyon dahilinde bir bütün olarak değerlendirilecektir. Bu antlaşmaya katılım sırasında mecliste yapılan görüşmelerde Türkiye'nin bu antlaşmadan beklentisini Ticaret Komisyonu Başkanı Enver Güreli şöyle açıklamaktadır: "Bizim bu anlaşma ile olan hedefimizin birincisi; yüzde altmış nispetinde ithal mallarına serbesti vermek, bunu ikinci sene yüzde yetmiş beşe çıkarmaktır ve nihayet bunu yüzde yüze çıkarmak hedefimizdir. Bu suretle lisans kayıtlara giren bütün memleketleri tek pazar haline getirmek gayesi güdülmüştür. Bu; anlaşmaya dahil memleketler Türkiye'ye yaptıkları ithalatın yüzde altmışını libere etmişler fakat Türkiye henüz tamamen bu memleketlerle mal mübadelesine girişmiş değiliz. Elbette ki elimizde her şeyden evvel bir iştira kabiliyeti olacaktır. Bunun için bize, bilhassa pozisyon inisiyal tabiriyle, başlangıç meblağı diye tercüme edebileceğiz 25 milyon dolar Türkiye envestismanı için, yani Sümerbank, Etibank gibi kalkınma işleri yatırımlarında kullanılmak üzere, bir para verilmiş bulunmaktadır."[337]

Antlaşmanın bazı maddeleri üye ülkeler tarafında değişik tarihlerde imzalanan protokollerle değiştirilmiş, Türkiye'de imzalanan bu protokoller için meclisten onay alarak değişikliklere katılmıştır. Bu değişikler arasında en önemlisi 11 Temmuz 1952 tarihinde Paris'te imzalanan ve bu birliğin 30 Haziran 1952 tarihinden sonra da devam etmesini öngören 3 no'lu protokoldür.[338] Türkiye DP zamanında sadece antlaşma kapsamında değil, aynı zamanda birliğe üye ülkelerle yaptığı değişik tarihlerdeki ikili antlaşmalarla dış borçlarını erteleme yoluna gitmiştir.[339]

3. Avrupa Ekonomik Topluluğu

Sovyetlerin Avrupa'da yarattığı tehdidinin oluşturduğu birleşme düşüncesinden bağımsız olarak II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da ortaya atılan ilk birleşme düşüncesinin fikir babalığını Jean Monnet yapmıştır. II. Dünya

[337] **TBMM** Tutanak **Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 1, C.9, (Temmuz 1951), s.178.
[338] Protokol Türkiye adına Mehmet Ali Tiney tarafından imzalanmıştır. Bkz: **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.18. 01., Yer No 129.53.11.
[339] **TBMM** Tutanak **Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 2, C.15, (Aralık 1956), 356.

Savaşı'nın başlamasıyla birlikte bu süreci tetikleyen baş aktör olarak da Adolf Hitler'i tespit etmek gerekmektedir. Hitler'in III. Reich hayaliyle başlattığı savaş ve ardından yaşanan yıkım olmasaydı belki de Avrupa Ekonomik Topluluğu hiç olmayacak, zihinlerde bir ütopya olarak kalacaktır.[340]

Monnet'den esinlenen Fransa Dışişleri bakanı Robert Shumann, Fransa ve Federal Almanya arasındaki kömür çelik havzalarının birleştirilmesini, savaş sanayinin temel girdileri olan bu maddelerin üretim ve kullanımının uluslararası bir organın sorumluluğuna bırakılmasını önermiş ve bu düşünceler paralelinde ülkeler arasında başlayan görüşmeler (Federal Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda Lüksemburg) 18 Nisan 1951 tarihinde Paris'te Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) kuran Paris Antlaşması'yla sonuçlanmıştır.[341] Türkiye ise bu sıralarda Sovyet tehdidine karşı koymakla meşguldür. NATO'ya girmeyi bile başlangıçta bölgesel görerek çok fazla üzerinde durmayan Türkiye, bu oluşumu da içinde bulunduğu koşullar nedeniyle başlangıçta fazla önemsememiş ve tüm enerjisini NATO'ya vermiştir. Aynı yıllarda ortaya çıkan Kıbrıs problemi kamuoyunun da etkisiyle dış politika alanında diğer meselelerin önüne geçmiştir.

AKÇT'nu kuran ülkeler "Pleven Planı" olarak bilinen bir plan çerçevesinde Avrupa Savunma Topluluğu antlaşmasını hazırlamışlar ve 1954 yılında imzalan Paris Antlaşmaları'yla bu düşünceyi yaşama geçirmişlerdir.[342] Aslında bir Avrupa Ordusu kurma fikri 1950 yılında Winston Churchill tarafından ortaya atılmıştır.[343] Bu ordunun ABD ve Kanada kuvvetleri ile işbirliği yapılması öngörülmüştür. Avrupa Savunma Topluluğu, bu fikrin uygulaması gibi görünmekle beraber, ABD'den bağımsız bir yapıya sahiptir. 30 Ağustos 1954'de Fransız parlamentosu Avrupa Savunma Topluluğunu kuran antlaşmayı kabul etmeyince bu plan başarısızlıkla sonuçlanmıştır.[344] Görülmektedir ki, Avrupa ülkelerinin savunma ile ilgili olarak tek başına yaptığı organizasyonların tümü, içinde ABD olmadığı için bir fiiliyat kazanamamıştır.

---

[340] İrfan Kaya Ülger, **Avrupa Birliği'nin ABC'si**, 3.b. Ankara: Sinemis Yayınları, 2005, s.2.
[341] Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 3.b., Eskişehir: Beta Yayınları,1995, s.5.
[342] Plan dönemin Fransa Dışişleri bakanı Rene Pleven tarafından 1950 yılında ortaya atılmıştır. Bkz: **Cumhuriyet**, 20 Ekim 1952.
[343] Cumhuriyet, 12 Ağustos 1950.
[344] Ülger, **Avrıpa Birliğinin ABC'si,** s.13.

AKÇT ya da sonrasında Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın yaptığı meclis açılış nutuklarının dış politika bölümlerinde hiç yer bulmamıştır. Belki kaderin bir cilvesi olarak bu konu 27 Mayıs müdahalesinden sonra Yassıada davaları sırasında bir hücumbotta konuşulmuştur.[345] Bayar'ın bu konuşma sonrasında ileri sürdüğü Ortak Pazar'ın farkında olduklarına dair görüşü, henüz Ortak Pazar kurulmadan Köprülü'nün mecliste yaptığı konuşma doğrulamaktadır: "Bundan dolayıdır ki, Avrupa entegrasyonu mevzuunu hassasiyetle takip ediyoruz. Bu vadide, tabir caizse iki kademeli inkişaf vuku bulmaktadır. Birinci kademeyi, küçük Avrupa tabirinin ortaya çıkmasını intaceden mahdut bazı Avrupa devletleri arasında vuku bulan entegrasyon teşkil eylemektedir, öteki kademedeki inkişaf ise, Avrupa Konseyi ölçüsünde yani büyük Avrupa çapında vuku bulmaktadır. Kanaatimizce, kıtaların dahi yekdiğerleriyle integre olmak, hatta kıta mefhumunun bile yavaş yavaş silinmek yolunda bulunduğu bir devirde Avrupa entegrasyonunun kıta içinde kıta demek olacak olan "küçük Avrupa" ölçüsünde vuku bulması tarihi gidişine dahi uymaz. Buna mukabil muayyen mevzularda muayyen bir inkişaf seviyesine vasıl olmuş birkaç devletin aralarında bazı anlaşmalar yapmalarını da tabii addetmek icap eder. Bunun halihazır tipik misali Avrupa Çelik-Kömür Birliğidir. (Federal Almanya'nın NATO ya girişiyle müteradif olarak ortaya çıkan muaddel Brüksel Antlaşmasını misal olarak zikretmiyorum, çünkü onun vücudu o zaman bazı devletlerce zaruri görülmüş olan başka sebeplere dayanmıştır.) Bu gibi birlikler, Kömür-Çelik Birliğinde olduğu gibi diğer Avrupa Konseyi azasına da açık tutulmak ve Avrupa Konseyi ile rabıtalandırılmak şartıyla Avrupa entegrasyonunda hakiki bir merhale olarak da telakki edilebilir. Ancak bu nevi teşekküllerin çoğalmasını, gayri ihtiyari fiili bir parçalanma durumu tevlid edebileceği için mutlak teknik zaruretler olmadıkça bunların adedinin çoğalmaması müreccahtır. Bu mülahaza iledir ki, maruzatımın başlarında temas ettiğim Avrupa Atom Birliği fikrinin, Avrupa Ekonomik Konseyi çerçevesi içinde veya hiç olmazsa Avrupa

[345] Celal Bayar bu konuşmayı şöyle anlatmaktadır: " Yassıada'da ölüme mahkum edildik, kararın infazı için bir hücumbot içinde İmralı'ya gidiyorduk. Arkadaşların hepsi, büyük bir vakar içinde sükunetlerini muhafaza ediyorlardı. Sessizliği dağıtmak için son kabinemizin Dışişleri bakanı Fatin Rüştü Zorlu'ya yüksek sesle sordum "Fatin Bey, işi bıraktığımız zaman, bizim Ortak müracaat hangi safhadaydı?" Rahmetli Zorlu çok sakin bir sesle anlatmaya başladı, arkadaşlar dikkatle dinliyorlardı, İmralı'ya böyle geldik. Bunu anlatmaktan maksadım Avrupa Ortak Pazar davası ortaya atıldığından itibaren bizi ilgilendirmiş ve Türkiye'yi Avrupa'dan çok Asya toprakları olduğu için bu teşekküle almak istemeyen mukavemetçiler o zamanki hükümet tarafından pasifize edilmiş ve bir Avrupa devleti olduğumuzu ilgililere benimsetmiştik. Bkz: Bozdağ, **a.g.e.**, ss.49-50.

Konseyi ölçüsünde tahakkuk ettirilmesine taraftar bulunmaktayız."[346] Görüldüğü gibi DP, Avrupa Kömür Çelik Birliği'nin bir birleşmeye doğru gideceğinin farkındadır ve bu birleşmenin Avrupa Konseyi çerçevesinde olmasını isterken şüphesiz ki Türkiye'nin de birliğe katılışını mümkün kılmak istemektedir.

Avrupa Kömür-Çelik Birliğini, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Kurumu olarak genişleten antlaşmalar 1957 yılında Roma'da imzalanmıştır. Bu antlaşma her Avrupalı devlete, Topluluğa üye olma imkanı vermektedir. Dönemin bir diğer ekonomi örgütü ise İngiltere liderliğinde kurulan Avrupa Serbest Bölge Birliği (EFTA)'dir. Türkiye o dönemde bu iki örgütten hangisini tercih edeceği konusunda net bir fikre sahip değildir. Türkiye'nin bu tutumunu netleştiren Yunanistan olmuştur. Yunanistan'ın 15 Temmuz 1959'da başvurması üzerine Türkiye de kısa bir hazırlık aşamasından sonra 31 Temmuz 1959'da AET'ye tam üye olmak için başvuruda bulunmuştur.[347]

Yunanistan 6 Temmuzda, büyükelçisi aracılığıyla bu konuda Türkiye ile beraber hareket etmek istediğini Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a iletmiştir. Bayar ise bu konuyu inceleyecek vakit bulamadığını söyleyerek büyükelçiye net bir cevap vermekten kaçınmıştır.[348] Sonrasında yapılan üyelik başvurusunun temel nedenini oluşturan Yunanistan'ı yalnız bırakmama kaygısı, dönemin Dışişleri Bakanı Zorlu tarafından çabuk bir şekilde hazırlanan başvuru ile neticelenmiş ve üyelik başvurusu, üzerinde Bakanlar Kurulu'nda tartışılmadan kabul edilmiştir.[349] Gerek cumhurbaşkanı seviyesinde konuya gösterilen ilgi eksikliği, gerekse Bakanlar Kurulu'nda fikir dahi beyan edilmeden, bir yol haritası çizilmeden konunun kapatılması DP'nin konuya gösterdiği ilgisizliğin bir kanıtıdır.

---

[346] **TBMM** Tutanak **Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 2, C.10, (Kasım 1956), 754.
[347] Ülger, **Avrıpa Birliğinin ABC'si,** s.101
[348] Cumhurbaşkanı Celal Bayar 6 Temmuz 1959 Pazartesi günü, saat 17'de Şale köşkünde veda ziyaretine gelen Yunanistan Büyükelçisi Pesmazoğlu ile görüşmüştür. Bu görüşmede Yunan Büyükelçisi Bayar'a "6 Avrupa Devleti arasında Müşterek Pazar kurulduğu malumu devletleridir. Bu vaziyet muvacehesinde iki iki memleketimizin Avrupalı dostlarımıza karşı takip edeceği hattı hareketin müştereken tespiti zamanı gelmiştir" demektedir. Bayar da "Müşterek Pazar mevzuunu henüz etrafı ile tetkik edecek zaman bulamadım. Bu itibarla bu pazara girmekteki fayda ve mahzurlar hakkında şimdiden fikir beyan etmek istemem. Ancak, ben, daima, prensip itibariyle Avrupa memleketleriyle bir arada bulunmakta, hem siyasi ve hem de iktisadi mülahazalarla fayda görürüm Ve Avrupa ailesi dahilinde kalmaya kararlıyım. Bu prensibi göz önünde tutarak gerekli etütleri yapmalarını hükümete söyleyeceğim" cevabını vermiştir. Bkz: **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.18. 01., Yer No 63.386.14.
[349] Akalın, **a.g.e**. s.114.

AET, Demokrat Parti hükümeti tarafından sadece yeni bir kredi ve yardım kaynağı olarak değil, aynı zamanda yurt içindeki siyasi morali ve inandırıcılığı da artırmanın bir aracı olarak görülmüştür. Türkiye'nin de uluslararası arenadaki konumu özellikle de ABD ile ilişkileri artık on yılın başlındaki kadar sorunsuz değildir. Bu bağlamda, Avrupa ile başarılı bir birleşme Türkiye'nin gereksinimi haline gelmiştir.[350] Hatta ABD'den istenen yardımın bir nedenini de Topluluğa girme isteği oluşturmaktadır.[351]

AET'ye ortak üye olmak sıfatıyla yapılan başvurudan sonra ilk görüşmeler Brüksel'de Türkiye'den gönderilen heyetin katılımıyla yapılmıştır.[352] Sonrasında yapılan görüşmelerde Türkiye; ortaklık ilişkisinin gümrük birliği üzerine kurulmasını, birliğin 12–24 yıl içinde gerçekleşmesini, AET organlarında temsil edilmesini, 200 milyon dolarlık yardım yapılmasını ve nihai amacının tam üyelik olduğunu Topluluğa iletmiştir.[353] Avrupalı politika saptayıcıları Türkiye'nin ekonomik gelişme düzeyinin Avrupa ile bütünleşme sürecinde güçleneceğine inanmakla birlikte Türkiye'nin topluluğa dahil olmasını ihtiyatla karşılamışlardır.[354] Tam üyelik olmadan organlara katılmanın mümkün olmadığı şeklinde cevap veren AET, Gümrük Birliği için Türkiye tarafından belirlenen 24 yılın da kısaltılmasını istemiştir.[355]

Denilebilir ki, eğer Yunanistan Topluluğa üyelik için başvurmasaydı, Türkiye üyelik başvurusunu daha sonraya bırakacaktır. Buna rağmen Kamuran İnan gibi dış politika konusundaki bir uzman bile bu hamleyi bir "ileri görüşlülük" olarak nitelendirmektedir. Gösterilen bu tepki yanlış bir hamlenin doğru bir sonuca gitmesinden başka bir şey değildir. Bu doğru hareketin yanlış nedeni Türk dış politikasının tek boyutlu hareket tarzının da bir örneğini teşkil etmektedir.

Savaştan yeni çıkmış olan Avrupa ise henüz Türkiye'yi tamamen dışlamaya hazır değildir ve dışlaması halinde bu hareketin sonuçlarını kestirememektedir. Avrupa, geçmişte birçok kez örneği görüldüğü üzere, oryantalist düşünceyi de

---

[350] Eralp, **a.g.e.**, s.41.
[351] Akalın, **a.g.e**. s.104.
[352] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.18. 01., Yer No 153.06.6.
[353] Karluk , **a.g.e.**s. 262.
[354]Eralp, **a.g.e.**, s.42.
[355] Karluk , **a.g.e.,** s. 263.

tamamen terk etmediğinden belirlediği koşullarla, Türkiye'yi kendinden uzaklaştırmadan bir çözüm yolu bulma yoluna gitmiştir.

B. BATI AVRUPA ÜLKELERİYLE OLAN İLİŞKİLER

Türkiye'nin Batı Avrupa ülkeleriyle olan ilişkileri, coğrafik olarak sadece Avrupa kıtasında kalmamış ve Türkiye'nin Asya ve Avrupa politikalarında da belirleyici bir rol üstlenmiştir. Kendisini Avrupa'nın Sovyet yayılmacılığı karşısında ilk direnç noktası olarak gören Türkiye, bu politikalarını Ortadoğu'ya kadar uzandırmıştır.

DP iktidara geldikten sonra Avrupa devletlerinin Türk dış politikası üzerinde nispi ağırlığının fazla olmadığını baştan belirtmek gerekmektedir. Akalın'a göre bu etkisizliğin temelinde iki husus yatmaktadır. Birincisi, Avrupa 50'li yılların sonunda Soğuk Savaş havasından çıkabilmiş değildir. İkincisi ise Avrupa ülkeleri kendi dertleri ile uğraşmaktan dışarıya yeterli ilgiyi gösterebilecek durumda değildir.[356]

1. İngiltere

İngiltere hakkında günümüzü kadar uzanan ön yargıların temelinde sadece I. Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'nin safında yer alması değil, aynı zamanda kökleri Osmanlı Devleti'nin duraklama ve çöküş zamanlarına kadar uzanan toprak kayıplarının arkasında İngiltere'nin olması yatmaktadır. Kurtuluş Savaşı'nda da en etkin rolü oynayan İngiltere'ye karşı Atatürk'ün değerlendirmesi "İngiltere hiçbir zaman bizi yok etmeyi bugünkü kadar düşünmemiştir" şeklindedir.[357] İngiltere, Lozan'da da Türkiye'nin isteklerine en büyük direnci gösteren ülke olmuştur. 1930'lu yıllara gelindiğinde Musul dahil olmak üzere aralarındaki tüm sorunlarını çözen Türkiye ve İngiltere geçmişte yaşananları silmeye çalışmışlardır.

II. Dünya Savaşı'ndan önce ve savaş sırasında yapılan antlaşmalarla müttefiklik derecesinde bir ittifakı zorlayan İngiltere, savaşa girmeyen Türkiye'nin bu tutumunu yadırgayarak savaş sonrasında Sovyetler Birliği'nin taleplerine sessiz

[356] Akalın, **a.g.e.**, s.160.
[357] Berthe G. Gaulis, **Çankaya Akşamları**, 1.b., İstanbul: Cumhuriyet Yayınları,2000, s.73

kalmıştır.[358] Türkiye ise İngiltere'yi kazanmak için elinden geleni yapmıştır. 1947 yılında İsmet İnönü Meclisi açarken İngiltere hakkında şunları söylemektedir: "Sayın Milletvekilleri: Milletlerin hak ve hürriyetleri uğruna atıldığı harpte en ağır fedakarlıklara katlanmak yüzünden bugün çetin zorluklarla karşılaşan, bu güçlükleri yenmek için her gün yeni mahrumiyet ve fedakarlıklara göğüs geren müttefikimiz Büyük Britanya ile münasebetlerimiz, müşterek ideal ve menfaatlerin perçinlediği kuvvet ve samimiliği muhafaza ediyor. (Bravo sesleri, sürekli alkışlar.) Asıl İngiliz milletinin, yüksek meziyetleri sayesinde, bu savaştan da kısa zamanda muzaffer çıkacağına asla şüphemiz yoktur."[359] Bu yıllarda İngiltere'nin Türkiye'nin iç işlerine karıştığına dair ortaya çıkan haberler İngiltere Büyükelçisi tarafından kesin bir dille reddedilmiştir.[360] Soğuk Savaş döneminde ABD'nin Türk dış politikasının arkasına sığınan İngiltere, Demokrat Parti döneminde ABD'den sonra dış politikanın öncelikli ülkesidir.

DP iktidara geldikten sonra NATO'ya giriş için yaptığı başvuruda karşısında İngiltere'yi bulmuştur. İngiltere, Ortadoğu planları dolayısıyla, Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) dışında kalarak Mısır'la beraber kendi güdümünde bir birlik içinde yer almasını istemektedir. Ancak görünürde öne sürdüğü neden ise başkadır. Toker, İngiltere'nin bu tutumunu şöyle anlatmaktadır: "Türkiye'nin Atlantik Paktı üyeliğine 1951 yazına girilirken hala Batı Avrupa'da sıcak bakılmıyordu. Bunu hem Paris'te hem de ayda en az bir kez "İngiltere'nin nabzını yoklamak üzere" gittiğim Londra'da hissediyordum. Dışişleri Bakanlığı'nın görkemli binası Whitehall'da temas ettiğim İngiliz diplomatlar bundan dolayı pek üzülmememizi, alınmamamızı da istemiyorlardı. Türkiye'nin güvenliği için bir formül elbette bulunurdu. Ama Türkiye Atlantik Toplumu'na dahil değildi ki..."[361]

Türkiye NATO'ya üye olduktan sonra da hangi komutanlığa bağlı olacağı konusunda İngiltere ile ihtilaf içine girmiştir. İngiltere bir Ortadoğu Komutanlığı

---

[358] O dönemde Dışişlerinde görevli olan Feridun Cemal Erkin, İngiltere'nin Sovyet taleplerine gösterdiği tepkiyi şu şekilde anlatmaktadır: " İngiltere Dışişleri bakanı eden bize sükun ve ihtiyat tavsiye etti. Hasan Saka şerefine verdiği yemekten sonra ayakta kahvelerimizi içerken bana " Görüyor musunuz" dedi, şayet sözümüzü dinleyip zamanında savaşa katılsaydınız şimdi bu durumlarla karşılaşmazdık." Bkz: Erkin **a.g.e.** s.148.

[359] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 8, Toplantı 1, C.7, (Kasım 1947), 754.

[360] **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1946.

[361] Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları- DP'nin Altın Yılları**, 2.b., İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1991, s.163.

kurularak Türkiye ve Yunanistan'ın bu komutanlığa bağlanmasını isterken, Türkiye ve Yunanistan doğrudan Müttefik Avrupa Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlanmak istemektedirler Bu konu aynı zamanda Adnan Menderes'in Ekim 1952'de İngiltere'ye yaptığı ziyaretin de temel konularından biridir.[362] Bu ziyarette Türkiye, yapılan görüşmeler sırasında çok sert bir tavır takınmadığı gibi aynı zamanda yumuşak başlı bir görünüm de ortaya koymamıştır.[363] Ziyaret süresince Adnan Menderes İngiltere'de yoğun ilgi görmüş ve ziyaret genel olarak başarılı bulunmuştur. *Cumhuriyet* gazetesi bu ziyaretin değerlendirmesinde şöyle demektedir: "Cihanışümul bir devlet olduğu için bir dünya siyaseti takip eden İngiltere ile Asya ile Avrupa arasında dünyanın en ehemmiyetli ve nazik sinir aynı zamanda ve aynı zamanda sınır merkezlerinden birinde bir istikrar ve güvenlik kalesi olan Türkiye'nin tam mutabakat olmaları barışın korunması bakımından son derece memnunluğu mucip bir siyasi hadisedir. Bu netice Londra ziyaretinin en büyük başarısını teşkil etmektedir."[364] Bu ziyaret, Montgomery'nin Türkiye'de on gün kalıp Ankara'da askeri ve sivil yöneticilerle temaslarla bulunmasıyla birleşince, dış basında Yunanistan'daki yerini ABD'ye bırakan İngiltere'nin bu sefer ABD'nin Akdeniz havzasında kendi yerine geçmesini önleme teşebbüsü olarak nitelendirilmiştir.[365]

İngiltere sadece Akdeniz'de değil aynı zamanda Balkanlar'da da etkin bir rol oynamak istemektedir. İngiltere Dışişleri Bakanı Antony Eden'in Yugoslavya ziyareti sonrasında başlayan Yunan-Türk-Yugoslav yakınlaşmasını sadece bir tesadüfle açıklamak oldukça zordur.[366]

DP iktidarının başında İngiltere ile ilgili olan bir diğer sorun ise İngiltere'ye askeri siparişlerimizden doğan borçlarımızın tasfiyesi konusudur. Bu konuyla ilgili olarak İngiltere heyetiyle görüşmek üzere, 1951 yılında Zorlu'nun başkanlığında bir heyet kurulmuştur.[367] 1952 yılında da bu görüşmelere devam edilmiş, Dışişleri

[362] Bu gezide Adnan Menderes'e Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Genel Sekreter Cevat Açıkalın ile Sadi Kıdem ve İlhan Savut eşlik etmişlerdir. Bkz: **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.18. 01., Yer No 130 71.19.
[363] Observer, 19 Ekim 1952, **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 01., Yer No 102.638.8.
[364] **Cumhuriyet**, 20 Ekim 1952.
[365] Paris Presse, 30 Eylül 1952, **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 102, 637,9.
[366] Time and Tide, 6 Ekim 1952 **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 102, 636,7.
[367] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.18. 01.2., Yer No 127.100.10.

Bakanlığı'na bu konuda bir antlaşma imzalanması için yetki verilmiştir.[368] Antlaşmaya 1954 yılının başında ancak varılmıştır. Bu antlaşmayla, İngiltere'nin Türkiye'ye 1938 yılından başlayarak II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında açtığı kredilerden kalan 38 milyon sterlinlik borç yedi yıla ve yedi eşit taksitlere yayılmış ve bu taksitlerin Türkiye'nin yaptığı ihracat miktarından düşülmesine karar verilmiştir.[369]

1955 yılına kadar Türkiye ile İngiltere arasındaki ticaret 4 Mayıs 1945 tarihli antlaşmaya göre yürütülmüş ve ardından tekrar yeni bir antlaşma yoluna gidilmiştir.[370] Bu süre zarfında ise Türkiye, İngiltere ile ticaret hacmini artırmak için yeni yollar aramış, Kenan Yalter Türkiye'nin İngiltere pazarlarında pazaryeri temin edebilmesi ve ihracatı peşin ölçüde artırabilmesi için Nisan 1953'de İngiltere'ye gönderilmiştir.[371] İngiltere ile ticari mübadelelerin gelişme imkanlarını araştırmak hususunda temaslarda bulunmak üzere Turgut Menemencioğlu Kasım 1954'de Londra'ya gönderilmiştir.[372] 16 Mart 1955'de İngiltere Dışişleri Bakanı Antony Eden Türkiye'yi ziyaret etmiştir.[373] Ancak bu ziyaret ekonomik olmaktan çok siyasi yönü ağır basan bir ziyarettir.

İngiltere, 47 milyon TL değerindeki ithalatına karşılık 235 milyon TL değerindeki ihracatıyla, Türkiye'den ithalatından daha fazla ona mal ihraç eden ülkeler listesinin başında gelmektedir.[374] Dönemin Türk-İngiliz ekonomik ilişkilerinde en fazla dikkati çeken yıl 1953'dür. İngiltere 1953 yılında Türkiye'den artan ihracatını kalitenin düşük, fiyatınsa yüksek olduğunu bahane ederek azaltma yoluna gitmiştir. Oysa Türkiye Avrupa ülkelerinden sadece İngiltere'ye mal satmadığı gibi, kalitenin de birdenbire düşmüş olmasını kabul etmemektedir.[375] Türkiye'de buna tepki olarak İngiltere'den olan ithalatını azaltmış ve bu hareketiyle İngiliz basınında oldukça yer bulmuştur.[376]

---

[368] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.18. 01.2., Yer No 129.45.19.
[369] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 4, C.29, (Mart 1954), s.641.
[370] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 2.C. 13, SS. 295(Mart 1954), s.2.
[371] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.18. 01., Yer No 131.28.14.
[372] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.18. 01., Yer No 137.91.15.
[373] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 15.82.5.
[374] Times, 6 Ocak 1953, **Cumhuriyet Arşivi** Fon Kodu 30. 01., Yer No 103.640.2.
[375] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 01., Yer No 84.533.6.
[376] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 01., Yer No 103.643.4.

İngiltere ile Türkiye arasındaki ilişkilerin bir başka kesişim noktası da Ortadoğu'dur. 24 Şubat 1955'de Türkiye-Irak arasında yapılan bir antlaşma ile Bağdat Paktı kurulmuştur.[377] Bu pakt İngiltere tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır.[378] Aslında başlangıçta Pakt'ın dışında kalmakla birlikte Pakt'ın arkasındaki iki büyük güçten biridir. Zorlu'nun mecliste söyledikleri Bağdat Paktı'nın gerçek amacını ortaya koymaktadır: "Bağdat Paktı'nı büyük müttefiklerimiz Amerika ve İngiltere'nin de yardımı ile kurmak imkanını bulduk. Böylece dünya çapında mesuliyetler deruhte etmiş bulunan devletlerin İran, Türkiye ve Pakistan üzerinde de mesuliyet alması imkanı hasıl oldu."[379] İngiltere Bağdat Paktı'na 29 Mart 1955'de katılmaya karar vermiştir.[380] İngiltere'nin Bağdat Paktı'na girişi Pakt açısından bir zayıflık unsuru olmuştur. Amacı Ortadoğu ülkelerini bir araya toplamak olan bu Pakt İngiltere'nin Pakt'a katılmasıyla beraber Arap ülkelerinden tepki çekmiş ve İran ve Pakistan'dan başka katılımcı ülke bulamamıştır.[381] Diğer yandan İngiltere katılmasa bile, dönemin milliyetçilik akımları ve özellikle Mısır'ın Arap dünyasına olan etkisi düşünüldüğünde yoğun bir katılımdan bahsedilmesi zordur. ABD'nin Eisenhower Doktrini çerçevesinde Pakt'ın kurulması için itici bir güç teşkil etmesinin de bunda şüphesiz bir rolü vardır.[382] Türkiye bu pakt kapsamında teknik işbirliği ve müşterek projeler için 1959 yılından itibaren 850 bin sterlinlik bir yardım taahhüdü almıştır.[383] Ancak 1960'da DP iktidardan uzaklaştırılmış ve Bağdat Paktı da Irak'ta yapılan darbe sonrasında 1959'dan sonra yoluna Merkezi İşbirliği Teşkilatı (CENTO) olarak devam etmiştir.

Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi üzerine, önce 29 Ekim 1956'de İsrail uçaklarının Mısır'ı bombalaması ve ardından İngiltere ve Fransa'nın Port Said'e yaptığı çıkartmayla çıkan Süveyş krizi, Türk dış politikasını Bağdat Paktı'ndan sonra tekrar Ortadoğu'ya yoğunlaştıran bir başka gelişmedir. Sovyetlerin ve ABD'nin müdahalesiyle yatıştırılabilen bu kriz, Bağdat Paktı'nın genişlemesi için bir engel teşkil etmiştir. Çünkü Paktta meydana gelebilecek genişleme hareketleri,

[377] Cumhuriyet gazetesinde bu pakt Türk-Irak Paktı olarak geçmektedir. Bkz: **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1955.
[378] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 01., Yer No 126.809.4.
[379] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 11, Toplantı 2, C.1, (Ağustos 1958), s.832.
[380] **Tan**, 1 Nisan 1955.
[381] Ömer Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası 1945-1970**, 1.b., İstanbul: Sevinç Matbaası, 1972, s.67.
[382] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 01., Yer No 35.215.17.
[383] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 11, Toplantı 2, C.7, (Kasım 1959), 1343.

çatışan taraflar için kışkırtıcı bir özellik taşıyabileceğinden mevcut durumun korunması yolu seçilmiştir.[384] Krizin yatışmasından sonra İngiltere, Fransa ve ABD'nin önderliğinde bir konferans düzenlenerek 1888 antlaşmasını imzalayan tüm ülkeler bu konferansa çağrılmışlardır. Londra Konferansı'na, Mısır ve Yunanistan bu tekliflerin Mısır'ın egemenlik hakkıyla bağdaşmadığını söyleyerek katılmamışlardır.[385] Montrö Antlaşması'yla sınırları içerisindeki Boğazlar üzerindeki hakimiyetini kurabilmek için yoğun bir uğraş veren Türkiye, bu konferans sırasında Dulles Planı'nı destekleyerek Mısır sınırlarında olan Süveyş Kanalı'nın özelleştirilmesi yönünde görüş bildirmiştir. Bu konferans sonrasında Yunanistan Arap devletleri arasında saygınlık kazanırken Türkiye itibar kaybına uğramıştır.

İngiltere, gerek Süveyş Krizi, gerekse Bağdat Paktı ile DP döneminde izlenen Ortadoğu politikalarından en karlı çıkan ülkedir. Geçmişte Türkiye'nin fiili olarak Ortadoğu'dan kopmasına neden olan İngiltere, bu kez DP'nin izlediği koşulsuz Batı yanlısı politikalarla Türkiye'nin benzer noktaya gelmesine dolaylı olarak neden olmaktadır. Ancak İngiltere konusunda CHP'de farklı görüşe sahip değildir. Meclis'te CHP grubu adına konuşan Turgut Göle, İngiltere'yi dış politikanın öncelikleri arasında NATO ve ABD ile ilk sıraya koymaktadır.[386]

Kıbrıs, Türk İngiliz İlişkilerini etkileyen bir diğer konudur. Yunanistan'ın adayı kendisine bağlama teşebbüsleriyle ortaya çıkan sorun, İngiltere'nin adanın statüsünde değişiklik yapmayı kabul etmesi, ancak bu sırada adada yaşayan Türk azınlık nedeniyle soruna Türkiye'nin de dahil olmasıyla birlikte içinden çıkılması zor bir durum almıştır. Türkiye ve İngiltere sorunun çıkışında aynı tezleri savunmalarına karşın, İngiltere'nin 1955 yılından sonra Yunanistan ve Türkiye eksenlerinde devamlı değişen politikası İngiltere-Türkiye ilişkilerinde gerginliğe neden olmuştur. Bu gerginlik karşılıklı notalar teatisi nedeniyle değil bilakis temasların eksilmesi yüzünden olmuştur.[387]

DP dönemi dış politikası üzerinde ABD'den sonra en fazla yer kaplayan ülke olan İngiltere ile olan ilişkiler, siyasal olarak bir müttefiklik çerçevesi içerisinde

[384] Mütercimler ve Öke, **a.g.e.** s.198.
[385] Gönlübol ve Ülman, **a.g.e.**, s.282
[386] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 2, C.10, (Kasım 1956), s.719.
[387] **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1958.

birliktelik içinde yürütülmüştür. Özellikle Kıbrıs konusunda zaman zaman yaşanan çalkantılı dönemler, Londra ve Zürih antlaşmalarıyla aşılmış, Ortadoğu'da Bağdat Paktı içerisinde de benzer politikalar uygulanmıştır. Türkiye, İngiltere'nin Mısır ve Lübnan politikalarına herhangi bir eleştiri getirmeyerek Ortadoğu ve Arap ülkelerine karşı kendi güvenilirliğini zedelemiştir. Ancak bu politikalar İngiltere'de Türkiye'ye saygınlık kazandırmamış, İngiltere, geleneksel "çıkarcılık" temelindeki dış politikası çerçevesinde hareket etmiştir. Ekonomik ve ticari alanda da II. Dünya Savaşı'ndan beri süregelen işbirliği DP döneminde artmakla birlikte, dönemin koşullarına bağlı olarak zaman zaman durgunluk yaşanmıştır.

2. Fransa

Fransa, I. Dünya Savaşı sonrasında ve II. Dünya Savaşı öncesinde Türkiye için dönemin gerektirdiği anlaşmaları sağlayan ilk Avrupa ülkesidir. II. Dünya Savaşı sırasında tamamına yakını Alman işgaline uğrayan Fransa, savaş sonrasında Marshall yardımlarıyla ekonomik gelişimini tamamlamaya çalışmış, buna rağmen Avrupa'daki etkinliğini kaybetmemiştir. Savaş sonrasındaki ilk meclis açış nutkunda İnönü, Fransa için "Fransa ile aramızdaki samimi dostluk, müşterek ideallere bağlılıktan doğan hızla, her gün yeni ve mesut tezahürler kaydetmektedir" demektedir.[388] DP döneminde de Fransa için Celal Bayar tarafından kullanılan cümleler bundan farklı değildir. Avrupa'daki birleşme çabalarının önde gelen ülkelerinden biri olan Fransa; Ağaoğlu'na göre, Avrupa'yı ABD ve Sovyetler Birliği baskısından kurtarmak için tuttuğu yol nedeniyle Demokrat Parti dönemi Türk dış politikasının da en önemli ayaklarından birini oluşturmaktadır.[389]

9–14 Mart 1953 tarihleri arasında Menderes'in, Fransa'ya yaptığı ziyaret sırasında büyük ilgi görmüş ve Fransa'nın çeşitli nişanlarıyla ödüllendirilerek Fransa'nın Afrika ve Ortadoğu politikaları hakkında bilgilendirilmiştir.[390] Menderes'e bu kadar yoğun ilgi gösterilmesinin bir başka nedeni Türkiye'nin Fas ve Tunus olaylarında Fransa'nın yanında yer almasıdır. 13 Aralık 1952'de Fransa'nın kınanması için Birleşmiş Milletler'e yapılan teklife Türkiye, Fransa ile birlikte ret

[388] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 8, Toplantı 1, C.10, (Kasım 1946), s.4.
[389] Ağaoğlu, **a.g.e.**, s.115.
[390] **Ayın Tarihi**, Mart 1953.

oyu kullanmıştır.[391] Aynı yıl Ekim ayı içerisinde Fransız Başbakanı Joseph Laniel ve Dışişleri Bakanı George Bidault Türkiye'ye resmi ziyarette bulunmuştur. Sovyetler ve diğer Arap ülkeleri bu ziyarete büyük ilgi göstermişlerdir. Ziyaret sonrasında yapılan resmi tebliğde Türkiye ve Fransa arasındaki işbirliği zihniyeti belirtilmiştir. Bildiride Türk Hükümeti'nin Fransa'nın ulusal bağımsızlıklarına kavuşmayı hedefleyen hareketleri bastırmak şeklinde uyguladığı Afrika politikalarına verdiği destek dikkat çekicidir.[392]

DP iktidarı süresince dış politik arenada, doğrudan karşı karşıya gelmeyen Türkiye ile Fransa, kurulan Bağdat Paktı nedeniyle dolaylı olarak bir nüfuz çatışması yaşamışlardır. Çünkü bu pakt ile Fransa, Ortadoğu'da İngiliz-Fransız rekabeti içerisinde bir tür dışlanma yaşamış ve etkisi altında bulunan Lübnan ve Suriye'nin Pakt'a katılma olasılığından rahatsız olmuştur.[393]

DP, iktidara geldikten sonra İngiltere ile yaptığı gibi Fransa ile de II. Dünya Savaşı döneminden kalan borçların ödenmesi için yeni bir antlaşma yapmıştır. Bu antlaşmayla birlikte Türkiye'nin Fransa'ya olan yaklaşık 1,5 milyon sterlinlik borcu üç senede ödemesi kararlaştırılmıştır. Yapılan antlaşmaya göre Türkiye bu ödemeleri Türkiye'de mevcut kültür ve sağlık müesseselerinin ihtiyaçlarında kullanılmak üzere yapacaktır.[394]

Fransa ile ticaret 31 Ağustos 1946 tarihli Türk-Fransız ticaret antlaşmasına göre yapılmakta ve bu antlaşmanın süresi her yıl uzatılmaktadır.[395] 24 Mart 1951'de yapılan bir antlaşmayla diğer Avrupa ülkeleriyle olduğu gibi iki ülke arasındaki ödemeler Avrupa Tediye Birliği çerçevesine alınmıştır.[396] İki ülke arasındaki ticareti daha da geliştirmek maksadıyla Fransa'nın 1952 yılından sonra uygulayacağı yeni ithalat rejimi için bir heyet oluşturularak görüşmeler yoluna gidilmiştir.[397] Bu görüşmelerin sonucunda 28 Ağustos 1952 tarihinde bir protokol imzalanarak Fransa'nın aldığı son ithalat sınırlamalarından Türkiye'nin zarar görmemesi için

[391] **Cumhuriyet**, 14 Aralık 1952.
[392] **Cumhuriyet**, 5 Ekim 1953.
[393] Mütercimler ve Öke, **a.g.e.**, ss.192-194.
[394] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 4, C.29, (Mart 1954), s.642.
[395] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 147.67.3.
[396] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 124.97.1.
[397] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 129.37.14.

gerekli tedbirler alınmış ve bu protokol ticaret antlaşmasına dahil edilmiştir.[398] Bununla birlikte Fransa, Türkiye'de yatırımlar yapması için teşvik de edilmiştir.[399]

19 Ocak 1954 tarihinde imzalanan "Sınai ve İktisadi Teçhizat Siparişleri Anlaşması" ile Türkiye'nin sanayi alanında kalkınması için gerekli teçhizat ve malzemenin bir kısmının 2 ila 7 senelik kredilerle Fransa'dan temin edilmesi öngörülmektedir. 20 milyon Fransız Frangı tutarında kredi sağlanan bu antlaşmadan gerek devlet teşekkülleri gerekse özel teşebbüs faydalanabilecektir.[400]

Türkiye-Fransa ilişkilerinde dikkat çekici bir başka husus da Fransız elçilerinin Türkiye'den Fransa'ya gönderdikleri raporlardır. Bu raporlarda elçiler, 1950'de DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte Atatürkçü hareketin temel ilkesi olan Laikliğin yozlaşmasından bahsetmektedirler ve bu kaygı DP iktidarda kaldığı sürece devam etmiştir.[401]

DP iktidarında Fransa-Türkiye arasındaki ilişkiler hem ekonomik, hem de siyasal olarak sorunsuz bir dönem geçirmiştir. Bağımsızlığını savaşarak kazanan Türkiye'nin ulusal bağımsızlık savaşlarında Fransa'ya verdiği destek, Arap ülkeleri tarafından yadırganmıştır. Bu konularda Türkiye ile işbirliği içerisinde olan Fransa'nın, Avrupa Toplulukları konusunda Türkiye'ye tereddütle yaklaşması tüm Avrupa ülkelerinde görülen Türkiye'ye karşı gösterilen ikircikli dış politika anlayışına bir örnektir.

3. Federal Almanya

I. Dünya Savaşında müttefik olan Federal Almanya ve Türkiye, II. Dünya savaşında herhangi bir çatışmaya girmemişler ve savaş sonrasında her iki ülke de bölgesel sorunlarla baş etmeye çalıştıklarından ve bu yıllara kadar Federal Almanya ile Türkiye arasındaki savaş halinin devam ettiğinden doğrudan ilişki kurmaları ancak 1950'li yılların başında mümkün olmuştur. 1950 yılında Celal Bayar Federal Almanya için şunları söylemektedir: "Kurulmasını memnuniyetle karşıladığımız

[398] **TBMM** Tutanak **Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 3, C.14, (Temmuz 1954), s.633.
[399] Fransa'nın Türkiye'nin iktisadi kalkınma faaliyetlerine katılmasını özellikle Keban barajı ile Boğaziçi Köprüsünün inşaası projelerinde yer alması için Ankara'da görüşmeler yapılmıştır. Bkz: **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 147.52.11.
[400] **TBMM** Tutanak **Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 1, C.7, SS. 344 (Mayıs 1955), s.2.
[401] Akalın, **a.g.e.**, ss.161-162.

Federal Almanya Cumhuriyeti ile diplomatik münasebetlerin teessüsüne intizaren Bonn'da siyasi bir Misyon ihdas edilmiştir. Yakın bir atide Avrupa camiası içinde siyasi ve iktisadi bakımdan b!ir barış ve istikrar unsuru olacak, Batı teşkilatlanmasında yer almış ve sulhe kavuşmuş bir Federal Almanya görmeyi istemekteyiz."[402]

Federal Almanya ile siyasi ve ekonomik ilişkiler 3 Ağustos 1944'de II. Dünya Savaşı nedeniyle kesilmesinden sonra siyasal olarak bir ilişki kurulamadığı gibi, bu ülkeye yapılmakta olan ihracatımız tamamen durmuş ve bu durum Türkiye'yi etkileyerek önemli bir pazarını kaybetmiştir. II. Dünya Savaşı sona erdikten sonra Federal Almanya'yı işgal altından bulunduran devletler ile 1949 yılında bir ticaret antlaşması yapılmış ve ekonomik ilişkiler 1951 yılına kadar bu antlaşma şartlarına göre yürütülmüştür. Bu şartlar altında bile Federal Almanya ile yapılan ticaret, toplam ticaretin yaklaşık yüzde 25'ini oluşturmaktadır. [403]

Siyasal ilişkiler 13 Temmuz 1951 tarihinde çıkarılan ve Federal Almanya ile içinde bulunulan harp halini sona erdiren antlaşmayla resmi olarak yeniden başlamıştır.[404] Ekonomik ilişkiler ise 1951 yılının başında Federal Almanya ile ekonomik ilişkilerin gelişmesine dair fikir teatisinde bulunmak ve yapılacak ihracatı kolaylaştırmak maksadıyla Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu başkanlığında bir heyetin Federal Almanya'ya gönderilmesiyle yeni bir aşama almıştır.[405] Bunun karşılığında Şubat ayı içerisinde Federal Almanya'ya tütün satışıyla ilgili bir antlaşma imzalanmıştır.[406] 1952 yılında "Türk-Alman Ticaret ve Ödeme Antlaşması" adı altında yeni bir antlaşma imzalanmış ve Federal Almanya ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin Avrupa Tediye Birliği Antlaşması dahilinde ve Avrupa İşbirliği Teşkilatının almış olduğu ve alacağı kararlara uygun olarak sürdürülmesini öngörülmüştür.[407] Bu antlaşma sonrasında Federal Almanya, Türkiye'nin ekili alan miktarının büyümesi üzerine artan buğday üretiminin sonucunda aranan yeni pazarlardan biri haline gelmiştir. 1953 yılında Buğday satışını temin amacıyla önce

[402] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 1, C.2, (Kasım 1950), s.14.
[403] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 3, C.19, (Ocak 1953), s.261.
[404] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 1, C.9, (Temmuz 1951), s.161.
[405] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 124.95.1.
[406] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 124.100.7.
[407] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 3, C.19, (Ocak 1953), s.261.

bir heyet gönderilmiş ve görüşmelerin sonucunda da bir antlaşmaya varılarak 1953 yılının sonunda Federal Almanya'ya buğday ihracına başlanmıştır.[408]

1951 yılında sadece ekonomik ilişkilerin değil, Federal Almanya ile olan diplomatik ilişkilerin de geliştirilmesine yönelik adımlar atılmıştır. Federal Almanya ile siyasi ilişkilerin kesilmesinden sonra el koyulan diplomatik ve konsolosluk memurlarının menkulleri iade edilmiş, Bonn'da bulunan Türk Misyonu Büyükelçiliğe yükseltilmiş ve Münih'te bir fahri konsolosluk açılmıştır.[409] Federal Almanya ile eski antlaşmaların yürürlüğe koyulması için yapılan görüşmeler, henüz o yıllarda Dışişlerinde İktisadi İşler Muavini olan Fatin Rüştü Zorlu tarafından yürütülmüştür.[410]

1954 yılı Türk-Alman ilişkileri için yoğun geçen bir yıl olmuştur. 18 Mart 1954'de Federal Almanya Başbakanı Kondrad Adaneaur resmi bir ziyarette bulunmak üzere Türkiye'ye gelmiştir. Bu ziyaret sonuçlarını aynı yıl içerisinde yapılan antlaşmalarla göstermiştir. 27 Nisan'da Bonn Büyükelçisi Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında bir heyet Bonn' a giderek ekonomik ve siyasi alandaki ilişkilerle ilgili olarak görüşmelerde bulunmuştur.[411] Görüşmelerin başlamasından bir ay sonra 27 Mayıs 1954'de imzalanan antlaşmaya göre ise Almanya, Türkiye'ye 150 milyon dolar kredi vermeyi kabul etmiştir. Bu kredi Türkiye'nin Almanya'dan yapacağı ithalatta kullanılacak ve Alman hükümeti bu ithalatı 9 sene için garanti edecektir.[412]

2 Ekim 1954'de Adnan Menderes Federal Almanya'yı ziyaret etmiştir.[413] Menderes'in ziyareti, ABD'den alınan yardımın Demokrat Parti hükümetinin ihtiyaçlarına yetmediğinin anlaşıldığından daha fazla kredi bulmak için yapılan

---

[408] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 131.23.17; **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 127.91.20.
[409] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 124.106.7; **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 125.25.18; **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 125.37.14.
[410] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 127.91.20.
[411] Bu görüşmeler Alman başbakanın Türkiye ziyaretinde kararlaştırılmış olup oluşturulan heyetin içeriği oldukça geniştir. Heyette Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, Ziraat Bakanlığı, Devlet Demiryolları, Toprak Mahsulleri Ofisi, Merkez Bankası, Sümerbank, Emlak ve Kredi Bankası'ndan temsilciler bulunmaktadır. Bkz: **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 135.39.7; **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1954.
[412] **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1954.
[413] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 137.79.6.

girişimlerden birisidir.[414] Bu ziyaret sonrasında yapılan görüşmeler sonrasında varılan antlaşmada, 225 milyon marklık bir kredi temin edilmiştir.[415]

1954 yılında Federal Almanya'nın NATO'ya katılması söz konusu olduğunda, Türkiye Federal Almanya'ya destek veren ülkelerden biridir. Bu desteğinin karşılıklı yapılan ziyaretlerde de belli eden Türkiye, 23 Ekim 1954 tarihinde imzalanan Federal Almanya'nın NATO'ya girişine dair protokolü 16 Şubat 1955'de TBMM 'de kabul etmiştir. Yapılan görüşmelerde gerek iktidar, gerekse muhalefet milletvekillerinin coşkulu açıklamaları oldukça dikkat çekicidir.[416]

1956 yılında Federal Almanya'da oluşan hava Türkiye'nin lehinedir. İş çevrelerine yayın yapan bir Alman gazetesi bu konuda, Türkiye'nin gelişmesi için gerekli olan sanayi ve alt yapı yatırımlarının sadece ABD ve Fransız yatırımcılarına bırakılmamasını ve Türkiye'ye olan güvenden bahsederek Federal Almanya'nın da yatırımlarda yer almasını istemektedir.[417]

Federal Almanya Cumhurbaşkanı Theodor Heuss 1957 yılında Mayıs ayı içerisinde Türkiye'yi ziyaret etmiştir.[418] Celal Bayar da 7 Mayıs 1958'de Federal Almanya'ya resmi bir ziyaret düzenlenmiştir.[419] Bu ziyaretten 1 yıl sonra ise Almanya 5 Şubat 1959'da Türkiye'ye verdiği kredileri durdurmuş ve tekrar başlama şartı olarak da Türkiye'nin aldığı malları Alman gemileriyle taşınması ve II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye tarafından el konulan Alman mallarının iadesini şart koşmuştur.[420] Bunun üzerine Türkiye, Almanya'ya teminat vermiş ve sonrasında çıkarılan bir kanunla Alman mallarının serbest bırakılmasını sağlamıştır.[421]

1950'li yılların sonlarında Türkiye içine düştüğü ekonomik durumun da etkisiyle tekrar Almanya'ya yönelmiştir. Türkiye, Almanya'dan kredi alma konusunda ABD'nin Almanya'yı ikna etmesini beklemektedir. Eisonhower ile konuşan Zorlu, Federal Almanya'nın Türkiye'ye yardım elini uzatma konusunda

---

[414] Eroğul, **a.g.e.** s.160.
[415] **Cumhuriyet**, 22 Aralık 1954.
[416] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 1, C.5, (Şubat 1955), s.136.
[417] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 01., Yer No 127.823.3.
[418] **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1957.
[419] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 149.25.18.
[420] **Cumhuriyet**, 6 Şubat 1959.
[421] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 11, Toplantı 2, C.9, SS. 267 (Haziran 1959) s.529.

istekli olduğunu, fakat henüz bir sonuç alınamamış olduğunu ve Türkiye'ye ekonomik yardım konusunda Adanauer ile konuşmasını istemiştir.[422] 15 Ağustos 1959'da Alman İktisat Bakanı Dr. Ludwing Erhardt, Türkiye'ye gelmiş ve Türk Ekonomisinin geliştirilmesi konusunda görüşmelerde bulunmuştur. Bu görüşmeler sırasında Türk heyetine Başbakan Menderes başkanlık etmiştir. Erhardt, ihracatçı ülkeler için Türkiye'yi "çok cazip bir saha" olarak nitelemiş ve Alman yatırımcılarına geniş vaatlerde bulunmuştur. Erhardt, Almanya'nın aynı zamanda Türkiye'nin ortak pazara girmesini destekleyeceğini söylemiştir.[423] DP iktidarının sona ermesinden hemen önce, 1960 yılının Nisan ayı içerisinde yapılan antlaşma ile Federal Almanya tarafından Türkiye'ye 147 milyon marklık kredi ile 63 milyon marklık ihracat garantisi sağlanmıştır.[424]

DP döneminde, Almanya'ya karşı yürütülen dış politikanın temelinde ekonomi yatmaktadır. Bulacağı kredilerle tarım ve sanayi kollarında büyük hamleler yapmayı amaç edinen DP iktidarının, ABD'den sonra en fazla yardım almayı umduğu ülke Almanya'dır. Ancak bu dönem içerisinde Almanya'dan sağlanan krediler DP'nin beklentilerinin altındadır. Federal Almanya da verdiği bu kredileri kendi ihraç malzemelerine bağlayarak aynı zamanda Türkiye'yi 'yi kendisi için bir pazar haline getirmeye çalışmaktadır.

4. İtalya

İtalya, II. Dünya Savaşı öncesinde revizyonist talepleriyle Türk dış politikasının yönelimlerinde en fazla belirleyici olan ülkelerden biridir. Savaştan yenik ayrılmasına rağmen savaş sonrasında Avrupa ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmış ve sonrasında Avrupa Birliğini kurmaya çalışan ülkeler arasında yer almıştır. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden 2 yıl sonra İtalyan Dışişleri Bakanı Avrupa Birliği konusunda şunları söylemektedir. "Avrupa Birliğini kurmamaya hakkımız yoktur. Eğer bu idealimizi gerçekleştiremezsek dünyaya rehberlik etmiş olan şanlı, şerefli Avrupa, Asya'nın silik bir yarımadası derecesine düşmeye mahkum

[422] Akalın, **a.g.e.**, s.104.
[423] **Cumhuriye**t, 22 Ağustos 1959.
[424] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 154.91.16.

olacaktır."[425] Nitekim 1957 yılında Avrupa topluluklarını kuran antlaşmalar da Roma da imzalanmıştır.

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden hemen önce 24 Mart 1950 tarihinde İtalya ile Türkiye arasında bir dostluk antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmayı Türkiye adına Necmettin Sadak imzalamıştır.[426] Yapılan bu antlaşma Avrupa'daki yeni oluşumlarda yer almak isteyen Türkiye'nin Akdeniz bölgesindeki etkinliğini artırma çabasının bir örneği olarak görülmekle beraber Köprülü antlaşmanın mecliste onayı sırasında "Biliyorsunuz ki, bunlar dostluk formaliteleridir." demektedir.[427]Anlaşma iki devlet arasındaki ilişkilerin dostluk çerçevesinde yürütüleceğini söyleyerek çıkacak sorunların Birleşmiş Milletler aracılığıyla çözülmesini öngörmektedir.[428] 1951 yılının sonunda Köprülü, İtalya ile ilişkilerde varılan nokta için "İtalya ile münasebetlerimiz, hem menfaat birliği hem de siyasi görüş birliği bakımından tam bir ahenk ve karşılıklı itimat havası içinde inkişaf eylemektedir" demektedir.[429]

İtalya ile ekonomik ilişkilerde atılan ilk adım 1948 yılında yapılan ticaret antlaşmasını yeniden düzenlemektir. Bu konuda yapılan yeni antlaşma 24 Ocak 1952'de imzalanmıştır.[430] Bunun yanı sıra 1954 ve 1955 yıllarında çeşitli heyetler kurularak ekonomik işbirliğini güçlendirme yolları aranmıştır.[431]

Başbakan Adnan Menderes 29 Ocak 1955'de İtalya'ya resmi ziyarette bulunmuştur.[432] Bu ziyaret sonrasında imzalanan İktisadi ve Teknik İşbirliği Antlaşması'nda Türkiye'ye 25 milyon dolar, sonrasında yaklaşık 70 milyon Türk Lirası tutarında bir kredi sağlanmıştır.[433] Menderes'in ziyaretinden dört ay sonra da Türkiye'nin İtalya'ya buğday ihracatını öngören bir antlaşma imzalanmıştır.[434]

1959 yılında Türkiye'nin içine girdiği borç sarmalından kurtulmak için başvurduğu ülkelerden biri de İtalya'dır. Bu kapsamda 1957 İtalya Cumhurbaşkanı

---

[425] Erkin, **a.g.e.** s.238.
[426] **Ayın Sesi**, Mart 1950.
[427] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı12, C.1, (Temmuz 1950) s.683.
[428] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 1, C.1, (Temmuz 1950) ss.724-726
[429] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 1, C.11, (Aralık 1951) s.232.
[430] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 2, C.16, (Haziran 1952) s.355.
[431] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 138.116.10.
[432] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 138.23.8.
[433] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 2, C.9, SS.22 (Haziran 1952) s.1.
[434] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 139.39.7.

tarafından Türkiye'ye yapılan ziyarete karşılık 1959 yılında Celal Bayar İtalya'ya resmi bir ziyarette bulunmuştur.[435] Bu ziyaret sonrasında imzalanan antlaşmalar ekonomik işbirliği ve ikili konsolidasyon antlaşmalarıdır.[436] 15 Eylül 1959'da ise İtalya Başbakanı Antonio Segni ve Dışişleri Bakanı Guiseppe Pella Türkiye'yi ziyaret etmişler ve bu ziyarette iki ülke ekonomik işbirliklerini daha da geliştirmeye karar vermişlerdir. [437]

5. İspanya

Franco'nun iktidara gelmesinden sonra totaliter bir yönetime sahip olan İspanya ile ilişkiler Birleşmiş Milletler'in aldığı karar üzerine geçici bir soğukluk dönemine girmiş ve Madrid elçisi geri çağrılmıştır. 1950 yılı sonunda Birleşmiş Milletler'in aldığı kararı ortadan kaldırdıktan sonra Madrid elçisi tekrar İspanya'ya gitmiştir.[438] İlişkilerin geliştirilmesi üzerine elçilikler karşılıklı olarak büyükelçilik düzeyine yükseltilmiştir.[439]

İspanya ile Türkiye arasında imzalanmış olan en son ticaret antlaşması 1935 yılındadır. Bu anlaşma, süresi dolduktan sonra uzatılmamış ve kendiliğinden yürürlükten kalkmıştır. 1938 de yapılan yeni Ticaret ve Ödeme anlaşmaları da İspanya'daki rejim değişmesi yüzünden yürürlükten kaldırılmıştır. İki ülke arasında ülkelerin yürürlükteki kanunlarına göre yürütülen ilişkiler 1951 yılında imzalanan yeni ticaret antlaşması ile daha da geliştirilmiştir.[440] İspanya, Türkiye'nin artan buğday üretimi için gerekli ihraç pazarlarından biridir. 1953 yılında Türkiye ile arasındaki ticari münasebetleri geliştirmek amacıyla ülkemize bir heyet göndermiş olan İspanya'ya yapılacak buğday satışı için gerekli antlaşma 1954 yılının başında imzalanmıştır.[441]

---

[435] **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1959.
[436] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 153.44.13; **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 153.44.13.
[437] Bu ziyarette özellikle Konya ve Antalya Ovalarının sulanmasına dair projeler üzerinde durulmuştur. Bkz: **Cumhuriyet**, 19 Eylül 1919.
[438] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 2, C.15, (Mayıs 1952) s.223.
[439] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 1, C.11, (Kasım1951) s.15.
[440] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 2, C.15, (Mayıs 1952) s.223.
[441]. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 2, C.5, (Mart 1954) s.201; **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 131.23.1; **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 134.11.5.

1954 yılından sonra ekonomik olarak özellikle buğday ihracatı ve karşılığında İspanya'dan mal ithalatı üzerinde yürütülen ekonomik ilişkiler, Başbakan Adnan Menderes'in 15 Nisan'da 1959 yılında yaptığı ziyaretlerle daha da geliştirilmiştir.[442] Bu ziyaret sırasında imzalanan Türkiye-İspanya Dostluk Anlaşması gelişen siyasal işbirliğinin de bir kanıtıdır.[443] Adnan Menderes'in bu ziyaret sırasında İspanya'da Franco rejimi için istikrarlı demesi CHP içinde tepkilere neden olmuştur.[444]

6. Diğer Batı Avrupa Ülkeleri

Türkiye bu dönemde kuruluşu sonrasında araya giren II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş dönemi ile birlikte yeteri kadar diplomatik ilişki kuramadığı ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye çalışarak, siyasal ve ekonomik alanda İngiltere, Almanya ve Fransa ağırlıklı olan Avrupa dış politikasını çok boyutlu hala getirmeye çalışmıştır. Böylece belli noktalara yoğunlaşmış olan ekonomik açılımını Avrupa coğrafyası üzerinde dağıtarak ihtiyacı olan mali desteği farklı vadeler üzerinden kredilendirme olanağı bulmuş ve ürettiği tarım ürünleri için kendisine yeni pazarlar sağlamıştır.

DP'nin iktidar döneminde, Belçika Lüksemburg Ekonomik Birliği ile kurulan ilişkilerin içerisinde en fazla göze çarpan husus 1950'de sona eren Ticaret ve Ödeme antlaşmasının yerine Avrupa Tediye Birliği çerçevesinde yapılan ödeme antlaşması ve bu antlaşmanın uzatılmasına sıklıkla yapılan protokollerdir. 1955 yılında yapılan protokolün gerekçesi Türkiye'nin Belçika ile olan ekonomik ilişkilere verdiği önemin göstergesidir: "1 Nisan 1955 tarihinden itibaren mevkii meriyete bu yeni vesikalarda her iki tarafça tahakkukuna çalışılan başlıca gaye, Türkiye ile Belçika Lüksemburg Ekonomik Birliği arasındaki mübadelelerin mümkün olacak en geniş nispette genişletilmesi ve mütevazin kılınması ile memleketimizin muhtaç olduğu teçhizat malzemesinin Belçika'dan temin edilmesidir"[445] Hollanda ile ekonomik ilişkiler Belçika Lüksemburg Birliği'ne göre daha geç başlamıştır, 1955 Mart ayı içerisinde Hollanda'ya ticari müzakerelerde bulunmak için bir heyet

[442] **Zafer**, 16 Nisan 1959; **Cumhuriyet**, 23 Nisan 1959.
[443] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 11, Toplantı 1, C.11, (Ocak 1960) s.325.
[444] CHP grup başkan vekili İbrahim Öktem, Menderes'in bu hareketinin diktatörlüğü övmek anlamına geldiğini belirtmiştir**. Bkz: Cumhuriyet**, 24 Nisan 1959.
[445] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 2, C.13, SS 293 (Ağustos 1956) s.1.

gönderilmiştir.[446] Yapılan görüşmeler sonucunda da 26 Temmuz 1955 tarihinde diğer ülkelerle olduğu gibi bir ticaret ve ödeme antlaşması imzalanmıştır.[447]

Avusturya ile ilişkiler, mevcut olan antlaşmaların korunması dışında 1953 yılında vizelerin karşılıklı ve belli durumlarda kaldırılmasına dair antlaşmanın imzalanmasıyla başlamıştır.[448] 1954 yılında yapılan heyetler arası görüşmelerden sonra, 1955 yılında Teknik ve Ekonomik İşbirliği Protokolü imzalanmıştır.[449] Bu antlaşmayla Avusturya hükümetinden 20 milyon dolarlık bir kredi temin edilmektedir. Bu kredinin Avusturya'dan alınacak sanayi malzemelerinde kullanılması öngörülmektedir.[450] İki ülke arasında kurulan ekonomik ilişkiler kendisini diplomatik alanda da göstermiş ve 1957 yılında Avusturya-Türkiye hükümetleri arasında yapılan antlaşma gereğince Viyana elçiliği büyükelçiliğe yükseltilmiştir.[451]

Kuzey Avrupa ülkeleriyle hem mevcut coğrafya, hem de ekonomik öncelikler nedeniyle kurulan ilişkiler diğer Avrupa devletlerinin gerisindedir. Bu devletlerden Finlandiya ile 1953 yılında da Kredi marjlarının yükseltilmesi için bir protokol yapılmıştır.[452] Bu protokolle Türkiye'ye Finlandiya'ya tarım ürünleri satacak, Finlandiya'dan da sanayi ürünleri ithal edecektir.[453] İsveç ile de benzer şekilde 1948 tarihli ticaret antlaşmasının süresi değişik zamanlarda uzatılarak ilişkilerin devamı sağlanmıştır.[454] Diplomatik alanda da bu ülkelerle mevcut durum geliştirilmeye çalışılmış, bu kapsamda İsveç ile 1954 yılında da vizelerin kolaylaştırılması için bir antlaşma yapılmıştır.[455] Ayrıca, 1958'de Finlandiya Helsinki'de bulunan ortaelçilik büyükelçilik düzeyine çıkarılmıştır[456] İzlanda ortaelçiliğinin, büyükelçiliğe

[446] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 137.90.15.
[447] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 3, C.15, SS 77 (Aralık 1956) s.226.
[448] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 133.69.13.
[449] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 137.77.3. **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 138.116.4.
[450] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 2, C.10, SS 77 (Kasım 1956) s.325.
[451] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 146.37.3.
[452] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 133.83.2.
[453] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 2 C.4, SS 87 (Aralık 1953) s.1.
[454] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 1 C.29, SS 35 (Mart 1954) s.1.
[455] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 130.55.6.
[456] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 150.48.17.

yükseltilmesi ise 1960 yılının başındadır.[457] Norveç'le 1950 yılında ticari bir protokol ve 1959 yılında kültür antlaşması imzalanmıştır.[458]

1954 yılında vizelerin belirli durumlarda kaldırılmasını öngören bir antlaşma imzalanan İsviçre ile 1958 yılında bir ticari ödeme antlaşması imzalanmıştır.[459] DP döneminde ilişkilerin durgun bir seyir izlediği bir başka Avrupa ülkesi de Portekiz'dir. Komşusu İspanya'nın aksine bu ülke ile kurulan ilişkiler diplomatik sahanın ötesine geçememiştir. Henüz 1951'de Lizbon'da kurulan elçilik ancak 1957 yılında büyükelçilik seviyesine yükseltilmiştir.[460]

Türkiye ile Malta arasında siyasal ve ekonomik yönden kurulan bir temas olmamasına karşın bu ülkeyle askeri alanda teşebbüs edilen işbirliği Malta'nın Avrupa'daki yeri düşünüldüğünde dikkat çekicidir. İki ülke arasında 1950 yılının başında yapılan hücumbot alımına ait antlaşma ve sonrasında alınacak dört hücumbotun işe yaramaz olduğu anlaşıldığından alımından vazgeçilmesi üzerine vazgeçme tazminatının krediye mahsuben ödenmesi şeklinde alınan bakanlar kurulu kararı, bu ülkeye ait dönemin arşivlerinde bulunan tek karardır.[461]

C. DOĞU VE GÜNEYDOĞU AVRUPA ÜLKELERİYLE İLİŞKİLER

I. Doğu Avrupa Ülkeleriyle İlişkiler

Dönemin soğuk savaş politikaları çerçevesinde oluşan bloklaşma sonrasında Batı bloğunun içerisinde yer alan ve dış politikasının kurgusunu bu düzlem üzerine oturtan Türkiye'nin, Sovyetlerin Doğu Avrupa ülkelerindeki etkisi düşünüldüğünde, bu ülkelerle yoğun ekonomik ve siyasal etkileşime girmemesi gayet normaldir. Bununla beraber Türkiye, ürettiği tarım ürünleri için ihtiyacı olan dış pazarları bularak ihracatını artırmak ve bunun karşılığında ülke içerisinde giriştiği yatırımlar için maddi kaynaklar temin etmek zorundadır. Bu çerçevede diğer Avrupa ülkeleriyle

[457] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 154.90.2.
[458] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 1, C.2, (Kasım 1950) s.142; **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 11, Toplantı 2, C.9, (Mayıs 1959) s.181.
[459] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 126.66.5; **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 146.28.2.
[460] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 148.14.18; **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 146.28.2.
[461] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 11.1., Yer No 211.2.16.

olduğu gibi Doğu Avrupa ülkeleriyle de ekonomi temelinde antlaşmalar imzalamıştır.

Doğu Bloğu ülkeleri arasında kurulan ilişkilerin en yoğunluklu olduğu ülke Çekoslovakya'dır. İki ülke arasındaki ilişkilerde diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi ekonomi ağır basmaktadır. Bu ülkeyle olan ithalat ve ihracat ürünleri karşılaştırıldığında Türkiye'nin yetersiz sanayisinden ve tarıma dayalı ekonomisinden dolayı elindeki hammaddeyi kullanamadığı çok açık bir şekilde görülmektedir. 1952 yılında Çekoslovakya'ya en fazla ihraç edilen ürün pamuk olmasına karşın, bu ülkeden en fazla ithal edilen ürünlerin başında pamuklu mefruşat ve pamuk ipliği gelmektedir.[462] Çekoslovakya ile Türkiye arasında ilişkileri geliştirme yönünde çabalar, DP'nin Doğu Avrupa ülkelerine olan mesafeli yaklaşımına rağmen devam etmiştir. 1954 yılında Çekoslovakya'dan ticari ilişkileri gözden geçirmek maksadıyla Türkiye'ye bir heyet gelerek görüşmelerde bulunmuştur.[463] Bu görüşmelerden bir yıl sonra da Çekoslovakya'ya bir heyet gönderilmiştir.[464] Ticari ilişkilerde ağırlık Türkiye'nin bu ülkeye tütün ihracıdır. Sadece tütün için bir protokol yapılarak, her yıl bu protokolün süresinin uzatılması sağlanmıştır.[465]

Macaristan ve Polonya ile ilişkiler ekonomik olarak çok büyük bir hareketlilik göstermemekle beraber bu ülkelerle mevcut kredi marjı yükseltilmiş ve Polonya ile bir ödeme antlaşması ve buğday ihracı ile ilgili bir antlaşma yapılmıştır.[466] 1956 yılında Macaristan ve Polonya'da meydana gelen olaylar ve bu olaylar karşısında Sovyetler Birliği'nin gösterdiği sert tutuma karşı doğal olarak Türkiye'nin alabileceği bir tedbir ya da sert bir duruş yoktur. Bu olaylar için Celal Bayar şunları söylemiştir: "Son günlerde Polonya ve bilhassa Macaristan'da cereyan eden kanlı hadiseler milletlerin ne pahasına olursa olsun ancak hürriyet ve istiklallerine sahip olarak yaşamak istediklerini vuzuh ile göstermiştir."[467]

---

[462] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 2, C.24, (Temmuz 1953) s.984.
[463] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01. Yer No 134.118.19.
[464] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01. Yer No 139.53.9.
[465] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01. Yer No 128.25.5.
[466] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01. Yer No 134.99.13; **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 2, C.4, (Aralık 1953) s.159; **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01. Yer No 134.99.13.; **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01. Yer No 134.118.1; **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01. Yer No 134.118.20.
[467] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 3, C.14, (Kasım 1956) s.11.

Doğu Almanya ile kurulan ilişkiler için 1951 yılında Doğu Almanya'ya bazı malların ithali karşılığında tütün ve kuru meyveler ihracına müsaade edilmesine ilişkin Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'na yetki verilmesi dışında herhangi bir kayda rastlamak mümkün değildir.[468] Arnavutluk da Doğu Almanya gibi ilişki kurulmayan ülkelerdendir. DP döneminde bu ülkeyle ilgili tek diplomatik girişim Tiran'da bir ortaelçilik kurularak, ortaelçiliğe Hüseyin Nuri Elgin atanması olmuştur.[469]

2. Güneydoğu Avrupa Ülkeleriyle İlişkiler

a. Yugoslavya

II. Dünya Savaşı öncesinde, Yugoslavya ile Balkan Antantı içerisinde işbirliğine dayalı ilişkiler kurulmuştur. Bu ilişkilerin temelinde her iki ülkenin de Balkanlar'da statükonun korunmasına taraftar olmalarıdır. Ortak bir tarihe sahip olan bu iki ülkenin yakın tarihte bir çatışma yaşamamış olmaları ve ülkeler arasında Lozan sonrasına bırakılan bir sorun olmaması, iki ülke arasında samimi bir dostluk havası yaratılmasına büyük katkı sağlamıştır. 1933 yılında imzalanan Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması iki ülke arasındaki dayanışma ve işbirliğinin bir göstergesidir.[470]

II. Dünya Savaşı sonrasında iki ülkenin farklı yönlere dış politikalarını geliştirmeleri ve Balkan ülkeleri arasında işbirliğini sağlayacak bir ortamın henüz oluşmamış olması Türkiye ve Yugoslavya'yı doğrudan bir işbirliğine gitmekten alıkoymuştur. 1948 yılında Yugoslavya'nın Sovyetler ile arasının bozulması üzerine Kominform'dan çekilmesi sonrasında Yugoslavya'nın Batı'ya yaklaşma süreci Türkiye ve Yugoslavya arasında da ikili ilişkilerin geliştirilmesi açısından büyük önem teşkil etmektedir.[471] Köprülü bu durumu "Yugoslavya ile münasebetlerimiz inkişafa çok müsait bir hava içinde bulunmaktadır" şeklinde özetlemektedir.[472]

DP iktidara gelmeden hemen önce, 5 Ocak 1950'de imzalanan Ticaret Antlaşmasıyla iki ülke ekonomik alanda işbirliğine gitmiş ve DP iktidarı döneminde

[468] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 127.93.8.
[469] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 151.81.17; **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 148.22.13.
[470] Abdülahat Akşin, **a.g.e**., s.241.
[471] Gönlübol ve Ülman, **a.g.e.**, s.237.
[472] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 1, C.11, (Aralık 1951), s.232.

de bu antlaşmanın süresini uzatarak işbirliğine devam etmişlerdir.[473] 1953 yılında Yugoslavya ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinde büyük aşama kaydedilmiştir. 26 Şubat 1953'de iki ülke arasındaki ticaret hacmini artırmak amacıyla Ticaret ve Ödeme Antlaşması imzalanmıştır.[474] 1953 yılında Ekonomi bakanı Enver Güreli bu ülkeye giderek iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için temaslarda bulunmuş ve aynı yıl Yugoslavya'ya buğday ihracına başlanmıştır.[475]

1930'lu yıllardan beri süregelen ve henüz çözümlenmemiş olan Yugoslavya'da millileştirilmiş Türk emlaki meselesini görüşmek üzere ortaelçi Settar İlksel başkanlığında bir heyet gönderilerek müzakerelere başlanmıştır. 13 Temmuz 1956 tarihinde varılan bir antlaşmayla bu konu bir çözüme kavuşturulmuş ve bu konuyla ilgili olarak Yugoslavya'nın Türkiye'ye 3 milyon 750 bin dolar tazminat vermesi karara bağlanmıştır.[476]

İki ülke arasında karşılıklı yapılan ziyaretler ilişkilerin daha da geliştirilmesine katkıda bulunmuştur. Fuat Köprülü 1953 yılında Yugoslavya'ya beş günlük bir resmi ziyarette bulunmuş ve Tito tarafından kabul edilmiştir.[477] Nisan ayı içerisinde Türkiye'ye resmi ziyarette bulunan Tito'nun ziyaretine karşılık 1954 yılının sonunda Celal Bayar Tito'nun daveti üzerine Yugoslavya'ya resmi bir ziyarette bulunmuştur.[478] Adnan Menderes de 1955 yılı Mayıs ayı içerisinde Yugoslavya'ya bir ziyarette bulunmuştur.[479]

1953 yılında imzalanan Ankara Antlaşması ve 1954'de imzalanan Bled Antlaşması ile iki ülke arasındaki ilişkiler 1930'lu yıllarda olduğu gibi bir ittifak içerisine girmiştir. Ancak Türk-Yunan ilişkilerinin Kıbrıs sorunundan dolayı gergin bir döneme girmesi kurulan Balkan Paktı'nın diğer üyesi olan Yugoslavya'yı da yakından ilgilendirmektedir. Yugoslavya kendisini mümkün olduğunca bu sorunun dışında tutmaya çalışmakla beraber, Birleşmiş Milletlerin 1957 yılında konuyla ilgili

[473] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 125.36.5.
[474] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 3, C.24, (Temmuz 1953), s.923.
[475] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 131.8.3; **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 134.98.1.
[476] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 3, C.20, SS.275(Eylül 1957), s. 1.
[477] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 61.376.1.
[478] **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1954; **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.18.01., Yer No 136.74.8.
[479] **Cumhuriyet**, 10 Mayıs 1955.

yaptığı toplantıda Yunan tezini desteklemiştir.[480] Bu yıldan sonra hem Balkan Paktı'nın işlevini yitirmesi, hem de Stalin'in ölümünden sonra Yugoslavya'nın Sovyetler Birliği ile yakınlaşarak ancak diğer yandan da tarafsız konumunu da koruyarak Batı'dan uzaklaşmasından dolayı, ilişkilerde ivme azalmış neredeyse yok denilecek seviyeye gelmiştir.

b. Bulgaristan

Kurtuluş Savaşı sonrasında Türkiye ve Bulgaristan arasında doğrudan ya da dolaylı olarak bir sorun olmamasına karşın, iki ülke arasındaki ilişkiler diğer Balkan ülkeleriyle aynı seviyeye gelmemiştir. Balkan Antantı içerisinde yer almayan Bulgaristan savaş öncesinde revizyonist bir görüntü vermiştir. 17 Şubat 1941'de imzalanan Türk-Bulgar demeci sonrasında Bulgaristan Mihver'e katılmıştır.[481] Savaş sonrasında ise Doğu Bloğu'nda yer alarak Sovyetler güdümünde bir dış politika izleyen Bulgaristan'la ilişkilerde, DP'nin iktidara geldiği 1950'li yılların başında henüz bir gelişme olmamıştır. 1949 yılında Türk-Bulgar ilişkilerini İsmet İnönü şöyle değerlendirmektedir: "Bulgaristan'la münasebetlerimizi devletler hukukunun asgari prensiplerine uygun bir hale getirmek için bile güçlük çekmekteyiz. Gayretlerimiz karşılıksız kalmaktadır."[482]

1950 yılı içerisinde Bulgaristan'ın kendi topraklarında yaşayan Türkleri Türkiye topraklarına göç ettirmesiyle ilişkiler gergin bir döneme girmiştir. Bulgaristan bu yıl içerisinde Bulgaristan'da bulunan 250 bin civarındaki Türk azınlığın Türkiye'ye gelmek istediğini söyleyerek önce vize ile sonra da vizesiz bu göçmenleri Türkiye sınırına yığmıştır.[483] Türkiye bu yolla gelen Türklere göçmen vizesi vererek kendi topraklarında iskan etmiştir.[484] Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçmeye zorlanan Türklerin sayısı artınca DP iktidarı 7 Ekim 1950'de sınırları kapatmıştır.[485] Türkiye sınırlarını tekrar vizesiz gelenlerin geri alınması ve bundan sonra vize verilmeden kimsenin alınmayacağı şartlarının Bulgar makamlarınca kabul

[480] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 38.227.14.
[481] Esmer ve Sander, **a.g.e**., s.152.
[482] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 8, Toplantı 1, C.21, (Kasım 1949), s.8.
[483] **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1950.
[484] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.18.01., Yer No 125.31.20.
[485] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem9, Toplantı 1, C.2, (Kasım 1950), s.15.

edilmesi üzerine sınırlarını tekrar 2 Aralık 1950'de açmıştır.[486] Bu sırada Türkiye'ye gelen göçmenlerin sayısı yaklaşık olarak 150 bini bulmuştur.[487] 1955 yılına kadar iki ülke arasındaki ilişkiler yaşanan göç olaylarının neden olduğu güvensizlik ortamında devam etmiş, ekonomik ve siyasal alanda iki ülke arasında bir işbirliği tesis edilememiştir.[488]

1955 yılı içerisinde ekonomik alanda kurulan ilişkiler bir yıl sonra iki ülke arasında bir ticaret antlaşmasıyla sonlanmıştır.[489] Bu antlaşmaya rağmen siyasal alandaki ilişkilerde bir gelişme olmamıştır. Bu yıl içerisinde Bulgaristan, sınırda meydana gelen çatışmalarda bir askerini öldüğünü öne sürerek Türkiye'ye nota vermiştir.[490]

1959'da Türkiye ve ABD arasında imzalan ikili antlaşmalar nedeniyle Bulgaristan Doğu Bloğu'nun sözcülüğünü yaparak Türkiye'ye bir nota vermiştir. Bu notada Türkiye'yi imzaladığı ikili antlaşmalar nedeniyle saldırganlıkla suçlamaktadır. Türkiye'nin Sofya elçiliğine verilen bu nota, Sofya elçisi tarafından reddedilmekle birlikte Türk-Bulgar ilişkilerinde olumsuz bir hava yaratmıştır.[491]

c. Romanya

1934'de imzalanan Balkan Paktı'nın içinde yer alan Romanya ile II. Dünya Savaşı öncesinde bu pakt içinde işbirliğine gidilmiştir. Savaş sonrasında Doğu Bloğunda yer alan Romanya, Türkiye'nin Batı yanlısı dış politika çizgisinde pek yer bulmamıştır. DP iktidarı döneminde Romanya ile bir ticaret ve ödeme antlaşması yapılması dışında iki ülke ilişkilerinde bir gelişme kaydedilmemiştir.[492]

D. BALKAN PAKTI

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar Bölgesindeki hakimiyetini yitirmesiyle birlikte 1800'lü yılların ilk yarısında başlayan bölünme süreci, Balkan Savaşı ve iki

[486] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 1, C.4, (Ocak 1951), ss.53-55.
[487] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 2, C.10, Kasım 1951), s.7.
[488] 1950'li yılların başında Türkiye Bloğu ülkelerinin hepsine bir çekinceyle yaklaşmasına karşın en fazla tepkiyi Bulgaristan'a göstermiştir. Bulgaristan'dan gelen diplomatik kuryelere uygulanan karşı tedbirler bu çekincenin bir örneğidir. Bkz: **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 125.33.3.
[489] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.18.01., Yer No 145.98.11.
[490] **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1955, **Tercüman** 13 Temmuz 1955.
[491] Kuneralp, **a.g.e.**, s.106.
[492] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.18.01., Yer No 135.46.1.

dünya savaşıyla birlikte hızını artırarak devam etmiştir. Çeşitli nedenlerle oluşan bölgesel gerginlikler, Balkan ülkelerini ilki Osmanlı Devleti'ne karşı olmak üzere değişik zamanlarda birleşmeye doğru götürmüş, fakat kurulan ittifakların hiçbiri süreklilik kazanmamıştır. Bu başarısız oluşumların altındaki nedenler çok boyutlu olarak incelendiğinde, bölge dışından Balkanlara yapılan müdahalelerin payının oldukça fazla olduğu görülecektir. Diğer yandan bu bölge üzerindeki ülkelerin Avrupa'nın oturmuş olan yapısının aksine kırılgan bir yapıya sahip olmaları, koşullara bağlı olmak üzere Balkanlar üzerinde ayrıştırıcı bir etki yaratmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu 1923 yılından itibaren geçmişle olan bağlarını koparark bölge üzerinde birleştirici bir rol oynamaya çalışmıştır. Atatürk döneminde bölge ülkeleriyle kurulan iyi ilişkiler ve yaratılmaya çalışan Balkan Antantı'nın gerekirliği sonrasında başlayan II. Dünya Savaşıyla kanıtlanmıştır. Bu savaş sonrasında başlayan Avrupa'nın iki kutupluluğa doğru bölünme süreci bu bölgede de kendini göstermiştir.

Henüz Demokrat Parti iktidara gelmeden ABD yardımlarıyla başlayan dış politikadaki değişimin Balkanlara yönelik yönü DP iktidarı ile birlikte devam etmiş, Türkiye bölgede Yunanistan'la birlikte Sovyetlere karşı bir direnç unsuru oluşturmuştur. NATO'ya giriş sonrası bu direnç daha da pekiştirilmiş ve uğruna Kıbrıs bile görmezden gelinmiştir. Burada dikkati çeken nokta, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu takip eden 1930'lu yıllardaki Türk-Yunan yakınlaşmasının Balkanlardaki işbirliği için gerekli alt yapının kurulmasına yardımcı bir faktör olarak belirmiş olması; 1950 ve takip eden yıllardaki Türk Yunan sürtüşmesinin ise Balkanlarda değişen yeni dengeler sayesinde, oluşabilecek işbirliği imkanlarını, engelleyici bir unsur olarak ortaya çıkmasıdır.[493]

1954 yılında kurulan Balkan Paktı'nın tüm Balkanları kapsamadığı ve içeriğinin aslında bir Balkan birliği düşüncesinden çok iki kutuplu politikaların Balkanlara uyarlanmasından ibaret olduğu değerlendirildiğinde, bölge üzerinde bir etki yaratamadığı daha iyi anlaşılacaktır. Bununla birlikte Balkanlardaki işbirliği yönünde atılmış bir adım olarak Romen Başbakanı Chivu Stoica'nın Eylül 1957

[493] Esin Yurdusev, "1945-1989 Döneminde Türkiye ve Balkanlar", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, s.379.

yılındaki planı büyük önem taşımaktadır. Balkanlarda bir birliğe doğru gidecek olan adımların atılmasını öngören bu planı kendilerini NATO'dan uzaklaştırma çabasının bir ürünü olarak algılamışladır. Esin Yurdusev Türkiye'nin bu plana iştirak etmemekle kaçırdıklarını şöyle anlatmaktadır: "Eğer Türkiye konferansa katılma önerisini değerlendirseydi, bu yıllardan itibaren Türkiye'yi yakın takibe alan Yunanistan da, geride kalmamak için onun yolunu takip edecek, bu iki ülkenin katılımıyla Yugoslavya'nın da istediği şart sağlanmış olacaktı.[494] Bütün Balkan ülkelerinin, işbirliği amacına yönelik olarak oluşturulmuş bir konferansta bir araya gelmesi, tarafların birbirini daha yakından tanımaları için önemli bir adım oluşturacak, Türkiye için ise, bütün boyutları ile tek yönlü olarak izlenen bir dış politikanın etkilerinden uzaklaşarak, bölge ülkeleri ile arasında oluşmuş olan buzları eritebilmesi için çok önemli bir şans olabilecekti"[495] DP'nin izlediği politikalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde ve özellikle Bandung Konferansı'nda savunduğu "barış için Batı bloğunda yer alma" düşüncesi göz önüne alındığında Türkiye'nin bu tür bir girişimin içinde olmaması dış politika çizgisinin doğal bir gereğidir.

1. Balkan Paktı'nın Kuruluşu

Balkan Paktı'nın kuruluşunun temel nedeni Sovyetler ile arası bozulan Yugoslavya'yı Batı Bloğu'na yaklaştırmaktır. 1948 Yılında Kominform'dan çıkan Yugoslavya, Batı Bloğu'nun özellikle ABD'nin ilgi alanına girmişti. ABD ve Yugoslavya arasında imzalanan antlaşmalar Yugoslavya'nın bu bloğa katılışını sağlamakta yetersiz kalmıştır. Aslında Yugoslavya'da kendisini tamamen Batı'ya bağlamak istememektedir.[496]

Balkan Paktı sadece Yugoslavya'nın Doğu Bloğu'ndan kopuşunun değil aynı zamanda Türk Yunan işbirliğinin de bir sonucudur. Geçmişte çatışma halinde olan bu iki ülkenin işbirliği, Balkanlarda yeni oluşum için gerekli zemini yaratmıştır. Diğer yandan Trieste yüzünden İtalya ve Yugoslavya arasında çıkan ihtilaf, Yugoslavya ve Yunanistan arasında da olumlu bir siyasi hava doğmasına neden olmuştur.[497] DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte, ama ondan bağımsız olarak, sadece

[494] Yugoslavya Stoica planına katılmak için tüm Balkan ülkelerinin katılımını şart koşmaktadır.
[495] Yurdusev, **a.g.m.**, s.380.
[496] Ataöv, **a.g.e**. s.242.
[497] Gazette de Lausanne, 29 Nisan 1952, **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 102.634.5.

Türkiye'de değil Avrupa'nın birçok ülkesinde de bir Balkan ittifakının kurulması, telaffuz edilmiş ve beklenile gelmiştir. 20 Haziran 1952 tarihli *Times* gazetesi bu paktın kurulma ihtimali için Balkanlarda Yugoslav askeri katılımının büyük önem taşıdığını, her hangi bir askeri anlaşma imzalanmasa dahi Batı'nın savunması için çok önemli olacak bir Balkan savunma gruplaşmasının oluşturulmasının imkanının belirdiğinden bahsetmektedir.[498] İngiltere bu paktın kurulmasını en fazla teşvik eden Avrupa ülkesidir. Dışişleri Bakanı Eden'in Belgrat ziyareti Balkan Paktı'nın oluşumuna İngiltere'nin verdiği önemin bir göstergesidir.[499]

1953 yılının başında Fuat Köprülü başkanlığında bir heyet Yugoslavya ve Atina'ya giderek yapılacak işbirliğine dair görüşmelerde bulunmuşlardır.[500] Bu görüşmeler sonrasında Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında üçlü dostluk antlaşmasının metninin hazırlanması için Atina'da müzakerelere başlanmıştır.[501] İsmet İnönü antlaşmaya doğru giden bu işbirliği arayışları için "Varlıklarını korumak kararında olan Yunanistan ve Yugoslavya ile beraber bulunmamızı, menfaatlerimiz icap ettiriyor. Münasebetlerimizin gelişmesini ve sulh cephesinde beraber bulunmamızı memnunlukla karşılarız. Ahdi bakımdan, nazik olan nokta, Türkiye Yunanistan'ın Batı Demokrasileri ile olan ittifak icaplarının yeni Balkan Paktı ile ihtilafa düşmemesini temin etmektir" değerlendirmesini yapmaktadır.[502]

2. Ankara Antlaşması

28 Şubat 1953'de üç ülke arasındaki bu görüşmelerden sonra Ankara'da toplanan Dışişleri bakanları, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan arasında Dostluk ve İşbirliği Antlaşmasına imza koymuşlardır. Antlaşma aynı zamanda Ankara Antlaşması olarak da bilinmektedir.[503]

Antlaşma genel olarak, üç ülkenin savunma da dahil olmak üzere birçok konuda işbirliği yapmasını ve birbirleri aleyhinde faaliyette bulunmamasını öngören

[498] Times, 20 Haziran 1952, **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 102.635.2.
[499] Le Monde, 8 Eylül 1952, **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 102.638.8.
[500] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.18.01., Yer No 131.8.13.
[501] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.18.01., Yer No 131.12.5.
[502] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 1, C.4, (Ocak 1951), ss.53-55.
[503] Antlaşmanın metindeki Türkçe ismi "Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Arasında Dostluk ve İşbirliği Antlaşması"dır. Bkz: **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 3, C.20, (Kasım 1953), s.375.

hükümler içermektedir. Bu antlaşma imzalayan ülkeler arasında doğrudan bir ittifak kurulması anlamına gelmemektedir ve aslında sadece ülkelerin birbirine verdiği taahhütlerden ibarettir. Ayrıca Antlaşma hükümlerinin sonuçlarının Türkiye ve Yunanistan'ın NATO yükümlülüklerine aykırı olamayacağı şartı da konmuştur.[504]

Antlaşmaya Türkiye adına imza koyan Köprülü'nün Meclis görüşmeleri sırasında antlaşmayla ilgili söyledikleri yapılan bu işbirliğinin içeriğinin özeti şeklindedir: "Antlaşmada sahası, geniş bir üçlü iş birliği derpiş edilmiş bulunuyor: Filhakika, kültürel, ekonomik ve teknik işlerden askeri işlere kadar, milletlerin tealisi, refahı ve emniyeti için neler lazımsa bütün bunlar hususunda Akıt taraflar yekdiğeriyle istişare edecek, gereken tedbirleri icabına ve imkanlara göre tespit ve tatbik, eyleyecektir."[505]

7 Kasım 1953'de Belgrat'ta, Ankara Antlaşması'na ek olarak yeni bir antlaşma daha imzalanarak bir "Daimi Sekreterlik" oluşturulması öngörülmüştür. Daimi sekreterlik her ülkeden birer ortaelçiden oluşacak ve Ankara Antlaşması çerçevesinde ülkeler arasında koordinasyonu sağlayacaktır.[506] Böylece antlaşmaya kurumsal bir kimlik kazandırılmaya çalışılmıştır. Ancak bu ek antlaşmanın imzalandığı dönem Kıbrıs sorunun Yunanistan tarafından uluslararası düzeye taşındığı yıllara denk gelmektedir.

3. Bled Antlaşması

Ankara Antlaşması sonrasında üç ülke dışişleri bakanları arasında görüşmeler devam etmiş, en son Atina'da yapılan görüşmelerde imzalanan yeni bir ittifak antlaşması imzalanmasına karar verilmiştir.[507] 9 Ağustos 1954' de imzalanan Bled Antlaşması'yla Yugoslavya, Türkiye ve Yunanistan arasında bir Balkan Paktı tesis edilmiştir.[508] Böylece bir sene önce imzalanan Ankara Antlaşması'ndaki işbirliği üç ülke arasında bir ittifaka çevrilmiştir. Köprülü Bled antlaşmasının gerekliliğini şu şekilde açıklamaktadır: "Tarafların nasıl, hangi şartlar altında bir tecavüze karşı

[504] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 3, C.22, (Mayıs 1953), s.317.
[505] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 3, C.22, (Mayıs 1953), s.297.
[506] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Toplantı 4, C.29, (Mart 1954), s.828.
[507] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.18.01., Yer No 136.66.8.
[508] Bled, o dönemde Yugoslavya sınırları içerisinde yer almakla beraber günümüzde Slovenya sınırlarında bulunmaktadır.

harekete geçeceklerinin tespiti lazımdı. Diğer bir ifade ile Ankara Antlaşması ile kurulan işbirliğinin bir siyasi ittifakla tamamlanması icap ediyordu. İşte bugün Yüksek Meclise arz etmiş bulunduğumuz Bled Antlaşması böyle bir ittifak antlaşması şeklinde Ankara Antlaşması ile başlanan işi tetvic etmektedir."[509] Antlaşmanın ittifak yönünü en fazla vurgulayan 2.maddesi şu şekildedir: "Akit Taraflar, içlerinden birine veya birkaçına, ülkelerinin her hangi bir yerine müteveccih olarak vuku bulacak her silahlı tecavüzü, bütün Akıt Taraflara tevcih edilmiş bir tecavüz telakki eylemek ve binnetice, Birleşmiş Milletler Antlaşmasının 51. maddesinde tanınan münferit veya müşterek meşru müdafaa hakkını kullanarak, silahlı kuvvet istimali de dahil olmak üzere, tesirli bir müdafaa için lüzumlu görecekleri bilcümle tedbirleri aralarında mutabakat halinde ve derhal olarak tecavüze uğrayan Taraf veya Taraflara münferiden ve müştereken yardım etmek hususunda mutabık kalmışlardır."[510] Bununla birlikte Antlaşma taraflardan birine bir saldırı vuku bulduğundan diğer ülkelerin doğrudan harekete geçerek silahlı güç kullanması öngörmeyip, antlaşmanın dördüncü maddesinin son fıkrasındaki daimi konseyin kararıyla ve ittifakla alınacağı hükmüne dayanarak karşılıklı istişare sonucunda böyle bir hareketin yapılacağı anlaşılmaktadır.[511]

Bled Antlaşması, Ankara Antlaşması'nın paralelinde bir antlaşmadır ve onun tamamlayıcısıdır. Bu antlaşmayla Türkiye ve Yunanistan'ın Yugoslavya'ya karşı içine girdikleri taahhütler göz önüne alındığında, Yugoslavya'nın da NATO şemsiyesi altına alındığı daha iyi anlaşılmaktadır. NATO üyesi olan Türkiye ve Yunanistan'ın bu ittifakı ABD ve İngiltere'nin onayı olmaksızın kurmaları olası değildir. Dolayısıyla ittifak sadece içindeki devletler tarafından değil, ABD'nin de fiilen olmasa da dolaylı bir katılımıyla oluşturulmuştur.

Antlaşma sonrasında Türk Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü "Bu ittifak tam manasıyla realist bir görüşün neticesidir" değerlendirmesini yapmıştır.[512] Oysa paktın hemen sonrasında Yunanistan'ın Kıbrıs hakkında netleşen tutumu paktın ne derece

[509] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 1, C.5, (Kasım 1955), s.148.
[510] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 1, C.5, (Kasım 1955), s.245.
[511] Bu maddenin açıklaması meclis görüşmeleri sırasında Hariciye Encümeni Mazbata Muharriri Fürüzan Tekil tarafından yapılmıştır. Bkz: **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 1, C.5, (Kasım 1955), s.146.
[512] **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1954.

gerçekçi olduğunun bir göstergesidir. Meclis görüşmeleri sırasında Yunanistan'ın samimiyeti Kıbrıs sorunu örnek gösterilerek sık sık gündeme taşınmıştır.

Antlaşmanın hemen sonrasında her üç ülkenin genelkurmay başkanları Atina'da toplanarak antlaşma hükümleri üzerinde görüşmeler yapmışlardır.[513] Dolayısıyla Pakt'ın askeri kanadı kısmen de olsa harekete geçirilmiştir. 1955'te de antlaşma gereği üç ülke arasında istişare meclisi kurulmuştur.[514]

4. Balkan Paktı'nın Geçerliliğini Yitirmesi

Balkan Paktı'nın imzalanmasından sadece bir hafta sonra Yunanistan'ın Kıbrıs için Birleşmiş Milletlere başvurması bu ülkenin pakta olan yaklaşımının ciddiyetini göstermektedir. Yugoslavya başkanı Tito da Pakt'ın Yugoslav Parlamentosu'nda kabulünden sonra Rus dış politikasındaki olumlu gelişmeden bahsederek, Yugoslavya'nın gelecekte takınacağı tutuma dair sinyaller vermiştir.[515] Kıbrıs sorunu, Türkiye ve Yunanistan uçurumu artırdıkça, Balkan Paktı da yara almaya başlamış ve 1956 yılına gelindiğinde tamamen sona erme noktasına gelmiştir. Yugoslavya'nın da Stalin'in ölümüyle beraber Sovyetler Birliği ile ilişkilerini düzeltme çabası içine girmesi, Paktın Türk-Yunan ilişkileri nedeniyle geldiği dağılma noktasına katkıda bulunmuştur.[516] Bu durumu gören İsmet İnönü mecliste Karamanlis'in "Kıbrıs meselesi muallakta kaldığı müddetçe Balkan Paktının idamesi faydasız olacaktır. Halihazır vaziyete rağmen Paktı tekrar tesis etmeye çalışacak olursak, belki bu yüzden Paktın tamiri kabil olmayan bir şekilde fesh edilmesini intaç etmiş olacağız" sözlerine vurgu yaparak "Görülüyor ki, Yunanistan, Balkan Paktı'nı, Kıbrıs meselesini dilediği şekilde halletmek hususunda bir koz, bir kalkan gibi kullanmak istemektedir, buna müsaade edilmemek icap eder" diyerek hükümeti uyarmaktadır.[517] Mecliste Hürriyet Partisi adına konuşan Ziyad Ebüzziya ise Pakt konusunda hükümeti şu şekilde eleştirmiştir. "Bu anlaşma, askeri, iktisadi ve kültürel hususları ihtiva ediyordu. Bu davada siyasetimizin ilk hatası, Belgrat'ın paktın ilk geçici merkezi olarak seçilmesi ile başladı. Zira Belgrat'ın merkez ilanı cihan efkarına paktın büyük ortağının Yugoslavya olduğu kanaatini verdi ve

[513] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.18.01., Yer No 136.75.5.
[514] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.18.01., Yer No 138.130.3.
[515] **Cumhuriyet**, 26 Ekim 1954.
[516] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 40.236.13.
[517] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 1, C.15, (Aralık 1956), s.332.

Yugoslavya'ya Garp devletlerinden arka arkaya iktisadi ve askeri ayni ve nakdi büyük yardımlar yağdı. Bu vaziyet karşısında derhal harekete geçen Sovyet Rusya ricali, Yugoslavya ile aralarındaki mefkure birliğini ileri sürerek Yugoslavya'ya yaptıkları tek bir dostluk ziyareti ile üçlü anlaşmamızın askeri kısmını laftan ibaret hale getirdiler ve Yugoslavya bu paktın yalnız kültürel bir anlaşma olduğunu muhtelif vesilelerle cihan efkarı umumiyesine açıklayıverdi. Anlaşmanın diğer ortağı Yunanistan'a gelince, kendisi ile her şeye rağmen uzun senelerden beri dostluk münasebetleri kurmaya uğraştığımız bu komşumuz, halen sembolik mahiyette kalan Pakt'ın askeri çalışmalarına katılmak için bile, bizden, ağır ve malûm tavizleri istemekte tereddüt etmedi! Yalnız şuna da işaret edelim ki Balkan Paktı bugünün şekline, iş idare edilmediği için düşmüştür. Yoksa kuruluş anındaki prensiplere tam sadakat temin ettirmiş olsaydık - ki bu mümkündü - Bu paktın faydalı olacağı muhakkaktı."[518] Zorlu ve Köprülü eleştirilere verdikleri yanıtlarda Yugoslavya'nın hala Balkan Paktı'na önem verdiğinden bahsederek Yunanistan'ın Konsey toplantılarına katılmamasından bahsetmişlerdir. Gerçekte de Yunanistan 1956 yılından sonra Balkan Paktı'nın Konsey toplantılarına katılmamıştır.[519]

1956 yılının sonunda Yunan *Elefteria* gazetesi Türkiye'nin Kıbrıs politikalarını paktın işlevsizliği için bir neden göstererek, "Türkler iddialarında ısrar ettiği müddetçe Balkan ittifakının ihyası mümkün olamayacaktır. Yunanistan yapabileceği her şeyi yapmış bulunmaktadır. Bundan öteye gitmesine imkan kalmamıştır" demektedir.[520] Türkiye de Pakt'ın Kıbrıs meselesi nedeniyle geldiği noktanın farkındadır. Celal Bayar Tito'ya 1956 yazdığı mektupta Yunanlıların düşmanca hareketlerinin sonucunu şöyle anlatmaktadır: "Bilakis, Yunanlılar Türkiye'ye karşı hasmane muamele yapmışlar ve yapmaktadırlar. Yunanlıların Türkiye'ye karşı takip ettikleri bu hattı hareketin Bled Paktının moral kıymetine halel getirmiş olduğunu ve Paktın bu yüzden çok zarar görmüş bulunduğunu inkar etmeye imkan yoktur. Hatta bu yüzden halen bir Balkan Paktının mevcut olup olmadığı hususunda şüphe edilmesinde de hata yoktur zannederim."[521] 1957 yılında Yugoslav Büyükelçisi Celal Bayar'la bir görüşme yaparak, Tito'nun ondan aktarmasını istediği

[518] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 2, C.10, (Kasım 1956), s.731.
[519] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 3, C.14, (Kasım 1956), s.11.
[520] Elefteria 06 Aralık 1956, **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 102.638.8.
[521] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 41.244.9.

düşüncelerini Celal Bayar'a söylemiştir. Bu görüşmede büyükelçinin Bayar'a söylediği Balkanlarda yeni antlaşma yollarını araştırma düşüncesi var olan paktın Yugoslavya açısından da bittiğinin bir delilidir.[522]

1954 yılında kurulan Pakt'ın kısa ömrü ve Avrupa siyasal yaşamındaki etkisizliği Pakt'ın boşuna mı yapıldığı sorusunu akla getirmektedir. Kuneralp gibi bu soruya paktın yapıldığı zamanın koşulları içerinde bir gereksinim duyulduğundan yapıldığı ve bu koşullar ile gereksinim ortadan çıktığında dağılmasının doğal olduğu cevabını vermek iyimser bir bakış açısını temsil etmektedir.[523] Gerçekte Balkan Paktı'nın sadece bir deneyim olmaktan öte bir anlamı olmamıştır. Balkan Paktı'ndan en karlı çıkan ülke Yugoslavya'dır. Bu pakt ile kendi güvenlik endişelerini azaltmış, Stalin'in ölümüyle meydana gelen Rus dış politikasındaki değişimi iyi değerlendirerek pakttan uzaklaşmıştır. Türkiye ve Yunanistan ise müttefiklerini memnun etmelerine karşın aralarındaki Kıbrıs sorunu çözemediklerinden Pakt'tan kendileri için bir fayda elde edememişlerdir.

[522] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 40.236.13.
[523] Kuneralp, **a.g.e.**, s.102.

V. DEMOKRAT PARTİ'NİN YUNANİSTAN VE KIBRIS POLİTİKASI

A. DEMOKRAT PARTİ'NİN YUNANİSTAN POLİTİKASI

Osmanlı döneminde 1829 Yunan Ayaklanmasıyla başlayan ve I. Dünya Savaşı ile devam eden Türk-Yunan düşmanlığı, Yunanlıların "Küçük Asya Macerasıyla" sona ermiştir. Yunanistan; Türk dış politikası içinde Lozan'da ve sonrasında imzalanan antlaşmalarla ve Atatürk dönemi uygulanan dış politika ile bir çatışma unsuru olmaktan çıkarılmıştır.[524]

II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye, İtalya'nın Yunanistan'a saldırması sonrasında, Bulgaristan'a Yunanistan'a karşı savaşa katıldığı takdirde müttefikine yardım edeceğini bildirerek Yunanistan'a dolaylı bir yardımda bulunmuştur.[525] Savaş sonrası dönemin Türk-Yunan ilişkilerine getirmiş olduğu en önemli değişikliklerden birisi hiç kuşkusuz, daha önce İtalya egemenliğinde olan Oniki Adalar'ın 1947 Paris Barış Antlaşması çerçevesinde Yunanistan'a bırakılması olmuştur. Oniki Adalar'ın Yunanistan'a bırakılması ve daha savaş döneminde Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesi gerektiği yolundaki tartışmaların savaş sonrasında Kıbrıs Rum ve Yunan kamuoyunun gündeminde tutulması, Türkiye ve Yunanistan arasında çıkabilecek bir uyuşmazlığın ilk işaretleri olmuştur.[526] Oysa bu işaretler kimse tarafından görülmemiştir. 1950'lere gelindiğinde Avrupa'nın iki kutuplu yapısı içerisinde aynı tarafta yer alan Türkiye ile Yunanistan arasında hiç sona ermeyecekmiş izlenimini iki tarafa da veren bir balayı hüküm sürmektedir.[527]

Şükrü Sinan Gürel iki ülkenin işbirliği için şu saptamayı yapmaktadır: "Tarihsel kanıtları değerlendirerek ikili devlet ilişkileriyle ilgili kesin kuralları ortaya çıkarmak mümkün olsaydı, özetle şu sonuca varırdık: Türkiye ve Yunanistan ancak ve ancak karşılıklı olarak algılanan bir tehdit olduğunda ve aynı zamanda bölgede

---

[524] Lozan sonrasında Türkiye ile Yunanistan arasında üç önemli antlaşma imzalanmıştır: Dostluk Tarafsızlık Uzlaşma Ve Hakem Anlaşması, Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılması Hakkında Protokol Ve İkamet, Ticaret Ve Seyri Sefain Sözleşmesi. Bkz:Fuat Aksu, **Türk-Yunan İlişkileri: İlişkilerin Yönelimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme**, 1.b., Ankara: Saemk Yayınları, 2001, s.12.
[525] Esmer ve Sander, **a.g.e.**, s.148.
[526]Fuat Aksu, **a.g.e**.,s .15.
[527] Şükrü Sina Gürel, **Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)**, 1.b., Ankara: Ümit Yayıncılık, 1993, s.51.

hakim konumundaki bir bölge dışı güç tarafından bu tehdide karşı işbirliği etmeleri yolunda teşvik edildiklerinde uyumlu ilişkiler geliştirebilirler."[528]

1950'lerin başında Türkiye ile Yunanistan NATO'nun kurulmasının ardından dışarıda kalmalarıyla, Pakt'a üye olmak amacıyla kendi aralarındaki dostluğu daha da kuvvetlendirme ihtiyacı hissettirmişlerdir.[529] İki ülkenin NATO'ya beraber üye olması Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanmış ve bu paktla iki ülke arasındaki işbirliğinin artacağı bildirilmiştir.[530] 1952 Nisan ayı içerisinde iki ülke arasındaki işbirliği konularını incelemek için Ankara'da bir dizi görüşme yapılmış, ardından da Adnan Menderes Atina'yı ziyaret etmiştir.[531] Bu ziyaret sırasında Türkiye ve Yunanistan arasındaki stratejik konular konuşulmuş ve Balkan Paktı'nın temelleri atılmıştır.[532] Aynı zamanda bu görüşmelerde, NATO içerisinde Türkiye ve Yunanistan'ın hangi kumandanlığa bağlanacağı konusunda ortak hareket etmeye çalışılmıştır.[533] Ayrıca yapılan görüşmelerde gümrük ve vizelerde iki ülkenin birbirine kolaylık sağlayacağına dair bir antlaşma imzalanmıştır.[534] Yunan Kral ve Kraliçesinin Türkiye'yi aynı yıl ziyaretinden sonra 26 Aralık'ta Celal Bayar da Yunanistan'a resmi bir ziyarette bulunmuştur.[535] Bu ziyarette Celal Bayar hem Yunanlı yöneticilerden hem de Yunan halkından büyük ilgi görmüştür.[536]

Yunanistan ve Türkiye arasında kurulan yakınlaşmadan Avrupa ülkeleri de memnundur ve bu yakınlaşmadan Avrupa savunması için fayda ummaktadırlar. Bir Alman gazetesi bu yakınlaşma için şöyle yazmaktadır: "Yunan ve Türk devlet adamlarının bugün doğrudan doğruya temasları her iki ülke arasındaki dostluğun takviyesine yaradığı gibi, bilhassa askeri hedefler için de faydalıdır. Her iki ülkenin de Avrupa'nın Güney-Doğusu ucunda "Yunan ve Türk Trakyası" adı ile tanınan dar ve kolayca tecavüze maruz yerleri vardır. Strateji bakımından son derece mühim olan

[528] Şükrü Sina Gürel, "Türkiye-Yunanistan: Ege'de Zahmetli Bir İlişki", **Türkiye ve Avrupa İlişkileri**, Canan Balkır ve Allan M. Williams (der.), 1.b., İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1996, s.215.
[529] Toker, **a.g.e.,** s.155.
[530] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 1, C.10, (Kasım 1951) s.15.
[531] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 128.20.14.
[532] Combat, 28 Nisan 1952, **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 102.635.5.
[533] Le Figaro, 28 Nisan 1952, **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 102.635.5.
[534] **Cumhuriyet**, 22 Nisan 1952.
[535] Resmi ziyaretlerle yapay da olsa bir samimiyet gösteren ilişkiler askeri alanda da devam etmiş ve 1953 yılında Yunan Harp gemileri değişik tarihlerde İstanbul'a gelmişlerdir. **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 130.79.3; **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 132.34.9.
[536] **Cumhuriyet**, 4 Aralık 1952.

bu bölgeyi Bulgar sınırından harekete geçebilecek olan düşmana karşı başarıyla müdafaa edebilmek için her iki ülkenin sıkı bir askeri işbirliği yapması zaruri ve lüzumludur."[537]

Yunan Başbakanı Papagos'un, 16 Haziran 1953'de Türkiye'ye yaptığı ziyaret sırasında söyledikleri, o yıllarda Yunanistan'ın da tıpkı Türkiye gibi dış politikasını Sovyet tehdidi yörüngesine oturttuğunun bir kanıtıdır: "Rusya'nın bir barış taarruzu içinde bulunuyoruz. Sovyetlerin iyi niyet iddiaları sadece sözde kalmaktadır. Daima birleşik olarak bulunmak ve silahlanmamızı geciktirmemek zorundayız."[538] 1953 yılının sonunda Yunanistan ile girilen siyasal işbirliği ekonomik alana da yayılmış ve bir iki ülke arasında bir ticaret ve ödeme antlaşması imzalanmıştır.[539]

Kıbrıs sorununa düzenlenen Londra Konferansı'yla da bir çözüm bulunamaması ve Kıbrıs hakkında Türk ve Yunan tezlerinin taban tabana zıt olması, Türk-Yunan ilişkilerini belirsiz bir gerginliğe sürüklemiştir. Bu gerginlik ülkelerin iç politikalarına da yansımıştır. Örneğin Yunanistan'dan Heybeliada'daki Rum okuluna gönderilen kitapların yurda sokulması Bakanlar Kurulu kararıyla bu dönemde yasaklanmıştır.[540] Daha da önemlisi 6–7 Eylül 1955'de meydana gelen olaylar Türkiye'yi hem Kıbrıs konusunda, hem de uluslararası alanda zor durumda bırakmıştır. Türkiye bundan dolayı Yunanistan'dan özür dileyerek zararları ödeyeceğini bildirmiştir.[541]

Türkiye, Yunanistan'ın özellikle Kıbrıs konusunda Enosis'i gerçekleştirmeye çalışması, 6–7 Eylül olaylarından yararlanmaya çalışması ve bitmek tükenmek bilmeyen istekleri karşısında duruşunu daha sertleştirmiştir. Başta Cumhurbaşkanı olmak üzere DP iktidarının ileri gelenleri artık Yunanistan'ın uzlaşmaz tutumuyla bir yere varılamayacağının ve mevcut ittifakları korumak adına yürütülmeye çalışılan iyi komşuluk ilişkilerinin pahalıya mal olduğunun farkındadırlar. 1957 yılında Celal Bayar Meclisi açış konuşmasında bu ülke için her zaman kullandığı samimi dostluk ifadelerini bırakarak şöyle demektedir: "NATO içindeki diğer müttefiklerimizle olan ikili münasebetlerimiz ahenkli ve çok tatminkardır. Bu bakımdan bizi üzen bir

[537] Die Neue Zeitung, 30 Nisan 1952, **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 102.634.7.
[538] **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1953.
[539] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 1, C.4, (Ocak 1955) s.171.
[540] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 145.107.2.
[541] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 37.226.6

mevzu olarak müttefikimiz Yunanistan'la aramızdaki durumun, yegane istisna teşkil ettiğini söylemek mecburiyetindeyim. Bu müttefikimiz, öteden beri malum metotlarıyla istila peşinde koşan unsurların tahrikatına uyarak, hiç yoktan, ihdas ettiği ve durmadan alevlendirdiği Kıbrıs meselesini, iki memleket arasındaki münasebetlerin mihrakı ve hatta umumiyet itibariyle dış siyasetinin mihveri haline getirmiş bulunuyor. Bu hareket tarzının Yunanistan'a fayda temin edip etmeyeceği kendilerinin takdirine bağlı bir iştir."[542]

Kıbrıs sorununda Londra ve Zürih antlaşmalarıyla varılan mutabakat sonrasında Türk-Yunan ilişkileri tekrar bir bahar havasına girmiştir.[543] 1959 Mayıs ayı içerisinde Yunan Başbakanı Türkiye'ye bir ziyarette bulunarak ve iki ülke arasında sorunların çözümüne yönelik görüşmelerde bulunmuştur. Özellikle iki ülke arasında Kıbrıs'tan sonra büyük yer tutan azınlık sorunu, ülkeler arasında bir heyet kurularak çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Menderes'in bu ziyaret karşılık yapacağı Yunanistan ziyareti ise seçim ihtimali nedeniyle iptal edilmiştir.[544]

Türk-Yunan ilişkilerini DP iktidarı dönemindeki seyri iki yönlüdür. Birincisi karşılıklı geliştirilmeye çalışılan ilişkiler ve iki ülke arasındaki dostluk kurma çabaları, ikincisi Yunanistan'ın Kıbrıs sorununu gündeme getirerek Kıbrıs'ta Enosis'i gerçekleştirmek uğruna tüm bu çabaların boşa gitmesini göze almasıdır. Türkiye'nin bu konudaki Yunanistan'a olan telkinleri Yunan tarafı tarafından kabul görmemesi sadece o dönemin değil, aynı zamanda günümüze kadar uzanan Türk-Yunan çatışmasının da başlangıcını teşkil etmiştir.

B. DEMOKRAT PARTİ'NİN KIBRIS POLİTİKASI

Kıbrıs'ın bir problem olarak ortaya çıkışı Demokrat Parti'nin İktidar dönemindedir. Türkiye'nin bu döneme denk gelen Kıbrıs politikaları bir başarı ya da

---

[542] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 3, C.14, (Kasım 1956) s.13.

[543] O dönemde Dışişlerinde görevli olan ve Yunanistan'la yapılan müzakerelere katılan Zeki Kuneralp bu havayı anılarında şöyle anlatmaktadır: "Zürih ve Londra Anlaşması büyük ümitler yarattı. Herkesin azmi, fikri birdi.: Türk-Yunan işbirliği geliştirilmeli, zira iki milleti şimdiye kadar birbirinden ayıran duvarlar yıkılmış, hendekler doldurulmuş, dostluğa işbirliğine artık engel kalmamıştır. Bu ofori havası bizde o kadar kuvvetli esmeye başladı ki bir aralık iki memleket arasında bir organik bağ kurulması bile düşünüldü. Hatta Zorlu benden bu yolda bir komunike projesinin hazırlanmasını istedi. Ben de galiba bunu hazırladım, fakat anlaşılan işin realitesine o kadar az inancım vardı ki hazırladığım bu hayal bu projesinin suretini dahi saklamadım veya kaybettim." Bkz: Kuneralp, **a.g.e.** s.120.

[544] Heyetler arası görüşmelere Türkiye'den Zeki Kuneralp katılmıştır. Bkz: Kuneralp**, a.g.e**. ss.121-123; **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 152.32.15.

başarısızlık öyküsü değil, 1950'li yıllarda ortaya çıkıp günümüze kadar gelen bir sürecin başlangıç noktasıdır. Demokrat Parti'nin bu sorunu algılama şekli ve çevresel faktörlerin bu algıya olan katkısı, Türkiye'nin bu sorun karşısında izlediği dış politikanın ana hatlarını oluşturmaktadır.

1. Demokrat Parti İktidarı Öncesi Kıbrıs

Kıbrıs adası 1571 yılında Osmanlılar tarafından ele geçirildikten sonra 1Temmuz 1878'de adanın mülkiyeti Osmanlı Devleti'nde kalmak üzere İngiltere'ye devredilene kadar yaklaşık 300 yıl Osmanlı egemenliğinde kalmıştır. Kıbrıs'ın İngiltere'yi devri konusunda ilk antlaşma 4 Haziran 1878'de yapılmış ve İngiltere'nin Kıbrıs'a asker çıkararak adayı yönetmesi karara bağlanmıştır. 1 Temmuz 1878'de bu antlaşmaya ek olarak yapılan diğer antlaşmanın 6. maddesinde ise "Rusya, Kars'ı ve son savaşta Doğu Anadolu'da işgal etmiş olduğu diğer yerleri Osmanlı Devleti'ne geri verdiği takdirde, Kıbrıs adası İngiltere tarafından boşaltılacak ve 4 Haziran tarihli antlaşmanın hükmü kalmayacaktır." yazılarak Kıbrıs'ın İngiltere'ye devrinde bir süreklilik olmadığı belirtilmiştir.[545] Ada'nın İngiltere tarafından ilhakı sonrasında hiçbir şey yapamayan Osmanlı Devleti, adadaki tüm haklarını fiilen kaybetmiştir.

Milli Mücadele sonrasında imzalanan Lozan Antlaşması ile Türkiye, Misakı Milli sınırları içerisinde olmayan Kıbrıs'taki haklarından vazgeçtiğini kabul ederek adayı tamamen İngilizlere bırakmıştır. Bu antlaşmadan sonra dış politikasında Kıbrıs'a yer vermeyen Türkiye, 1947 tarihinde soruna muhatap bile olamadan Oniki Ada'nın Yunanistan'a devrine seyirci kalmıştır. Yunanistan ise Oniki Ada'yı alarak Ege'deki ada hakimiyetini Lozan'da Türkiye'ye verilen iki ada dışında ele geçirmiş ve gözünü Kıbrıs'a dikmiştir. 1950 yılına gelindiğinde ABD'nin de desteğiyle Rumlar ve Yunanistan Ada'nın Yunanistan'a ilhakı için zorlamaya başlamışlardır.[546] ABD'nin bu desteğinin nedenini Gürel, "Batı'nın Genel Çıkarları" açısından uyuşan ABD ve İngiltere'nin, Kıbrıs'ı da içine alan Ortadoğu bölgesine ilişkin politikalarında uyum sağlayamamalarını göstermektedir.[547]

---

[545] Uçarol, **a.g.e.**, s.352.
[546] Erol Manisalı, **Avrupa Kıskacında Kıbrıs,** 2.b., İstanbul: Derin Yayınları, 2004, s.25.
[547] Şükrü Sina Gürel, **Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan İlişkileri**, 1.b., Ankara: Ümit Yayıncılık, s.55.

2. Demokrat Parti İktidarı'nın Kıbrıs'a Bakışı

Türkiye, Yunanistan'la olan ilişkilerini Kıbrıs sorununu göz ardı ederek geliştirmeye çalışırken, Yunanistan'da Kıbrıs her zaman gündemdedir. 1950 yılında Köprülü Kıbrıs hakkında sorulan bir soruya "Böyle bir mesele mevcut değildir" diye cevap vermiştir.[548] Gerçekte de Demokrat Parti için Kıbrıs kapanmış bir meseledir ve dış politikadaki enerjisini ekonomik alana yönelttiğinden Kıbrıs'ı gündemine almak istememektedir. Diğer yandan DP'nin Kıbrıs'ı İngiltere'nin iç işi sayması Yunanlıları yaptıklarında daha da cesaretlendirmiştir.[549] Aynı yıl Yunanistan'ın Kıbrıs'ı BM Genel Kurulu'na getirme çabalarından Köprülü son anda haberdar edilerek bu girişim son anda önlenmiştir.[550] 1951 yılında Yunanistan İngiltere'ye resmi olarak başvuruda bulunarak adayı istemiştir.[551] Türkiye'nin Kıbrıs'a bu derece uzak kalışı Avrupa'da bile Kıbrıs'tan vazgeçildiği izlenimini vermektedir. Bu konuda bir Alman gazetesi Türk Yunan ilişkilerini konu alan yazısında "Türkiye Kıbrıs meselesinin kendisi için artık mevcut olmadığını resmen beyan etmiştir." şeklinde yazmaktadır.[552]

1952 yılında Yunanistan Kıbrıs sorununu kendi istediği şekilde gündeme getirmek ve bunu dünya kamuoyuna duyurmak için gerekli zemin hazırlıklarını yapmaya başlamıştır.. Yunan meclisi dünya meclislerine İngilizleri ve Türkleri suçlayıcı telgraflar çekmektedir.[553] Yunan basınında çıkan haberler ise Yunanistan'ın

---

[548] Toker, **a.g.e.** s.51.
[549] Aksu, **a.g.e.**, s.44.
[550] Metin Toker anılarında bu olayı şu şekilde anlatmaktadır: " Fuat köprülü Kıbrıs Konusundaki durumu örendiğinde "Yok canım" dedi. Hiç bundan haberdar olmamıştı. Harekete geçti. Yunanlıların konuyu BM Genel Kuruluna getirmeleri son anda o an için önlendi.", Bkz: Toker, **a.g.e.**, s.52.
[551] Suat Bilge, "Kıbrıs Uyuşmazlığı", **Olaylarla Türk Dış Politikası: 1919-1995**, 9.b., Ankara: Siyasal Kitapevi, 1996, s.338.
[552] Salzburger Nachrichten Salzburg, 7 Mayıs 1952, **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 102.634.10.
[553] Yunan Meclisi, Dünya meclislerine çektiği telgrafta şöyle demektedir. "Kıbrıs halkının ehemmiyetsiz ekalliyeti azaları, İngiliz idaresinin müsamahasından istifade ederek, ada halkının bilindiği 5/6 sını teşkil eden Kıbrıslı Yunanlıları öldürüyorlar ve yaralıyorlar. Bundan başka Lefkoşa, Larnaka, Mağusa ve Kıbrıs'ın diğer başka noktalarında Yunanlıların mallarını yağma ediyor, ateşe veriyor ve tahribe diyorlar. İngiliz idaresi, mücrimleri cezalandırmak ve adadaki Yunan halkının tamamıyla imhasını hedef tutan bu cürümlerin istikbalde yenilenmesine mani olmak için hiçbir tedbir almıyor. İngiliz yetkililerinin bu tarzı hareketi Türk güruhunu yeni cürümler işlemeye teşvik ettiği gibi, sulh için de pek yakın tehlikeler arz etmektedir. Yunanistan Millet Meclisi, bu barbarca hareketler ve İngiliz idaresinin müsamahası karşısında duyduğu derin nefreti ifade eyler. Meclis şiddetli protestosu ile birlikte hürriyet için mücadele eden Kıbrıs halkı aleyhine bu yapılanı ihbar eder. Nihayet bu büyük adada hürriyet ve barışın kurulması için hür milletler parlamentolarının desteğini talep eder" Bkz: **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 1, C.12, (Haziran 1952) ss. 299-300.

Kıbrıs'ı iki ülke ilişkilerinin ortasına atmaktan çekinmeyeceğini göstermektedir. 28 Nisan 1953 tarihinde çıkan *Akropolis* gazetesi şöyle yazmaktadır: "Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını yalnız Kıbrıslıların değil, bütün Yunan milletinin istediğini ve bu ilhakın gecikmeyeceğini Türk dostlarımız anlasınlar."[554]

Türkiye'nin gösterdiği uzlaşmacı tavrında kurulmakta olan Balkan Paktı'nın da etkisi büyüktür. Bu tavrı gören Yunanlılar, Menderes'in ABD ziyareti dönüşünde Yunanistan'a uğradığında sorunu gündeme getirmek istemişlerse de, Zorlu'nun girişimleriyle bu konu gündemden çıkarılmıştır.[555] Menderes 21 Ağustos 1954'de yaptığı basın toplantısında Kıbrıs meselesiyle ilgili olarak ılımlı bir üslup kullanırken, Yunanistan'la olan iyi ilişkilerini korumak istediklerini belirtmiştir. Aynı gün Yunanistan'da yapılan Kıbrıs gösterilerinde İngiliz elçilik binalarına yapılan tecavüzden dolayı İngiltere Yunanistan'a protesto notası vermiştir.[556]

Kıbrıs uyuşmazlığı, milletlerarası bir uyuşmazlık olarak ilk defa Balkın Paktı'nı kuran antlaşmadan bir hafta sonra 24 Eylül 1954 tarihinde BM Genel Kurulu'nun Yunanistan tarafından "Kıbrıs'ta yaşayanların kendi kaderlerini belirleme hakkı" olduğu iddiasıyla bir şikayet olarak getirilmiştir. Tasarının gündeme alınıp alınmaması hakkında yapılan oylama aynı zamanda Türk dış politikasının da bir başarı göstergesidir. Yapılan oylama sonucunda 19 ret, 11 çekimser ve 30 kabul oyu kullanılmıştır. Tasarı'nın gündeme alınmasını isteyen ülkeler Sovyetler grubu, Yugoslavya, Irak hariç tüm Arap Devletleri, Birmanya, Endonezya, Filipinler ve Meksika'dır. ABD ve Bağdat Paktının diğer iki üyesi Pakistan ve Irak çekimser oy kullanırken İngiltere tasarının aleyhinde oy kullanılmıştır.[557] Tasarı gündeme alındıktan sonra yapılan görüşmelerde ise 11 çekimser oya karşılık 49 kabul oyu ile Kıbrıs müzakerelerine devam etmemeye karar verilmiştir.[558]

Yunanistan BM'de sonuç alamayıp sorunu Kıbrıs'ta tırmandırması üzerine İngiltere tarafların katılımıyla Londra'da bir konferans düzenlemek istemiştir.

---

[554] Akropolis, 28 Nisan 1953, **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 103.644.2.
[555] Orhan Cemal Fersoy, **Fatin Rüştü Zorlu**, 1.b., İstanbul: Hun Yayınları, 1979, s.183.
[556] **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 1954.
[557] Tasarının aleyhinde oy veren diğer devletler: Avustralya, Belçika, Kanada, Şili, Kolombiya, Danimarka, Dominik, Fransa, Liberya, Lüksemburg, Hollanda, Yeni Zelanda, Peru, İsveç, Türkiye, Güney Afrika, , Norveç ve Paraguay'dır. Bkz: **Cumhuriyet**, 26 Eylül 1954.
[558] Hüseyin Agun, **Demokrat Parti İktidarının Kıbrıs Politikası 1950-1960**, 1.b., Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları, 2005, ss. 17-19.

Türkiye konferans davetini 2 Temmuz 1955'de kabul ederken, Yunan kamuoyu Türkiye'nin konferansta yer almasından bile rahatsız olmuştur.[559] Konferans öncesinde Türkiye, sorunu görmemezlikten gelemeyeceğinin farkına varmış, 11 Temmuz'da Yunanistan'a bir nota vererek Kıbrıs'la ilgili tahrik ve kışkırtmalara son vermesini istemiştir.[560] Bir ay sonra da Menderes bir konuşma yaparak 28 Ağustos'ta Türklere karşı bir katliam yapılacağı söylentilerine cevaben "28 Ağustos'ta oradaki mahalli hükümet hazırlıksız olabilir. Oradaki halkımız silahsız bulunabilir. Fakat bu onların müdafaasız kalacakları manasına gelmez" şeklinde bir konuşma yaparak Rumları uyarmıştır.[561] Adnan Menderes konferanstan iki gün önce Fatin Rüştü Zorlu'ya çektiği telgrafta "Memlekette hakim olan heyecan ve yaptığım beyanatın bütün memleketçe tam bir tasviple karşılanmış olması başka türlü hareket etmek yani asgari şartımızın Kıbrıs'ta statüko'nun muhafazasıdır şeklindeki mutlak ve kati ifadenin gayri mahsus bir şekilde hududu haricine çıkmanın hükümetimiz için asla bahis mevzuu olmayacağı aşikardır. Memleketin büyük bir heyecanla ve yekvücut olarak üzerinde durduğu Kıbrıs davasının görüşülmesinde noktai nazarımızı liyakatla müdafaa edeceğinizden emin bulunuyorum" diyerek Zorlu'yu mevcut politika olan "statükonun muhafazası" politikasından taviz vermemesi konusunda uyarmıştır.

3. Londra Konferansı

Serhan Yücel, Türkiye'nin Kıbrıs'ın geleceği konusunda söz sahibi olmasını DP'nin dış politik zaferi olarak nitelemektedir.[562] Oysa bu davette Türkiye'nin rolünden fazla İngiltere'nin tercihi önemlidir. Londra Konferansı'yla İngiltere, sorunu görünen haliyle İngiltere-Yunanistan arasından çıkarıp Türkiye'yi de soruna dahil etmiştir. Böylece Yunanlılara karşı bir müttefik elde ederken, aynı zamanda adanın Yunanistan'a devri de söz konusu olduğundan Türkiye'ye karşı da bir koz elde etmiştir.

Büyükelçi Mahmut Dikerdem Londra Konferansı öncesinde Türkiye'nin durumunu ve Dünya kamuoyunun bu sorun içinde Türkiye'ye bakış açısını şu şekilde açıklamaktadır "Düşünülecek olursa 1955 Konferansı'na Türkiye'nin ne kötü

[559] **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1955.
[560] **Cumhuriyet**, 12 Temmuz 1955.
[561] **Cumhuriyet**, 25 Ağustos 1955.
[562] M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, 1.b., İstanbul: Ülke Yayınları, 2001, s.109.

koşullar içinde katıldığı anlaşılır: Karşımızda gerçek niyeti bilinmeyen İngiltere, onun yanında sömürge idaresine karşı ayaklanmış Rum halkını savunan ve bu yüzden de dünya kamuoyuna sempatik görünen bir Yunanistan vardı. Biz ise otuz yıl önce Lozan Antlaşmasıyla vazgeçtiğimiz bir takım hakların peşinden koşuyormuş gibi görünüyorduk. Dünya devletleri Kıbrıs meselesinin içyüzünü bilmiyor, ya da yoğun Yunan propagandasının etkili biçimde tanıttığı gibi biliyorlardı. Türkler neden birdenbire Kıbrıs'la ilgilenmeye, Ada üzerinde hak iddia etmeye başlamışlardı? Eğer mesele Kıbrıs'ta yaşayan Tük asıllı azınlığın haklarını korumaksa, bunun çeşitli yolları vardı. İngiltere'nin egemenliği altında iken bu haklar nasıl korunmuşsa, halk çoğunluğunun iradesiyle Kıbrıs Yunanistan'la birleşse bile, Türk azınlığın doğal hakları garanti altına alınabilirdi. Mesele bu kadar basitti. "[563]

26 Ağustos 1955'de Londra'ya ulaşan Fatin Rüştü Zorlu başkanlığındaki heyet 29 Ağustos'ta konferansın başlamasını beklemeden görüşmelere başlamıştır. Özellikle İngiltere Dışişleri Bakanı ile yapılan görüşmelerde Zorlu'nun dile getirdikleri Türkiye'nin Kıbrıs konusunda oluşturduğu politikanın da ana hatlarını içermektedir. Yassıada'da Zorlu bu görüşmeleri anlatırken şöyle demektedir: "Bizim ilk hedefimiz Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını önlemekti. Çünkü Türkiye'nin bütün sahilleri tek bir devlet tarafından çevrilmiş oluyordu. İkinci gayemiz ise oradaki Türkleri bir ekalliyet derecesine indirmemek, onları kendi memleketlerinde efendi vaziyetinde bırakmayı sağlamaktı. Sonra adanın memleketimiz emniyeti bakımından ya kendi elimizde yahutta hiç değilse emin ellerde bulunmasını temin idi. Tabii en ideal hal şekli adanın Türkiye'ye gelmesi idi. Orta sayılacak bir hal çaresi de haklarımızı istikbalde mahfuz tutacak statükonun muhafazası idi. En büyük endişemiz İngilizler ile Yunanlıların bir muhtariyet fikrinde birleşmiş olmaları idi. Bu fikre göre Rumlara idarenin büyük bir üstünlük sağlayacak ve ilerde istiklalin ilk temel taşını teşkil edecek olan bir idari muhtariyetti ki bu daha ziyade İngilizlerin meyli idi. 1949'da teklif ettikleri anayasa da bu mahiyette idi. Ama çok şükür ki mevkii tatbike koyulmamıştır."[564]

[563] Fersoy, **a.g.e.**, s.267.
[564] Yassıada'da 6/7 Eylül olaylarından dolayı açılan davada Fatin Rüşü Zorlu'nun savunmasından alınmıştır. Bahse konu savunmanın bu kısımları Zorlu'nun avukatı Orhan Cemal Fersoy tarafında yayınlanmıştır. Bkz: Fersoy, **a.g.e.**, ss.190-191.

Londra Konferansı öncesinde ve Konferans sırasında Türkiye'nin görüşleri çok açıktı: Öncelikli olarak Ada'da mevcut durumun idamesini sağlamak, eğer bu mümkün değilse adanın Türkiye'ye geri verilmesini istemek. Zorlu'nun bu görüşler paralelinde okuduğu 28 sayfalık Türk tezinin temelini bu görüşler oluşmaktadır. Bu tezin dönemin Kıbrıs'a yönelik Türk dış politikasını oluşturan kısmı şu şekildedir: "Kıbrıs adası statüsünün şu veya bu şekilde değiştirilmesi mevzubahis olursa, Türkiye kendisini bu meselede birinci derecede alakalı sayacaktır. Çünkü Türkiye'nin Kıbrıs hakkındaki feragati ve fedakarlığı yalnız İngiltere lehine ve muayyen şerait altında olduğuna göre bu durum değiştirilmek istenirse Türkiye hükümeti o feragatten önceki durumuna avdet etmeyi talep edecektir. Türkiye Lozan mucibince hakkından İngiltere lehine feragat etmiştir. Bu feragatı muayyen emniyet prensipleri ve siyasi şartları göz önünde bulundurarak yapmış bulunmaktadır. Binealeyh adanın başka bir hakimiyete geçmesi veya mukadderatının değişmesi mevzubahis olduğu takdirde şartlar değişmiş olacaktır."

Zorlu tarafından Londra Konferansı'nda ortaya konan tablo, genel anlamda II. Dünya Savaşından sonra Türk dış politikasının ortaya koyduğu ilk sıçrama noktasıdır. DP'nin 1950–1960 yılları arasında uyguladığı dış politikanın Cumhuriyet dönemi Türk dış politikasıyla belki de tek benzer noktasıdır. Tüm bu söylemlere rağmen bu temelde devam ettirilemeyen Kıbrıs politikası sorunun günümüze kadar gelmesinin öncelikli nedenidir. Dönemin Kıbrıs'taki Türk toplumu liderlerinden ve aynı zamanda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı Rauf Denktaş Londra Konferansı'nda savunulan tezleri Lozan ile bağdaştırarak bu konuda şunları söylemektedir: "Yunanistan'a inisiyatif kaptırılması için statükonun devam beyanı Lozan'ın devamıdır. Eğer sen Yunanistan olarak Kıbrıs'ı istiyorsan, Lozan dengesini bozuyorsun. Lozan dengesinde hata ettik etmedik Kıbrıs'ı İngiliz'e bıraktık. Dolayısıyla statükonun devamı Lozan'a Yunanistan'ın dokunmaması için bir stratejiydi.[565]

Londra Konferansı, çıkan 6–7 Eylül olayları üzerine herhangi bir sonuç elde edilmeden tarafların ülkelerine dönmesiyle sona ermiştir. Yunan ve Türk tarafları Kıbrıs konusundaki düşüncelerini birbiriyle paylaşmışlar ama sonuçta herhangi bir

[565] Rauf Denktaş ile 30 Haziran 2007 tarihinde Girne'de, konutunda yapılan röportajdan alınmış olup röportaj metni ekte sunulmuştur.

konuda uzlaşmaya varamamışlardır. Konferans sonrasında DP mecliste CHP tarafından "Şimdi; Böyle bir konferansa davet edildiğimiz zaman İngiliz Hükümetine mukadder bir sual sorulması icap ederdi. Kıbrıs'ın statüsü üzerinde İngiltere Hükümetinin bir değişiklik yapıp yapmayacağı sorulurdu. Eğer bir değişiklik yapmak istemiyorsa tabii ki konferansa lüzum yoktu, yok; bir değişiklik yapmak istiyorsa o zaman ahden Kıbrıs'ın eski hakimi Türkiye ile İngiltere arasında olan bu mesele için karşılıklı bir konferans zaruri olurdu. Tarihin şimdiye kadar hiçbir devrinde Kıbrıs üzerinde Yunan hakimiyeti teessüs etmediğine göre ve orası için hiçbir hak iddia edemeyeceklerine göre Yunanlıları bir taraf kabul edip o konferansta bir masada oturmak hata olurdu." şeklinde eleştirilmiştir.[566]

4. Türkiye'nin Değişen Kıbrıs Politikası

Kıbrıs'ın egemenliği hakkında çözümsüz kalan Londra Konferansı'ndan sonra EOKA Enosis'i gerçekleştirmek amacıyla adadaki faaliyetlerine hız vererek terörü kullanarak bir huzursuzluk ortamı yaratmıştır.[567] Yunanistan da uluslararası kamuoyunda Rumların avukatlığını üstlenmiş ve kendisini konunun tek muhatabı haline getirmeye çalışmıştır. İngiltere ise daha sert önlemler almış ve Makarios'u ada dışına çıkarmıştır.[568]

Türkiye 1956 yılına gelindiğinde adanın kendisine verilmesi tezinde biraz daha yumuşama göstermektedir. 16 Kasım 1956 tarihinde Adnan Menderes, Nihat Erim'i makamına davet ederek Kıbrıs hakkındaki çalışmalara onun da katılmasını istemiş ve bu sırada hükümetin Kıbrıs hakkında siyasi hedefini şu şekilde açıklamıştır:[569]

a. Kıbrıs'ın İngiltere'de kalmasını isteriz.
b. Eğer İngilizler çekilecekse Kıbrıs asli sahibi olan Türkiye'ye iade edilmelidir.
c. Bu olmadığı takdirde Yunanistan'la aramızda yarı yarıya taksim edilmelidir. Bu takdirde İngiltere'ye arzu ettiği üsler veya bölge bırakılır.

---

[566] Eleştiri CHP adına konuşan Turgut Göle tarafından yapılmıştır. Bkz: **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 2, C.10, (Kasım 1956) s.719.
[567] **Cumhuriyet**, 17 Mart 1956.
[568] Bağcı, **a.g.e.**, ss.118-119.
[569] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 38.227.1.

d. İngiltere Ada halkına Self-Government hakkı tanımayı tercih eder görünüyor. Bu tahakkuk ederse Kıbrıs Türklerinin ve Türkiye'nin hakları ve emniyeti sağlamca korunmalıdır.

e. Hiç kabul edemeyeceğimiz şık Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesidir.

16 Aralık'ta İngiltere Müstemlekeler Bakanı Lennox Boyd Adnan Menderes ile bir görüşme yaparak Kıbrıs sorunu hakkındaki düşüncelerini açıklamış ve Radcliff Anayasası hakkında bilgi vermiştir. Görüşme sırasında tutulan zabıtta, Boyd'un Kıbrıs Türkleri hakkındaki düşünceleri şu şekilde yer almaktadır: "Adanın gerçek coğrafi bakımdan gerek orada yaşayan soydaşlarınız bakımdan sizin için haiz olduğu ehemmiyeti tam manasıyla müdrikim. Size her hangi bir şey imposer etmek istiyor değiliz. Aramızda anlaşmaya varabileceğimizi ümid etmekteyim. Şimdi hemen söyleyeyim ki Kıbrıs'tan kaçmaya veya sizi müttehid (united) ve düşman bir Kıbrıs'la karşı karşıya bırakmak istemeyiz ve bunu asla yapmayacağız. Rumların tazyik ve tehditlerine boyun eğmeyeceğiz. İngiliz-Yunan ve Türk-Yunan münasebetlerini düzeltmek için elimizden gelen her şeyi yapmaktayız."[570]

Lennox Boyd 19 Aralık'ta Kıbrıs'a kısmi muhtariyet tanıyan Radcliff Planı'nı Avam kamarasında açıklamıştır. Adnan Menderes de 20 Aralıkta Anadolu Ajansı'na bir açıklama yaparak "Müstemlekeler nazırı Lannox Boyd'un İngiltere Hükümeti namına beyanat, heyeti umumiyesi itibariyle Kıbrıs meselesinin nihai şekilde hallini temin edebilecek hareket noktaları ihtiva etmektedir" diyerek bu konuyu görüşebileceklerini söylemektedir.[571] Rumların tasarıyı kabul etmedikleri için, bu tasarının üzerinde çalışılmamıştır.

Zorlu, 1956 yılının başında mecliste hükümetin Kıbrıs politikasını eleştirenlere "Kıbrıs meselesi, Türkiye ile İngiltere'yi alakadar eder. O zamanki İngiltere Hariciye Nazırı MacMillan'ın açık bir beyanatı vardır. MacMillan bu beyanatında diyor ki: "Biz, bu adayı Türkiye'den muayyen şartlarla aldık. Bu şartlar devam ediyor ve bu şartlar devam ettiği müddetçe burada kalacağız." Kalmadıkları anda ada Türklerindir. Bu mesele ne Yunanistan'ı, ne de başka bir devleti alakadar eder. Londra Konferansı'na neden gittik? Çünkü Yunanistan mütecaviz

[570] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 38.227.2.
[571] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 62.381.28.

vaziyetindeydi. Tecavüz yalnız elde silahla yapılmaz, diplomasi yoluyla de yapılır. Diplomasi silahıyla yapılan tecavüze de diplomasi silahıyla mukabele edilir. Türkiye ada ile bütün maneviyatı ile, bütün gönlü ile ve bütün millî duygusu ile alakalı bir millettir. İngiltere hukuken ilgili bir devlettir. Bu iki devletin karşısında bir üçüncü mütecaviz millet var; Yunanistan. Onlar ancak mütecavizdir, ada il hiçbir alakası yoktur. O kadar mütecaviz durumdadırlar ki, zaman* zaman bu vaziyetlerini kamufle etmeye, örtmeye çalışıyorlar ve ben istemiyorum, onlar beni istiyorlar, diyorlar." demektedir.[572] 1956 yılının bundan sonraki kısmı kuvvetle sarıldığı statükonun korunması, korunamayacaksa adanın kendisine verilmesi tezinden "taksim" tezine doğru bir geçişin yaşandığı zamandır. Bu geçişin nedeni için birçok şey söylenebilmekle beraber Kıbrıs hakkında olup bitenlerin seyrinin bu geçişe neden olduğu söylenebilir. Çünkü statükonun korunamayacağı yavaş yavaş ortaya çıkmakla beraber, bu durumda adanın kendisine verilmeyeceğini de Türkiye görmüştür. 1956 yılının sonunda Menderes'in söyledikleri artık bu değişimin bittiğinin bir işaretidir: "Kimse, adayı taksim etmekten başka bir solüsyona Türkiye'yi icbar etmeyi aklından bile geçirmez."[573]

Yunanistan 1957 yılında iki kere BM'e başvurarak Kıbrıs için "self determinasyon" prensibinin uygulanmasını istemiştir. Şubat ayında toplanan Genel Kurul'da kabul edilen karar bu sorunun taraflar arasında yapılan görüşmelerle çözülebileceği şeklindedir. Aralık ayı başında Yunanistan'ın başvurması üzerine siyasi komisyonda kabul edilen Yunan teklifi, Genel Kurul'da yeterli çoğunluğu elde edemediği için geçersiz olmuştur.[574] Bu başvuruların dikkat çekici tarafı kabul edilmemesi değil, Yunanistan'ın bu konudaki bitmek tükenmek bilmeyen ısrarıdır.

1957 yılının başında Menderes'in verdiği "Artık statükonun muhafazasına taraftar olamayız" beyanatıyla Türkiye'nin Kıbrıs politikasındaki değişiklik ortaya konmuştur. Türkiye'nin bu konudaki politikası artık adada "taksim" i sağlamak üzerine kurulmuştur.[575] İngiltere'nin de bu yönde düşündüğü şeklinde bir izlenim olmakla beraber, İngiltere'nin bu konuda doğrudan bir beyanı yoktur. İngiltere Büyükelçiliği'nin bu konuda sorulan bir soruya verdiği cevap, İngiltere'nin bu

[572] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 2, C.10, (Kasım 1956) s.739.
[573] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 10, Toplantı 2, C.15, (Aralık 1956) s.353.
[574] Bilge, **a.g.e.**,ss. 353-355.
[575] **Cumhuriyet,** 11 Mayıs 1957.

konudaki tutumuna örnek gösterilebilir: "İngiltere zamanı geldiğinde self determinasyon hakkını her iki toplum için ayrı olmak üzere tanıyacaktır."[576] Diğer yandan İngiltere Türkiye'nin tutumundaki değişiklikten memnundur. *Economist* gazetesi "Türkler statüko veya Türk hakimiyeti yerine Kıbrıs'ın taksim tezini kabul etmekle, Kıbrıs meselesinde bir antlaşmaya varmak hususunda Yunanlılardan çok daha uzlaşıcı olduklarını bilfiil göstermişlerdir." şeklinde yazmaktadır.[577]

Denktaş taksimi kabul etmenin aslında bir geri dönüş olduğunu düşünerek bu konuda şunları söylemektedir. "Taksim bir nevi oyuna gelme oldu Taksimi kabul ettikten sonra Rum ve Yunanistan'a fırsat verildi. Görüyorsunuz hakları yok ama yarısını koparmak için ileriye atıldılar."[578]

1958 yılında İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'a Macmillan planı adı altında yeni bir plan sunmuştur. Bu plan, daha ana hatları açıklandığında Türkiye tarafından tepkiyle karşılanarak kabul edilemez olarak görülmüştür.[579] Plan adadaki yönetimi taraflar arasında paylaştırarak 7 yıl süreli geçici bir yönetim oluşturmayı öngörmektedir. Yunanistan planı üzerinde hiç görüşmeden reddetmiştir. Türkiye taksimden vazgeçmemekle beraber, plan üzerinde İngiltere ile görüşmelerde bulunmuş ancak plan kabul görmemiştir. İngiltere, her iki tarafın da kabul etmediği bu planı tek taraflı olarak uygulamaya çalıştıysa da başarılı olamamıştır.[580]

Türkiye artık kendisi için tek çözüm yolu olarak taksimi görmektedir. 16 Haziran 1958'de toplanan TBMM taksimi tek çare olarak kabul ederek bu kararın tüm dünya parlamentolarına bildirilmesini kararlaştırmıştır.[581] Yunanistan ise hala Birleşmiş Milletlerden kendi tezine dair onay almaya çalışmakta ısrar etmektedir. 1958 yılında BM tekrar başvurmasına karşın kendi istediği şekilde Kıbrıs'a egemenlik verilmesi yönünde bir karar çıkmamış, tarafların BM Anayasasına uygun bir çözüm yolu bulmaları konusunda gayret göstereceklerine olan BM'in güveni

[576] **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 38.227.9.
[577] Economist, 4 Mayıs 1956, **Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu 30.01., Yer No 38.227.9.
[578] Bkz: Rauf Denktaş'la yapılan röportaj.
[579] **Cumhuriyet**, 10 Ocak 1958.
[580] Bilge, **a.g.e.,** ss.356-360.
[581] **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1958.

bildirilmiştir.[582] Böylece Yunanistan artık sorunu BM kanalıyla değil Türk tarafıyla görüşerek çözmesi gerektiğini anlamıştır.

5. Zürih ve Londra Antlaşmaları

Kıbrıs'ta iki toplum arasında yaşanan gerilim Türk-Yunan ilişkilerine yansımasından dolayı bu durum NATO'nun güneydoğu kanadında bir güçsüzlük belirtisi olarak algılanmaktadır. Gerek Menderes, gerek Karamanlis hükümetleri üzerinde etkili olan ABD'nin soruna bir an önce çözüm bulunması gerektiği yolundaki uyarıları üzerine, yumuşama işaretleri görülmekle birlikte, iki kutupluluğun hala hüküm sürdüğü bir uluslararası sistemde, Türkiye ve Yunanistan gibi ekonomik ve askeri olarak Batı'ya bağlanmış iki devletin fazla direnme şansları bulunmamaktadır.[583] Denktaş da tıpkı Fırat gibi yapılan bu antlaşmaların büyük devletlerin etkisiyle olduğunu söylemektedir.

Birleşmiş Milletler'in Yunanistan'ın her başvurusu sonrasında iki ülkeye birden müzakere tavsiyesinde bulunması ve Türkiye'nin taksim'den geri adım atmayan kararlı tutumu, Yunanistan'ı Türkiye'yi taraf olarak bile görmeyen dış politikasını değiştirmeye zorlamıştır. Yunanistan'ın bu tavrında BM Genel Kurulunda Kıbrıs'la ilgili olarak yapılan görüşmelerde, Zorlu'nun Averof'u Rauf Denktaş'ın deyimiyle "perişan etmesi" yatmaktadır.[584] İki ülke arasındaki görüşmeler Dışişleri Bakanları arasında her iki devletin üye olduğu uluslararası kurumların toplantılarında yapılmıştır. Her seferinde 5-6 ilke kaleme alınarak tartışılmıştır.[585] Görüşmeler sonrasında ortaya çıkan uzlaşma metni, 5-11 Şubat 1959 tarihleri arasında Türkiye ve Yunanistan'ın Başbakanları ve Dışişleri Bakanlarının Zürih'te bir otelde buluşmasıyla tekrar görüşülmüştür.[586] 19 Şubat 1959'da toplanan II.

---

[582] Bilge, **a.g.e.**, s.364.
[583] Melek M. Fırat, "Kıbrıs Sorunu'nun Türk Dış Politikasına Etkileri", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, s.556.
[584] Rauf Denktaş'la yapılan röportaj. Suat Bilge anılarında Yunanlıların BM'deki durumunu şöyle anlatmaktadır: " 1958 yılında BM Genel Kurul salonuna bitişik koridorda Yunan heyetini gördüm. Yüzleri acınacak durumdaydı. Zorlu yanlarına yaklaşıp ikili görüşmeler önerdi. Yunanistan Türkiye ile görüşmeleri reddemez hale gelmişti. Türkiye'yi kabul etse taraf olduğunu kabul edecekti. Etmese bir sonuç alamıyordu. Görüşmeleri zorunlu olarak kabullendi. Bkz: Suat Bilge, "Kıbrıs Sorunu", **Dış Politikamızın Perde Arkası 23 Büyükelçinin Olaylara Bakışı**, Turhan Fırat (der.), 1.b., Ankara: Ufuk Yayıncılık, 2005, s.17.
[585] Bilge, **a.g.m.**, s.118.
[586] **Cumhuriyet**, 6 Şubat 1959.

Londra Konferansı'yla hem taraflara, hem de Ada'daki toplum liderlerine Zürih'te mutabakata varılan metinler onaylatılmıştır.[587] Bu metinler mecliste DP hükümet tarafından aşağıdaki şekilde verilmiştir:[588]

a. Kıbrıs Devleti Anayasasının Esasları.

b. Kıbrıs Cumhuriyeti ile Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında Garanti Anlaşması.

c. Kıbrıs Cumhuriyeti, Türkiye ve Yunanistan arasında İttifak Anlaşması.

d. İngiltere Hükümetinin Adadaki üslerinin ve menfaatlerinin korunmasına mütaallik olarak yaptığı beyanat.

e. Türkiye ve Yunanistan'ın Ada'daki İngiliz üsleri üzerinde İngiltere'nin hakimiyetini kabul ettiklerine dair, Garanti anlaşmasına eklenecek munzam madde.

f. Türk ve Yunan Hükümetleri'nin, İngiltere'nin Adadaki üs ve menfaatleri hakkında vaki beyanatını kabul ettiklerini mutazammın olarak Türkiye ve Yunanistan Hariciye vekilleri tarafından yapılan beyanat.

g. Rum Cemaati temsilcisini Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında Kıbrıs meselesini nihai hal şekli hakkında varolan mütafakatı kabul ettiğini matazammın beyanatı.

h. Rum Cemaati temsilcisini Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında Kıbrıs meselesini nihai hal şekli hakkında varolan mütafakatı kabul ettiğini matazammın beyanatı.

ı. Rum Cemaati temsilcisini Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında Kıbrıs meselesini nihai hal şekli hakkında varolan mütafakatı kabul ettiğini matazammın beyanatı.

i. Türk Cemaati temsilcisinin Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında Kıbrıs meselesinin nihai hal şekli hakkında varolan mütabakatı kabul ettiğini mutazammın beyanatı.

j. Anayasanın hazırlanması, idarenin Kıbrıs Cumhuriyetine intikali ve Londra Konferansı mukarrerakını tatbik mevkiine koymaya matuf nihai anlaşmaların ihzarı maksadiyle alınacak tedbirler.

---

[587] **Cumhuriyet**, 20 Şubat 1959.
[588] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 11, Toplantı 2, C.8, (Mart 1959) ss.9-10.

Londra ve Zürih antlaşmalarıyla adada yaşayan Rum ve Türkler arasında federal bir devlet öngörülmektedir. Bu devletin kurumlarında görev alacak kişiler belirli oran ve yetkilere göre Rum ve Türklerden oluşacaktır. Kurulacak devlet Türkiye, Yunanistan ve Garantisi altında kalacak ve Türkiye ile Yunanistan adada asker bulundurabilecekken İngiltere'nin adada üssü olacaktır.

Menderes'in görüşmeler sonrasında yaptığı "galibiyet ve malubiyet her iki taraf için de bahis mevzuu olmamak lazım gelir" sözü, imzalanan antlaşmaların her ülke için ifade ettiklerine dair iyi bir özet oluşturmaktadır.[589] Başlangıçta statükonun devamı, olmadığı takdirde adanın hepsini isteyen Türkiye, sonrasında adanın iki halk arasında ölünmesini, yani taksimi, savunmuştur. Gelinen nokta ise savunulan tezlerden çok farklıdır. Bülent Ecevit DP politikasındaki bu değişimleri şu şekilde ifade etmektedir: "Üç buçuk-dört yıl önce Hükümet sözüne uyup "Kıbrıs anavatan parçasıdır" diyenler için de, Hükümet teşvikine uyup meydanlarda "Ya taksim ya ölüm" diye and içenler için de ve hatta bundan tam üç ay önce, Birleşmiş Milletlerde, Kıbrıs'a bağımsızlık verilmesinin ilmen imkansız olduğunu büyük başarıyla ispat eden Türk Dışişleri Bakanı için de, bu netice, ister beğenelim, ister beğenmeyelim bir emrivakidir."[590]

4 Mart 1959'da mecliste yapılan görüşmelerde, yapılan antlaşmalar tartışılmıştır. İnönü yapılan antlaşmalarla taksim'in bertaraf edildiğini ancak Enosis riskinin hala var olduğunu söylemiş ve gelecekte olacakları sezmişçesine şu eleştiriyi yapmıştır: "Bir Enosis hareketine Yunanistan'ın bizimle beraber olması az muhtemeldir. İngiltere müdahale için kati bir taahhütle bağlanmamıştır. İngiltere, Anayasa'nın ihlal edildiğini ve müdahale lüzumunu teslim etse bile bu maksatla yapılacak askeri harekata iştirak edip etmemek kendi takdirine kalmıştır. İngiltere bu şekilde hareket ederse, müdahale, Dörtlü Antlaşmadaki gibi beraberce kararlaştırılmış olur; ama müşterek olmaz. Bu halde davanın ihlaline karşı Türkiye'nin yalnız başına harekete geçmesi mevzuubahis olacaktır."[591] Zorlu ise bu ve benzeri eleştiriler için Türkiye'nin gerektiğinde Adaya çıkabileceğini söyleyerek "Adadan 600 mü, Türkiye ise 40 mil uzaktadırlar. Bu noktaya lütfen dikkatini teksif

[589] **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1959.
[590] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 11, Toplantı 1, C.8, (Mart 1959) s.9.
[591] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 11, Toplantı 1, C.8, (Mart 1959) s.23.

ediniz. Anayasayı ihlal eden bir vaziyet zuhurunda Adaya 600 mil uzaktaki bir devlet mi, yoksa 40 mil uzaktaki bir devlet mi daha çabuk gelebilir ?" [592] cevabını vermiştir. Muhalefetin "taksim" kararından neden vazgeçildiği sorusuna da Zorlu, taksim'in koşulların getirdiği bir şart olduğunu oysa şu anki durumun taksimden daha iyi olduğunu söylemiştir. Muhalefetin antlaşmaların içeriğine ilişkin soruları da, Zorlu tarafından antlaşmaların Türklere Ada'da tam bir teminat getirdiğini şeklinde cevaplanmıştır.[593]Bu görüşmelerin sonucunda meclis Londra'da imzalanan antlaşmalarda hükümetin takip ettiği politikanın onaylandığını oy çokluğuyla kabul etmiştir.[594]

DP, statükonun devamı olmadığı takdirde adanın kendisine iadesini isteyerek çıktığı Kıbrıs sorunun çözümü yolunda, Londra ve Zürih Antlaşmalarıyla kurulan Kıbrıs Cumhuriyetine razı olmak zorunda kalmıştır. Ama varılan nokta geçmişte kaybedilen topraklar değerlendirildiğinde, 1974'de yapılacak olan Kıbrıs çıkarmalarına hukuksal bir dayanak oluşturmuştur. DP, kendi iktidarı sonrasına Türkiye'nin hak ve menfaatlerinin korunduğu bir Kıbrıs bırakmıştır. Buna karşın DP iktidarının ömrü 1960'da hazırlanan anayasayı görmeyecek kadar kısa olmuştur.

[592] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 11, Toplantı 1, C.8, (Mart 1959) s.26
[593] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 11, Toplantı 1, C.8, (Mart 1959) ss.30-38.
[594] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 11, Toplantı 1, C.8, (Mart 1959) s.54.

SONUÇ

Demokrat Parti dönemi Türkiye'nin Avrupa Politikası'nın incelenmesi sonrasında ortaya çıkan sonuçlar büyük bir resmin küçük bir parçasını oluşturmaktadır. İncelenen 10 yıllık dönem, aslında1923 öncesine de dayanan Osmanlı-Türk dış politikasının Batı ile içine girdiği etkileşimin bir sonucu, aynı zamanda da köklerini Osmanlı'nın çöküş döneminden alan populist bir "Batıcılık" anlayışının, 1950'lere yansımasıdır.

Karlofça Antlaşmasından başlayarak Osmanlı Devleti, tek taraflı yürüttüğü dış politika anlayışını terk etmek zorunda kalmıştır. Bu tarih sonrasında, dış dinamiklerin etkisine tamamıyla girmiş olan ve büyük devletler arasında kurulan dengeye dayalı yürütülen dış politika, sadece devletin güçsüzlüğünün değil, aynı zamanda yöneticilerinin yetersizliğinin de bir göstergesidir. Osmanlı Devleti, yürüttüğü "denge politikasıyla" ayakta kalmış gibi görünse de, gerçekte Batılı devletlerin çıkarları bunu gerektirdiği için yaşamını sürdürebilmiş ve bu çıkarlar bitince de Osmanlı Devleti ortadan kalkmıştır.

Cumhuriyet döneminde ve sonrasında yürütülen dış politika, kendisine Osmanlı'dan miras kalan "denge politikasını" zaman zaman kullanmış olsa da, kendi ayakları üzerinde durabildiğinden, çevresel faktörlerin etkisinde geçmişte olduğu kadar kalmayarak dinamiklerini kendisi yaratmıştır. Bunu da Osmanlı Devleti'nin alt yapısından yetişmiş ve gelecekte Demokrat Parti'nin kuruluşunda da görev alacak, yönetici kadrolarına hakim olan, tam bağımsızlık yanlısı politik anlayışa borçludur. Bu dönemde uygulanan dış politika, yeni kurulan Türk Devletinin içine girdiği yapısal dönüşüm programını tamamlaması için çözümü gerekli olan güvenlik sorununu, silahlı güç kullanmadan ve bağımsızlıktan taviz vermeden sağlamayı başarmıştır. Hatta bunun da ötesinde Hatay'ın ülke sınırlarına katılmasını sağlayarak toprak kazanımı da sağlamıştır. Coğrafik yeri ne olursa olsun, bu kazanımların hepsi, dönemin hakim gücü olan Avrupa devletlerine karşı elde edilmiştir.

1938'de, Cumhuriyet dönemi izlenen dış politikanın mimarı olan Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümü, Türkiye'nin dış politikasında bir değişiklik meydana getirmemiş; II. Dünya Savaşında Türkiye'yi savaşın dışında tutmayı temel amaç

edinen aynı anlayış, bedeli ne olursa olsun bunu başarmıştır. Savaş sonrasında Türkiye, Sovyetlerin taleplerine karşı, en fazla ihtiyacı olduğu anda müttefiklerinden yardım görmemesine rağmen ayakta kalmasını bilmiştir. Ancak CHP iktidarı döneminde, bu yalnızlık kompleksinin etkisiyle, Truman Doktrini ve Marshall Yardımlarıyla ABD ile başlayan yakınlaşma, Türkiye'yi ekonomik bağımlılığa sürüklemiştir.

1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti, CHP'den farklı bir siyasal anlayışın peşinde olduğunu açıklamasına karşın, 1950 öncesi CHP politikalarını devam ettirmiş ve hatta CHP döneminde yaratılan ekonomik bağlılığı güçlendirerek yanına "siyasal bağımlılığı" da eklemiştir. Demokrat Parti'nin ağdalı bir Batıcılık anlayışı temelinde uyguladığı dış politika, kendisini Sovyet tehdidi yörüngesine oturtarak yüzünü tamamen ABD'ye dönmüştür. Öyle ki, Sovyet dış politikasında meydana gelen yumuşama yönündeki değişiklik bile, Demokrat Parti'nin ezberini bozamamış ve DP iktidarının son yıllarında meydana gelen ekonomik çöküş sırasında dahi Batı yanlısı dış politikasından taviz vermemiştir.

Demokrat Parti dönemi Türkiye'nin dış politikasında Avrupa; kalkınma için gerekli uzun vadeli kredileri ve artan ekili alan sonucunda ortaya çıkan tarımsal ürünler için bir pazarı simgelemektedir. Çünkü güvenlik ihtiyacını NATO'ya üye olarak baskılamış ve gerek kurulan ittifaklar, gerekse karşılıklı ziyaretlerle geliştirdiği Avrupa ülkeleriyle olan siyasal ilişkileri, ekonomik alana da yansıtmış; Avrupa ülkeleriyle imzalanan ticaret ve ödeme antlaşmalarıyla II. Dünya Savaşı sonrasında durgunlaşan ticaretini geliştirmeye çalışmıştır. Bununla beraber DP iktidarı, Avrupa coğrafyasında filizlenmeye başlayan ekonomik bütünleşme çabalarına hazırlıksız yakalandığından, kendisinden sonraya ağır bir yük bırakmıştır.

Avrupa ülkeleri ile kurulan ilişkilerin ağırlık noktasını; İngiltere, Fransa ve Almanya oluşturmakta; İtalya ve İspanya bu ülkeleri takip etmektedir. Çekoslovakya dışındaki Doğu bloğu ülkeleriyle neredeyse hiç ekonomik ve siyasal temas sağlanmaması, Soğuk Savaş döneminin getirdiği bir sonuçtur. 1952 yılında girilen NATO'ya verilen önemin ve bu organizasyonun Türk dış politikasındaki belirleyici rolünün bu katı tutumdaki etkisi büyüktür. Avrupa Topluluklarına sadece

Yunanistan'la denge bozulmasın diye yapılan başvuru ise, uzgörüsüz dış politik anlayışın bir örneğidir.

Yugoslavya'nın Sovyet Bloğundan kopuşuyla Batı güdümünde kurulan Balkan Paktı'nın, Yunanistan ve Yugoslavya'nın değişen politikalarıyla işlevsiz hale gelmesi, DP döneminde izlenen Avrupa politikasının boşa giden çabalarından biridir. Bu ülkelerden Yunanistan'la kurulmaya çalışılan iyi ilişkiler ve sonrasında Yunanistan'ın ortaya çıkardığı Kıbrıs sorunu, iyi komşuluk ilişkilerinin temel sorunlar çözülmediği sürece oluşturulamayacağının bir kanıtıdır.

Demokrat Parti döneminde ortaya çıkan Kıbrıs sorununu, başlangıçta Türk-Yunan dostluğu ve Balkan Paktı için görmemezlikten gelen Türkiye'nin, Yunanistan'ın hiç değişmeyen Enosis tezine karşılık, savunduğu tezi iki kere değiştirmesi tutarsızlık gibi görünmektedir. Ancak Kıbrıs'ın Oniki Ada gibi elden tamamen çıkmadığı ve imzalanan Londra ve Zürih antlaşmalarının 1974'de yapılan Kıbrıs harekatı için hukuksal bir dayanak oluşturduğu değerlendirildiğinde, dönemin Kıbrıs politikası, DP'nin en başarılı olduğu dış politika alandır.

1950–1960 yılları arasında Türkiye'nin yönetimini üstlenen Demokrat Parti'nin, ABD, Avrupa Toplulukları, Kıbrıs ve Yunanistan gibi konularda uyguladığı dış politikanın izleri, günümüzün sorunlarını oluşturmaktadır. Bir başka anlamda söylenecek olursa, Demokrat Parti döneminin Avrupa politikasının sonuçları günümüzün dış politikasında hala hüküm sürmektedir.

EKLER

A. RAUF DENKTAŞ İLE 29 HAZİRAN 2007 TARİHİNDE DEMOKRAT PARTİ'NİN KIBRIS POLİTİKASI KONUSUNDA YAPILAN RÖPÖRTAJIN METNİ

SORU: 1950'li yılların başında İngiltere'nin adadaki hakimiyetini gözden geçirmesiyle birlikte ortaya çıkan Kıbrıs sorunu karşısında Türkiye'nin izlediği "Kıbrıs, İngiltere'nin iç işidir" tepkisini nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu tepki Kıbrıs konusunda inisiyatifi Yunanistan'a kaptırmak olarak algılanabilir mi?

CEVAP: Hayır Yunanistan'a inisiyatif kaptırılmaması için statükonun devamı beyanı Lozan'ın devamıdır. Eğer sen Yunanistan olarak Kıbrıs'ı istiyorsan Lozan dengesini bozuyorsun Lozan dengesinde hata ettik etmedik Kıbrıs'ı İngiliz'e bıraktık. Dolayısıyla statükonun devamı Lozan'a Yunanistan'ın dokunmaması için bir stratejiydi ama artık Yunanistan fiilen 1954'te konuyu Birleşmiş Milletlere götürünce, 1955'de terörizm başlayınca, o zaman ''Kıbrıs Türk'tür Türk kalacaktır'' sloganı meydana çıktı. Nereye kadar devam etti? Yine Amerika'nın İngiltere'nin müdahalesiyle NATO -önemlidir- komünizm vardır, Sovyetler vardır'' aman delilik etmeyin'' ne yapalım o zaman çift Enosis meselesini ortaya koydu. Bunu da İngilizler inşiet etti. Rumlar Self Determinasyon ilkesiyle Kıbrıs'a sahip çıkmak istedi. Kıbrıs'ın özel şartlarında iki ayrı halk olduğu için çift Enosis kullanın demek suretiyle taksimi ortaya koydu. Türkiye buna çok erken atladı, devam etmiş olsaydı hayır Türkiye'ye iade edilecek tarihi açısından belki başlıca bir seyir alırdı. Türkiye taksim der demez bu sefer Yunanistan görüyorsunuz bir bütün adayı bölmek için harekete geçti. Toprak iştahıyla yani anlatamadı, Türkiye, o Enosis isteği için benim Enosis'e razı olmam büyük bir fedakarlıktır. Onların lehine yoksa bütün Kıbrıs için halk benimdir mücadelesini yapmadı. Böylelikle taksim de havada kaldı, vuruşma devam etti, 1958'de nihayet Türkiye dedi ki ya Enosis ya da benimle savaş, ne istersen ve 1958'de F. Rüştü Zorlu BM Genel Kurulunda Averof'u perişan etti ve o gün o perişanlık içerisinde Averof ve Zorlu bir araya geldi ve bu meseleyi ne Enosis ne Taksim bir Kıbrıs ortaklığı olarak halledelim, Enosis'i ve Taksimi yasaklayalım olur mu, olur dedi Averof ve böylelikle Zürih Antlaşmalarının temeli atılmış oldu Yunanlılar ve Rum samimiydi bunu kabul etmekte? Değildi. Nasıl ki Averof Yunan Meclisinde tenkit edildiğinde sen Enosis'den vazgeçtin diyenlere cevabı şu oldu "Beyler düşünün koloni idaresinden mi daha kolay gidilir Enosis'e, yoksa bağımsızlıktan mı? diyerek bağımsızlığı bir sıçrama tahtası olarak kullanacaklarının işaretini verdi. Zaten Makarios'a o vaatle imzalatmışlardı anlaşmayı.

SORU: Londra ve Zürich antlaşmaları için İsmet İnönü mecliste bu anlaşmaların Türkiye ve Yunanistan'dan daha çok büyük devletlerin çözümü olduğunu her iki tarafından görüşünden vazgeçmekle beraber taksimin bu antlaşmalarla rafa kalktığını oysa Enosis'in hala devam ettiğini söylemiş bu konuda tedbir alınması istemiştir. Bu konudaki değerlendirmeniz nedir? Londra ve Zürih Antlaşmaları Türkiye için bir başarı olarak değerlendirilebilir mi?

CEVAP: Eğer en baştan itibaren Kıbrıs bizimdir diye savunulsaydı belki bu noktaya gelinmezdi? Gelinmezdi doğrudur. Hala bugün de Yunanistan'ın dost Yunanistan'ın söylediklerine bakarsanız, ne diyor tatlı tatlı, halledelim Kıbrıs

meselesini diyor BM ilkeleri ve kararları çerçevesinde AB normları çerçevesinde halledelim diyor. Bu ne demektir. Bize verin demektir, çoğunluğa verin demektir. Yine arşivlerden görüyoruz Amerika'nın buradaki Büyükelçisi Türkiye'ye Amerikan askeri boykot yapılıyor ambargo koyuluyor Türkiye diyor ki bize yardımcı olun, yapmayın. Buradaki diyor ki madem Türkiye bizden yardım istedi bu yardımın hangi şartlarda verileceğini artık söylemek lazımdır. Bunlara şunu söylemek lazımdır. Ne yeni bir Londra Zurih Anlaşması, ne Taksim asla olmaz olacak olan demokratik bir hal çaresidir; çoğunluk idaresinde bir Kıbrıs çünkü Sovyetler bunu destekliyor diyor, biz bunun karşısında duramayız. Bunları bilerek şey yapmak lazım.

Şimdi buraya kadar geldikten sonra 24 yıllık bir devleti de yaşattıktan sonra, bu devlet hiç olmamış gibi önümüze konulan bir Annan Planına evet derseniz tabiatıyla siz Kıbrıs'tan vazgeçtiniz neticesi çıkar ve çıkarılan netice budur. Bunu değiştirmek lazımdır şimdi. Nasıl değiştireceksiniz Sayın Cumhurbaşkanı Sezer dünyaya kırmızı çizgiyi duyurdu Talat'ı kabul ettiğinde Kıbrıs'ta iki eşit halk vardır bunların devletleri vardır, Kıbrıs üzerinde Türkiye'nin hakları ve dengeleri vardır, bunları içermeyen bir anlaşma yapılamaz. Bunu buranın hükümetinin, Türk hükümetinin aynen tekrarlaması lazım. Tekrarlaması, sağlam durması lazım duracaklar mı? Bakalım. Şimdilik öyle bir şey yok.

SORU: Kıbrıs meselesi konusunda Türkiye'nin BM yalnız kalması Türkiye'nin o yıllarda izlediği dış politikanın başarısızlığı olarak değerlendirilebilir mi?

CEVAP: Şimdi sadece Türkiye olarak görmemek lazım. O, BM'de oy kullananlar Makarios'un yıllarca beslediği Sovyetlerin peykleri yahut bağlantısıyla verdiler çoğunluğu o şekilde elde ettiler. Avrupa ülkeleri özellikle İngilizlerin çıkarı olduğu için zaman içerisinde akılları başlarına geldi ve bir noktaya geldiler. Ama bu akılları başlarına gelme hiçbir zaman Kıbrıs'ın Türkiye'ye verilmesi yahut Kıbrıs'ta Türkiye'nin kalıcı ve ebediyen hak sahibi olması şeklinde değildi. Nerden söylüyoruz bunu, çünkü ta başlangıçta Makarios, başlayınca bu Anayasa işlemez, bu Anayasa haksızlıktır demeye buradaki İngiliz temsilcisi Hıgh Comissioner Makarios'la birlikte 13 maddelik Anayasayı tadil konularında Makarios'a yardımcı oldular. İngiliz arşivlerinden görüyoruz aman diyorlar Türkiye bunu sakın bilmesin diye ödleri kopuyordu. Ama sonradan çıktı ortaya İngilizler şu sonradan bana bir İngiliz diplomat şunu söyledi. Biz dedi EOKA'ya yaptıkları nedeniyle kızgınlık içerisinde hakikaten çoğunluğa haksızlık yaptık. O haleti ruhiye içerisinde Makarios'u bütün yaptıklarına rağmen meşru hükümet olarak tanıdılar tanımaya devam ettiler. Hele Amerika ta başlangıçtan 55'lerden itibaren Yunan Lobisinin etkisinde Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesi esastır diye arşivlerde görüyoruz kararları var.

SORU: F.Rüştü Zorlu Rumların Enosis'i gerçekleştirmeye çalıştıkları takdirde bu antlaşmalar gereğince Türkiye'nin müdahale hakkının olduğunu söylemiş ve müdahale antlaşmaların yeterli garantiyi sağlamadığını söyleyen dönemin CHP'nin milletvekili olan Bülent Ecevit tarafından yapılmıştır. Bu kapsamda antlaşmaların bir yandan sürekli bir çözümü sağlayamazken, bir yandan da ilerde oluşabilecek sorunları çok daha önceden öngördüğü söylenebilir. Bu konudaki değerlendirmeniz nedir?

CEVAP: İçinde bulundukları şartlarda eğer Londra ve Zurih Anlaşmalarının neticesi olan Cumhuriyete sahip çıksaydı, Türkiye Rumların yaptıklarını görerek ta başlangıçta harekete geçmiş olsaydı, büyük bir başarıydı, 1878'de çıkan askerin alay olarak tekrar geri gelmesi bir başlangıçtı. Biz Fatin Beyle konuştuğumuzda efendim bunlar vazgeçmeyecek bu işi yürütecekler dediğimizde "Deli misiniz onlar bir adım attıklarında biz on adım atarız, biz 40 mil ötedeyiz" dedi. Şimdi ihtilal oldu, Mayıs ihtilali oldu. Biz burada Rumların silahlanmakta olduklarını Makarios'un beyanatlarını, eğitim yaptıklarını -şunu bunu- devamlı duyuyorum, ama buradaki Türk Büyükelçisine Amerikalılar yok öyle şey Denktaş ve arkadaşları bu anlaşmayı bozmak ister onun için mahsus yapıyorlar diye raporlar yazdırıyorlar Türkiye'ye. Biz gerçekleri söylüyoruz Büyükelçi de altına böyle şey yoktur diye yazıyor. 1963 Ocağında Dr. Fazıl Küçük'ün resmi ziyaretinde İnönü kabinesinde konuşuyorum, anlatıyorum bu işi yıkacaklar 1964'de bu iş bitecek, hazırlıklar bunlar, beyanatlar bunlar, çektiğimiz bunlar diye İnönü dönüp Feridun Cemal Bey'e "söyledikleri doğruysa durum vahim" diyor, Feridun Bey diyor ki "şimdi muttalip oluyorum paşam" diyor meğer bizim raporları kuryeye veriyorlar, üst bir makamın okuması için telgrafla gönderilmesi lazımmış alt kademe parafe edip koyuyor. Sonra gördüm ben bizim raporları orda kalıp da Kıbrıs dairesinde çalışmak mümkün olunca aldım, bu raporları aldım bu raporları bizim gönderdiğimiz raporlara Türk Büyükelçisi "Bunları yazanların siyasi ihtirası çok, bilgisi yok, kaale alınmaması" diye not düşüyor bunların altına, netice bizim dediğimiz oluyor. 1964'de başlayacaklar dedim bir hafta erken başladılar.

SORU: DP dönemi Kıbrıs politikasının başarıları ve yanlışları nelerdir? Vazgeçilen taksim tezine bugün ulaşılmaya çalışılmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

CEVAP: Statükonun devamı Yunanistan'a Enosis'in isteme kapısını açmamak için akıllıca bir siyasetti İngiliz'le birlikte, koparamazsın Kıbrıs meselesi yoktur, Lozan dengesini bozamazsın. Ama adamın niyeti ortaya çıktıktan sonra başlatılan Kıbrıs ''Türk'tür Türk kalacaktır'' politikasından zerre kadar gerilememek lazımdı. Çünkü adam diğer taraftan Enosis'den gerilemiyor, Enosis bir haktır diyor, oradan gerilememek lazım. Taksim bir nevii oyuna gelme oldu Taksimi kabul ettikten sonra Rum ve Yunanistan'a fırsat verildi. Görüyorsunuz hakları yok ama yarısını koparmak için ileriye atıldılar.

Ondan biz geri geri gitmeye başladık. Zurih Anlaşmasına razı olmak demek Türkiye garantör olarak büyük manevi bir sorumluluk altına giriyor. Benim soru işaretim şu Menderes Hükümeti düşmemiş olsaydı yani ihtilal olmamış olsaydı acaba o devrede acaba F. Rüştü, Menderes Rumların o yaptıklarını yapmaya çalıştıklarını görerek dedikleri gibi biz 40 mil ötedeyiz biz daha iyisini yaparız diye o hazırlığı yapmayacaklar mıydı? Zaten Türk Mukavemet Teşkilatına silahları göndermek için kurdukları depoları biliyorsunuz davada aleyhlerine kullandılar. Siz halkı silahlayacaksınız ihtilal yapacaksınız diye halbuki burası içindi o.

Yani ihtilal hükümeti gelir gelmez onların da dediği gibi Amerikalıların tehdidi altında Makorios Cumhurbaşkanı olmuştur hoşuna gitmiştir. Yunanistan'ın kölesi olmak istemez. Siz bakmayın taksim isteyenlerin raporlarına falan diye. Büyükelçi gideceğinde söyledi bize "Benim talimatım size bu işi bozmak için fırsat vermemekti Rum'un bozacağını kimse aklına getirmedi, ama bozdu. Onun için orada

Türkiye'nin ihtilal hükümeti ile Türkiye'nin içişlerine, o kargaşaya bakmaktan vakti yoktu, Kıbrıs'a baksın, yoksa bakmış olsalardı eminim gereğini yapacaklardı. Biz orada kaybetmeye başladık.

Biz şuna inandık Kıbrıs Türkiye'nin güvenliği açısından kopmaz ve ayrılmaz bir parçasıdır. Bunu Ecevit'te söylemiştir, Atatürk söylemiştir, İnönü söylemiştir. Biz buna inanarak burada direndik her şeyi ortaya koyduk Türkiye arkamızda var diye. Annan Planına evet der demez Türkiye artık arkamızda yoktur inancı yayılmaya başladı burada ve insanlar gemisini kurtaran kaptan haline geldik. Kimisi Rum'a yamalanmak için yalakalığa başladı, kimisi Türkiye'den gelip yerleşenler kendilerine verdiğimiz tapuları satmak suretiyle Anadolu'ya dönme hazırlığına başladı. Halkta bir dağınıklık var, KKTC vardır var olacaktır diyen yok, demek ki olmayacaktır diyen var, toprağını gel geri al diye komisyon kurdurdular burada: Tanzimat. O halde Rum bize niye taviz versin Adam biraz daha bekleyelim diyor. Rumlar biraz daha bekleyecek bir teselli alınız. Sayın Talat'ı kim kabul etti, nerelere gitti, bende gidiyorum ama hiçbir zaman beni Cumhurbaşkanı olarak kabul etmiyorlardı ki, bir toplum lideri kuzeydeki Türk toplumunun lideri, beni kabul ettiklerinde devlete sahip çıkan devletten taviz vermeyen hınzır uzlaşmaz bir adam olarak görüyorlardı. Şimdi gidenleri birleştirmek istiyorlar da Rum henüz kabul etmiyor, onun için biraz daha yumuşatalım diye kabul ediyorlar.

SORU: Eklemek istedikleriniz var mı Sayın Denktaş?

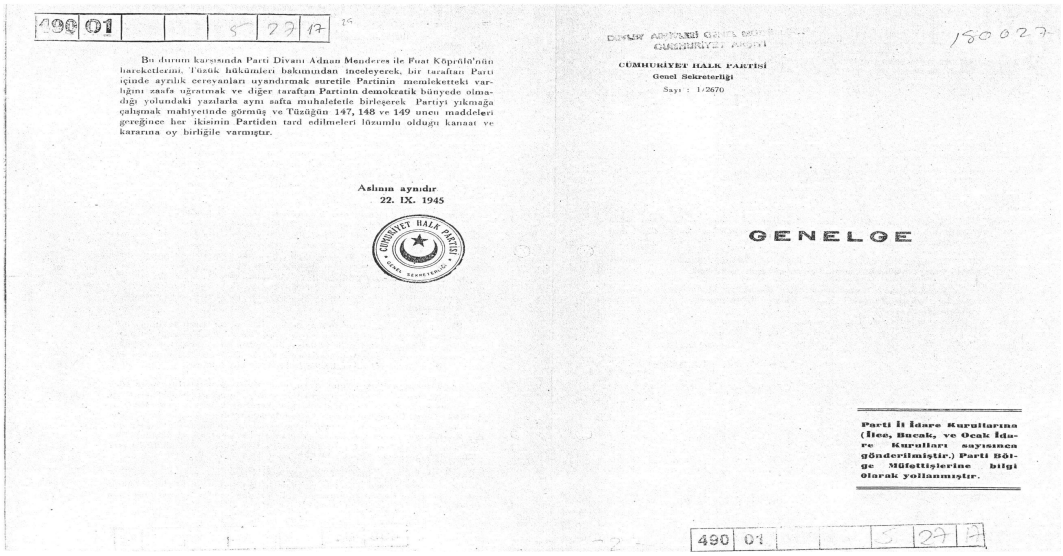
CEVAP: Ben Anadolu'yu gezdiğimde Kıbrıs meselesinin büyük bir heyecan milli heyecan olduğunu görüyorum. Hükümette bunu görüyor, şikayet ediyor niye geziyorum, niye konuşuyorum diye. Bize zarar veriyorsunuz diyor bana. Ben daha büyük zarar görmeyesiniz diye bunu yapıyorum. Siz Kıbrıs'ı kaybedersiniz bu millet size ne yapacak siz düşünün diyorum kendilerine. Onun için milli bir davadır. İnönü'nün bize vasiyeti var milli davalarda ümit hiçbir zaman kaybedilmez, sabır hiçbir zaman tükenmez tükense de tükendiği yerden yeniden başlar. Bizim başka çaremiz yoktur. Sadece Yunanistan'ın genişlemesi değil, en haklı ve en güçlü olduğumuz davadır. Bütün dünya sizi bundan geri çevirmek istiyor. Bunu başarırlarsa arkasından Ermeni meselesi, Kürt meselesi, azınlık meselesi diye sizi parçalamaya götürdüklerinde nereye dayanarak ilerleyeceksiniz. En güçlü, en haklı olduğunuz davada teslim oldunuz. Halkın içerisindeki ümitsizliği dağınıklığı düşünüyoruz belki de kavgası başlar ondan istifade ederek önümüze gelen diğer davaları nasıl halledeceksiniz. Yani bir yıkımın başlangıcıdır. Sevr Anlaşmasının uygulamasıdır.

B. YAPILAN RÖPORTAJLA İLGİLİ FOTOĞRAFLAR

C. BELGELER

Bu durum karşısında Parti Divanı Adnan Menderes ile Fuat Köprülü'nün hareketlerini, Tüzük hükümleri bakımından inceleyerek, bir taraftan Parti içinde ayrılık cereyanları uyandırmak suretile Partinin memleketteki varlığını zaafa uğratmak ve diğer taraftan Partinin demokratik bünyede olmadığı yolundaki yazılarla aynı safta muhaletle birleşerek Partiyi yıkmağa çalışmak mahiyetinde görmüş ve Tüzüğün 147, 148 ve 149 uncu maddeleri gereğince her ikisinin Partiden tard edilmeleri lüzumlu olduğu kanaat ve kararına oy birliğile varmıştır.

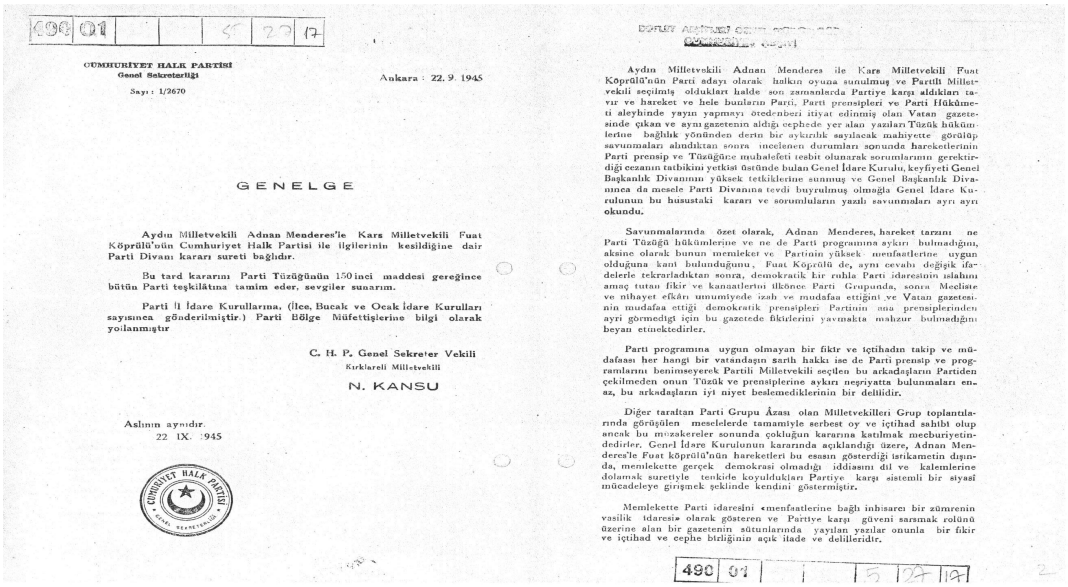
Aslının aynıdır
22. IX. 1945

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
Genel Sekreterliği

Sayı : 1/2670

GENELGE

Parti İl İdare Kurullarına (İlçe, Bucak, ve Ocak İdare Kurulları sayısınca gönderilmiştir.) Parti Bölge Müfettişlerine bilgi olarak yollanmıştır.

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
Genel Sekreterliği

Sayı : 1/2670

Ankara : 22. 9. 1945

GENELGE

Aydın Milletvekili Adnan Menderes'le Kars Milletvekili Fuat Köprülü'nün Cumhuriyet Halk Partisi ile ilgilerinin kesildiğine dair Parti Divanı kararı sureti bağlıdır.

Bu tard kararını Parti Tüzüğünün 150 inci maddesi gereğince bütün Parti teşkilâtına tamim eder, sevgiler sunarım.

Parti İl İdare Kurullarına, (İlçe, Bucak ve Ocak İdare Kurulları sayısınca gönderilmiştir.) Parti Bölge Müfettişlerine bilgi olarak yollanmıştır

C. H. P. Genel Sekreter Vekili
Kırklareli Milletvekili
N. KANSU

Aslının aynıdır.
22 IX. 1945

Aydın Milletvekili Adnan Menderes ile Kars Milletvekili Fuat Köprülü'nün Parti adayı olarak halkın oyuna sunulmuş ve Partili Milletvekili seçilmiş oldukları halde son zamanlarda Partiye karşı aldıkları tavır ve hareket ve hele bunların Parti, Parti prensipleri ve Parti Hükümeti aleyhinde yayın yapmayı ötedenberi itiyat edinmiş olan Vatan gazetesinde çıkan ve aynı gazetenin aldığı cephede yer alan yazıları Tüzük hükümlerine bağlılık yönünden derin bir aykırılık sayılacak mahiyette görülüp savunmaları alındıktan sonra incelenen durumları sonunda hareketlerinin Parti prensip ve Tüzüğünce muhalefeti tesbit olunarak sorumlarının gerektirdiği cezanın tatbikini yetkisi üstünde bulan Genel İdare Kurulu, keyfiyeti Genel Başkanlık Divanının yüksek tetkiklerine sunmuş ve Genel Başkanlık Divanınca da meselе Parti Divanına tevdi buyrulmuş olmağla Genel İdare Kurulunun bu hususdaki kararı ve sorumluların yazılı savunmaları ayrı ayrı okundu.

Savunmalarında özet olarak, Adnan Menderes, hareket tarzını ne Parti Tüzüğü hükümlerine ve ne de Parti programına aykırı bulmadığını, aksine olarak bunun memleket ve Partinin yüksek menfaatlerine uygun olduğuna kani bulunduğunu, Fuat Köprülü de, aynı cevabı değişik ifadelerle tekrarladıktan sonra, demokratik bir rubla Parti idaresinin ıslahını amaç tutan fikir ve kanaatlerini ilkönce Parti Grupunda, sonra Meclise ve nihayet efkârı umumiyede izah ve mudafaa ettiğini ve Vatan gazetesinin mudafaa ettiği demokratik prensipleri Partinin ana prensiplerinden ayrı görmediği için bu gazetede fikirlerini yayınlamakta mahzur bulmadığını beyan etmektedirler.

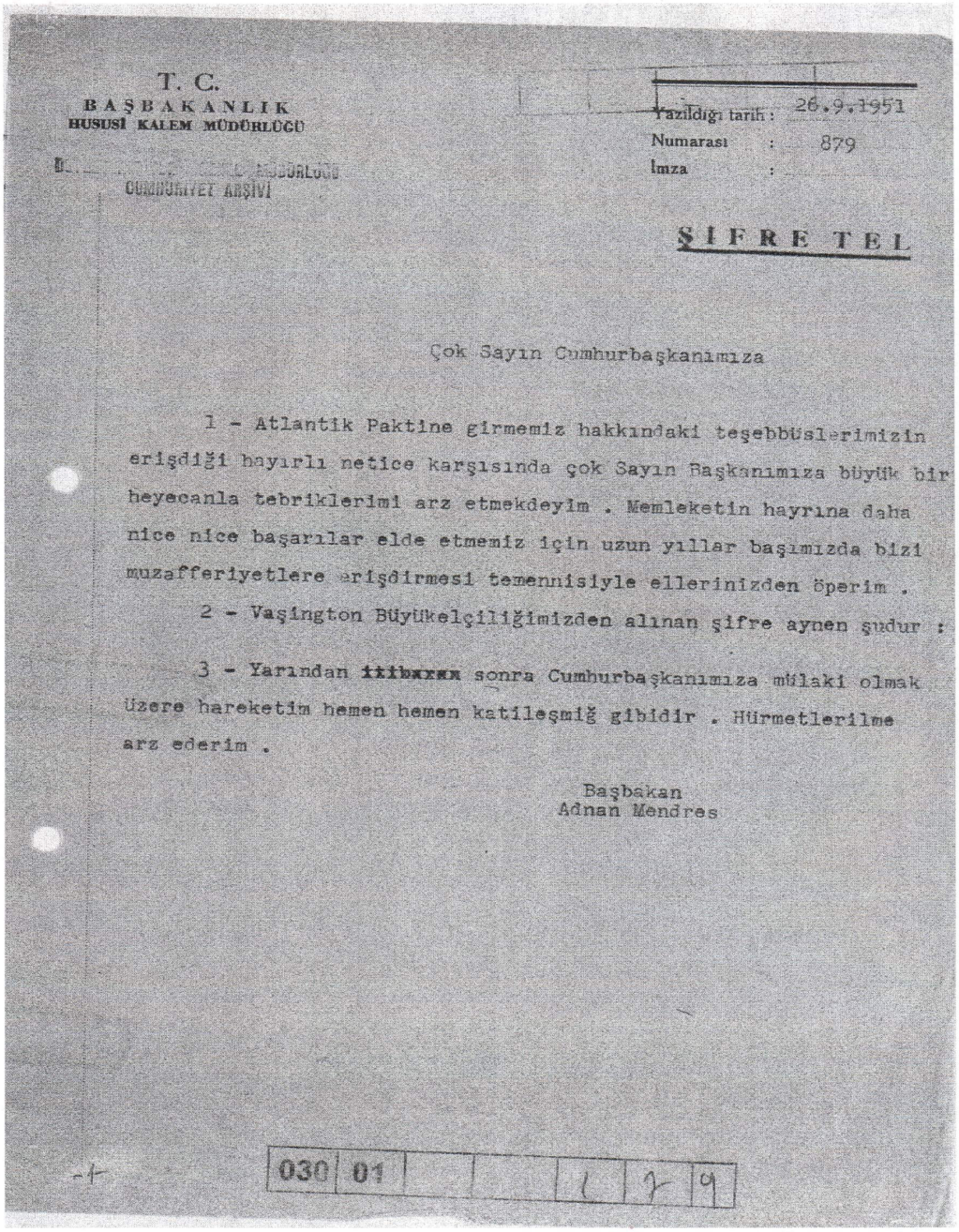
Partı programına uygun olmayan bir fikir ve içtihadın takip ve müdafaası her hangi bir vatandaşın sarih hakkı ise de Parti prensip ve programlarını benimseyerek Partili Milletvekili seçilen bu arkadaşların Partiden çekilmeden onun Tüzük ve prensiplerine aykırı neşriyatta bulunmaları enaz, bu arkadaşların iyi niyet beslemediklerinin bir delilidir.

Diğer taraftan Parti Grupu Âzası olan Milletvekilleri Grup toplantılarında görüşülen meselelerde tamamiyle serbest oy ve içtihad sahibi olup sonuç bu müzakereler sonunda çokluğun kararına katılmak mecburiyetindedirler. Genel İdare Kurulunun kararında açıklandığı üzere, Adnan Menderes'le Fuat köprülü'nün hareketleri bu esasın gösterdiği istikametin dışında, memlekette gerçek demokrasi olmadığı iddiasını dil ve kalemlerine dolamak suretiyle tenkide koyulduklarını Partiye karşı sistemli bir siyasi mücadeleye girişmek şeklinde kendini göstermiştir.

Memlekette Parti idaresini «menfaatlerine bağlı inhisarcı bir zümrenin vasilik idaresi» olarak gösteren ve Partiye karşı güveni sarsmak rolünü üzerine alan bir gazetenin sütunlarında yayılan yazılar onunla bir fikir ve içtihad ve cephe birliğinin açık ilade ve delilleridir.

Belge 1: Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün CHP'den tard edilmelerine ilişkin Genelge.

Kaynak: Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu 490.01., Yer No 5.27.17.

T. C.
BAŞBAKANLIK
HUSUSİ KALEM MÜDÜRLÜĞÜ

Yazıldığı tarih : 26.9.1951
Numarası : 879
İmza :

CUMHURİYET ARŞİVİ

ŞİFRE TEL

Çok Sayın Cumhurbaşkanımıza

1 - Atlantik Paktine girmemiz hakkındaki teşebbüslerimizin erişdiği hayırlı netice karşısında çok Sayın Başkanımıza büyük bir heyecanla tebriklerimi arz etmekdeyim . Memleketin hayrına daha nice nice başarılar elde etmemiz için uzun yıllar başımızda bizi muzafferiyetlere erişdirmesi temennisiyle ellerinizden öperim .

2 - Vaşington Büyükelçiliğimizden alınan şifre aynen şudur :

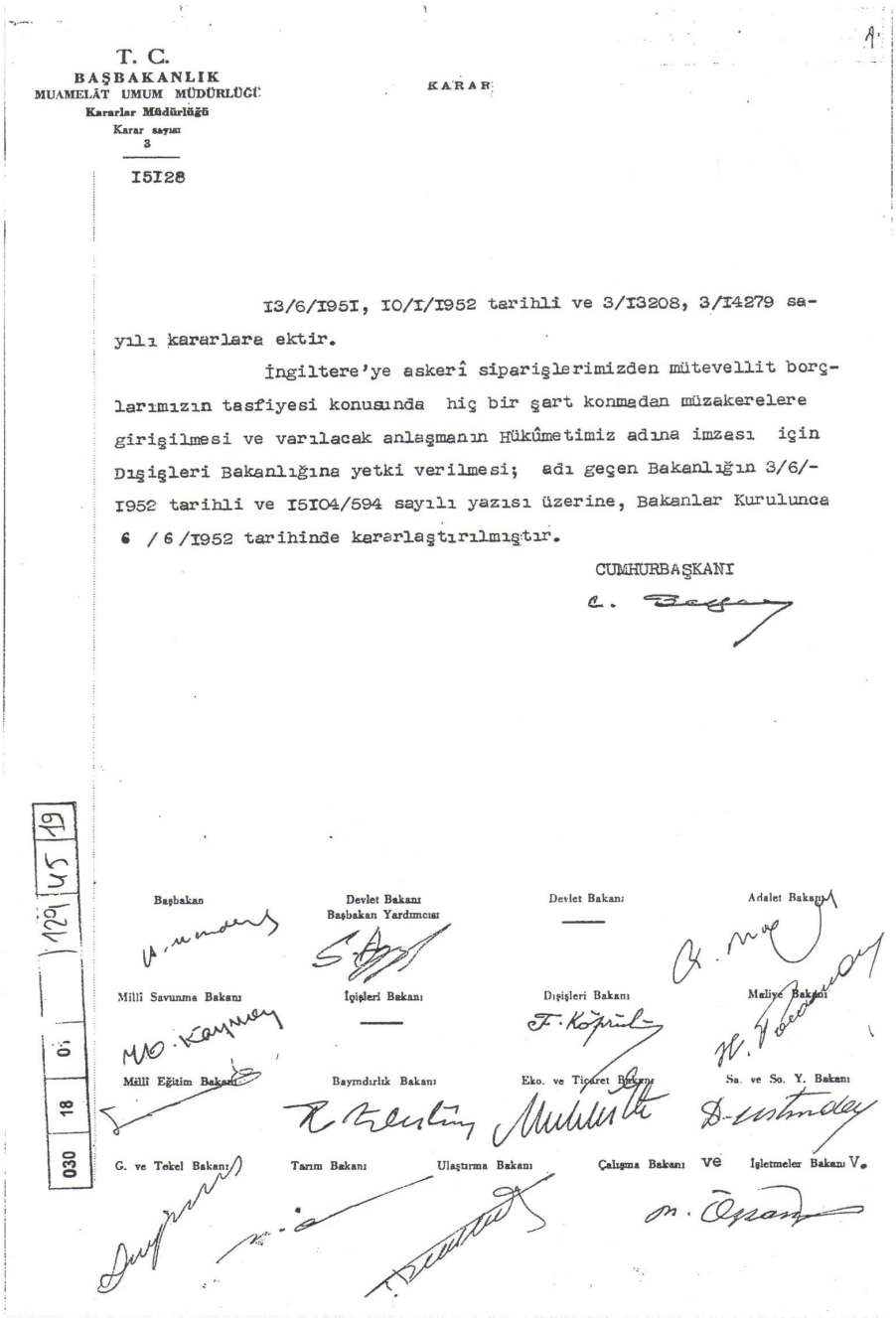
3 - Yarından ~~itibaren~~ sonra Cumhurbaşkanımıza mülaki olmak üzere hareketim hemen hemen katileşmiğ gibidir . Hürmetlerilme arz ederim .

Başbakan
Adnan Mendres

030 | 01 | | | 1 | 7 | 9

Belge 2: Başbakan Adnan Menderes'in Türkiye'nin NATO'ya üye olması dolayısıyla Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a çektiği telgraf metni.

Kaynak: Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu 30.01., Yer No 1.7.9.

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3
I5I28

KARAR

I3/6/I95I, IO/I/I952 tarihli ve 3/I3208, 3/I4279 sayılı kararlara ektir.

İngiltere'ye askerî siparişlerimizden mütevellit borçlarımızın tasfiyesi konusunda hiç bir şart konmeden müzakerelere girişilmesi ve varılacak anlaşmanın Hükûmetimiz adına imzası için Dışişleri Bakanlığına yetki verilmesi; adı geçen Bakanlığın 3/6/-I952 tarihli ve I5IO4/594 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 6 /6/I952 tarihinde kararlaştırılmıştır.

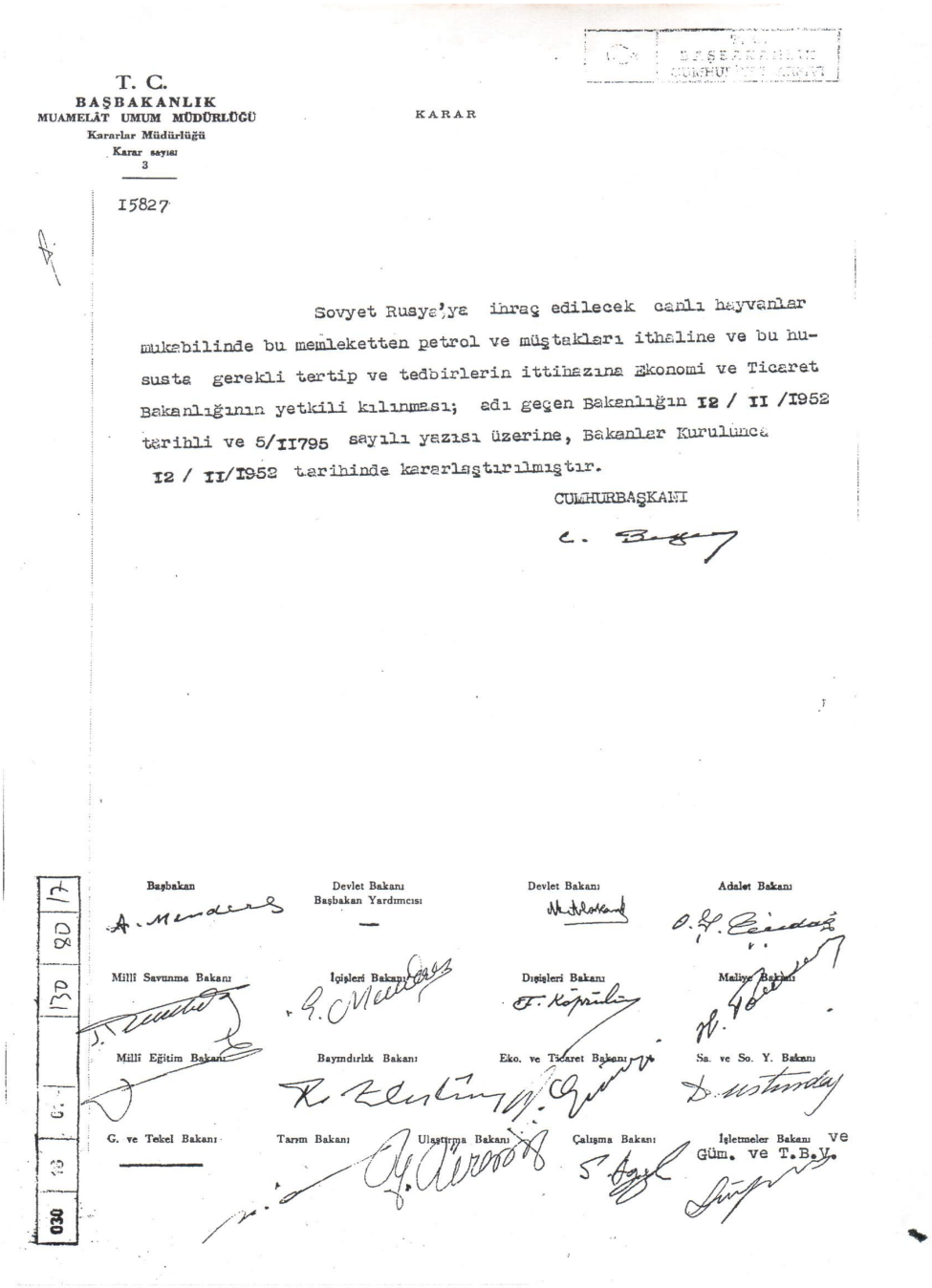
CUMHURBAŞKANI

Başbakan | Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı | Devlet Bakanı | Adalet Bakanı
Milli Savunma Bakanı | İçişleri Bakanı | Dışişleri Bakanı | Maliye Bakanı
Milli Eğitim Bakanı | Bayındırlık Bakanı | Eko. ve Ticaret Bakanı | Sa. ve So. Y. Bakanı
G. ve Tekel Bakanı | Tarım Bakanı | Ulaştırma Bakanı | Çalışma Bakanı ve İşletmeler Bakanı V.

030 | 18 | 01 | 129 | 45 | 19

Belge 3: Türkiye'nin İngiltere olan borçlarının tasfiyesi konusundaki Bakanlar Kurulu Kararı.

Kaynak: Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu 30.18.01., Yer No 129.45.19.

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3

KARAR

15827

Sovyet Rusya'ya ihraç edilecek canlı hayvanlar mukabilinde bu memleketten petrol ve müştakları ithaline ve bu hususta gerekli tertip ve tedbirlerin ittihazına Ekonomi ve Ticaret Bakanlığının yetkili kılınması; adı geçen Bakanlığın 12 / II /1952 tarihli ve 5/II795 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 12 / II/1952 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

Başbakan | Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı | Devlet Bakanı | Adalet Bakanı

Milli Savunma Bakanı | İçişleri Bakanı | Dışişleri Bakanı | Maliye Bakanı

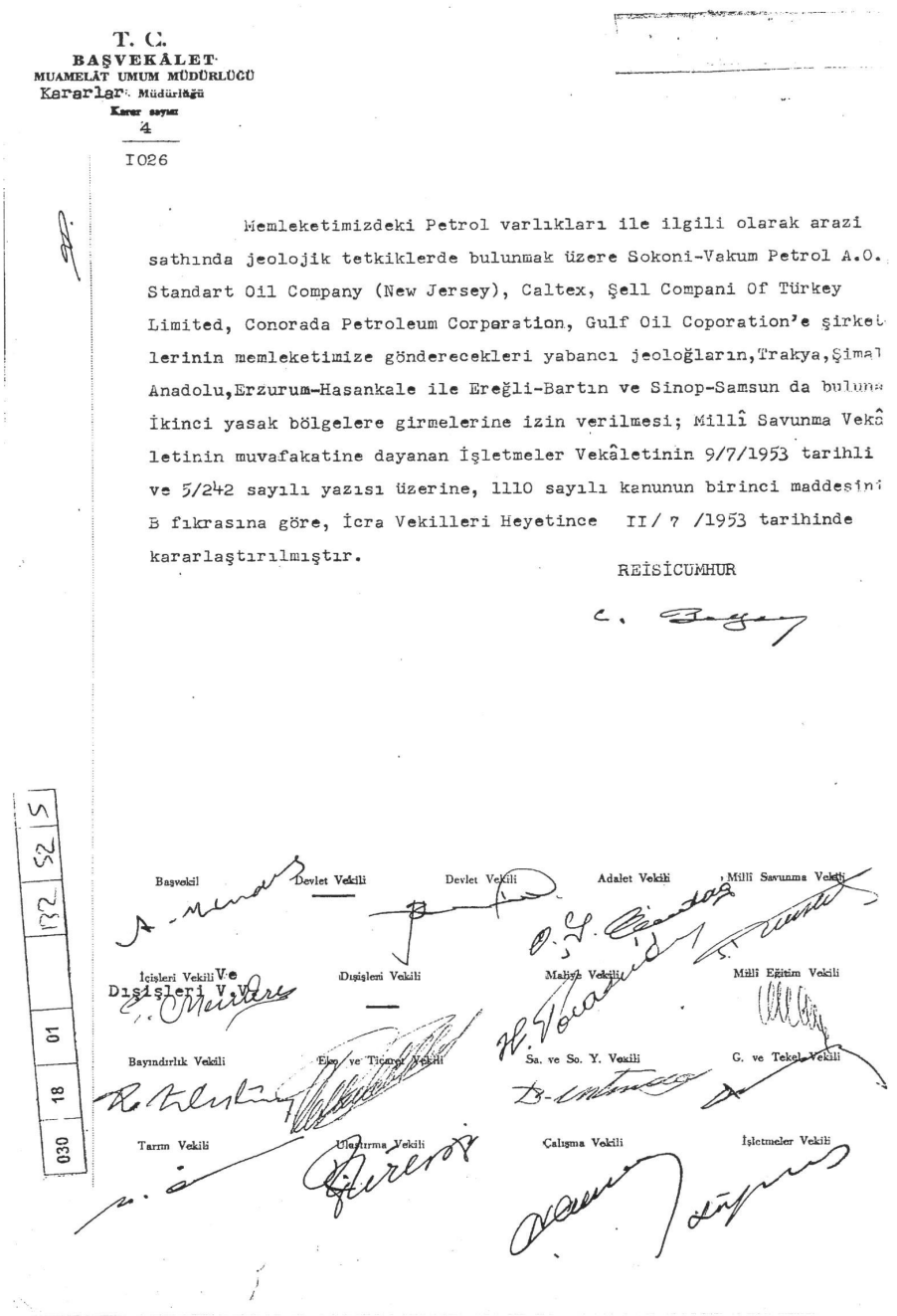
Milli Eğitim Bakanı | Bayındırlık Bakanı | Eko. ve Ticaret Bakanı | Sa. ve So. Y. Bakanı

G. ve Tekel Bakanı | Tarım Bakanı | Ulaştırma Bakanı | Çalışma Bakanı | İşletmeler Bakanı ve Güm. ve T.B.V.

030 13 G. 130 80 17

Belge 4: Sovyetler Birliği ile yapılacak ticaretle ilgili olarak çıkarılan Bakanlar Kurulu Kararı.

Kaynak: Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu 30.18.01., Yer No 130.80.17.

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
4
I026

Memleketimizdeki Petrol varlıkları ile ilgili olarak arazi sathında jeolojik tetkiklerde bulunmak üzere Sokoni-Vakum Petrol A.O. Standart Oil Company (New Jersey), Caltex, Şell Compani Of Türkey Limited, Conorada Petroleum Corperation, Gulf Oil Coporation'e şirketlerinin memleketimize göndereceksleri yabancı jeoloğların, Trakya, Şimal Anadolu, Erzurum-Hasankale ile Ereğli-Bartın ve Sinop-Samsun da bulunan İkinci yasak bölgelere girmelerine izin verilmesi; Millî Savunma Vekâletinin muvafakatine dayanan İşletmeler Vekâletinin 9/7/1953 tarihli ve 5/242 sayılı yazısı üzerine, 1110 sayılı kanunun birinci maddesinin B fıkrasına göre, İcra Vekilleri Heyetince II/ 7 /1953 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR

Başvekil | Devlet Vekili | Devlet Vekili | Adalet Vekili | Milli Savunma Vekili
İçişleri Vekili ve Dışişleri V. | Dışişleri Vekili | Maliye Vekili | Milli Eğitim Vekili
Bayındırlık Vekili | Eko. ve Ticaret Vekili | Sa. ve So. Y. Vekili | G. ve Tekel Vekili
Tarım Vekili | Ulaştırma Vekili | Çalışma Vekili | İşletmeler Vekili

030 | 18 | 01 | 132 | 52 | 5

Belge 5: Türkiye'de petrol arayacak şirketlerin yasak bölgelere girmesine ilişkin Bakanlar Kurulu Kararı.

Kaynak: Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu 30.18.01., Yer No 132.52.5.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Şifre :

27/8/1955

Sayın Fatin Rüştü Zorlu

Şifrenize teşekkür ederim. Gerek entim konuşmalarda gerekse tyefedür üzerindeki münakaşalarda hiçbir komtromi bahis mevzuu olamıyacağını her fırsatla anlatmak lâzımdır. Memlekette hakim olan heyecan ve yaptığım beyanatın bütün memleketçe tam bir tasviple karşılanmış olması başka türlü hareket etmek yani asgari şartımızın Kıbrıs'da statikonun muhafazasıdır şeklindeki mutlak ve kat'i ifadenin gayri mahsus bir şekilde dahi hududu haricine çıkmanın hükümetimiz için asla bahis mevzuu olamıyacağı aşikârdır. Memleketin büyük bir heyecanla ve yek vücut olarak üzerinde durduğu Kıbrıs davasının görüşülmesinde noktai nazarımızı liyakatle müdafaa edeceğinizden emin bulunuyorum. Sizin ve Millî Müdafaa Vekilimizin muhabbetle gözlerinizi öper, mesai arkadaşlarınızla birlik cümlenize muvaffakiyetler temenni ederim.

Adnan Menderes

030 | 01 | | | 1 | 8 | 19

Belge 6: Başbakan Adnan Menderes'in Londra Konferansı öncesinde F.Rüştü Zorlu'ya çektiği telgraf.

Kaynak: Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu 30.01., Yer No 1.8.19.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Cumhuriyet Arşivi

Muhterem Reisicumhur Hazretleri,

Türkiye'ye yapılacak iktisadî yardım ile ilgili olarak Paris'te neticelendirilen müzakereler münasebetiyle, bana 5 Ağustosda tevdi edilen mektubunuzda ifade etmiş olduğunuz nazik hislere teşekkür ve mukabele etmek isterim.

13 Haziran tarihli mektubumda da ifade ettiğim gibi, memleketinizin iktisadî durumu ile ilgili inkişafları yakından takip etmekte idim. Hariciye Vekili, Maliye Vekili ve bu iki vekâlet erkânı, ricam üzerine, Türk iktisadiyatını takviye etmek için Hükûmetinizin sarfetmekte olduğu gayretlere yardım etmek maksadı ile hususî bir alâka gösterdiler. Stabilizasyon proğramı ile ilgili olarak Türkiye tarafından talep edilmiş olan malî yardımı, Beynelmilel Para Fonu'nun ve Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtı Üyelerinin ehemmiyetli bir şekilde iştirak etmiş olduklarını kaydetmiş bulunuyorum. Bununla beraber, Hükûmetinizin, Türk iktisadiyatını stabilize etmek için gerekli tedbirleri almak ve tatbik etmek hususundaki azmi olmasaydı bu müzakereler muvaffakiyetle neticelendirilemiyecekti. Bu teşebbüsü - nüzde muvaffak olmanızı temennî ederiz.

Bu müzakerelerin mesut neticesini memleketlerimiz arasında mevcut mütekabil işbirliğinin ve Beynelmilel Para Fonu ile Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtının müessiriyetinin diğer bir misali olarak telâkkî etmekteyim.

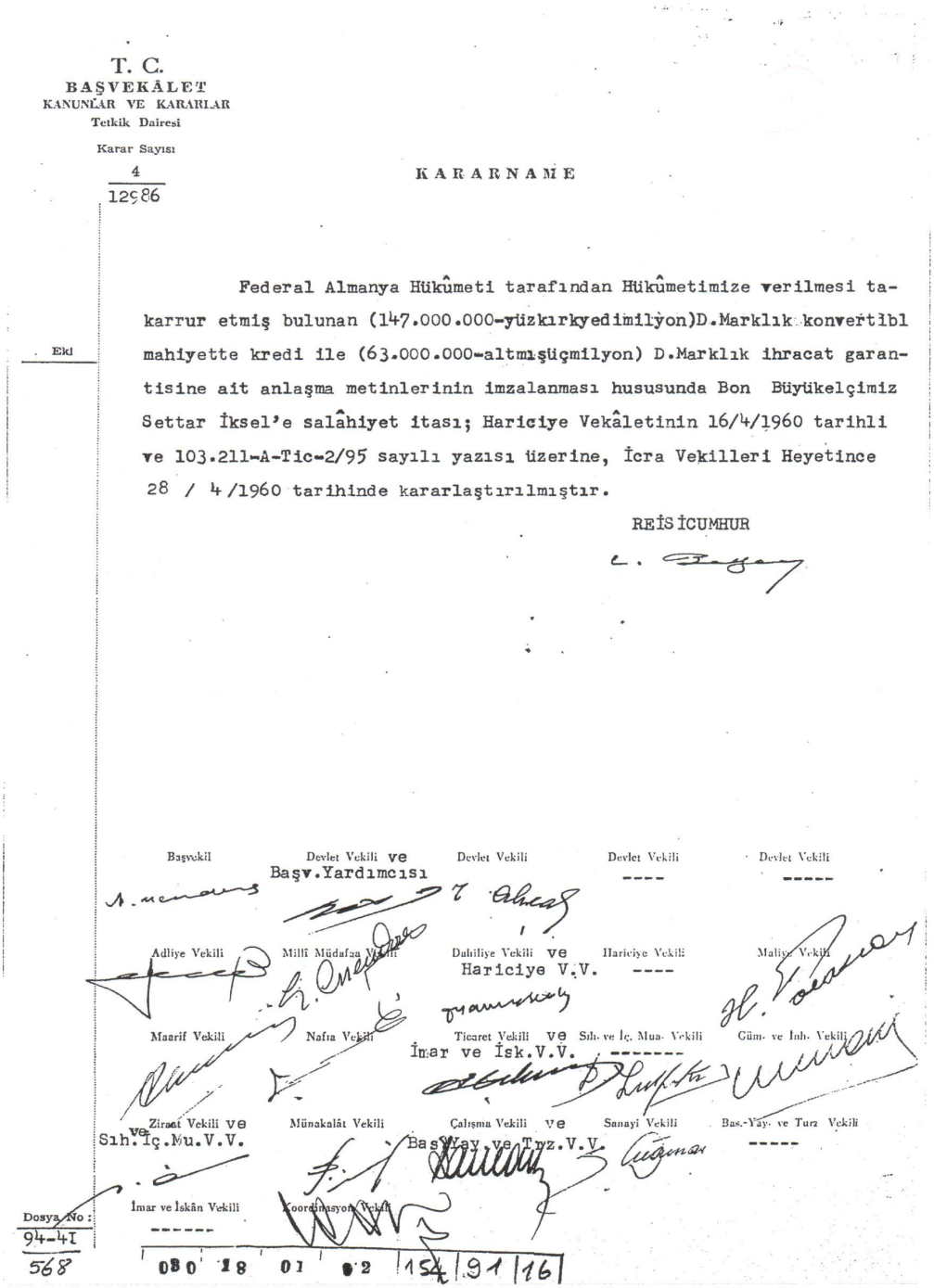
Hürmetlerimle

Dwight D. Eisenhower

030 | 01 | | | 41 | 245 | 7

Belge 7: ABD Başkanının Türkiye'nin yardım isteğine ilişkin yazdığı cevap mektubunun çevirisi.

Kaynak: Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu 30.01., Yer No 41.245.7.

T. C.
BAŞVEKÂLET
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi

Karar Sayısı
4
12586

KARARNAME

Ekl

Federal Almanya Hükûmeti tarafından Hükûmetimize verilmesi takarrur etmiş bulunan (147.000.000-yüzkırkyedimilyon)D.Marklık konvertibl mahiyette kredi ile (63.000.000-altmışüçmilyon) D.Marklık ihracat garantisine ait anlaşma metinlerinin imzalanması hususunda Bon Büyükelçimiz Settar İksel'e salâhiyet itası; Hariciye Vekâletinin 16/4/1960 tarihli ve 103.211-A-Tic-2/95 sayılı yazısı üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 28 / 4 /1960 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR

Başvekil | Devlet Vekili ve Başv.Yardımcısı | Devlet Vekili | Devlet Vekili ---- | Devlet Vekili -----

Adliye Vekili | Millî Müdafaa Vekili | Dahiliye Vekili ve Hariciye V.V. | Hariciye Vekili ---- | Maliye Vekili

Maarif Vekili | Nafıa Vekili | Ticaret Vekili ve İmar ve İsk.V.V. | Sıh. ve İç. Mua. Vekili -------- | Güm. ve İnh. Vekili

Ziraat Vekili ve Sıh.ve İç.Mu.V.V. | Münakalât Vekili | Çalışma Vekili ve Basyay.ve Tyz.V.V. | Sanayi Vekili | Bas.-Yay. ve Turz Vekili -----

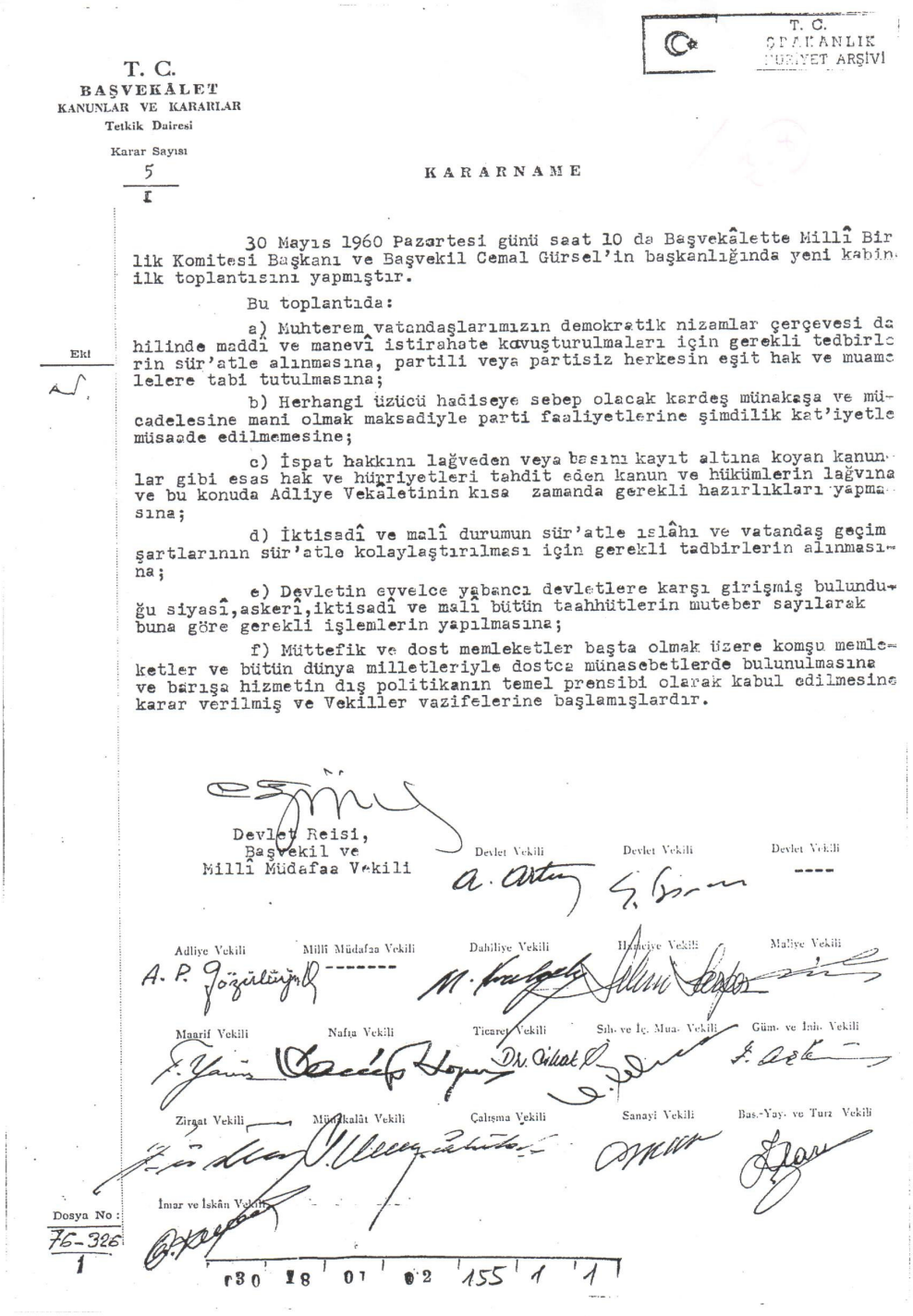
İmar ve İskân Vekili ------ | Koordinasyon Vekili

Dosya No :
94-41
568

080 18 01 02 154 91 16

Belge 8: Federal Almanya'dan alınacak krediye ilişkin Bakanlar Kurulu Kararı.

Kaynak: Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu 30.18.01., Yer No 41.245.7.

T. C.
BAŞVEKÂLET
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi

Karar Sayısı
5
1

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

KARARNAME

30 Mayıs 1960 Pazartesi günü saat 10 da Başvekâlette Millî Birlik Komitesi Başkanı ve Başvekil Cemal Gürsel'in başkanlığında yeni kabinenin ilk toplantısını yapmıştır.

Bu toplantıda:

Ekl

a) Muhterem vatandaşlarımızın demokratik nizamlar çerçevesi dahilinde maddî ve manevî istirahate kavuşturulmaları için gerekli tedbirlerin sür'atle alınmasına, partili veya partisiz herkesin eşit hak ve muamelelere tabi tutulmasına;

b) Herhangi üzücü hadiseye sebep olacak kardeş münakaşa ve mücadelesine mani olmak maksadiyle parti faaliyetlerine şimdilik kat'iyetle müsaade edilmemesine;

c) İspat hakkını lağveden veya basını kayıt altına koyan kanunlar gibi esas hak ve hürriyetleri tahdit eden kanun ve hükümlerin lağvına ve bu konuda Adliye Vekâletinin kısa zamanda gerekli hazırlıkları yapmasına;

d) İktisadî ve malî durumun sür'atle ıslâhı ve vatandaş geçim şartlarının sür'atle kolaylaştırılması için gerekli tadbirlerin alınmasına;

e) Devletin evvelce yabancı devletlere karşı girişmiş bulunduğu siyasî, askerî, iktisadî ve malî bütün taahhütlerin muteber sayılarak buna göre gerekli işlemlerin yapılmasına;

f) Müttefik ve dost memleketler başta olmak üzere komşu memleketler ve bütün dünya milletleriyle dostca münasebetlerde bulunulmasına ve barışa hizmetin dış politikanın temel prensibi olarak kabul edilmesine karar verilmiş ve Vekiller vazifelerine başlamışlardır.

Devlet Reisi, Başvekil ve Millî Müdafaa Vekili — Devlet Vekili — Devlet Vekili — Devlet Vekili ----

Adliye Vekili — Millî Müdafaa Vekili ------- — Dahiliye Vekili — Hariciye Vekili — Maliye Vekili

Maarif Vekili — Nafıa Vekili — Ticaret Vekili — Sıh. ve İç. Mua. Vekili — Güm. ve İnh. Vekili

Ziraat Vekili — Münakalât Vekili — Çalışma Vekili — Sanayi Vekili — Bas.-Yay. ve Turz Vekili

İmar ve İskân Vekili

Dosya No :
76-326
1

30 18 01 02 155 1 1

Belge 9: 27 Mayıs Askeri Müdahalesi sonrası çıkarılan ilk Bakanlar Kurulu Kararı.

Kaynak: Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu 30.18.01., Yer No 155.1.1.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

I. ARŞİV BELGELERİ

Cumhuriyet Arşivi, Ankara

A. Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü

Fon Kodu, 30.0., Yer No 101, 62.2.

Fon Kodu 30.01., Yer No 01.07.09.

Fon Kodu 30.01., Yer No 5.33.2.

Fon Kodu, 30.01. Yer No, 12.70.8.

Fon Kodu 30.01., Yer No 13.76.07.

Fon Kodu 30.01., Yer No 15.82.5.

Fon Kodu 30.01., Yer No 16.85.5.

Fon Kodu 30. 01., Yer No 35.215.17.

Fon Kodu 30.01., Yer No 37.226.7.

Fon Kodu 30.01., Yer No 38.227.1.

Fon Kodu 30.01., Yer No 38.227.14.

Fon Kodu 30.01., Yer No 40.236.13.

Fon Kodu 30.01., Yer No 41.244.9.

Fon Kodu 30.01., Yer No 41.245.7.

Fon Kodu 30.01., Yer No 60.368.9.

Fon Kodu 30.01., Yer No 61.376.1.

Fon Kodu 30.01., Yer No 61.376.17.

Fon Kodu 30.01., Yer No 61.378.9.

.

Fon Kodu 30.01., Yer No 62.381.28.

Fon Kodu 30. 01., Yer No 84.533.6.

Fon Kodu 30.01., Yer No 101.624.10.

Fon Kodu 30.01., Yer No 101.62.2.

Fon Kodu 30.01., Yer No 102.632.11.

Fon Kodu 30.01., Yer No 102.634.5.

Fon Kodu 30.01., Yer No 102.634.7.

Fon Kodu 30.01., Yer No 102.634.10.

Fon Kodu 30.01., Yer No 102.635.5.

Fon Kodu 30.01., Yer No 102, 636,7

Fon Kodu 30.01., Yer No 102, 637.9.

Fon Kodu 30.01., Yer No 102.638.4.

Fon Kodu 30. 01., Yer No 102.638.8.

Fon Kodu 30.01., Yer No 102.639.3.

Fon Kodu 30.01., Yer No 103.640.2.

Fon Kodu 30. 01., Yer No 103.643.4.

Fon Kodu 30.01., Yer No 103.644.2.

Fon Kodu 30.01., Yer No 103.645.05.

Fon Kodu 30.01., Yer No 103.646.05.

Fon Kodu 30.01., Yer No 125.33.3.

Fon Kodu 30.01., Yer No 125.36.5.

Fon Kodu 30. 01., Yer No 126.809.4

Fon Kodu 30. 01., Yer No 127.823.3.

Fon Kodu 30.01., Yer No 131.8.3.

Fon Kodu 30.01., Yer No 134.98.1.

Fon Kodu 30.1.0., Yer No 133.862.7.

B. Muamelat Genel Müdürlüğü

Fon Kodu 30.10., Yer No 101.625.6.

Fon Kodu 30.10., Yer No 238.597.14.

Fon Kodu 30.10, Yer No 238.606.15.

C. Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı (Üçlü Kararnameler)

Fon Kodu 30. 11.1., Yer No 211.2.16.

D. Bakanlar Kurulu Kararları

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 37.226.6.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 124.95.1.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 124.97.1.

Fon Kodu 30.18. 01., Yer No 124.99.9.

Fon Kodu 30.18. 01., Yer No 124.100.7.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 124.106.7.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 125.25.18.

Fon Kodu 30.18.01., Yer No 125.31.20.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 125.37.14.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 126.66.5.

Fon Kodu 30.18.01., Yer No 127.76.03.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 127.91.20.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 127.93.8.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 128.20.14.

Fon Kodu 30. 18.01.. Yer No 128.25.5.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 129.37.14.

Fon Kodu 30.18. 01., Yer No 129.53.11.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 130.55.6.

Fon Kodu 30.18. 01., Yer No 130 71.19.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 130.79.3.

Fon Kodu 30.18.01., Yer No 131.8.13.

Fon Kodu 30.18.01., Yer No 131.12.5.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 131.23.1.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 131.23.17.

Fon Kodu 30.18. 01., Yer No 131.28.14.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 132.34.9.

Fon Kodu 30.18.01., Yer No 132.52.5.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 133.69.13.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 133.83.2.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 134.11.5.

Fon Kodu 30. 18.01.. Yer No 134.99.13

Fon Kodu 30. 18.01.. Yer No 134.118.1.

Fon Kodu 30. 18.01.. Yer No 134.118.19.

Fon Kodu 30. 18.01. Yer No 134.118.20.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 135.39.7.

Fon Kodu 30.18.01., Yer No 135.46.1.

Fon Kodu 30.18.01., Yer No 136.66.8.

Fon Kodu 30.18.01., Yer No 136.74.8.

Fon Kodu 30.18.01., Yer No 136.75.5.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 137.77.3.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 137.79.6.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 137.90.15.

Fon Kodu 30.18. 01., Yer No 137.91.15.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 138.23.8.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 138.116.4.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 138.116.10.

Fon Kodu 30.18.01., Yer No 138.130.3.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 139.39.7.

Fon Kodu 30. 18.01.. Yer No 139.53.9.

Fon Kodu 30.18.01., Yer No 145.98.11.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 145.107.2.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 146.28.2.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 146.37.3.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 147.52.11.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 147.67.3.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 148.14.18

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 148.22.13

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 149.25.18.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 150.48.17.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 151.81.17.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 152.32.15.

Fon Kodu 30.18. 01., Yer No 153.06.6.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 153.44.13.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 154.90.2.

Fon Kodu 30. 18.01., Yer No 154.91.16.

Fon Kodu 30.18. 01.2., Yer No 127.100.10.

Fon Kodu 30.18. 01.2., Yer No 129.45.19.

Fon Kodu 30.18.01.2., Yer No 130.80.17.

E. Cumhuriyet Halk Partisi

Fon Kodu, 490.01., Yer No 5.27.17.

II. TBMM TUTANAK DERGİSİ

Dönem 8, Toplantı 1, C.2, (Aralık 1946)

Dönem 8, Toplantı 1, C.2, (Kasım 1946)

Dönem 8, Toplantı 2, C.7, (Kasım 1947)

Dönem 8, Toplantı 19, C.11, (Aralık 1947)

Dönem 8, Toplantı 1, C. 21, (Kasım 1949)

Dönem 9, Toplantı 1, C.1, (Temmuz 1950)

Dönem 9, Toplantı 1, C.2, (Kasım 1950)

Dönem 9, Toplantı 1, C.4, (Ocak 1951)

Dönem 9, Toplantı 1, C.9, (Temmuz 1951)

Dönem 9, Toplantı 1, C.9, (Ağustos 1951)

Dönem 9, Toplantı 1, C.11, (Kasım1951)

Dönem 9, Toplantı 1, C.11, (Aralık 1951)

Dönem 9, Toplantı 2, C.18, (Şubat 1952)

Dönem 9, Toplantı 1, C.29, (Nisan 1952)

Dönem 9, Toplantı 2, C.15, (Mayıs 1952)

Dönem 9, Toplantı 2, C.16, (Haziran 1952)

Dönem 9, Toplantı 1, C.18, (Aralık 1952)

Dönem 9, Toplantı 3, C.19, (Ocak 1953)

Dönem 9, Toplantı 3, C.21, (Mart 1953)

Dönem 9, Toplantı 3, C.22, (Mayıs 1953)

Dönem 9, Toplantı 2, C.24, (Temmuz 1953)

Dönem 9, Toplantı 1, C 25, (Kasım 1953)

Dönem 9, Toplantı 2 C.4, (Aralık 1953)

Dönem 9, Toplantı 1 C.29, (Mart 1954)

Dönem 9, Toplantı 4, C.29, (Mart 1954)

Dönem 9, Toplantı 3, C.14, (Temmuz 1954)

Dönem 10, Toplantı 1, C.2, (Kasım 1954)

Dönem 10, Toplantı 1, C.4, (Ocak 1955)

Dönem 10, Toplantı 1, C.5, (Şubat 1955)

Dönem 10, Toplantı 1, C.7, (Mayıs 1955)

Dönem 10, Toplantı 1, C.5, (Kasım 1955)

Dönem 10, Toplantı 2, C.15, (Ağustos 1956)

Dönem 10, Toplantı 2, C. 10, (Kasım 1956)

Dönem 10, Toplantı 1, C.2, (Aralık 1956)

Dönem 10, Toplantı 1, C.10, (Aralık 1956)

Dönem 10, Toplantı 2, C.15, (Aralık 1956)

Dönem 10, Toplantı 3, C.15, (Aralık 1956)

Dönem 10, Toplantı 3, C.20, (Eylül 1957)

Dönem 11, Toplantı 2, C.4, (Haziran 1958)

Dönem 9, Toplantı 1, C.1, (Ağustos 1958)

Dönem 11, Toplantı 1, C.1, (Ağustos 1958)

Dönem 11, Toplantı 2, C.4, (Ağustos 1958)

Dönem 11, Toplantı 1, C.4, (Ağustos 1958)

Dönem 11, Toplantı 1, C.10, (Kasım 1958)

Dönem 11, Toplantı 1, C.8, (Mart 1959)

Dönem 11, Toplantı 2, C.9, (Mayıs 1959)

Dönem 11, Toplantı 2, C.9, (Haziran 1959)

Dönem 10, Toplantı 1, C 7, (Eylül 1959)

Dönem 11, Toplantı 2, C 7, (Kasım 1959)

Dönem 11, Toplantı 2, C.7, (Aralık 1959)

Dönem 11, Toplantı 1, C.11, (Ocak 1960)

III. KİTAPLAR

AFETİNAN, A., **İzmir İktisat Kongresi**, 2.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.

AGUN, Hüseyin, **Demokrat Parti İktidarının Kıbrıs Politikası 1950-1960**, 1.b., Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları, 2005.

AĞAOĞLU, Samet, **Arkadaşım Menderes,** 2.b., İstanbul: Alkım Yayınları, 2004.

AHMED, Feroz, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, 3.b., İstanbul: Kaynak Yayınları, 2002.

AHMED Feroz, **İttihatçılıktan Kemalizme,** 4.b., İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999.

AHMED, Feroz ve AHMED Bedia, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi,** 1.b., İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1976.

AKALIN, Cüneyt, **Askerler ve Dış Güçler,** 1.b., İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2000.

AKSU, Fuat, **Türk-Yunan İlişkileri: İlişkilerin Yönelimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme**, 1.b., Ankara: Saemk Yayınları, 2001.

AKŞİN, Abdülahat, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, 1.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1991.

AKŞİN, Sina,**Türkiye'nin Yakın Tarihi**, Cilt II, 1.b., İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1997.

ARCAYÜREK, Cüneyt, **Bir İktidar Bir ihtilal**, 2.b., İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1985.

ARMAOĞLU, Fahir, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**, 3.b., Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları,1986.

ARMAOĞLU, Fahir, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, 1.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991.

ATAÖV, Türkkaya, **Amerika NATO ve Türkiye**, 1.b, Ankara: Aydınlık Yayınevi, 1969.

ATATÜRK, M.Kemal, **Söylev**,: H.Veldet Velidedeoğlu (der.) 17.b., İstanbul: Çağdaş yayınları, 1991.

AVCIOĞLU, Doğan, **Türkiye'nin Düzeni Dünü Bugünü Yarını**, 6.b., İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1973.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Menderes'in Dramı**, 4.b., İstanbul: Remzi Kitapevi, 1989.

BAĞCI, Hüseyin, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, 2.b., Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları, 2001.

BALKIR, Canan ve WİLLİAMS Allan M., **Türkiye ve Avrupa İlişkileri**, 1.b., İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1996.

BAYAR, Celal, **Başvekilim Adnan Menderes**, 1.b., İstanbul: Tercüman Yayınları,1986.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk Devletinin Dış Siyasası**, 2.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.

BELEN, Nezahet, **Türkiye'ye Damgasını Vuran Bir Dönem, Bir Olay, Bir Yaşam, Dr. Baha Akşit**, 1.b., İstanbul, 1995.

BERKES, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, 7.b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.

BOZDAĞ, İsmet, **Bir Darbenin Anatomisi, Celal Bayar Anlatıyor**, 3.b., İstanbul: Emre Yayınları, 2006.

CEM, İsmail, **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, 5.b., İstanbul: Cem Yayınevi, 1975.

ÇAMLIBEL, Hasan Cemil, **Makaleler Hatıralar** 1.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987.

EKİNCİ, Necdet, **Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış etkenler**, 1.b., İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997.

ERKİN, Feridun Cemal, **Olaylar-Yorumlar**, Cilt I, 2.b. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987.

EROĞUL, Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, 4.b., İstanbul: İmge Kitapevi, 2003.

FERSOY, Orhan Cemal, **Fatin Rüştü Zorlu**, 1.b., İstanbul: Hun Yayınları, 1979.

GAULİS Berthe G., **Çankaya Akşamları**, 1.b., İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 2000.

GÖNLÜBOL, Mehmet, **Dış Politika**, 1.b., Ankara: Ulusal Basımevi, 1969.

GÜREL, Şükrü Sina, **Türk-Yunan İlişkileri(1821-1993)**, 1.b., Ankara: Ümit Yayıncılık, 1993.

HALE, William, **Türk Dış Politikası**, 1.b., İstanbul: Mozaik Yayınları, 2003.

İLDEMİR, Uluğ, **Sivas Kongresi Tutanakları**, 2.b., Ankara Türk Tarih Kurumu, 1999.

İLDEMİR, Uluğ, **Yılların içinden,** 2.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu

İNAN, Arı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir İzmit Konuşmaları**, 2.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996.

İNAN, Kamran, **Dış Politika**, İstanbul: Ötüken Yayınları, İstanbul, 1993.

KABASAKAL, Mehmet, **Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi**, 1.b., İstanbul: Tekin Yayınları, 1991.

KAÇMAZOĞLU, H. Bayram, **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları**, 1.b., İstanbul: Birey Yayıncılık, 1988.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, Cilt IX, 2.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.

KARLUK, Rıdvan, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 3.b., Eskişehir: Beta Yayınları,1995.

KARPAT, Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi**, 1.b. İstanbul: İstanbul Matbaası, 1967.

KEMAL, Mehmet, **Celal Bayar Efsanesi ve Raftaki Demokrasi**, 1.b., İstanbul: Abece Yayınları,1980.

KOÇAK, Mustafa**, Siyasal Partiler ve Türkiye'de Siyasi Parti Yasakları**, 1.b. Ankara: Turhan Kitabevi, 2002.

KONGAR, Emre, **Tarihimizle Yüzleşmek**, 12.b., İstanbul: Remzi Kitapevi, 2006.

KUNERALP, Zeki, **Sadece Diplomat**, 2.b., İstanbul: İstanbul Matbaası, 1981.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, **Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası 1945-1970**, 1.b., İstanbul: Sevinç Matbaası, 1972.

LEWİS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1982

MACHİAVELLİ, **Hükümdar** Kemal Karabulut (çev), İstanbul: Sosyal Yayınlar, 2006

MANİSALI, Erol, **Avrupa Kıskacında Kıbrıs,** 2.b., İstanbul: Derin Yayınları, 2004.

MARDİN, Şerif, **Türk Modernleşmesi**, 16.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2006

MERAM, Ali Kemal, **Belgelerle Türk İngiliz İlişkileri Tarihi**, 1.b., İstanbul: Kitaş Yayınları, 1969

MÜTERCİMLER, Erol ve ÖKE Mim Kemal, **Düşler ve Entrikalar Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası**, 2.b., İstanbul: Alfa Yayınları, 2004.

ORTAYLI, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 25.b., İstanbul: Alkım Yayınevi, 2005.

RASCH, Gustav, **19.yy. Sonlarında Avrupa'da Türkler**, 1.b.İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2004.

SANDER, Oral, **Türkiye'nin Dış Politikası**, 3.b., İstanbul: İmge Kitabevi, 2006

SONYEL, Salahi R., **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika,** Cilt I, 3.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.

SOYSAL İsmail, **Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1983.

ŞAMSUTDİNOV, A.M., **Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi**, 2.b., İstanbul: Doğan Kitap, 1999.

TANÖR, Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, 2.b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.

TOKER Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları- DP'nin Altın Yılları**, 2.b., İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1991.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Batılılaşma Hareketleri** ,Cilt I, 1.b., İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1999.

TUNCER, Hüner **19.Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri**, 1.b., Ankara: Ümit Yayıncılık, 2000.

UÇAROL, Rıfat, **Siyasi Tarih**, 5.b., İstanbul: Filiz Kitabevi, 2000.

ÜLGER, İrfan Kaya, **Avrupa Birliği El Kitabı**, 1.b., Ankara: Seçkin Yayınları, Ankara, 2003.

ÜLGER, İrfan Kaya, **Avrupa Birliği'nin ABC'si**, 3.b. Ankara: Sinemis Yayınları, 2005.

WHEATCROFT, Andrew, **Osmanlılar**, 2.b., İstanbul: Altın Kitaplar, 1998.

WEİSBAND, Edward, **İkinci Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası**, Cilt III, 1.b., İstanbul, Cumhuriyet Yayınları, 2000.

YÜCEL, **Demokrat Parti**, 1.b., İstanbul: Ülke Yayınları, 2001.

IV. MAKALELER

ATEŞ, Nevin Yurdsever, "Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası ve Hükümet Programları", **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, İdris Bal (der.), 3.b. Ankara: Ankara Global Araştırmalar Merkezi, 2006.

AKŞİN, Sina, "Siyasal Tarih", **Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Sina Akşin (der.), 2.b., İstanbul: Cem Yayınevi, 2003.

ARMAOĞLU, Fahir, SOYSAL İsmail, "Türkiye'nin Hitler Almanyası ile İlişkileri", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

BARLAS, Dilek, "Türkiye'nin 1930'lardaki Balkan Politikası", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

BAHARÇİÇEK, Abdülkadir, "Soğuk Savaşın Sona Ermesinin Türk Dış Politikası Üzerinde Etkileri", **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, İdris Bal (der.), 3.b. Ankara: Ankara Global Araştırmalar Merkezi, 2006.

BORATAV Korkut, "İktisat Tarihi 1908-1980", **Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Sina Akşin (der.), 2.b., İstanbul: Cem Yayınevi, 2003.

BEYDİLLİ Kemal, "Osmanlı ve Avrupa Devletleri Arasında İttifaklar ve Siyasi Ahlak", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

BİLSEL, Cemil, "Tanzimatın Harici Siyaseti", **Tanzimat**, Cilt 2, İstanbul: MEB Yayınları,1995.

BİLGE, A. Suat, "Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türkiye Sovyetler Birliği Münasebetleri", **Olaylarla Türk Dış Politikası: 1919-1995**, 9.b., Ankara: Siyasal Kitapevi, 1996.

ESMER Ahmet Şükrü ve SANDER Oral, "1919-1938 yılları arasında Türk Dış Politikası", **Olaylarla Türk Dış Politikası: 1919-1995**, 9.b., Ankara: Siyasal Kitapevi, 1996.

GÖNLÜBOL, Mehmet ve SAR Cem, "1919-1938 yılları arasında Türk Dış Politikası", **Olaylarla Türk Dış Politikası: 1919-1995**, 9.b., Ankara: Siyasal Kitapevi, 1996.

GÖNLÜBOL, Mehmet ve ÜLMAN Haluk, "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası", **Olaylarla Türk Dış Politikası: 1919-1995**, 9.b., Ankara: Siyasal Kitapevi, 1996.

GÜREL, Şükrü Sina, "Türkiye-Yunanistan: Ege'de Zahmetli Bir İlişki", **Türkiye ve Avrupa İlişkileri**, Der: Canan Balkır ve Allan M. Williams, 1.b., İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1996.

İNALCIK, Halil, "Türk Diplomasi Tarihinin Sorunları", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

KOLOĞLU, Orhan, "Fransız Devrimi ve Osmanlı Diplomasisi", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

KUTLUOĞLU, Muhammed Hanefi, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Dış Politikası ve Diplomasisi", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

KAHRAMAN Hasan Bülent, "Bir Zihniyet, Kurum ve Kimlik Kurucusu Olarak Batılaşma", **Modernleşme ve Batıcılık**, 1.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

MELEK, Fırat, "Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

SOYSAL, İsmail, "İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa'da Kuvvet Dengeleri ve Barışçı Türkiye", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

SEZER, Duygu Bazoğlu, "Soğuk Savaş dönemi ve Türkiye'nin ittifaklar Politikası", **Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

SEZER, Duygu, "Türkiye'nin Ekonomik İlişkileri", **Olaylarla Türk Dış Politikası: 1919-1995**, 9.b., Ankara: Siyasal Kitapevi, 1996.

TEKELİ, İlhan, "Türkiye'de Siyasal Düşüncenin Gelişi Konusunda Bir Üst Anlatı", **Modernleşme ve Batıcılık**, 1.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

TUNCER, Hüner, "Viyana Kongresi ve Doğu sorunu", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

TOKAY, Gül, "Ayestefanos'tan Berlin Antlaşmasına Doğu Sorunu", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

TUNCAY, Mete "Siyasal Tarih 1950-1960" **Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Sina Akşin (der.), 2.b., İstanbul : Cem Yayınevi, 2003, s.180.

YASAMEE, F.A.K., “Ottoman Diplomacy in the Era of Abdulhamid II”, **Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

YURDUSEV, Nuri Esin, “Avrupa Devletler Sistemi”, **Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

V. ANSİKLOBEDİLER VE SÖZLÜKLER

DEMİR, Ömer ve ACAR, Mustafa, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, 6.b., Ankara: Adres Yayınları, 2005.

ROSENTHAL, M. ve YUDİN P., **Materyalist Felsefe Sözlüğü**, 1.b. İstanbul: Sosyal Yayınları, 1977.

VI. YÜKSEK LİSANS TEZLERİ

DUMAN, Sabit, "Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1990.

KALALI, Fatih , "Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, 1998.

VII. GAZETE VE DERGİLER

Akşam

17 Ağustos 1950

Ayın Tarihi

Mart 1950

Mart 1953

Cumhuriyet

19 Eylül 1919

9 Ocak 1946

30 Nisan 1946

12 Ağustos 1946

3 Eylül 1946

19 Ekim 1946

21 Ekim 1946

28 Ağustos 1948

20 Eylül 1949

12 Ağustos 1950

17 Eylül 1950

19 Eylül 1950

24 Nisan 1951

22 Nisan 1952

20 Ekim 1952

4 Aralık 1952

14 Aralık 1952

25 Şubat 1955

11 Haziran 1953

12 Haziran 1953

17 Haziran 1953

20 Temmuz 1953

5 Ekim 1953

19 Nisan 1954

27 Nisan 1954

28 Mayıs 1954

13 Ağustos 1954

22 Ağustos 1954

26 Eylül 1954

26 Ekim 1954

22 Aralık 1954

10 Mayıs 1955

3 Temmuz 1955

12 Temmuz 1955

13 Temmuz 1955

17 Mart 1956

11 Mayıs 1957

1 Ağustos 1957

25 Ağustos 1957

27 Kasım 1957

10 Ocak 1958

30 Mayıs 1958

17 Haziran 1958.

30 Temmuz 1958

6 Şubat 1959

14 Şubat 1959

20 Şubat 1959

23 Nisan 1959

24 Nisan 1959

13 Haziran 1959

22 Ağustos 1959

Hürses

1 Temmuz 1951

Hürriyet

1 Temmuz 1951

Tan

1 Nisan 1955

Tercüman

13 Temmuz 1955

Zafer

16 Nisan 1959

ÖZGEÇMİŞ

1974'de İstanbul'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini İstanbul'da tamamladı. 1991 yılında girdiği Deniz Harp Okulu Fen Bilimleri Enstitüsü Makine Mühendisliği Bölümü'nden 1995 yılında Makine Mühendisi olarak mezun oldu. 2000 yılında girdiği Kocaeli Üniversitesi Makine Mühendisliği bölümünü "Gemilerde Kullanılan Ana Tahrik Sistemlerine Ait Güç Kaynaklarının İncelenmesi" konulu yüksek lisans tezini vererek 2002 yılında bitirdi. 1995 yılından beri Deniz Kuvvetlerinde görevine devam etmektedir. İyi derecede İngilizce, okuma seviyesinde Fransızca bilmektedir.